

पण्डितकेशवभट्टज्योतिर्विदा
संस्कारशोधनाभ्यां सम्पादितम्
संज्ञापाङ्ग-विष्णुचलिविधि-साङ्ग-शैवीक्रियारम्भकं

कर्मकाण्डम् ।

चतुर्थपुस्तकम् ।

मुम्बय्यां

निर्णयसागराण्यमुद्रणमन्त्रालयेऽहविस्वा
भीतार्थनिवेद्याधरे ५०११, विद्यमन्त्रालये १९११
ईसवीकादरे १९११

परोपकाराय प्रकाश्यं नीतम् ।

मूल्यं (६)

विषयानुक्रमिका.

- १ विष्णुकारण
- ५ ब्रह्मकारण
- ७ शिवकारण
- १० यमकारण
- १८ पितृकारण
- ३१ इषेत्वाब्राह्मण
- ३२ स्वाध्यायब्रा०
- ३९ प्रतिग्रहब्रा०
- ४० सन्ध्याब्रा०
- ४१ पावमान्यब्रा०
- ४३ पावमानीस्०
- ४६ सलिम्बुचब्रा०
- ४८ सार्तण्डब्रा०
- ५८ विष्णुबुधस्०
- ६१ ब्रह्मधुवस्०
- ६४ रुद्रकेतुसंज्ञ
- ६९ प्रजापतिशनेश्वरस्०
- ७३ ऋतुनारायणस्०
- विष्णुबली
- ८१ प्रायश्चित्तविधिः
- ८८ विष्णुक्रियाविधिः
- ९७ विष्णुश्राद्धविधिः

- १३६ पूयमानत्रा०
- सूर्यबली
- १४० प्रायश्चित्तविधिः
- १५५ भर्गक्रियाविधिः
- १६६ भर्गश्राद्धविधिः
- २४४ पर्णपुरुषविधिः
- शैवीयक्रियायां
- २०५ निर्वाणे सामिनिर्वाणियमः
- २०९ वैदिकान्त्येष्टि
- २११ ताश्चिक्रान्त्येष्टि
- २२३ वैदिकदशाधिक
- २२९ शिवक्रियाविधिः
- ३१३ अन्नपूरिपूजा
- ३३८ शिवाष्टक
- ३५४ शिवान्वष्टिक
- ३५८ शिवश्राद्ध
- ३७७ शिवैकोद्दिष्ट
- ३९१ शिवसपिण्डी
- ४१० शिववीपश्राद्ध
- ४५२ वैश्वदेव शैवी
- ४५६ तक समाप्त हुई

(१)

शंक्रप्रतिष्ठायां पूजामंडपे पूजावैश्वदेवादि विषये

(२)

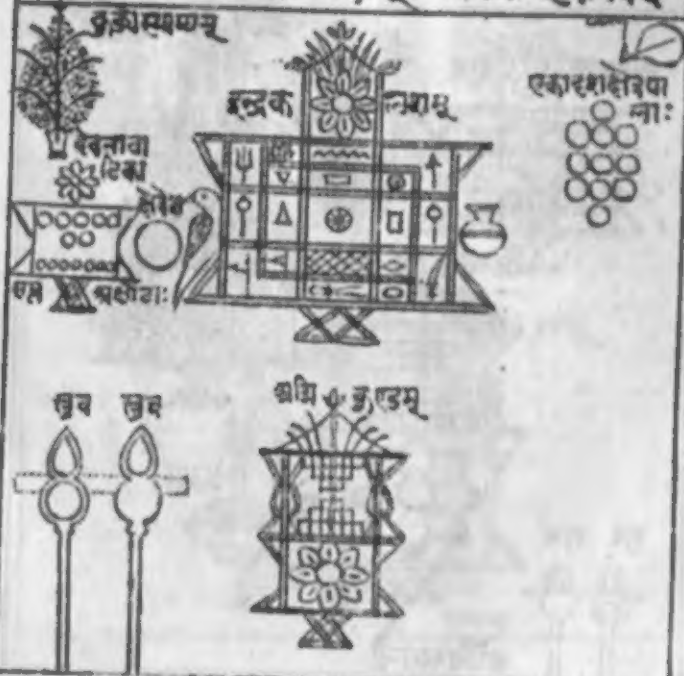
वामभागोयं वेशमप्रतिष्ठाविषये

उमराय वास्तुयागोयं
 वरको १ स्तुताय
 इत्येवमस्तुताय
 इत्येवमस्तुताय
 इत्येवमस्तुताय

वामभागोयं	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००
वामभागोयं	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००

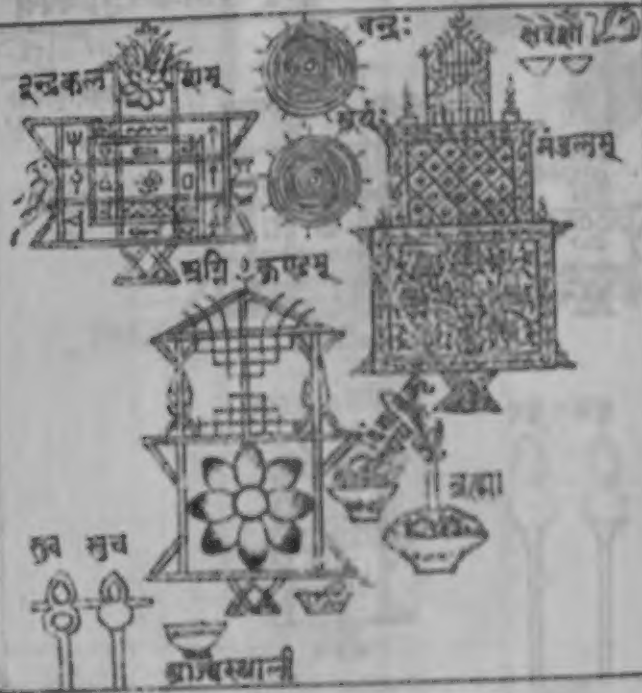
(३)

सुक्षिणभागोयं वास्तुयागोयं वेशमप्रतिष्ठाविषये

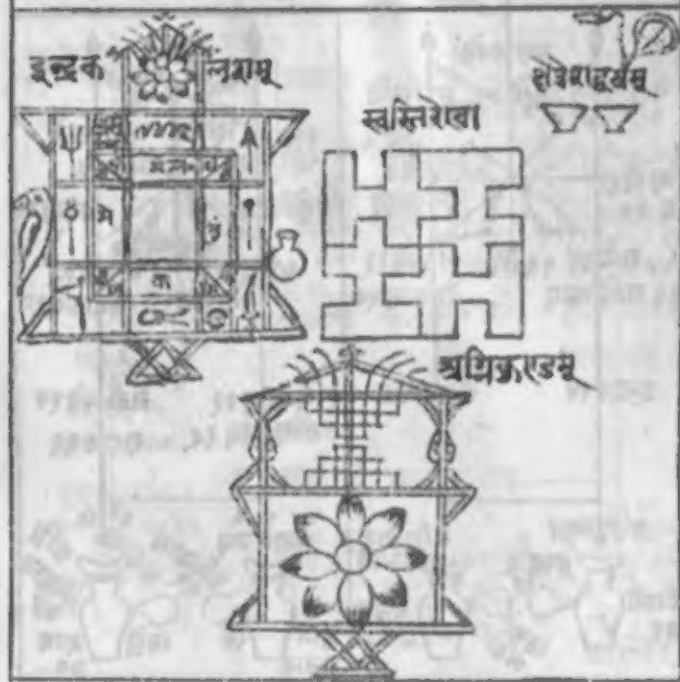
(४)

उपनयनविषय

(५)

विवाहविषय

(८)

पशुपहारयुत

रुद्रशान्त्यादि होमविषये

पञ्चदशहोमपात्राः

इन्द्रकलशं शम्भु

अग्निं उच्यते

(९)

होमं विना तुलादानविषये

होमशतकं

दशदिक्पाल

होमयुततुलापुरुषविषये

दशदिक्पाल

होमशतकं

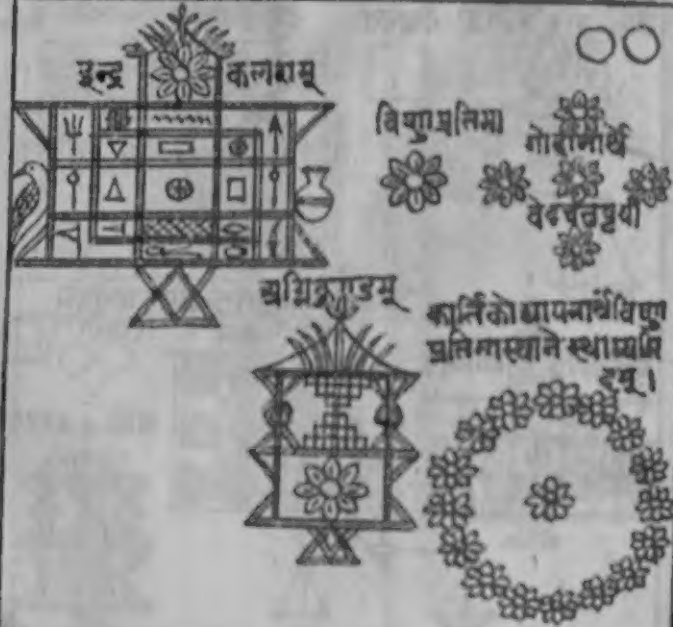

अग्निं उच्यते

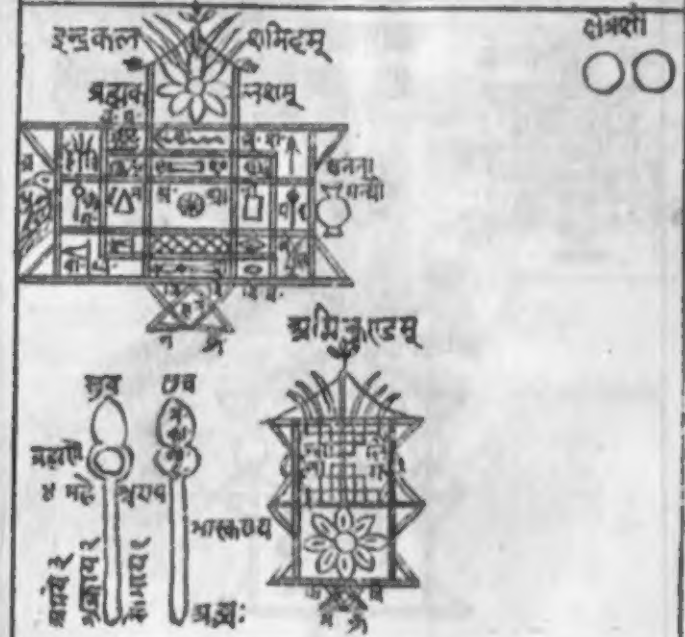
(१०)

चातुर्मासाद्यापनविषये

(११)

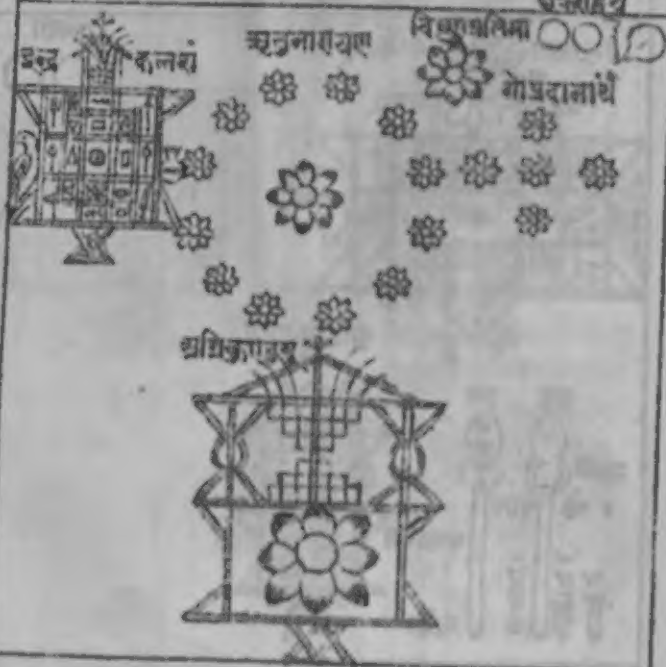
सामान्यहोमकुशलहोमविषये

(१२)

सामान्यता व्रतोद्यापनविषय

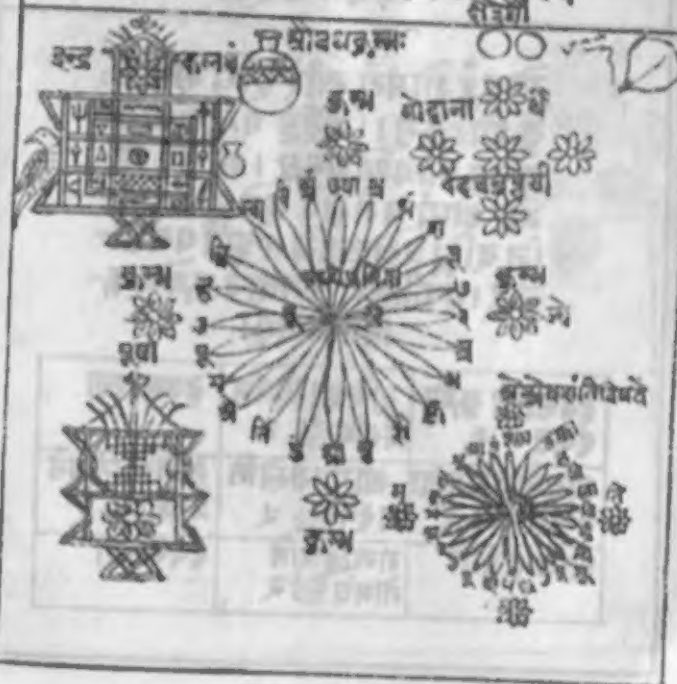
संविदाद्यं

(१३)

श्रीलक्ष्मणगण्डान्तारिणान्तिविषय

संविदाद्यं

(१४)

पञ्चगव्यम्

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः
 कुशोदकम् । निर्दिष्टं पञ्चगव्यं च
 पवित्रं कायशोधनम् । गोमूत्रं गो-
 मये क्षप्यं ते संक्षेपे घृते तथा । ता-
 नि दधि प्रक्षेप्यानि तन्मये पयसो-
 न्तरे । एकीकृत्य तु तत्सर्वं कुशोदक-
 विमध्यगम् ।

देवस्य त्वा कुशो- दकम् ६	दधि क्राव्योति वैदधि ४	देवस्य त्वा
गायत्री वसुमादा यगोमूत्रं १	आप्यायस्वति वक्षीरं २	तेजोसीति घृतं प्रोक्तं ३
आपोहि घृति	गन्धहारीति गोमये २	देवस्य त्वा

(१५)

अन्येषु विषये

(2E)

प्रमाणविषये

कलशं

अग्नि कुण्डम्

इति श्रीमद्भगवद्गीतायां
अष्टाध्याय्ये अष्टमोऽध्यायः ॥

द्वितीयः सर्गः

इन्द्राय

चरित्राः

संकेतयुक्तः

विद्यार्थी

मगनशुलस्य

इशा नमः

120

सोयम

500

三

2

19

5

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
 श्रीमद्भगवद्गीता
 अध्यायः
 १०

इष्टिनी सुलभ

अथः

दमस्त

इलना

मज्झिम

5

ॐ श्रवणम् :

अप्यपि: सान्यस्य

पापमक्षस्यः

(୧୭)

एकादशाह्निक एकोद्दिष्टविषये

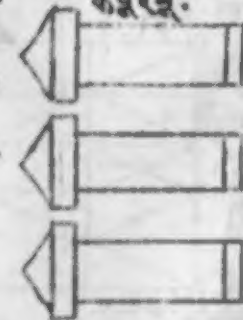
केलिंगिन-प्रवृत्त
ब्रह्मवन्ध
पुढागस्योभूषणो

देवदत्तप्रिया क्षेत्र

अभिप्रेतम्

कपूरय्यः

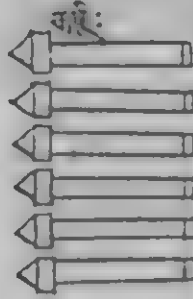
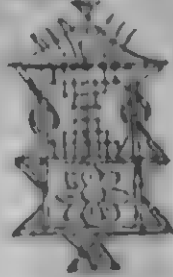
(१८)

हारनाहिकमापण्डविषय

ॐ नमो

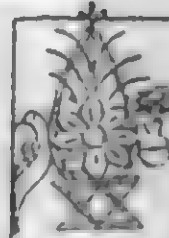
अभिष्टुतम्

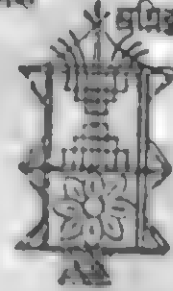
(१९)

मासिकविषय

हरिणहर्ष

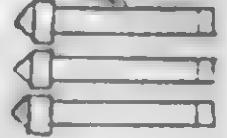

इन्द्राक्ष

षष्ठिगुण्डम्

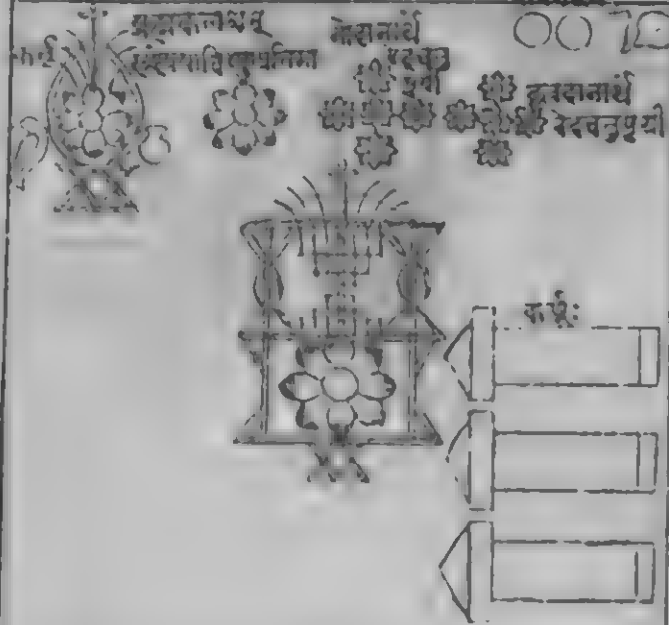
कपः

(२०)

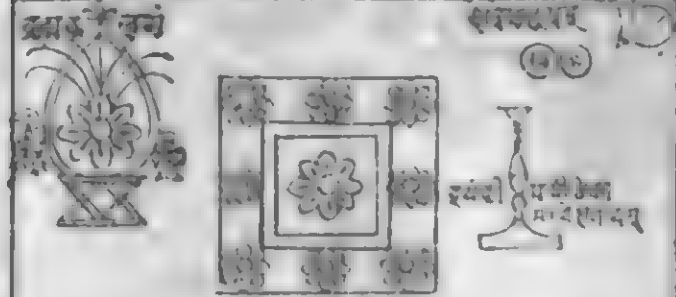
ऊनपाण्मासिकविषये

सोमवारं

(२१)

प्रतदीपदानविषये

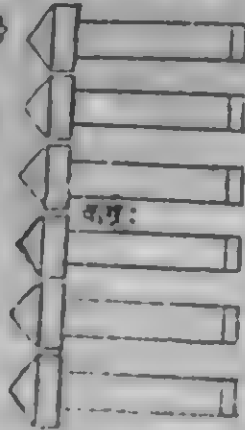
(२२)

नार्थिकसाधिएउद्यविषये

प्रह्लाक लयम् अर्चसंल-पादानार्थे कदनजुषी सोमहयं

अग्नि-कुण्डम्

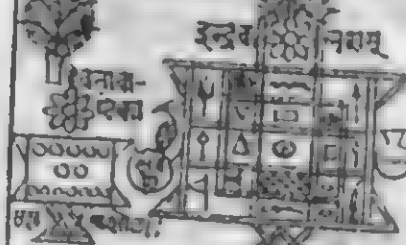
क.पुः

कन्यासंस्कारविषय

(२२)

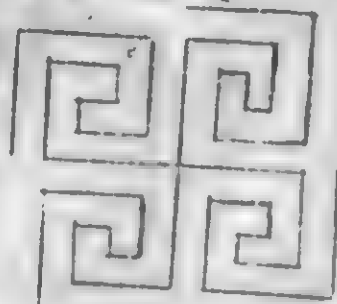
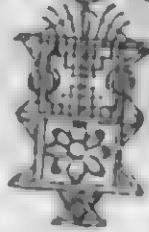
उ. अर्चसंल-पादानार्थे कदनजुषी

सोमहयं

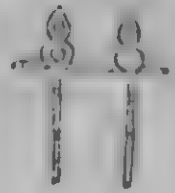
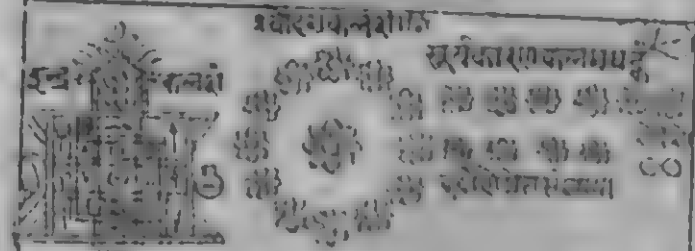

अग्नि-कुण्डम्

निम्नारणे (भाषया वा नृस मंजु) स्नानार्थे गीदरेलेयम्

विष्णुवर्णनमंगलविष्टय

कर्मकाण्डम् ।

अथ कारणसूक्तानि ॥

आदौ विष्णोः ॥ १ ॥

गोविन्दं कमलामनं त्रिपुरजिच्छकादिदैवैः स्तुतं कुर्वाणं
 कामान्मुदयनमदामच्छाङ्गकौक्षेपकम् । विधाच्यक्षमन-
 न्तमृत्तिममृतं श्रीवल्लभं शाश्वतं धर्माधर्मवहिष्कृतं प्रणयिनं
 ध्यायेन्महामिद्विदम् ॥ ॥ प्रतद्विष्णुः सत्त्वेन वीर्येण
 मृगो न भीमा कुचरो गिरिष्ठः । यस्मोरुषु त्रिषु विक्रम-
 षेण्यऽपि क्षियन्ति भुवनानि विधा ॥ ॥ प्रति सप्तोनागरः
 सत्सरिर्बन्धो हरिस्तुतिर्द्विषिष्यन्नम् ॥ ॥ प्रतेमहे विदधे
 शंसि शं हरी प्रतियने वनुषो हर्यतां मदम् । घृतनयो
 हरिनिधाय सेवत आत्मा विगन्तु हरिवर्षमक्षिरः ॥ १ ॥

हरिं हि योनिमभि य समस्वरन्दिन्यन्तो हरिदिन्यं यथा
 सदः । अयस्पृणन्ति हरिभिर्नधेनवः इन्द्राय श्रुपं हरिवर्ज-
 मर्चत ॥ २ ॥ सो अस्व यजो हरितो य आयमो हर्गिनितामो
 हरिरा गभस्त्योः । धुमीगुणिप्रो हरिमन्धुमायक इन्द्रे नि-
 रूपा हरिता मिमिक्षरे ॥ ३ ॥ दिधि न केतुरभिभाविह-
 र्यतो विव्यनद्वजो हरितो नरंभा । तुददहिं हरिभिप्रो
 आयसः सहस्रशोका अभयद्वर्गिभरः ॥ ४ ॥ त्वन्नमर्ह्यथा
 उपस्तुताः पूर्वैभिरिन्द्र हरिकेश यजुर्भिः । त्वं हर्षन् तव
 विश्वमुत्तयं मागामिराधो हरिजातो हर्षताम् ॥ ५ ॥ त्वां
 वक्षिणं मन्दिनं शोभ्यमद इन्द्रं रथे वहतो हर्षता हरी ।
 पुरुष्यसं सवनानि हर्षत इन्द्राय सोम हरयो दधन्विरे ॥ ६ ॥
 अरङ्गामाय हरयो दधन्विरे निराय हिन्नन्हरयो हरीचरा ।
 अर्वाङ्घ्रियो हरिभिर्जोषमीयते यो अग्न्य कामं हरिवर्मान-
 नशे ॥ ७ ॥ हरिश्मशारुहरिकेश आयमस्तुरभ्ये यजो
 हरिप अचर्षत । अर्वाङ्घ्रियो हरिभिर्वाजिनी यजुरभि विश्वा

दुरिता पारिपद्धरी ॥ ८ ॥ सुवेव यास्य हरिणी विपेत्तव-
 दिशप्रेवाजाय हरिणीद्विष्वतः । प्रयर्ष्यते चमसे सन्मृज-
 द्धरी पीत्वा मदस्य हर्षतसन्धसः ॥ ९ ॥ उतस्य सप्त हर्ष-
 तस्य पस्त्योरन्योन वाजं हरिवां अचिक्रदत् । महीचिद्धि
 विषणा हर्षदोजसा घृहद्वयो दधिरे हर्षतधिदा ॥ १० ॥
 आ रोदसी हर्षमानो महित्वा नव्यं नव्यं हर्षमि मन्मनु-
 प्रियम् । प्रायस्त्योमसुरहर्षतङ्गोराविष्कृधि हरये सूर्याय
 ॥ ११ ॥ आत्वा हन्तं प्रयजो जनानां रथे वहन्तु हरि-
 शिप्रमिन्द्र । पिवा यथा प्रतिभृतस्य मज्जोर्हर्षन्यजं सदमादे
 दशोनिम् ॥ १२ ॥ अपः पूर्वेषां हरिवः सुतानामथो इदं सवनं
 केवलन्ते । समद्धि सोमं मधुमन्तमिन्द्रमज्जावृषजठरा आ-
 वृषस्य ॥ १३ ॥ इति हरिपञ्चाशिका ॥ ॥ ओं अयन्ते पञ्च-
 कर्षता मन्त्रैः ॥ अयन्ते अस्तु हर्षतः सोम आ हरिभिः
 सुतः । जुषाण इन्द्र हरिभिर्न आगसा तिष्ठ हरितं रथम् ॥
 हर्षनुपसमर्चयः सूर्यं हर्षन्न रोचयः । विद्वाश्चिकित्वा हर्ष-

श्ववर्धस इन्द्रविद्या अभिश्रियाः ॥ यामिन्द्रो हरिधावसं
 पृथिवीं हरिवर्यमम् । अपारयद्धरितोभूरिभोजनं ययोरन्त-
 र्हरिश्चरत् ॥ जिज्ञानो हरितो वृषा विश्वमाभासि रोचनम् ।
 हर्यश्चो हरितन्धनु आयुर्धमावज्जवाहोर्हरिम् ॥ इन्द्रो ह्य-
 न्तमर्गुनं वज्रं शुक्रैरभीष्टम् । असावृणोद्भरिभिरद्रिभिः
 सुतमुद्रा हरिभिराजत ॥ १ ॥ आमन्द्रिन्द्र हरिभिर्वाहि-
 मयूररोमभिः । मा त्वा किञ्चिन्नियमन्निन्नपाशिनोति-
 धन्वेवतामिह ॥ वृत्रघातो बलं रुजः पुरान्दमो अपा-
 मजः । स्याता रथस्य हयोरभिन्वर इन्द्रो रथां निदारुजः ।
 गम्भीरमुदधेरिव क्रतुं पुष्यसि मा हव । प्रभु गोपाय वस-
 न्वेनवो यथा हृदकुन्वा इवासन । आनस्तुभं रथिभरां
 शन्न प्रति जानते । वृक्षं पकं फलं मर्द्धावध्वजहीन्द्र गम्भा-
 रणं वगु ॥ सुयुरिन्द्र सुराज्यामिः मदिष्टः स्वर्गशुभरः ।
 सत्वावृधान ओजसा पुरुषुत भवानः सुधवन्नमः ॥ का
 कर्मेदे विष्णु बुधसूक्तं तुला जनेन मन्त्रेणैवैवमो कश्चनः

कायोपार्जितपापनिवारणार्थं मितुर्विष्णोरऽतीतवर्तमानभविष्यदा-
 त्मनो वाङ्मनःकायोपार्जितपापनिवारणार्थं दशविधपापनिवृत्त्यर्थं
 कुम्भीपाकादि--असिपत्रवनान्तेभ्यः समन्तानरकेभ्यः समुद्धरणार्थं
 नारायणवलिविधाननिमित्तं प्रथमे विष्णुश्राद्धे वा द्वितीये वा १३
 विष्णुश्राद्धे पृथ्वीरूपो विष्णुः “श्रीसहितः केदारः” इत्यादि
 प्रीयतां प्रीतोस्तु ॥ इति विष्णुकारणानि ॥ १ ॥

॥ अथ ब्रह्मकारणानि ॥ २ ॥

ब्रह्माणं चतुराननं सुरसरिस्फूर्जत्प्रचालो ह्रमद्वीचीव्य-
 प्रक्रमष्टलं जपवटीं सत्पुस्तकं पुष्करम् । श्रीदण्डासनवन्ध-
 नाऽभयवरान्हस्तैर्दधानं सदा वेदाभ्यासविशारदं सुजठरं
 शोणशुक्तिं चिन्तयेत् ॥ ॥ ॐ ब्रह्मा देवानां पदवी कवी-
 नाभृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम् । श्वेनो गृध्राणां सुधि-
 तिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेमन् ॥ इन्दानः पञ्च जगतां
 पृजुः चतुर्गुणम् ॥ इन्दा नो अग्निं वनवद्वनुष्यतः कृतं ब्रह्मा
 शशुवद्रावहज्ययत् । जातेन जातं मतिसप्रन्त ते यं

यं यजुह्वने ब्रह्मणस्पतिः ॥ वीरेभिर्भीरान्ननन्ननुष्वनो
 गोभी रयि पप्रयद्रोधनिन्मना । तोकाश्च तस्य तनयं च
 वर्धते 'यं० ॥ सिन्धुर्न द्योदः शमीवां कृपाकनो वृषेव
 वर्ध्रीं रभिवद्योजमा । अप्रिस्वि प्रसिनिनाहरनये यं यं
 यजुं० ॥ तस्मा अर्पन्ति दिव्या असधनाः समन्वयिः प्र-
 थमो गोषु गच्छति । अनिमृष्टनयिणिर्न्योजमा 'यं० ॥
 तस्मा इद्विषे धुनयन्त सिन्धवो ज्जिह्वा शर्म दधिरे पुरुणि ।
 देवानां सुप्ते सुगगः न पथमे यं यं यं यं कृणुते ब्रह्मण-
 स्पतिः ॥ १ ॥ क्रतु क्रन्तं यो वनयजुन्मनो देवयजिदं
 देवयन्तमम्यमन् । सुप्रासीरिद्धनरत्नानु दहरं वन्देदवजे
 विमज्जति भोजनम् ॥ यजन्त वीर प्राविदिनता वनो मद्र-
 म्मनः कृणुष्व पृथग्यै । दक्षिण्युष्य सुगगो यथा सति
 ब्रह्मणस्पते रर आरुणीमहे ॥ य इज्जनेन सविमान ज-
 न्मना स पुत्रैर्वा जम्नरते भवानृभिः । दिवानां यः वि-
 तरमाविवासति श्रद्धमाना दक्षिणा ब्रह्मणस्पतिम् ॥ यो

अस्मै हव्यैर्धृतवद्भिरविधत्प्र प्राचानयति ब्रह्मणस्पतिः ।
 उरुष्वती मंहसो रक्षतीरिपोऽहोभिदत्ता उरु चक्रिरक्षुतः
 ॥ २ ॥ तत्र क्रतुवेदे ब्रह्मधुव सक्तं हुत्वा जमेन० विभुर्विष्णोः
 प्रथमे विष्णुश्चाद्वे २ वा १३ विष्णुश्चाद्वे अपरतो ब्रह्मा प्री-
 यतां प्रीनोऽस्तु ॥ नरकोद्धरणमस्तु ॥ इति ब्रह्मकारणानि ॥ २ ॥

अथ शिवकारणानि ॥ ३ ॥

शिवो भूत्वा मलमप्रे अथो सीद शिवस्त्वम् । शिवाः
 कृत्वा दिशाः सर्वाः स्वं योनिमिहासदः ॥ ॥ शम्भुं
 शूलपिनाकसोमकलशभ्राजिष्णुहस्ताम्बुजं देव्याऽलङ्कृतवा-
 मपार्थगुरमाधीशस्फुरत्कङ्कणम् । गङ्गागर्जितगर्भजूटममलं
 चन्द्रार्धमालिप्रभं कीनाशकुमनाशनिधितथियं भस्माङ्ग-
 रागं भजे ॥ ॐ-वृषभं वृषभो वैराजा शाकरो वा सपत्नमाऽनु-
 धुने महामन्त्र्यन्तम् ॥ वृषभं मासमन्त्रानां सपत्नानां विपा-
 सहिम् । हन्तारं शत्रूणां कृधि विराजङ्गोपतिं गवम् ॥ अह-
 मसो सपत्नहेन्द्र इवारिष्ठो अक्षतः । अघः सपत्नमे पदो-

रिमे सर्वे अमिष्टिनाः ॥ अत्रैव वोपि नशाम्बुमे आत्मी
 इवज्यया । वाचस्पते निषधे मान्यया मादयरं वदान् ॥
 अभिभूरिहमागम विश्वकर्मणे धासा आवशितमायो व्रत-
 मावोहं समितिन्दधे ॥ योगधेमं व आदायाहं भूयांसमु-
 त्तम । अधस्पदान्स उद्वत मण्डका इवोदकान्मण्डका उ-
 दगादिच ॥ १ ॥ येन सप्तोना मानवः शिवमङ्गलतो मानसम् ॥
 येनेदं भूतं भुवनं भविष्यत्परिमृहीतमऽमृतेन सर्वम् । येन
 यक्षस्तायने सप्तहोता तन्मे मनः शिवमङ्गलमस्तु ॥ येन
 कर्माण्यपसो मनीषिणो यज्ञे कृष्यन्ति विदिधेयु धीराः ।
 यदपूर्वं यक्षमन्तः प्रजानां तन्मे ॥ यन्प्रजानमुत चेतो
 भृतिश्च यज्योतिरन्तरमृतं प्रजागु । यन्नाज ज्ञाने किञ्चन
 कर्म क्रियते तन्मे ॥ यज्ञाग्रतो दूरमुद्दिदि दैवं तद्दु सप्तस
 तथैवेति । दूरज्जमं ज्योतिष्यं ज्योतिरेकं तन्मे ॥ यस्मि-
 न्चुचः साम यजुंषि यस्मिन्प्रतिष्ठिता रचनानापिपाराः ।
 यस्मिन्विचं सर्वमोचं प्रजानां तन्मे ॥ सुपारविरचानिव

यन्मनुष्यान्नेनीयते भीशुभिर्वोजिन इव । हृत्प्रतिष्ठं यदजरं
 यविष्ठं तन्मे ॥ यदत्र पाष्टं त्रिशतं शरीरं यज्ञस्य गुह्य-
 त्वनाभमाद्यम् । दशं पञ्चत्रिशतं च यत्परं तन्मे मनः ॥
 ये पञ्चपञ्चाशतं शतश्च सहस्रं च निष्ठुतमर्षुदं च । तेन
 यज्ञचित्तेष्ट गातुं शरीरं तन्मे ॥ वेदाहमेतं पुर्यं महा-
 न्तमादित्यवर्णं तमसः पुरस्तात् । तस्य योनिं परिपश्य-
 न्ति धीरास्तन्मे ॥ येन कर्माणि प्रचरन्ति धीरा विप्रा
 वाचा मनसा कर्मणा वा । यां संविदमनुसंयन्ति प्राणि-
 नस्तन्मे ॥ ये मनो हृदयं ये च देवा ये अन्तरिक्षे बहुधा
 चरन्ति । ये श्रोत्रश्चक्षुषी सञ्चरन्ते करणे तन्मे ॥ येन
 धौलगा पृथिवी चान्तरिक्षं ये पर्वताः प्रदिशो दिशश्च ।
 येनेदं जगद्भासं प्रजानां तन्मे ॥ येनेदं सर्वं जगतो
 वभूव ये देवा अपि महतो जातवेदाः । तदेवाग्निस्तपसो
 ज्योतिरेकं तन्मे ॥ तत क्रमेदे रुद्रकेतु यत्तं पुत्रा ।
 येनो गच्छशमेन विनुर्विष्णोः प्रथमे वा २ वा ३ वा ४ त्रयो-

दसो विष्णुश्चाद्रे तेजोरूपः शिवः" प्रीयतां प्रीतेषु ॥ इति
शिवकारणानि ३ ॥

अथ यमकारणानि ॥ ४ ॥

ॐ यमो दाधार पृथिवीं यमो धामुत सर्वम् । यमाय
सर्वमिच्छते यत्प्राणाद्यायुरक्षितः ॥ ॥ सः कर्मैरिभवाहनं
पितृपतिं प्रेक्ष्य परेतावलिं धर्माधर्मविचारचारुचरितं द्रावि-
ष्टदण्डाश्रितम् । रामद्वेषविधित्तनुजि विभवं विष्णुसु संव-
र्तनं विश्वग्रासविशारदं व्यवहितं तं धर्मराजं भजे ॥ परी-
वांसं पौड्या यमो यमं पृथी विज्ञोक्तदेवता कृत्याः भव्यां पर
अनुष्ठुभ उपान्त्या कृती यमायनाः परे पञ्च ॥ परीवांसं प्रवतो
महीरनु वाहुभ्यः पन्थामनुपस्पृशानाम् । यमन्तं सङ्ग-
मनञ्जनानां यमं राजानं दक्षिणा दुवम् ॥ यमो न गातुं
प्रयमोविवेद नैषा मयूतिरपभनार ना उ । यवानः पूर्वं
पितरः परेयुरेना जज्ञानाः पन्थ्या अनन्ताः ॥ मातली-
कज्यं यमो अङ्गिरोभिर्यदस्पतिर्भक्तभिर्वावृधानः । मांश्च

देवा वृधुर्ये च देवाः स्वाहान्ये स्वधवान्ये मदन्ति ॥ इमं
यज्ञमप्रस्तरमाहिंसीदाङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः ।
आत्वा मन्ता कविशस्त्या वहन्ते नाराजन्धविषा माद-
यस्य । अङ्गिरोभिरागहि यज्ञे येभिर्यम वै रूपरिह माद-
यस्य । विवस्यन्तं ह्रुवे यः पिता तेऽस्मिन्वज्ञे वहिषि निषेध
॥ १ ॥ अङ्गिरसो नः पितरो न वग्वा अधर्वाणो भृगवः
सौम्यासः । तेषां वयं सुमती यज्ञियानामपि भद्रे सौम-
नस्ते स्याम ॥ प्रेहि प्रेहि पथिभिः पूर्वेभिर्यत्रा नः पूर्वं
पितरः परेयुः । उभा राजानः स्वधया मदन्ता यमं प-
श्यामि वरुणश्च देवम् ॥ सङ्गच्छस्य पितृभिः संय्यमने-
ष्टापूर्तेन परमे ज्योमन् । हित्वा यावद्यं पुनरस्तमेति सङ्ग-
च्छस्य तन्वां सुवर्चाः ॥ अपेतर्वात विच सर्पतातोसा
एतम्पितरो लोकमक्रन् । अहोभिरङ्गिरक्तुभिर्व्यक्तं यमो
ददात्यवसानमस्मै ॥ अतिद्रवसारमेयां श्वानां चतुरशौ
श्वलो साध्वना पथौ । अथा पितृन्सुविदत्रामुपेहि यमेन

ये सदमादं मदन्ते ॥ यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ
 पथि रक्षी नृचक्षसा । ताम्ब्यामेनं परिदेहि राजन्स्रस्त्रि
 चास्मा अनमीयश्च धेहि ॥ उरुगसावमुवृता उदम्बली
 यमस्य दूता चरतो जनां अनु । तावत्सम्यं दृग्मे सूर्याय
 पुनर्दाता वसुमध्ये ह भद्रम् ॥ यमाय मोमं नूनो न यमाय
 जुहुता हविः । यमं ह यज्ञे गच्छत्यग्निर्दत्तां अरुणतः ।
 यमाय घृतवद्धविर्जुहोता प्रच त्रिष्टव । स नो देवेभ्योऽय-
 मदीर्घमायुः प्रजीवसे यमाय मधुमनभं राक्षं हव्यं जुहो-
 तन । इदं नम ऋषिभ्यः पूर्वजैभ्यः पूर्वैभ्यः पथिकृद्भ्यः ॥
 त्रिकद्भुकेभिः पतति पद्भिरैकमिद्भुदन् । गायत्री त्रिष्टुप्-
 छन्दांसि सर्वता यम आहिताः ॥ ध्यानम् ॥ कृतान्तं महि-
 पारुढं दण्डहस्तं भयानकम् । कालपाशधरं देवं ध्याये
 दक्षिणदिक्कतिम् ॥ ॥ यत्र इति क्षास्मान्मुष्ट्यं का आर-
 तनं जेपुः ॥ ॥ यमादहं वैवस्वतात्मवचनोर्जन आभरम् ।
 जीवातये न मृत्यवेऽथो अरिष्टतावधि ॥ यत्ते यमं वैवस्वतं

मनो जगाम दूरकम् । तत्र आवर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥
 यत्ते देवं यत्पृथिवीं मनो जगाम दूरकम् । तत्र आवर्तयाम-
 सीह क्षयाय जीवसे ॥ यत्ते भूमिं चतुष्पथिं मनो ॥ यत्ते
 चतस्रः प्रदिशो मनो ॥ यत्ते समुद्रमर्गं मनो ॥ यत्ते
 मरीचिः प्रवतो मनो ॥ यत्ते आपो यदोषधीर्मनो ॥ यत्ते
 सूर्यं यदोषसं मनो ॥ यत्ते पर्वताद्बृहतो मनो ॥ यत्ते
 विश्वमिदं जगन्मनो ॥ यत्ते परापरावतो मनो ॥ यत्ते
 भूतं च भव्यं च मनो जगाम दूरकम् । तत्र आवर्तयामसीह
 क्षयाय जीवसे ॥ ११ ॥

ध्यानं । कालपत्न्यायुतं देवं लोकेशं लोकभावनम् ।
 विचारज्ञं महाबाहुं यममावाहयाम्यहम् ॥ ॥ बृहस्पति-
 पुरोहिता देवा देवानां देवा देवाः प्रथमजा देवा देवेषु
 पराक्रमध्वम् । प्रथमा द्वितीयेषु द्वितीया तृतीयेषु त्रिरे-
 कादशप्रियाग्निंशा अनु वा आरभे इदं शक्यं यदिदङ्क-
 रोमि, तेमाज्ज्वत ते माजिन्यतासिन् ब्रह्मण्यसिन् क्षेत्रे-

ऽस्यामाशिष्यऽस्यां पुरोधायामस्यां देवहृत्याम् ॥ ॥ यस्य
 कौष्टजगतः पार्थिवसंकयद्वशी । यमं भङ्गश्रवो गाय यो
 राजा न परोध्यः । यमङ्गाय भङ्गश्रवो यो राजा न परो-
 ध्यः । येनाज्यो नद्यो धन्वानि येन योः पृथिवी दृढा ।
 हिरण्यकेशान्गुदुरा हिरण्याक्षानयः शक्रान् । अथा वन-
 स्वतो दानं यमो राजाधितिष्ठति । अयं योसि यस्वत इदं
 शर एतेन त्वमत्र ग्रीपण्वनेधि । इदमस्माकं भुजे भोगाय
 भोगात् ॥ उदस्ये अधिमातुः पृथिव्या भिय आविश
 महतः सधस्यात् । आशुन्त्वाजो दधिरे देवयन्तो हव्य-
 वाहं भुवनस्य गोषाम् । धनञ्जयः सहमानः पृतन्युरग्र
 इषमृजं यजमानाय देहि । विश्वाः पृतनाः सहमानाः
 सहोभिरन्नो देहि बहुधा विरूपम् । न्यत्प्रजा अनुजी-
 वन्ति सर्वाः ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽधिनोर्बाहुभ्यां
 गृष्णो हस्ताभ्यां अग्रये त्वा वैश्वानराय त्रेष्टुमेन छन्द-
 सांरूपदधे ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽधिनोर्बाहुभ्यां

गृष्णो हस्ताभ्यामग्रये त्वा वैश्वानरायानुष्टुमेन छन्दसा
 रात्रिमुपदधे ॥ १ ॥ पुनस्त्वादित्वा रुद्रा वसवः समि-
 न्वतां पुनर्ब्रह्मणो वसुनीध यज्ञैः । घृतेन ते तनुं वर्ध-
 यामि सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः ॥ अग्निर्होता नो
 अज्वरे वाजी सन्परिणीयते देवो देवेषु यज्ञियाः ॥ परि-
 तिविष्टाज्वरं व्यात्यग्नीरधीरिव, आदेवेषु प्रियो दधन् ॥
 परिवाजः पतिः कविरग्निर्हव्या न्यक्रमेत् । दधद्रत्नानि
 दानुषे ॥ परित्वाग्निं पुरं ज्वयं विप्रं सहस्य धीमहि । पृष-
 द्घ्नं दिवे दिवे, हन्तारं भङ्गुरावतम् । परि प्रागादिवो
 अग्नी रक्षोहामीव चावनः । सोदन्विधा अपद्विपो दहद्र-
 क्षांसि विश्वा । यचितःस्य परिचित ऊर्ध्वधितःश्रयध्वम् ।
 प्रजामसो रयिमसो नियच्छत ॥ २ ॥ अतस्य यज्ञस्याश्व
 प्रतिजगृह्णोर्धमिन्द्रियसाज्वराक्रमत् । स एतेन प्रति-
 गृह्णात् सोर्धमिन्द्रियसोपाधत् ॥ य एतं विद्वानथं प्रति-
 गृह्णात्यर्धमिन्द्रियसोपाधत्ते ॥ य एतद्विद्वान्प्रतिगृह्णात्य-

धमिन्द्रियस्योपक्रामति ॥ तस्याग्रेर्दृश्यं प्रतिगृह्यस्तृतीयमिन्द्रियस्योपक्रामन् स एतेन प्रतिगृह्णान् स तृतीयमिन्द्रियस्योपाधत्त ॥ य एतद्विद्वान्दृश्यं प्रतिगृह्णाति तृतीयमिन्द्रियस्योपाधत्ते । य एतद्विद्वान्प्रतिगृह्णाति तृतीयमिन्द्रियस्योपक्रामति । तस्य रुद्रस्य गां प्रतिजगृह्यतुर्थमिन्द्रियस्योपक्रामन् । स एतेन प्रतिगृह्णान् स चतुर्थमिन्द्रियस्योपाधत्त । य एतद्विद्वान् गां प्रतिगृह्णाति स चतुर्थमिन्द्रियस्योपक्रामति । तस्य बृहस्पतेर्यायः प्रतिजगृह्यः पञ्चममिन्द्रियस्योपक्रामन् । स एतेन प्रतिगृह्णान् स पञ्चममिन्द्रियस्योपाधत्ते ॥ य एतद्विद्वान्नामः प्रतिगृह्णाति पञ्चममिन्द्रियस्योपाधत्ते । य एतद्विद्वान्प्रतिगृह्णाति पञ्चममिन्द्रियस्योपक्रामति ॥ २ ॥ तस्योक्तान्मात्राद्विस्मयाप्राणन्प्रतिजगृह्यः षष्ठमिन्द्रियस्योपक्रामन् स एतेन प्रतिगृह्णान् षष्ठमिन्द्रियस्योपाधत्त । य एतद्विद्वान्प्राणन्प्रतिगृह्णाति षष्ठमिन्द्रियस्योपाधत्ते । य एतद्विद्वान्प्रतिगृह्णाति-

षष्ठमिन्द्रियस्योपक्रामति । तस्य प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजगृह्यः सप्तममिन्द्रियस्योपक्रामन् स एतेन प्रतिगृह्णान् सप्तममिन्द्रियस्योपाधत्ते । य एतद्विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति, सप्तममिन्द्रियस्योपाधत्ते । य एतद्विद्वान् प्रतिगृह्णाति सप्तममिन्द्रियस्योपक्रामति ॥ ३ ॥ क इदं कस्मा अदात्कामः कामायेति कामो हि दाता कामः प्रतिगृहीता कामः समुद्रमाविशदिति समुद्र इव हि कामोऽपरिमितः कामेन त्वा प्रगृह्णाति कामेन च इति कामेनैव प्रतिगृह्णाति कामे प्रतिष्ठापयति । नाहं धैतस्मिन्मुसिहोके दक्षिणामिच्छन्ति । य एवं विद्वान् दक्षिणां प्रतिगृह्णाति । यस्तं देवं वेद योमे दक्षिणा अनयत्प्रतावदामोति, यावदक्षिणानां नेत्रं भवति ये तान्वेद येभ्यः स तदनयदक्षिणीयो भवति । यस्तं प्रतिगृह्ं वेद येन ते प्रतिगृह्णन्वसीयान्भवति प्रतिगृह्णन्वसीयानि हि ते प्रतिगृह्णामयंमे देवाः सुरित्रा व्य-वृष्यांमे विदुरमुनः प्रदानाद्वा इहाजगामेति ॥ त कृषी-

ननुवन्नतो न गृयं प्रयच्छेति सप्तहोत्रं केनायतन्वेत्य-
 श्व वेत्स्यथेति सप्तहोत्रार्थमगृहपतयोन्यसीदन्त्यन्तनवा-
 मेति तेषां महाहविर्होतासीत्सत्यहवीरध्वर्युगोषितपाजा
 अग्निदचित्तमना उपवृत्ता नाभृष्यश्च प्रतिभृष्यथाभिगरा
 अयास्या उद्गाता त एतं गृहमगृह्यत आयतनमैच्छंसे त्रय-
 श्मिंशमेवायतनमारचयंसे वेदं समनन्त्यस्त्रयस्मिंशेन च हवा
 इदं सप्तहोत्रा च सन्ततं यदिदं देवा मनुष्या अन्योन्यसं
 प्रददानि सन्ततमसा अविच्छिन्नं प्रदीयते य एवं वेद ॥
 अनेन सप्तहोत्रेण पितुः पिण्योः प्रथमे वा प्रयोदशे पिण्युक्तादे
 वायुस्तो यमः प्रीयतां प्रीनोन्तु ॥ इति यमकारणानि ॥ ४ ॥
 ततः शनिश्चरमूक्तं पठन् ॥

अथ पितृकारणानि ॥ ५ ॥

आहं पितृनुविदत्रां अविस्मिनः पातं च विस्मयानं
 च विष्णोः । चर्दिषदो ये स्वधया गुतस्त भाजन्न पितृस्त
 इहागमिष्ठाः ॥ यथा पितृमंसा ॥ पितृजानम् । ये केचि-

ब्रुवि सन्ति पूर्वपितरो ये के च नद्यां गता ये पाताल-
 निवासिनो मम कुले याताश्च ये प्रेतानाम् । ये दग्धा नि-
 जगोवर्जः पितृवने दग्धाश्च ये वा सन्तः क्षेत्रेऽसिन्धुपया-
 न्तु तेऽप्य निषिद्धा मन्त्रक्रियार्थमवात् ॥ १ ॥ ये चा-
 सत्पितरो विषादपि मृता येऽभक्ष्यभक्ष्याद्धता येचान्वे
 क्षुधितानि दुर्गिभूतानां ये व्याधिग्रस्ताः परे । ये चण्डाल-
 पदामिनङ्गरहता ये शय्यमभेदनेस्तेऽप्यासिन्धुपयान्तु कर्म-
 विषये वृत्तिं परां कर्मजाम् ॥ २ ॥ ये चासत्पितरः सरी-
 सपहता ये चाधमभृद्धिभिर्धे दंप्राजलवक्षिपादपशिलाची-
 रारिदुर्दृष्टानाः । येऽसत्यव्रतिदुष्टचारचरितेर्विश्वम्भषाताश्च
 ये तेऽप्यासिन्धुपयान्तु महतीं वृत्तिं परां कर्मजाम्
 ॥ ३ ॥ आराहिता मनुष्ये भयदर्यमद्य नारायणादय
 इमे गन्तु कारणेष्टाः । उचारणाय भयतो नरकात्पुषो-
 सत्त्वं नैदि प्रेत गगनाच्छिन्नन्यरूपः ॥ ४ ॥ ॐ उदी
 रतां पितॄन्तुः पितॄन्तुः कर्त्तव्येऽहो ॥ ॐ उदीरतामवरा

उत्परासा उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः । अस्वं य्व ईयु-
 रशुका क्रतुज्ञास्ते नोज्यन्तु पितरोहवेषु ॥ इदं पितृभ्यो
 नमो अस्त्यद्य वे पूर्वासो य उ परास ईयुः । वे पाथिवे
 रजस्या निपत्ताये वा नूनं सुवृजिनासु विश्व ॥ आहन्पितृ-
 न्सुविदत्रां अचित्सिन पातं च विक्रमाणं च विष्णोः ।
 बर्हिषदो ये सुधया सुतस्य भाजन्त पितस्त इहागमिष्ठाः ॥
 बर्हिषदः पितर उत्त्यर्वागिमा वो हव्या चरुमा जुषध्वम् ।
 त आगता वसाशन्त मे नाथा नः शंभ्योर्नारपो ददा-
 तन ॥ उपहृताः पितरः सोम्यामो बर्हिष्येषु निधिषु त्रि-
 येषु । त आगमन्तूत इह भुवन्तु तेज्यन्त्वऽस्मान् ॥ शुच्या
 जानु दक्षिणतो निषिधेमां यज्ञमभि घृणन्तु विश्वे । माहि-
 सीष्ट पितरः केनचिन्नो यद्व आगः पुरुडा कराम ॥ आ-
 सीनासो अरुणीनामुपस्ये रविष्टन्त दाशुपे मर्त्याय । पुत्रे-
 भ्यः पितरस्तस्य वसवस्तो सोम्याशाः प्रयच्छन्त इहोर्ज-
 दधातन ॥ ये नः पूर्वे पितरः सोऽन्निरे सोमपीयं व-

सिष्ठाः । तेभिर्धमः संरराणो हवींष्युनुशद्भिः प्रतिकाम-
 मन्तु ॥ ये तावृषुन्देवत्रा जेहमाना होत्राविदस्तोमो त्व-
 षसो अर्कः । अग्ने याहि सुविदत्रेभिरर्वाध्वत्यैः कान्यैः
 पितृभिर्धर्ममद्भिः ॥ ये मर्त्यासो हविरदो हविष्मा इन्द्रेण
 देवैः सुरयं दधाना । अग्ने याहि सहस्रं देववन्दैः परैः
 पूर्वैः पितृभिर्धर्ममद्भिः ॥ २ ॥ अग्निष्वात्ताः पितर इहा-
 गच्छन्त सदः सदः सदत सुप्रनीतयः । अत्ता हवींषि
 प्रयतानि बर्हिष्यऽथा रयिं सर्ववीरं दधातन ॥ त्वमग्रं
 ईडितो जातवेदो वाङ्मन्यानि सुरभीणि कृत्वीः । प्रादः
 पितृभ्यः सुधया ते अश्वमद्वि त्वन्देव प्रयता हवींषि ॥
 ये चेह पितरो येच नेह यांथ विश्व यां उ च न प्रविश ।
 त्वं वेत्थयति ते जातवेदः सुधाभिर्धनं सुकृतं जुषस्य ।
 वे अग्निदग्धा ये अनग्निदग्धा मध्ये दिवः स्वधया माद-
 यन्ते । तेभिः सुराळ्मुनीर्तामेतां यथा वशं तन्नं कल्प-
 यस्य ॥ इति ऋग्वेदे ॥

आहूतानाम् ॥ ॥ अहया आहूतानाम्नी आहूतानाम्-
 भन्तु ॥ अहयाग्निः समिज्जते अहया कृत्यते हविः । अह्नां
 भगस्य मूर्धनि वचसा वेदयामसि ॥ प्रियं श्रद्धे ददतः
 प्रियं श्रद्धे दिदासतः । प्रियं भोजेषु यज्यस्य सिदते
 मुदितं कृधि ॥ यथा देवा अगुरेषु श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे ।
 एवं भोजेषु यज्यसु, अस्माकं मुदितं कृधि ॥ अह्नां देवा
 यजमाना वायुगोपा उपासते । अह्नां हृदय्यग्राह्यत्वा
 श्रद्धया विन्दते वसु ॥ अह्नां प्रातर्हवामहे अह्नां मध्य-
 न्दिनं परि । अह्नां सूर्यस्य निशुचि श्रद्धे अह्नापवेद नः ॥
 वसुः ॥ पितुर्भुक्तानुनिर्गायत्रं तसोऽग्निगनुपुद्गर्मा कृतीना पञ्च-
 म्यान्नाधनुसोऽनुपुवोन्त्या कृतीना च ॥ ॥ पितुर्भुक्तोऽपि महो
 धर्मानन्तर्विर्षी यस्य त्रितो ज्योत्सना ह्यत्र विपश्यन्मर्दयत् ।
 स्वादो पितो मधोपितो वयन्त्या वसुधीमहे अस्माकम-
 विता भव ॥ उप नः पितर्वाचरः शिवः शिवेभिरुनिभिः ।
 मयोभूरद्विपेष्वः सखा मुशेयो अहयः ॥ तव ते पितरो

रसा रजांसनु विष्टिता दिवि वाता इव श्रिताः ॥ तव
 त्वे पितो ददतस्तव स्वादिष्ट ने पितो प्रम्याभानो रसानां
 तु विग्रीवा इषेरते । त्वे पितो महानां देवानां मनोहि-
 तम् । अकारि चारु केतुना तवाहिमावगावधीन् । यददः
 पितो अजगन्विष्य पर्वतानाम् । अत्राचिन्नो मधो पितो
 रं भक्ष्याय गम्याः ॥ यदपामोपधीनाम्भरि शंसा रिषा-
 महे, वाता पेपीव यद्भव ॥ कर्मभओपधी मय पीवो
 वृक् उदारयिः । वाता पेपीव यद्भव ॥ यत्ते गोम गवा-
 शिरो यवाशिरो भजामहे, वाता पेपीव यद्भव ॥ तन्त्या
 वयं पितो वचोभिर्गावो न हव्या सुपूदिम । देवेभ्यस्त्वा
 तदमादमसाभ्यं त्वा सदमादम् ॥ १ ॥ सोमाय पितृमत
 इति तूनाम् ॥ सोमाय पितृमत आज्यं पितृभ्यो वह्नि-
 पञ्चः पद्मपालः पुरोडाशः पितृभ्यो अग्निष्वात्तेभ्यो धाना
 अमये कव्यवाहनाय मन्या, एतत्ते तत येचत्वाऽनु, एतत्ते
 पितामह येचत्वाऽनु, एतत्ते प्रापितामह येचत्वाऽनु, अथ

वर्हिषदः पितर उत्यरोमिमा यो हव्या चरुमा सुप्रभम् ।
 त आगता वमाश्रन्त मे नाथा नः शंस्योर्नारापो ददात
 न ॥ आहन्विहन्मुषिदवाँअवित्सि नः पातं च विक्रमं
 च विष्णोः । वर्हिषदो ये सुप्रभा सुतस्य भावन्त विवन्त
 द्दहाममिष्टाः ॥ उपहृतः पितरः सोम्यासो वर्हिष्येषु नि-
 धिषु प्रियेषु । त आगमन्तु त इह सुवन्तधियुवन्तोऽव-
 न्तवन्तान् ॥ अग्निध्याताः पितर द्दहामन्तन्तु मदः मदः
 सदनः सुप्रणीतयः । अन्ता हवींषि प्रयतानि वर्हिष्यथा
 रथिं सर्वरीरं ददानत ॥ अग्निध्याता प्रजावृधः पितरो
 मृच्छन्ताम नः । प्रमुशन्तु नो अंहसः ॥ अग्निध्याताऽनु-
 तमती हवामहे नराशंसं, सोमपीथं ये आनयुः । ता आ-
 गमन्त त इह सुवन्तधियुवन्तो तेऽवन्तवन्तान् ॥ य
 पूर्वया निविदा कव्यता योरिमाः प्रजा अजयन्मनूनाम् ।
 विवसता चक्षसाध्यामप्यथ देवा अग्निं धारयन्द्रविणो-
 दाः ॥ यो अग्निः कव्यवाहनः पितृन्वक्षतता वृथा । प्रेदु

हन्तामि सोमने देवेभ्यश्च पितृभ्य आ ॥ नरदशे काव्या
 तन्मनीषा नरदृक्ता जायन्ते गच्छामि नरदं विद्रविणम् ।
 कीर्येता इत्या विधे दाक्षुषं मनीषं, वायुमेता प्रथा-
 मियामि ॥ सीरा मुद्रानि करवी मुना विवन्तो पृथक् ।
 भीरा इन्द्राय मुद्रया ॥ शुभं शुभे मयसानमिन्द्रासि-
 न्भरोन्मं वाजयावी । सुवन्तमुद्रमुने ममन्तु भनं
 हवामि । मज्जिनं भनानाम् ॥ उद्वं, पितन्देसानाम् ।
 इन्द्रं यमं मुनासीरगमिन्वरो हरामहे, इह देवं मुगद-
 सम् ॥ इन्द्रं यमं भनयामि मुनुमन्तारनामहे । य नः
 पितेव पुत्रेभ्य ईशानः शर्म यन्तु ॥ इति विष्णुसंहिता ॥

“अन्ता मनुदि ॥” अमुगता वा इमे लोक आसंके
 देसानुवन् । यो वै यं लोकमुजिह्वयि स नमो भविष्य-
 तीति, ते नमय इमं लोकमजयन्तवन्तविशं गृहा दिव-
 मादित्यामे नमय इमं लोकं विवराजन्तविशं परापांमे
 रत्नानुवन् ययो जयेम तन्नः महानदिधि, ते यमो

रुद्राधान्तरिक्षं जित्वा दिवं परापतंस्त आदित्याननुव-
न्यन्नो जयेम तन्नः सहासदिति ते नमवो रुद्राधादित्या-
धामुं लोकं जित्वेमानेय लोकानगुरानभ्यभवंस्तनो देवा
अभवन् परागुरा अभवन्वमवः पितरो, रुद्राः पितामहा,
आदित्याः प्रपितामहास्तसादाहुर्देवाः पितरः पितरो देवा
इति ये वै देवानां सोमपाः पितरस्मानुदपात्रैस्तर्पयन्ति त-
स्माग्निरेकस्यापः प्रदीयन्ते द्विरेकस्य सहदेकस्य, तत्पट्टं
सम्पद्यते यथाजितमेवोपलभन्ते यदनन्तमुदकं सम्पिबन्ति
तत्सप्तमं यदुभयतां मूलं निलमिश्रं तदष्टमं यत्प्राच्या पिण्ड
परिषेकस्तत्रवमं यदुदकुम्भं दक्षिणां प्रोक्षन्ति तदशमं तेन
दशोदकं श्राद्धमुच्यते, तदश दशानरा विराजन्तं विरा-
द्विराज्ये वाऽन्नाद्ये प्रनितिष्ठति ॥ १ ॥ पितरो ये पुत्रं
जायमानमन्वायनन्नाकं श्राद्धं कुर्यादिति, गोवर्षान्कदाहं
श्राद्धं करवाणीति तेऽनुवन्हन्तिच्छायायां श्राद्धं दद्याथः
कामयेत न पुनर्दद्यादिति हस्ती ये भूत्वा सुमानुरमुना-

दित्यं छायायाऽभ्यभवत्तदेवपितर आप्याययन्नेतद् देवपि-
तृणामायतनं यद्वस्तिच्छायायां तस्माद्वस्तिच्छायायां श्राद्धं
दद्याथः कामयेताऽक्षय्यमपरिमितमऽनन्तं भूयः स्यादि-
त्यक्षय्यमेवाऽपरिमितमऽनन्तं भूयो भवति, य एवं वि-
द्वान्हस्तिच्छायायां श्राद्धं ददाति पितृणामक्षय्यत्वाय
॥ २ ॥ हौं वै पन्थानो देवयानश्च पितृयानश्चाग्निहोत्रेण
वै देवाः स्वर्गं लोकमायन्पितृयज्ञेन पितृलोकं तस्मादुर्भा
यष्टव्यां देवयानश्च पितृयानश्चोभाभ्यां वा इतः स्वर्गं
लोकमित्याहुरन्यस्मिंल्लोके समिधा प्रत्यतिष्ठन्नाद्यश्च प्र-
क्षणेभ्योपासरंस्तेभ्योऽब्रवन्नग्नौ कुर्मोऽग्नौ करिष्याम्यग्नौ
करवाणीति, तेऽनुवन्कुरुत, कुरुष्व क्रियतामिति यज्ञा-
मयेत प्रजावान्स्यादिति तस्य यज्ञे कुरुतेति ब्रूयाद्यं काम-
येत पशुमान्स्यादिति तस्य यज्ञे कुरुष्वेति ब्रूयाद्यं काम-
येत वसीयान्स्यादिति तस्य यज्ञे क्रियतामिति ब्रूयादग्नी-
पोमीयं वा एतद्वचिर्यदग्नौ करणमग्नीपोमीयेनैव तद्वच्ये-

नासिंहलोके यजमानो वसीयान्भवति ॥ ३ ॥ मनो वा
 एष युङ्क्ते यो यक्ष्यमानो युङ्क्ते सहि मनसा यज्ञस्तायते
 स यज्ञो भवत्यथ श्रद्धे श्रद्धधानं वै पितरोऽन्वायंति वृद्धिं
 श्रुत्वा यद्वृद्धिश्राद्धं कुर्वन्ति तेनास्य ते पितरोऽभीष्टाः प्रीता
 भवन्तीन्द्रो वै प्रजाकामः पितृयज्ञेनाऽयजत्तस्यासुरा यज्ञ-
 मजिघांसंस्तान्विश्वदेवा उपमन्यद्वैश्वदेवं पुरस्तात्कुर्वन्त्य-
 सुराणामपहत्यै प्राचीनं प्रवणेन देयं प्राचीनप्रवणो वै
 वज्रो वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षांस्यपहन्ति दक्षिणाग्राश्चोदगग्राश्च
 दर्भा भवन्ति दक्षिणाग्रेभिर्वाऽस्य पितरः समुपसरन्त्युद-
 गग्रेभिर्देवास्तस्माद्ब्राह्मणेभ्य आवृता दर्भाः प्रदीयन्ते पितृ-
 णामुपसरतायैवमस्य पितरः समुपसरन्त्यन्तर्हिता ह्यमुष्मा-
 दादित्यात्पितरोरथेऽन्तर्हिता हि देवेभ्यश्च मानुष्येभ्यश्च
 पितरः, उपमूलं बर्हिर्ददाति तेन पितृणां यद्वतमूलं तेन दे-
 वानामुभये हीज्यन्तेऽन्तर्हिता हि वीक्ष्यया मानुष्यस्यैव-
 मिव हि तेऽन्तर्हिता भवन्ति । इति श्राद्धब्राह्मणम् ॥ अनेन०

पितुर्विष्णोः प्रथमे द्वितीये त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे आकाशरूपाः
 पितरः प्रीयन्तां प्रीताः सन्तु ॥ इति पितृसूक्तम् ॥

॥ अथ इषे त्वोर्जे त्वा ब्राह्मणम् ॥

‘इषे त्वोर्जे’तीपमेवोर्जं यज्ञो दधाति “वायवःस्य” इति
 वायवा अन्तरिक्षस्याऽध्यक्षोऽन्तरिक्षादेव वायव्याः पशवो
 वायुरेवैनानाऽन्तरिक्षाय परिदधाति प्रायएनानेतत्करोति
 यद्वा वायवःस्येत्याहारण्यस्यैव हि वायु “सपायवस्येऽति”
 यजमानायैव पशूनुपाकरोति “देवोवः सविता प्रार्पय-
 ति”ति प्रसूत्यै “श्रेष्ठतमाय कर्मणे” इति यज्ञो वै श्रेष्ठतमं
 कर्म “आप्यायध्वमध्या देवभाग”मिति वत्सेभ्यश्च वा
 एता मनुष्येभ्यश्च पुनराप्यायन्ते ध्यै तर्हि देवेभ्य एवैना
 आप्याययन्ति “प्रजावतीरनमीवा आयक्ष्मा” करोति
 “मा वः स्तेन ईशत माघशंस” इत्याशिपमेवाशास्ते “परि-
 वो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्त्विति” रुद्रमेवमभि परि वृणुक्तु या-

तकोस रुद्रः पशून्भवति । यस्मै विदुषो यस्मै विद्वान्ह-
विषे प्रार्थः प्रार्थयति “धुरा अग्निन् गोपनीं स्नानेति”
दंहत्येयना “वर्हीरिति” भूयानमेयना गमयति “यज्ञ-
मानस” पशून्पाहि । “पशुषा अग्नी”ति पशूनां गोपीधाय
प्रतीचीं शालामुपगृह्णति तन्माद्राम्याः पशवः सायमार-
ण्याद्राममुपयन्ति यत्पराचीमुपगृह्णन्ते दारण्ये हीरेरन् ॥ इति
इषे त्वोर्मे त्वा क्रतवन् ॥

अथ स्वाध्यायब्राह्मणम् ॥

स ह वै देवानां चागुराणां च यज्ञो प्रवता आत्मा,
यं स्वर्गं लोकमेप्सामो यममेप्साम इति । ते गुरा सप्त-
सोषे सहस्राञ्जरन् ब्रह्मचर्येण तपसा देवास्तेश्वरा प्रभु-
संस्ते न प्रजानंस्ते पराभरन्प्रभुतेनैव यजेत देवाः स्वर्गं
लोकमायन्नप्रभुतेनाश्वराः पराभरन् प्रभुतो । नञ् उप-
वीतिनोऽप्रभुतेनोपवीतिनो यज्ञे किञ्चित्प्राप्तवो यज्ञोप-
वीत्यधीने यज्ञत एव तन्माद्राज्ञो यज्ञोपवीत्येवार्थीयत

यजेत याजयेद्वा दद्यात्प्रतिगृहीयाद्यज्ञस्य प्रसृत्याग्निं
वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं पाणिमुद्धरत्यवधत्ते स-
व्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं प्राचीनावीतं पितृ-
देवत्यं संवीतं मानुष्यं निवीतमासुरम् ॥ १ ॥ अजान् ह
वै पृथ्वीस्तपस्यमाना ब्रह्मा स्वयं तभ्यानर्प त ऋषयोऽभ-
वंस्तदपीणामृषित्वं तान्देवा उपातिष्ठन्त यज्ञकामास्तेभ्य
एतद्ब्रह्मयज्ञमपश्यन् स्वाध्यायं तेनायाजन्त यद्वचोऽध्वगी-
पत ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूपि ता घृता-
हुतयो यत्सामानि ताः सोमाहुतयो यदधर्वाङ्गिरसस्ता
मध्वाहुतयो यद्वाक्षणानीतिहासान्पुराणानि कल्शान्गाथा
नाराशंसीस्ता मेदआहुतयो देवानामभवन्, ताभिः धुर्धा
पाप्मानमपाप्मताऽपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमाय-
न्ब्रह्मणः सायुष्यमृषयोऽगच्छन्धुधामेव पाप्मानमपहत्य
स्वर्गं लोकमेत्य ब्रह्मणः सायुज्यं गच्छति य एवं विद्वा-
न्स्वाध्यायमधीते ॥ २ ॥ पञ्च वा एते यज्ञाः सदधि

कृत्वा एव विद्वान्मेधो वर्पति विद्योतमाने स्तनयत्यवस्कू-
 र्जति पावमाने वाया अमावस्यायां स्वाध्यायमधीते उत्तमं
 नाकं रोदति उत्तमः समानानां भवति यावद्वा इमां
 पृथिवीं वित्तस्य पूर्णा ददत्स्वर्गं लोकं जयति त्रिस्तावन्तं
 जयति भूयांसं चाक्षय्यमपः पुनर्मृत्युञ्जयति य एवं वि-
 द्वात्स्वाध्यायमधीते ॥ ६ ॥ तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वा
 अनप्यार्यो यदात्माऽशुचिर्यदेशो य एवं विद्वान्महारात्र
 उपसृद्धिं आसीनस्तिष्ठन् ब्रजञ्जयानोऽरण्ये ग्रामे वा
 यावत्तरमं स्वाध्यायमधीते सर्वाल्लोकानभिजयति सर्वाल्लो-
 काननृणोऽनुसञ्चरति तदेपाऽभ्यनूक्ता “अनृणा असिन्न-
 नृणाः परस्मिन्तृतीये लोके अनृणाः स्याम । ये देवयानाः
 भित्तयानाथ लोकाः सर्वाल्लोकाननृणाः सञ्चरेम” इत्यग्निं
 नैष्ठिकं पाप्माऽपजग्राह तस्य प्रजापतिराहुतिभिः पाप्मा-
 नमपहताहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्रा-
 ह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिः छन्दसां स्वाध्यायेनापहत-

पाप्मा स्वाध्यायो देवार्पितं वा एतादृशितं को विदु-
 जत्यभागो वाचि भवत्यन्नागो नाके । यदेतन्मन्त्र-
 “यस्तित्याज सन्निविदं मन्त्रानं न मन्त्रं सन्निवि नमो
 अस्ति । यदीं शुणोत्यधीतं शुणोति नदि परोर युद्धाय
 पन्थाम्” इति तस्मात्स्वाध्यायोऽनेनान्तं मेधं कृत्वा तमे
 तेनास्येष्टं भवत्यग्नेर्वार्योरादित्यस्य मायुजं मन्त्रं वादे-
 पाभ्यनूक्ता “ये अर्षाश्च उवाचा पुमाना इदं विजिगीष-
 अभितो यदन्ति । आदित्यमेव मे पारिषिक्तानि यतश्च
 द्वितीयं त्रिवृतं च तंम” इति यावन्तीं यत्ता देवयानाः
 सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वयन्ति, तस्मात्पुनश्चैतन्मन्त्रं
 विद्ध्यो दिने दिने नमस्कृत्यानादीकं लोकां देवा एव
 देवताः प्रीणाति । मध्यंदिने प्रदक्षिणां तंमन्त्रं मात-
 णोऽसा आदित्योऽग्निस्तस्मादेव नैष्ठिकं यजति यदेतन्मन्त्र-
 नूक्ता “चित्रन्देवानामुदगादनीतं यदुगितम् तस्मा-
 स्याग्नेः । आप्रा यावापृथिवी जनाग्निं यवी यजता यज-

तस्मिन्नुपस्थेति" स वा एष ब्रह्मयज्ञः नमः प्रतापने
 सयः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमनभुधो "नमो ब्रह्मणे"
 इति परिधानीयां विस्वाहाय उपस्थेभ्य गृहान्परीत्य
 तत्र यत्किञ्चिद्दानि दक्षिणादहं ह वा एष कन्दाम्बि
 यो याजयति स येन यज्ञं कर्तुना याजयेत्तमस्यं परेत्य
 शुचां भूयवकाशे ग्रामादिशुचां देशे साध्यायमेवैनम-
 धीयन्नास्ति तदाहाम्य पुनराध्यायमने दीक्षानुपमि दी-
 क्षितो वा एष भवति यः साध्यायमधीने तस्मान्नमन्दी-
 क्षास्नानमुपमद आसीनं सत्या वागवुर्भुवन उपभुञ्जानो
 हविः सवा एष ब्रह्मयज्ञः प्राणं दक्षिणः नमः नभुज्जन्मो
 भवति ग्रामेण मनसा साध्यायमधीने दिवानकं वेनि ह
 साह शीच आग्नेयमुत्तरायं वयनद्वयं वानो उचिष्ठचुत
 ब्रजचुतासीन उत शयानोऽधीर्यात न साध्यायमानसाहा
 एष तपस्त्वने यः साध्यायमधीने नमः पुण्या भवति ।
 तदेषाभ्यनृता ॥ ९ ॥ "नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वमये

नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यो नमो वाचे नमो वाच-
 स्पतये नमो विष्णवे बृहते कृणोमि । इत्येतासामेव देव-
 तानां साष्टिनां सामुज्यं मलोकतां सामीप्यमाप्नोति य
 एवं विद्वान्साध्यायमधीने ॥ इति साध्यायमन्त्रः ॥

अथ प्रतिग्रहप्राप्तिम् ॥

ॐ देवस्य त्वा सवितुः प्रमयेऽश्विनोर्वाहुभ्यां प्रतिगृ-
 ह्णामि, वरुणस्त्वा नयतु देवि दक्षिणे यमायाशु, तेना-
 मृतत्वमशीय वयो दात्रे भूयान्नयो ममं प्रतिगृहीत्रे, देवस्य
 त्वा सवितुः० प्रतिगृह्णामि, वरुणस्त्वा नयतु देवि दक्षि-
 णेऽश्वे हिरण्यं तेनामृतत्वमशीय वयो दात्रे भूयान्नयो
 ममं प्रतिगृहीत्रे, देवस्य त्वा सवितुः० प्रतिगृह्णाम्यग्नि-
 स्त्वाकृन्ननपमोन्नयन वरुणीरवयन् वरुणस्त्वा नयतु
 देवि दक्षिणे बृहस्पतये वाममेनामृतत्वमशीय वयो दात्रे
 भूयान्नयो ममं प्रतिगृहीत्रे, देवस्य त्वा सवितुः० उता-
 नायाग्निरमाय प्राणं तेनामृतत्वमशीय वयोदात्रे भूया-

न्मयो ममं प्रतिगृहीत्रे, देवस्य त्वा गवितुः० प्रजापतये
पुरुषं तेनामृतन्वमशीय ययो दात्रे भूयान्मयो ममं प्रति-
गृहीत्रे, क इदं कस्मा अदात्कामः कामाय कामो दाना
कामः प्रतिगृहीता कामः समुद्रमाविशन् कामेन त्वा प्रति-
गृह्णामि कामेन ते अस्तु । इति प्रतिगृह्णन्मन्त्रः ॥

अथ सन्ध्याब्राह्मणम् ॥

ॐ रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमनिष्ठान् तानि-
प्रजापतिर्वरेष्वोषामश्रयन् । तानि वरमश्नुर्मानादित्यो
नो योद्धेति, तानि प्रजापतिरव्ययीषोभयध्वमिति, तन्मा-
दुत्तिष्ठन्तं ह वा तानि रक्षांसि आदित्यं योभयन्ति वा-
चदत्तमन्वागाचानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्र्याभि-
गन्धनेनाम्भमा आभ्यन्ति ह वा एते ब्रह्मणादिनः पूर्वा-
भिमुखाः सन्ध्यायां गायत्र्याभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं वि-
क्षिपन्ति, वा एता आपो वत्सो भूत्वा तानि रक्षांसि
मर्दितान्वऽरुणे डीपे प्रक्षिपन्ति, यन्म्रदक्षिणं प्रक्षामन्ति

तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तपन्तमादित्यमभिधाय
कुर्वन्ब्राह्मणो विद्वान्मकलं भद्रमशुनेऽमावादित्यो ब्रह्मेति
ब्रह्मेन सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद ॥ इति सन्ध्याब्राह्मणम् ॥

अथ पावमान्यब्राह्मणम् ॥

उत्पन्नम् ॥ ॐ त्वं सोमासि अग्निं शतारुद्राजः कश्यपो
मोक्षमोक्षिर्विद्यामिषो जनदग्निर्वेसिष्ठ इतीह श्रुत्वा समर्पयः शेषं
पवित्रो वसिष्ठो नीधितारः तिस्रः पापाण्यो यसे पवित्रमोर्षो
सावित्र्यामिः सावित्री वैश्वदेवी पवत्य सोमेति पोटशशरा-
क्षित्यो हिरदाक्षिणी पुन उष्णिक् सप्तविंशत्यानुदुक्ते च ते
पावमान्योऽवन्तु मे जगती ॥ उत्पन्ने विनियोगः ॥ ॐ त्वं
सोमामि भारगुर्मग्न औजिष्ठो अध्वरे । पवो समं हयद्रविः ॥
त्वं मदी नृपादने दधन्वात्सत्यरिन्तमः । इन्द्राय सूरि-
रन्धमा ॥ त्वं सुष्वाणो आद्रिभिरग्यो कर्पकनिकदत् ।
सुमन्त्रं द्रुष्मष्टुतमम् ॥ इन्द्रं हिन्वनि आपर्पति तिरो वा-
राभ्यव्यया । हरिवाजमऽनिकदत् ॥ इन्द्रो व्यवमर्पसि

विश्वसि विभीषणाः । विशाजान्मोमयो मयः ॥ १ ॥
 आनन्दो भवति न रविर्लोमनामपि नमः । निमग्न-
 मन्त्रिणम् ॥ पारमानः स इन्द्र विरः परिवर्तमानः ।
 इन्द्रं पापेभिराश्रय ॥ कुरुः मोमो रम इन्द्रमिन्द्राय
 पूज्यः । आशुः पवन आयो ॥ दिव्यनिष्ठः सुमुखः
 पारमानः मनुष्यम ॥ अविगिरा समस्तम् ॥ अविगिरी
 नमः पूरायामनि रायनि । आनन्दकल्याणम् नः ॥ २ ॥
 अयं मोम कदादिनो पुनश्चः पश्ये शुचि । आनन्द-
 कल्याणम् नः ॥ सन्तो जन्तुः कर्त्तव्यां पश्ये मोम भाग्य ।
 देशेषु गन्धः अयि ॥ आकाशेषु धारयि श्वेनो नमो वि-
 भादो । अविरोधा कनिष्ठदत् ॥ परि प्रमोदनेर्नीम-
 निष्ठो युतः । श्वेनो न उक्तो आर्यनि ॥ ३ ॥ पश्ये
 मोम मन्दयनिष्ठाय मनुमनसः । अयदनेः रतीयो ॥
 सारयन्तो रथा इर ने मुपयो मदिनमा । मुक्तसाधु-
 मयता ॥ प्राच्या तयो अविष्टुतः परिवर्त मोन मन्त्रिणि ।

दशमेऽपि सुतीरेम् ॥ एत पश्ये अविष्टुतः परिवर्त-
 मन्त्रिणि । रमोदासमन्त्रयम् ॥ ४ ॥ पश्ये मोम दश-
 मं विन्दति मन्त्रिणि । पारमानं विनष्टम् ॥ पारमानः
 मोम नः परिवर्त विनष्टम् । नः पूरा म पुनश्च
 मा ॥ अयं परिवर्तमन्त्रिणो विशाजानः । मन्त्रेण
 पुनीदि नः ॥ अयं परिवर्तमन्त्रिणो नम पुनीदि नः ।
 अयं म पुनीदि मा ॥ उक्तान्तां देव मन्त्रिणः परिवर्त-
 मन्त्रेण ॥ मां पुनीदि विशाजः ॥ ५ ॥ पश्ये मोम
 मा ॥ अयं पश्ये मोम मन्त्रिणः । अयं पश्ये मोम मन्त्रिणः
 मोम भाग्यमिः । अयं दशः पुनीदि मा ॥ पश्ये मोम
 मा ॥ पुनश्च मां देवताः पुनश्च रमो विष्टुतः । विष्टु-
 दिताः पुनीदि मा ॥ अयं देवः पुनीदि मा ॥ ६ ॥ पश्ये
 मा ॥ प्राच्यापय प्रमन्द्य मोम विष्टुतमन्त्रिणः । दश-
 म उक्तान्तां देवः ॥ उक्तान्तां परिवर्तं पुनश्च मा ॥ ७ ॥

अगमं विदुतो नमः "उष्णिक्छन्दः" ॥ अलायस्य पर-
शुना शतमा पर्वणु देवसोम । आमुष्मिदेव सोम ॥
"द्वे आनुष्टुप्छन्दः" ॥ यः पावमानीरध्वेत्यृषिभिः संभृतं
रसम् । सर्वं स पूनमश्नाति मुदितं मानरिश्चना ॥ पाव-
मानीर्यो अध्वेत्यृषिभिः संभृतं रसम् । तस्मै सरस्यती
दुहे क्षीरं सर्पिर्मभृदकम् ॥ सर्पयो वनिष्ठ कर्त्तव्याऽनुष्टुप्-
छन्दः त्रिष्टुप् वा देवाः सोमो देवता पाठे सर्वणे वा विनि-
योगः ॥ ॥ पावमानीः स्वस्त्ययनीः मुदुषा हि घृण-
श्रुतः । ऋषिभिः संभृतो रसो ब्राह्मणेभ्यमुतं हितम् ॥
पावमानीर्दिशन्तु न इमं लोकमथो अमृम् । कामान्म-
मवयन्तु नो देवर्देवीः समाह्वताः ॥ येन देवाः पवि-
त्रेणाऽत्मानं पुनते सदा । तेन सहस्यधारेण पावमानः
पुनातु मा ॥ प्राजापत्यं पवित्रं शतयोनिं हिरण्ययम् ।
तेन ब्रह्मविदो वयं पूतं ब्रह्म पुनीमहे ॥ इन्द्रः सुनीत्या
सहमा पुनातु सोमः सस्त्वा । वरुणः समीक्षा ॥

यमो राजा प्रसृणाभिः पुनातु जातवेदा, ऊर्जयन्त्या
पुनातु मा ॥ ऋषयस्तु तदपस्तापे सर्वे सर्वजिगीषवः ।
तपस्तपसोऽध्यायन्तु पावमानी ऋचोदवर्षी ॥ यन्मे
गर्भं वसतः पापमुग्रं यजायमानस्य च किञ्चिदन्यत् ।
जातस्य च यच्चापि च वर्धतो मे तत्पावमानीभिरहं
पुनामि ॥ मातापित्रोर्वन्न कृतं वचो मे यत्स्यावरं जङ्गम-
माचभूव । विश्वस्य तत्प्रहरिपितं वचो मे तत्पावमानी-
भिरहं पुनामि ॥ गोम्रातुष्कराद्वा स्त्रीवधाद्यदिकत्विपम् ।
पापकं च चरणेभ्यस्तत्पावमानीभिरहं पुनामि ॥ ब्र-
ह्मवधात्सुरापानात्सुवर्णस्तेयाद्दुपलिगमनमभ्युनसङ्गमात् ॥
गुरोर्दाराभिगमनाच्च तत्पावमानीभिरहं पुनामि ॥ वा-
ल्लभान्मातृपित्रोर्वधाद्भूमितस्करात्सर्ववर्णगमनमभ्युनसङ्ग-
मात्पापेभ्यश्च प्रतिग्रहान् । सद्यः प्रहरन्ति सर्वदुःकृतं त-
त्पावमानीभिरहं पुनामि ॥ ऋषयिक्रवाद्योनिदोपाद्भस्वा-
ज्ञोज्यात्परिग्रहान् । असम्भोजनाच्चापि नृशंसं तत्पावमा-

नीभिरहं पुनामि ॥ दुरिष्टं दुरधीनं पापं यज्ञाज्ञानतः कृ-
तम् । अयान्निताज्ञासंयाज्याचन्पावमानीभिरहं पुनामि ॥
ऋतस्य योनयोऽमृतस्य धाम विश्वादेवेभ्यः पुण्यगन्धाम्ना
न आपः प्रहरन्ति पापम् । शुद्धा गच्छामि शुद्धां लोके
तत्पावमानीभिरहं पुनामि ॥ पावमानीः सास्त्यमनीर्वा-
भिर्गच्छति नन्दनम् । पुण्यांश्च भक्ष्यान्मन्त्रयत्यमृतनं
श्च गच्छति ॥ पावमान्यं परं ब्रह्म शुक्रं ज्योतिः ननान-
नम् ॥ पितृन्मस्योपनिष्टन्ति क्षीरं सर्पिर्मधूदकम् ॥ पाव-
मानीः पितृन्देवान्प्रायेद्यथ सरस्वतीम् । पितृन्मस्योप-
निष्टन्तु क्षीरं सर्पिर्मधूदकम् ॥ जनेन० मन्त्रमुच्यमाणम् पान-
मानीन्मन्त्रः प्रीतिः सन्तु ॥

अथ मणिमुच्यमाणम् ॥

ॐ उडयन्तमनस्परि० ॥ १ ॥ उडुत्यज्ञानवेदनं०
॥ २ ॥ चित्रन्देवानां० ॥ ३ ॥ तन्मधुर्देव० ॥ ४ ॥ हंसः
शुचिपत्न० ॥ ५ ॥ मृगानोदिवस्पातु वानो अन्तरिक्षात् ।

अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः ॥ ध्यानं ॥ सव्ये खन्नाधमृत्वा सक-
लशनलिनी जाह्नवी कूर्मवाहा वामे पाशाकुशाका मकर-
रथगता सूर्यजा कुम्भहस्ता । धर्माधर्मौ च पार्थेऽण्णरथ-
शशिर्ना चक्षुषी द्वे च यस्य सोऽयं मार्तण्डनाथो हरतु च
दुरितं भर्गरूपं नमामि ॥

ॐ साध्या ह वै नाम ऋषयः प्रजापतिमपृच्छन् किं
वाज्यमग्निः सम्भवति किमिष्टा किं यजेत को नु प्रीणाति,
तान्प्रजापतिरब्रवीत् यत् षडृतून् यजेत् द्वादश पौर्णमासी-
रिष्ट्वा दक्षिणाग्निः प्रीणाति तेन स्वर्गं लोकं गमयति, यद्वा-
दश ऋतून्यजेत चतुर्विंशतिपौर्णमासीरिष्ट्वाऽहवनीयः प्री-
णाति तेनामृतत्वं गच्छति, यत् षोडश ऋतून्यजेत द्वाविं-
शत्पौर्णमासीरिष्ट्वा गार्हपत्यः प्रीणाति तेन त्रयोदशो मासः
सम्पद्यते तेन पितरः प्रीणन्ति । तस्मात्त्रयोदशमासः संव-
त्सरः संवत्सरस्यास्यै त्रिपवनं नेत्रं भवति त्रय इमे लोका
एष्वेव लोकेषु ऋतुरन्ति ॥ इति मणिमुच्यमाणम् ॥

अथ मातृपुत्राणां प्रमाणम् ॥

ध्यानं ॥ भाम्यन्पुत्रकरं प्रमत्तवदनं पीताम्बरगल्लज्जं
पद्मं चाभयपुष्पकौ जपवर्टी हस्ते देवानं धिबुम् । संवत्स-
प्रिममानकान्तिममलं नेत्रत्रयोद्धानितं देवीभिः परिवा-
रितं च वरदं मातृपुत्रार्थं स्तुभः ॥ १ ॥ यावन्नाका वदन्ति
च नदी लोदरीतोयधृता यावन्नामी विमलकमला विष्टुतो
मन्त्रयुक्ता यावन्नामांस्वरति गगने निलयः कालवन्तया
तावन्मर्गं वमति गगनं आदृक्कृत्यवेद्ये ॥ २ ॥ अथ कथाः
प्रजापतिः भूमी वा गर्भीतो मया द्वादशादिपुत्रयोदश भ्राताः
ॐ भूर्भुवः स्वः, तस्यैतदक्षयः संतमसः स्मृत्युत्तमैः, तस्य पु-
त्रस्तथाऽवर्षात्तमांश्च ॥ अथ द्वादशमोऽन्यमुपि पुत्रः कश्यपस्यैवं
या भार्या सा दक्षकन्या अदिनया तामुभयोर्याज्यन्ते ।
तन्निष्ठ प्रजा किं विष्णुः किं रुद्रः किमेवा दारेनानामा-
वाहयामीदं पृच्छामि ताऽयं ब्रह्मा वा मेतानां वानः
परमं वेद यं वेदि वदन्ति ॥ १ ॥ तां ब्रह्माण्डमाश्रयां

परमां गावर्त्रीं सामवेदैश्चतुर्णामुत्तारयन्ति ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः
तत्तन्वितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि, धियो यो नः प्रचो-
दयादौ ३ तमुद्धारन्ति । तरणिविश्वे तन्दर्शन्यत्कश्यपस्य
न जानम् । विश्वमाभासि रोचनम् । तस्मात्त्रयोदशो आण्डो
वाऽण्डजैरदिनया तद्वादशाण्डानामारात्रयः स आण्डो वा
अण्डजः सः सतीनां मरेति प्रविश्यत । तथैतानां संवत्स-
रस्येनद्वादशादित्यानां द्वादश राशिभिः पट्टवो पट्टव-
स्ततः सम्पद्यन्ते ॥ २ ॥ त्रारण्यो जलार्णवस्तत्कश्यपस्या-
र्थिनां धातुमेतं निवारयेन् एतानां आह्वयामीति तत्सरा-
र्ण्यो जलार्णवश्चन्मही तत्पृथिव्यामादिने तस्यार्थिनो द-
दति तन्महीयं कश्यपोऽयं मृताण्डोऽयं दश्यन् स सनि-
निर्वायस्य तस्येतस्य तत्प्रमादये तस्य तजीवानये जीव-
नस्य या अर्मा । देवा आयुष्मन्तस्मेऽमृतेनायुष्मन्तस्मेपा-
मयमायुषाऽयुष्मानस्तमौ ॥ ॥ ब्रह्माऽयुष्मन्तद्वाग्रेण-
रातुन्मन्त्रावनायुषाऽयुष्मानस्तमौ ॥ अत्रिरायुष्मान्स वन-

स्पतिमिरायुष्मांलन्मायुः ॥ यज्ञ आयुष्मान्स दक्षि-
णाभिरायुष्मांलन्मा ॥ सोम आयुष्मान्स ओषधिमिरायु-
ष्मांल ॥ ओषधय आयुष्मतीन्मा अक्षिरायुष्मतीन्मा-
सामय ॥ इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि विष्ममोजो वरुण
संशिशधि । मानेवाय्मा अदिने गर्म वन्द विधेदेवा
जरदष्टिर्यथा सन् ॥ अभिनोः प्राणर्मा ते प्राणन्दत्तां तेन
जीव । मित्रावरुणयोः प्राणर्मा ते प्राणन्दत्तां तेन जीव
वृहस्पतेः प्राणः न ते प्राणन्दत्तात्तेन जीव ॥ ३ ॥ स मृ-
ताण्डोऽयं सजीवजेव संजीवयामीनि, न त्रयोदशमासोयं
रविः सत्तरकारिर्येनेनान्मावैष्टः एनानामित्येकप्रयादया-
मीनि तन्माधिमासोयं वन्दवतुः पर्यव्यर्थानान्मावार्ता-
न्वयोवपतिः शुशापायाः शुधर्मकर्ममोन्मावैष्टं मृजन्ते
तन्मान्तश्चेत्रोयं वन्दप्रतीच्यां दिशि मृदेयं चक्रे तन्क-
कोटी च तीर्थान्प्रापीनां महान् प्रशाम्यनं वन्दत्वाप-
शमनोऽयं तत्र तम् ॥ ४ ॥ ससर्गाणां मही तन्मूलजा-

द्व्यायां तज्जलं वहन्तीयं या सा चाकायामधोराणां
निष्पीडिताम् । या सा चाकायां नित्ये तन्नित्यजा-
द्व्यां यामीत्येतत्सत्यं श्रोतृभ्यस्तच्छ्रुतं विमलकमलो
नामौ तन्मूलभावेने गरुडपङ्कजे जले जलान्तरेयम् । यायु-
गीनां यायुगीधर्या सा सिद्धान्तदोषान्ति तदुद्रे रुद्ररुद्रे-
न्मेधाया शतरुद्रेयं देवानां कृष्माण्डं तद्वीतव्यं यजेत ।
“ये देवा दिव्येकादशस्य पृथिव्यामध्वेकादश स्य । अप्सु-
पदो महिनकादश स्य ते देवासो यज्ञमिमं जुषध्वम्” ।
ते भुवनीयानामधेयामही पृथिवी क्षेत्राणां तत्क्षेत्राधिक्षे-
त्रोयं यत्कश्यपस्यार्थीनां दातुर्मेमार्होत्यार्थीनां कृतिते य-
त्सृजन्ते ॥ ५ ॥ तस्मात्कश्यपनाम्नोऽयं यन्मण्डलोयं क्षे-
त्राणां क्षेत्रादिदं रविक्षेत्रोयं तदादिमूलभवानी मही य-
स्यार्थेनः ब्रह्मा राजन्देवोयं भारद्वाजो देवर्षेः पुत्रः तत्र
त्रयोदशमासः सूर्येण दातुमेतद्ब्रह्मवर्चसकामोयं प्रतिगृहीयं
प्रार्थनेयमभ्यर्चितम् ॥ “धाता दधातु नो रविमीशानो

प्रमनस्यनिः । स नः पूर्णेन वासनम् ॥ प्रजापती रमन्तु
 प्रजा इह धाना दधानु गुमनस्यमानः । मंत्राय कतु-
 मिन्नादधानो मवि पुष्टिं पुष्टिपतिभूम् ॥" धाना दधानु
 नदधाने प्रतिगृहीयं गृह्णाति, तज्यो दातु भूयान्नयो मयं
 प्रतिगृहीता क इदं कम्मा अदः कामाङ्गमायेति कामो हि
 दाता कामः प्रतिगृहीता कामः समुद्रमाभिप्रदिति कामे-
 त्तो ममि ॥ ६ ॥ नमो अस्तु सर्वभ्यो ये के च पृथि-
 ज्यामधि । ये अन्नरिक्षे ये दिशि तेभ्यः सर्वभ्यो नमः ॥
 येषु वा यातुधाना ये वा वनस्पतीरनु । येष्वष्टेषु जेस्ते
 तेभ्यः सर्वभ्यो नमः ॥ ये वाज्यो रोचने दिशो ये वा मृगस्य
 रश्मिषु । येषु सदांसि चक्रिरे तेभ्यः सर्वभ्यो नमः ॥
 धन्यता मा धन्यता त्रिजयेम धन्यता तीव्राः समशो
 जयेम । धन्यता शत्रोरपकामकृणोनु धन्यता सर्वाः प्रवि-
 दिशो जयेम ॥ नमो अस्तु० । तत्त्वैरेभ्यस्तुडेभ्यस्तदा-
 दिभूतमीरानी तत्तारडाजोयमृषिपुत्रसोपपत्तेस्तुडेदानद-

नानि मद्रज्येभ्यो दानार्थं यजिषा । "द्विं माह-
 सीन्वर्त्तन्वदेरमृषिपुत्रसोपपत्तेस्तुडेदान-
 दिशो मृष्य ७ पुष्टिं पुष्टिपतिभूम्" ॥ वेदा-१६-तति नदधानो मृषिपुत्रसोपपत्तिः,
 तज्यो दातु भूयान्नयो मयं प्रतिगृहीता कामः समुद्रमाभिप्रदिति कामे-
 त्तो ममि ॥ ६ ॥ नमो अस्तु सर्वभ्यो ये के च पृथि-
 ज्यामधि । ये अन्नरिक्षे ये दिशि तेभ्यः सर्वभ्यो नमः ॥
 येषु वा यातुधाना ये वा वनस्पतीरनु । येष्वष्टेषु जेस्ते
 तेभ्यः सर्वभ्यो नमः ॥ ये वाज्यो रोचने दिशो ये वा मृगस्य
 रश्मिषु । येषु सदांसि चक्रिरे तेभ्यः सर्वभ्यो नमः ॥
 धन्यता मा धन्यता त्रिजयेम धन्यता तीव्राः समशो
 जयेम । धन्यता शत्रोरपकामकृणोनु धन्यता सर्वाः प्रवि-
 दिशो जयेम ॥ नमो अस्तु० । तत्त्वैरेभ्यस्तुडेभ्यस्तदा-
 दिभूतमीरानी तत्तारडाजोयमृषिपुत्रसोपपत्तेस्तुडेदानद-

मेवाप्नोति अत्राधिकसमुच्चो मायानतः पटित्यतो नादि-
काथतुर्गाम् । तदिन्वरो नादिन्वरः पूर्वे पौर्वाभावां डा-
त्रियद्विः दधेः देवो पौष्टश्च कर्तुना होमानोपमं यजेत ।
ततस्तन्मदिम्बुवान् "मदिम्बुवो मायानीत्योदशमा-
सान् । महस्रथा रेवती नमनगन्दिरो नाके मध्वनिडा
अमथनः । तस्य सृष्टो न निमित्तानि कर्त्तव्यः पदे पदे
पाशिनः सन्नि मेवरः । मदिम्बुवो मायानि प्रतोदश-
मामः । इन्द्रस्य प्रतोयेन्द्रस्य प्रतोनीन्द्रस्य प्रतोवसि ।
तन्ता प्रपथे मनुः नाथः मधुसूतः नः कन्ये निनेन म
मे प्रमं च वर्मं च । मया मायानीं कोमनिः प्रविशामि
विष्टुमं त्वन्ता प्रविशामि तगनीं मांनेन प्रविशामि आनु-
पुनमम्रा प्रविशामि पांकिं वज्रा प्रविशामि ॥ ऐन्द्राग्रं
वर्मं बहुलं यदुग्रं विवेदता नाभिभिः तन्ना जगः । तन्न-
सायनां तन्नः सर्वो महशपुःकन्यो जगद्गुणच्छेम
जीवाः" ॥ महस्रथा रेवती नमनगी दिशो ना प्रविशा-

मीत्यन्तैर्वदन्ते ॥ ८ ॥ यद्वेदि यद्वेदमधीते तद्रस्यजैर्दे-
वाग्निः पितृकर्मणोऽकुर्वन् । अच्छिन्नं पुत्राग्नेस्त्वाता यद्ध-
र्भुवःस्वरथेतानां सर्वानां प्रयच्छताम् । ततः श्रद्धेति श्रद्धया
पितृयज्ञ एषां तिष्ठते तस्मात्प्रयोदशमं भानुक्षेत्रमिदम् ।
अधोराणाम सरिन् सा मत्यभामासहितो रविः तदेतद्-
क्षिणं पादपद्मजि सत्यश्रोतिसन्मूले निजले-श्रद्धेतां श्रद्धां
हन्वाऽन्यन्मुधर्मकर्मणे । तदेवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो
मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञः स ब्रह्मवर्चसकामान्वा अन्यपात-
कान्वा महापातकिनां सहस्रपातकानां तामुत्तार्याताममुं
सर्गं लोकं प्रविश्यताम् ॥ ९ ॥ यद्वेद वेदान्दर्शतां त-
द्विष्णोः परमं पदम्, इदमावाहयामीदमर्चयित्वा प्रपू-
जितम् । तद्धोमा होतव्यं यजेत । "अग्निर्होता नो अध्वरे-
वाजी सत्परिणीयते । देवो देवेषु यज्ञियः ॥ अग्निर्होता
कविकतुः सत्यधिव्रथवन्तमः । देवो देवेभिरागमन् ॥
कविमिच्छा विभ्यनेन विद्वान् । वियस्तस्तम्भ पडिमा

रजांस्त्र्यजस्व रूपं क्रिमयि निवेदय ॥ अग्निर्गन्ता नः पि-
 तरो नवम्या अथर्वानो भुमरः सोम्यामः । मेतां वयं
 सुमर्तां यज्ञियानामपि भद्रं योभुमन्वे मताम ॥ तन्म
 लिङ्गुचान्नं भक्षिङ्गुचयार्मानि तृयोदश एतन्नकारि
 यन्म त्रयोदशमार्मानि हरयः सुमर्ताः । यज्ञायज्ञी अग्नि-
 गायत्री मामयेदधनुर्णाहुदारयान् । अन्नः सुतामाथर्वानो
 होतव्यमेतद्वोतव्यः । अग्निमीडे भृगेदिनं यजन्य देवभृ-
 त्विजम् । होतारं रजयानमम् ॥ इति सोमो मा रायवः-
 सोपायवः न्य देवो नः गरिनां प्रायिवतु मेष्टुमाय कर्मणे ॥
 अग्न आवादि वीनवे गृहानो हव्य दातारं । निहोवा
 नन्नि यदिति ॥ भुमी देवार्गीय्य मातां नान्तु पीतम् ।
 भृग्योर्गमिन्मरन्तु नः ॥ अतो निवृज्यो वनेन्नुमेया
 गृहानां मा भोदमानः सुमर्ताः । अतोऽग्न्य चतुस्रष्टं
 मित्रेण गृहानां पञ्चनश्व उतगमि । गृहानामातुः
 प्रययन्ति रागाः । गृहा जज्याह पञ्चनश्वः । येन देवा

ज्योतिषोर्ध्वा उदारयन्वेनादित्या वसवो वेन रुद्राः ।
वेनाङ्गिरसो महिमानमानयुस्तेन तु यजमानाय ममि ॥
तरणिः विश्वदर्शितो ज्योतिष्कृदस्य सूर्य । विश्वमाभासि
रोचनम् ॥ दिवो रुक्मा उरुचक्षा उदेति दूरे अर्धम्बर-
णिर्भ्राजमानः । नूनञ्जनः सूर्येण प्रयुता अयन्नर्थानि
कृणवन्नपांसि ॥ शुकेषु मे हरिमाणं रोपणाकासु दध्मसि ।
अथो हरिद्रवेषु मे हरिमाणं निदध्मसि ॥ उदगादयमा-
दित्यो विश्वेन सहसा सह । द्विपन्तं मयं रन्धयन्मो अहं
द्विपन्ते रधम् ॥ गर्भक्षिपोर्ध्वमहसा आदित्येन महीयसा ।
अहं यशम्विनां यशो विश्वा रूपाण्यादधे ॥ उद्यन्नद्य विनो
भन्न पिना पुत्रेभ्यो यथा । दीर्घायुत्वस्य हेपिये तस्य नो
धेहि सूर्य ॥ उद्यन्नन्त्या मित्रमह आरोहन्तं विचक्षणः ।
पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतम् ॥ अनेन० ह्यं
ह्यंसः सूर्यः० प्रीनोम्यु ॥ इति मत्स्यभवने मार्तण्डब्राह्मणं य-
जेत् ॥ समाप्तम् ॥

अथ क्रग्वेदे विष्णुबुधमूक्तानि ॥ ध्यानं विष्णोः ॥ परो
 वैष्णव उरुमिन्द्रश्च तिस्रोऽनुमर्तः ॥ परो मात्रया तन्वा बुधान,
 न ते महित्वमन्वश्नयन्ति । उभे ते विद्म रजसे पृथिव्या,
 विष्णो देव त्वम्परमस्य वित्से ॥ न ते विष्णो जाय-
 मानो न जातो, देवं महिम्नः परमन्तमाप । उदस्तत्रा
 नाकमृष्यं बृहन्तं, दाधर्त्य प्राचीङ्गुभं पृथिव्याः ॥ हि-
 ङ्गावती धेनुमती हि भूतं, सूर्यवसिनी मनुष्ये सदस्या ।
 व्युष्टुभा रोदसी विष्णवेते, दधातु पृथिवीममितो म-
 यूसः ॥ उरुं यज्ञाय चक्रपूरुलोक, अनयन्ता सूर्यमुपास-
 मग्निम् । दासस्य चिदृषशिप्रस्य माया, जगुर्धुरा पृत-
 नाज्येषु ॥ इन्द्राविष्णू दंहितः शम्बरस्य, नवपुरो नव-
 तिश्च श्रथिष्टम् । शतं वर्चस्विनः सहस्रं च साकं, सथो
 अप्रत्यमुरस्य वीरान् ॥ इयं मनीषा बृहती बृहन्तो
 रुक्मा तवसा वर्धयन्ती । ररेवांस्तोमं विदथेषु विष्णो,
 पिबन्तो मिषो वृजिनेष्विन्द्र ॥ वषट्ते विष्ण आस

आकृणोमि, तन्मे जुपस्य शिपिविष्ट हव्यम् । वर्धन्तु त्वा
 सुष्टव्यो गिरो मे, वृयं पात स्यास्तिभिः सदा नः ॥ नमन्तो
 दयते सविष्यन्वो विष्णव उरुमायाय दाशन् । प्रायः
 सत्राचा मनसा यजेत, एतावन्तमयमा विवासन् ॥ त्वं
 विष्णो सुमतिं विश्वजन्वा, मप्रयतामेव याचोमतिन्दाः ।
 पर्चो यथानः सविततस्य भूरी, रथावतः पुरुश्चन्द्रस्य
 रायः ॥ त्रिन्दिवः पृथिवीमेप एतां विचक्रमे शतर्चसं
 महित्वा । प्रविष्णुरस्तु तवसस्तुवीया, न्त्वेपं सस्य सवि-
 रस्य नाम ॥ विचक्रमे पृथिवीमेप एतां, क्षत्राय विष्णु-
 र्मनुष्ये दश स्यान् । ध्रुवागो अस्य कीरयो जनास उरु
 क्षिणिं गुजनिमाचकार ॥ प्रतचे अद्य शिपिविष्टनामा,
 यः संसामि वयुनानि विद्वान् । तन्त्वा गृह्णामि नव-
 सामतव्या, क्षयन्तमस्य रजसः पराके ॥ किमत्ते विष्णो
 परिचक्षमऽभूत्प्रयद्विचक्ष्ये शिपिविष्टो असिन् । मा वर्षो
 असदपगृह एतन्, यदन्वरूपः समिधे वभूव ॥ वषट्

ते विष्णो ॥ ॥ उद्बुध्यन् वृषाः गोध्वं नयन्त्यने जगत्सौ
 पञ्चमी बृहतीगायत्र्योर्मध्ये ॥ ॥ उद्बुध्यन् सुमनसः
 सखायः, समग्निसिन्धुं वहवः सनीज्याः । दधिक्रमऽग्निमु-
 पसञ्च देवीमिन्द्रावतो वसूनि हवेवः ॥ मन्द्रा कृणुध्वं
 विष आतन्वध्वं, नावमरित्रमरणीं कृण्वध्वम् । इकृणु-
 ध्वमायुधारं कृणुध्वं, प्राश्चयज्ञं प्रणयता सखायः ॥ यु-
 नक्तु सीरा विद्युगा तन्वध्वङ्गने योर्ता वपतीह बीजम् ।
 गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्नो, नोदीय इच्छत्यवकमे-
 यात् ॥ सीरा युञ्जन्ति कवयो, युगा वितन्वते पृथक् ।
 धीरा देवेषु सुम्रया, निराहावाह्णोतु न ॥ संवरत्रा
 दधातन, सिञ्चामह अवततम् । मुद्रिणं च वयं क्रतां,
 सुपेकमनुपक्षितम् ॥ इष्कृता हावमवतं, सुवरत्रं सुपेचनम् ।
 उच्छिष्टं सिञ्चे अक्षितम् ॥ प्रणीताध्वान्हिताज्जयाय, स्व-
 स्तिवाहं रथमित्कृणुध्वम् ॥ द्रोणहावमवतमश्मचकुः, सं-
 सत्रकोशं सिञ्चता नृपानाम् ॥ व्रजकृणुध्वं सहिवो नृ-

पाणो, वर्मसे व्यवधं बहुला पृथुनि । पुनः कृणुध्वं माय-
 सीरदष्टः, सावस्तिस्त्रोचं हयो दहतानम् ॥ आवोषियं य-
 ज्ञियां वतं ऊतये, देवो देवीं यजतां यज्ञियामहे । सानो
 दुहीयवसेव गत्वी, सहस्रधारा पयसा महीज्ञोः ॥ आ-
 नृपिञ्च हरिमिन्द्रोरुपथे, वाशीर्मित्तक्षनाश्म धमयीभिः ।
 परिपज्जप्यन्दशकद्वाभि, समेध्वरौ प्रतिवर्द्धिं युक्तु ॥ उभौ
 ध्वरौ वह्निरप्यन्दमानोऽन्तर्यनेव चरति द्विजानि । वन-
 स्पतिं वन आस्थापयिध्वं, निपूदयिध्वमखनन्त उत्तमम् ॥
 कपृन्नरः कपृथमुदधान, नचोदयत सुदतवाजसानये ।
 निष्ठुग्नः पुत्रमाप्यावथोनय, इन्द्रं मवाध इह सोम
 पीतये ॥ वनेन गच्छोमेन आत्मनो ० पिबुर्विष्णोः सनत्त-
 प्रेतविष्णुतां जनीत ० प्रकरो विष्णुब्राह्मे वा जयोदरो पृथ्वीरूपो
 विष्णुः प्रीयतां प्रीतोऽस्तु ॥ इति क्रमवेदे विष्णुब्रह्मसूक्तम् ॥

अथ क्रमवेदे ब्रह्मधुवसूक्तम् ॥ ध्यानम् ब्रह्मणः । सोमानमिति
 पञ्च ब्रह्मण्यन्तः । चतुर्वर्ग्यमिन्द्रः सोमश्च पञ्चम्यां दक्षिणा चान्याः

सदस्पत्या नाराशंसीं वात्या प्रत्यन्तमग्निमारुतम् ॥ ॥ सोमानं
स्वरणकृणुहि ब्रह्मणस्पते । कक्षीवन्तं यय औपजः ॥ यो
रैवाण्यो अभीवहा वसुवित्पुष्टिवर्धनः । स नः सिपक्तु य-
स्तुरः ॥ मा नः शंसो अरुणो धृतिं प्राणश्चार्त्यस्य । रक्षा-
णो ब्रह्मणस्पते ॥ मघा वीरो न रिष्यति यमिन्द्रो ब्रह्म-
णस्पतिः । सोमो हिनोति मर्त्यम् ॥ त्वन्तं ब्रह्मणस्पतिः
सोम इन्द्रश्च मर्त्यम् । दक्षिणा पातवंहसः ॥ सदसत्पति-
मद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । सनि मेधामयासिपम् ॥
यस्मादृते न सिद्ध्यति यज्ञो विपथितश्च न । सधीनां यो-
गमिन्वति ॥ आ वृधोति हविष्कृतिं प्राञ्चं कृणोत्यध्व-
रम् । होता देवेषु गच्छति ॥ नराशंसं सुदृष्टं मम पश्यस-
प्रथस्तमम् । दिवो न सञ्च मखसम् ॥ प्रति त्यश्वास्मध्वरं
गोपीधाय प्रह्वयसे । मरुद्भिरग्न आगहि ॥ नहि देवो न
मर्त्यो महस्तव क्रतुं परः । मरुद्भिरग्नं आगहि ॥ यो
महो रजसो विदुर्विधेदेवासो अद्भुहः । मरुद्भिरग्नं ॥

य उग्रा अर्कमानचुरनाभृष्टास ओजसा । मरुद्भिरग्नं ॥
ये शुभ्रा घोरस्वर्चसः सुधेवासो रिपादसः । मरुद्भिरग्नं ॥
ये नाकस्याविरोचने दिवि देवास आसते । मरुद्भिरग्नं ॥
ये रीक्षवन्ति पर्वतान्तिरः समुद्रमर्णयम् । मरुद्भिरग्नं ॥
आ ये तन्वन्विरश्मिभिस्तिरः समुद्रमोजसा । मरुद्भिर-
ग्नं ॥ अभि त्वा पूर्वपीतये सृजामि सोम्यं मधु । मरु-
द्भिरग्नं ॥ इति ऋग्वेदे ॥ अथ यजुर्वेदे ॥ वसवस्त्वोदी-
रयन्तु रुद्रास्त्वोदीर्पयन्तु आदित्वास्त्वोच्छ्रयन्तु विश्वे
त्वा देवा दंहन्तु ॥ ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी ध्रुवं विश्वमिदं
जगत् । देवा ह धर्मणा ध्रुवा यजमानः पशुर्ध्रुवः ॥ दिवि
दिव्यान्दंह, अन्तरिक्षे जन्तरिक्षान्दंह, पृथिव्यां पार्थिवान्
दंह ॥ आ त्वा हर्षमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलन् । विश-
स्ता सर्वा वाञ्छन्तु मा त्वद्यज्ञो अधिभ्रशन् ॥ ध्रुवन्ध्रुवेन
हविषा हविरय सोमन्नयामसि । यथा न इन्द्र केवली
विशो बलित्वनस्करन् ॥ स्वाहा दिवमाप्यायस, स्वाहा-

उत्तरिक्षदाऽप्यायस्य स्वाहा पृथिव्या आप्यायस्य
 स्वाहा ॥ आयुर्धा असि ध्रुवायुर्म धेहि, वयोदा असि
 ध्रुववयो मे देहि, तनूपा असि ध्रुवतनूं मे पाहि, च-
 क्षुप्पा अमि ध्रुवचक्षुर्म पाहि, वर्चोधा असि ध्रुववर्चो मे
 धेहि ॥ अन्नयोयं यज्ञो अस्तु देवा ओषधीभ्यः पशु-
 भ्यो मे धनाय । विश्वसौ भूताय ध्रुवो अस्तु देवाः स
 पिन्वम्य घृणवदेवयज्ञः ॥ इहैवधि मापच्योष्टाः पर्वता
 इवाविचाचलन् । इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठेह यज्ञमुदारय ॥
 इममिन्द्रो अदीधरज्ज्वन्ध्रुवेण हविषा हविः । तस्मै सोमो
 अधिध्रुवस्तन्मा उ ब्रह्मणस्पतिः ॥ ध्रुवायार्धुवा पृथिवी
 ध्रुवासः पर्वता इमे । ध्रुवं विश्वमिदं जगद्भवो राजा वि-
 श्राममि ॥ अनेन सप्रहोमेनात्मनो० पितुर्विष्णोः प्रथमे वा
 त्रयोदशे विष्णुश्चादौ अपरः प्रथमा प्रीयतां प्रीतोस्तु ॥ इति
 यजुर्वेदे ध्रुवसूक्तम् ॥ २ ॥

अथ ऋग्वेदे रुद्रकेतुसूक्तम् ॥ रुद्रस्य ध्यानम् ॥ केशी मुनयो

वातरश्ना एकर्चाः केमिनं जूतिर्वीतज्जुतिर्विषज्जुतिर्वृषाणकः कनि-
 क्तुः एतन्न कल्पमृत्तश्चोत देवाः सप्त कल्प एकर्चा वैश्वदेवम् ॥ ॥
 ॐ केशीमिक्षेणी विषद्वेशी विभतिं रोदसी । केशी विश्वं
 सन्दधे, केशीदुह्योतिमच्यते ॥ मुनयो वातरश्नाः पि-
 शङ्गा वसन्तेऽमला । वातसानु ध्राजि ग्यन्ति, यंश्चासो
 अविक्षन् ॥ उन्मुदितार्सा नो येन, वानामातस्त्रिमाच-
 यम् । शरीरे अस्माकं गूढं मर्तासो अभि पश्यथ ॥ अन्न-
 रिक्षेण पतन्ति विश्वास्त्रा वचाकशन् । मुनिर्देवस्य देवस्य
 सां कृत्याय सप्ता हिनः ॥ वातस्याऽधो वयोसस्याऽधो
 देवोपितो मुनिः । उर्भा समुद्रौ वाधितिर्यथ पूर्व उता-
 ञ्जरः ॥ अप्सरसां गन्धर्वाणां मृगानां चरणे चरन् ।
 केशीकेतस्य विद्वान्सस्या सादुर्मतिन्दमः ॥ वायुरस्या
 उपामन्य पिनष्टि साकुणन्नसा । केशी विश्वस्य पात्रेण
 यदुद्रेणापिबन्सह ॥ उत देवा अविहितन्देवा उन्नयथा
 पुनः । उतागधकुपन्देवा, देवा जीवयथा पुनः ॥ द्वाविर्मा

वातो वात आसिन्धोरपरावतः । दक्षन्ते अन्य आवातु
 परान्यो वातयद्रपः ॥ आवात वाहि भेषजं विवात वाहि
 यद्रपः । त्वं हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे ॥ आ-
 त्वागमंशन्तातेभिरथो अरिष्टतातेभिः । दक्षन्ते भद्रमा-
 भापं परायक्ष्मं सुवामि ते ॥ त्रायन्तामिह देवास्त्रायतां
 मरुतां गणः । त्रायन्तां विश्वा भूतानि यथायमरपा
 असन् ॥ आपो यद्वातभेषजीरापो अमीव चातनीः । आपः
 सर्वस्य भेषज्यस्तास्ते कृण्वन्तु भेषजम् ॥ हस्ताभ्यां दशशा-
 खाभ्यां जिह्वा वाचा पुरोगवीः । अनामयं यत्नुभ्यां त्वा
 ताभ्यान्त्योपस्पृशामसि ॥ इति ऋग्वेदे ॥ अथ यजुर्वेदे ॥ ॥
 आवो राजानमध्वरस्य रुद्रं होतारं सत्ययजं रोदस्योः ।
 अग्निं पुरा तनुयित्पुरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे कृण्वध्वम् ।
 कर्द्विष्ण्या सवृधा सानो अग्ने, कद्वाताय प्रवतसे शुभं ये ।
 परिज्मानो नासत्याय क्षत्रं भुवत्कदमेरुद्रायदमे ॥ अग्नि-
 होता सार्ध्वी मकं अग्न आरूंषि पवसे । अग्ने पवस्य स्वपा

अस्मे वर्चस्य वीर्यं दधद्रयि मविषोयम् ॥ यो अथस्य
 दधिक्राव्णो अक्षरीत्समिद्धे अग्रा उपमो व्युष्टौ । अना-
 शसन्नमदितिः कृणोतु समित्रेण वरुणो नमजोषाः ॥
 महधार्कन्मर्वतः क्रतुग्रा दधिक्राव्णः पुरुषानस्य वृष्णः ।
 यं पुरुष्यो दीदिवांसन्नाग्निर्मनुभुमित्रावरुणा उत्तरिम् ॥
 क्रतावानं वैश्वानरं वैश्वानरस्य सुमनो न्याम उधान् । नाव
 उशान्नायसोमपृष्टा यवेधसेस्तोमैर्विधेमाग्रये ॥ तृषु यत्ना
 तृषुणावनक्ष तृषु दत्तं कृणुते यच्छो अग्निः । वातस्य मेळिं
 सचने निजूर्यन्नाशुन्न जयते हिने अर्वा ॥ अग्निरेशेवसव्य-
 स्वाग्निर्महः सौभगस्या तान्यमभ्यं रासति ॥ त्वमग्ने व-
 सुपतिं वरुणां मभिप्रमन्दे मधुरेषु राजन् । त्वया वाजं
 वाजयन्तो जयेमा भिष्यामष्टसुती मर्त्यानाम् ॥ त्वेय-
 विष्ट दाशुषे नृं पाहि शृगु धीगिरः रक्षनोऽरुमुत्तमना ।
 तुभ्यम्भरन्ति क्षितयो यविष्ट, वलिमग्ने अन्तित उत
 दूरान् ॥ अग्निं दिष्टस्य सुमतिं चिकिद्धि वृद्धने अग्ने महि

शर्म भद्रम् । कृष्णा रजांसि पत्सतः प्रयाणे जातवेदसः
 अग्निर्यद्रोधतिक्षसि ॥ त्वे वसुनि पूर्वणीक होत दोषव-
 स्तोरेरिरे यज्ञियासः । क्षामेव विश्वा भुवनानि यस्मिन्सं-
 सौभगानि दधिरे पावके । प्रवः सखायो अग्नवे स्तोमं
 यज्ञश्च धृष्ण्या । अर्चगाय च वेदसे ॥ प्रवः शुक्राय भा-
 नवे भरध्वं हव्यमतिं चाग्रये सुपूतम् । यो दैव्यानि म-
 नुषा जनूप्यतुर्विश्वानि विघ्नना निजगाति ॥ विज्योतिषा
 विपाजसा सत्वमग्ने प्रतीकेन । प्रत्यूषे यातुधान्या उरु-
 क्षयेषु दीध्यात् ॥ तं सुप्रतीकं सदृशं स्वञ्चम विद्वांसो
 विदुष्टरं सुपेम । स भक्षद्विश्वा वयुना विविद्वान्प्रहव्य-
 मग्निरमृतेष्ववोचः ॥ युक्ष्वा हि देवहूतमां अश्वामग्ने
 रथोरिव । निहोता पूर्व्यासदः ॥ उत नो देवदेव्यां, अ-
 च्छावचो विदुष्टरः । श्रद्धिश्वा वार्या कृधि ॥ त्वं हि
 यत्यविश्व सहसंयून आहुत । क्रतावा यज्ञियो भुवः ॥
 अयमग्निः सहसिणः तन्नोमि क्रभवो यथा । नमस्व सुह-

तिभिः ॥ नेदीयो यज्ञमद्भिरः कर्म नूनमभिद्यवे । वाचा
 विरूपनित्यया वृष्णे चोदस्य सुपुतिम् ॥ कमुषिदस्पृमे-
 नवाज्जेरपाकचक्षसः । पाणि गोपुनरामहे ॥ मा नो
 देवानां विशः प्रस्तातीरियोमाः । कृशन्नहागुरध्याः ॥ मानः
 सप्तम्राव्यः परिद्वेपसो अंदतिः । ऊर्मिन्ननायमावधीन् ॥
 नमसो अग्न ओजसे गृणन्ति देवकृष्टयः । अमरमित्रमर्दय ॥
 कुपित्सरोरु इष्टवेज्ज्येः संवेपियो रयिम् । उरु कृदुष्ण-
 स्कृधि ॥ मानो असिन्महाधने परा वग्भारभृद्यथा । संवर्गं
 नंरविद्यय ॥ परम्या अधिसंवत, पृहृषु भुवाणि ते ॥ न-
 नेन मन्त्रमेनात्मनो पितुर्विष्णोः प्रथमे वा त्रयोदशे पिप्पुश्रादे
 तेजोऽयः शिवः प्रीयतां प्रीनोन्तु ॥ ॥ इति रुद्रकेतुसूक्तम् ॥

अथ क्रमवेदे प्रजापतिशनिधरसूक्तम् ॥ नासव्यसतनः
 प्रजापतिः परमेष्ठी भाववृत्तं तु यो यज्ञः प्राजपत्योजमत्याया ॥
 प्रजापतेर्ध्यानम् ॥ ॥ नागदासीनोयदासीत्तदासीन्नासी-
 द्रजो नो व्यमापरावन् । किमावरीवः कुहकस्य शर्मन्नग्नेः

किमासीद्गणनाद्भीरम् ॥ न मृत्युरासीदमृतञ्च तर्हि न
रात्र्या अह्ना आसीत्प्रकेतः । आनीत वातं सुधया तदे-
कन्तस्माद्वत्यन्नपरः किञ्च नाम ॥ तम आसीत्तमसा गूढ-
मग्रे प्रकेतं सलिलं सर्वमा इदम् । तुच्छेना त्वपिहितं यदा-
सीत्तपसस्तन्महिनाजायतैकम् ॥ कामस्तदग्रे समवर्त्तताधि-
मनसो रेतः प्रथमं यदासीत् । सतो बन्धुमसतिं निरवि-
न्दन् हृदि प्रतीप्या कवयो मनीषा ॥ तिरश्चिनो विततो
रश्मिरेषा मदस्विदासीदुपरिस्विदासीत् । रेतोद आसन्म-
हिमान आसन् सुधा अधस्तात्प्रयति पुरस्तात् ॥ को अद्वावेद
क इह प्रवोचन् कुत आजाना कुत इयं विसृष्टिः । अर्वाग्देवा
अस्य विसर्जनीयानव्यो को वेद यत आयभूव ॥ इयंविसृष्टि-
र्यत आयभूव यदि वा दधेयं यदि वा न वेद । यो अस्या-
ध्यक्षः परमे व्योमन् सो अद्भ्य वेद यदि वा न वेद ॥ यो
यज्ञो विश्वतस्तन्तुभिस्तत, एक शतन्देवकर्मभिरायतः ।
इमे वयन्ति पितरो य आययुः प्रवयापवयेत्यासते उत ॥

पुसामेनन्तनुत तत्कृष्वन्ति पुंसां वितते अधिनाके अ-
स्मिन् । इमे मयूखा उपसेदुरसदस्मानि चकुस्तमुराण्युत
वै ॥ कासीत्प्रमा प्रतिमा किं निदानमाज्यक्लिमाभीत्व-
रिधिः क आसीत् । च्छंदः किमासीत्प्रतगेक्लिमुक्तं यदेवा
देवमयजन्त विश्वे ॥ अग्नेर्गायत्र्युभवन्सयुग्योष्णिहया स-
विता सम्बभूव । अनुष्टुभा सोम उक्तेर्महस्यां बृहस्पते बृहते
मांचवत् ॥ विराणिमत्रावर्णयोरभिश्चरिन्द्रस्य त्रिष्टुविहा
भगो अतुः । विश्वान्देवाजगत्याविवेश तेन चाकृष्य
ऋपयो मनुष्याः ॥ चाकृष्य तेन ऋपयो मनुष्या यज्ञजाते
पितरो नः पुराणाः । पश्यन्मन्ये मनसा चक्षासामा तान्य
इमं यज्ञमयजन्त पूर्वे ॥ सहस्तोमः सहच्छन्दस्य आवृतः
सह प्रमा ऋपयः सप्तदेव्यः । पूर्वेषां पन्थामनुदृश्य धीरा
अन्वलोमिरे रथ्योन रश्मीन् ॥ इति ऋग्वेदे ॥ अथ यजुर्वेदे
॥ प्रजापतिर्वा इदमिति अग्निहोत्रमग्नः प्रियमेधसः प्रजापतेः ॥
प्रजापतिर्वा इदमासीत्तस्मादग्निरध्वसुत सौम्यमूर्धा । ऊर्ध्वं

उदद्रवत्तस्य यद्धोहितमासीत्तदपासृष्ट तद्धूम्यान्धमान्युत ।
 उदम्बरोज्जायत तस्मात्स लोहितं पश्यत । स मां प्रद्रवत्तं
 स्या वागैदृ जुहुधीति । स इतः पर्यसृष्ट तत्स्वाहेत्यजुहोत्त-
 स्मादेपैवमाहुति स्वाहैनं वागैदृ तस्मान्न ललाटे लो-
 माम्नि न पाण्योः । तस्मादरित्रमात्री सुग्भवति चक्षुर्वास
 तत्स्वमजुहोदमुमेवादित्यमग्नौ ज्योतिर्ज्योतिरग्नौ इति
 ज्योतिरिव ज्योतिष्यऽजुहोद्वत्साऽजुहोत्सत्यजुहोदमुमेव
 तदादित्यमजुहोदेप ह्येवाग्निहोत्रं श्वः श्वो वसीयान्भवति
 यस्यैवमग्निहोत्रं हूयते ॥ न वै पुराहोत्राग्ने आस्तां त एत-
 याहुतिभ्यो सहासृजेतां यत्सायं जुहोति । तेन भ्रातृव्याय
 परार्चीं विवासयति यन्प्रातस्तेनात्मना प्रतीचीमग्नेयं गुह्या
 अग्निहोत्रं हूयते यत्सायं जुहोति तेनैनं रात्र्यै रमयति
 यत्प्रातस्तेनाह्ना एषा वा अग्रा आहुतिः प्रथमाहुता यद-
 ग्निहोत्रं तस्मादग्नौ सर्वा आहुतयो हूयन्ते अर्थपैवाग्निहो-
 त्रमुच्यते अग्निहोत्रं हवै नाम नास्मादन्यः समानेषु वसी-

यान्भवति यस्यैवमग्निहोत्रं हूयते ॥ ॥ अनेन मन्त्रहोमेनात्मनो-
 पितुर्विष्णोः प्रथमे वा द्वितीये ३।३।५।६।७।८।९।१०।११।
 १२।१३ वा त्रयोदशे विष्णुश्चाद्वे कयुक्त्वो वमः प्रीयतां
 प्रीतोस्तु ॥ ॥ इति प्रजापतिशनिधरसूक्तम् ॥ ४ ॥

अथ ऋतुनारायणसूक्तम् ॥ वषट् ते विष्ण आम आहु-
 णोमि तन्मे जुपस्य शिपिविष्ट हव्यम् । वर्धन्तु त्वा गुपुन-
 यो गिरो मे मूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ध्यानम् ॥ देवा-
 नामेकेन्द्राणीवरुणान्यमायीनां वायवृथिव्या पार्थिवी पृथ्व्यो-
 ऽतो देवा देवी वा ॥ ॥ अग्नि नो देवीरवसा महः शर्मणा
 नृपती । अच्छिन्नपत्राः सचन्तामं ॥ इहेन्द्राणीमुपह्वये वरु-
 णानीं स्वस्तये । अग्नार्यीं सोमर्षीतये ॥ मही द्याः पृथिवी
 च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः ॥ न-
 योरिद्धतवत्पयो विप्रा रिहन्ति धीनिभिः । गन्धर्वस्य भुवे
 पेंदे ॥ सोना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशिनी । यच्छाऽऽनः
 शर्म सप्रथोः ॥ अतो देवा अवन्तु नो यतो विष्णुर्वि-

चक्रमे । पृथिव्याः सप्त धर्मभिः ॥ इदं विष्णुर्विचक्रमे
 त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पाँगुरे ॥ त्रीणि पदा वि-
 चक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । अतो धर्माणि धारयन् ॥
 विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य
 युज्यः सख्यो ॥ तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः ।
 दिवीच चक्षुरातर्वेम् ॥ तद्विप्रासो विपण्यवो जागृवांसः
 समिन्धते । विष्णोर्धत्परमं पदम् ॥ ॥ अथ यजुर्वेदे विष्णु-
 बुधसूक्तम् ॥ अमेत्यनूमीत्याद्यादीनां देवानां पतिरभिसन्नुता
 वायुः शवसा शकरी वरुणः शम्भनोजिष्ट इन्द्रो देवस्य उभया
 नेत्रावरुण्याः नार्यसीत्यनुवाकः शिखाः संवत्सरीर्याः अग्ने अग्नि-
 रिति गर्भस्य प्राजापत्यमेन्द्रोपस्तवा इत्यरुणानां केनूनाम् ॥
 अग्नेस्तनूंसि विष्णवे त्वा सोमस्य तनूरसि विष्णवे त्वाऽ-
 तिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा अग्नये त्वा रायस्पोषदे
 विष्णवे त्वा श्वेनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वा पतये
 त्वा परिपतये गृहामि तनूनप्ते शम्भने शकुराय शम्भनो

जिष्टायानाभृष्टमस्यज्जाभृष्टं देवानामोजोऽभिशस्तिपा अ-
 नभिशस्ते न्यमञ्जसासत्यमुपगां सविनेमा धा अग्ने व्रतपा
 असे व्रतपास्त्वे व्रतपा व्रतिनां व्रतानि याग्ने मम तनूरपा
 सा त्वयि या तव तनूरियं सा । मयि सहनाव्रतपा व्रतिनां
 व्रतानि । या ते अग्ने रुद्रिया तनूस्तस्या नपाहि तस्यते
 स्वाहांशुरंशुस्ते देव सोमाप्यायतामिन्द्रायैकधन आ तुभ्य-
 मिन्द्रः प्यायतामा तमिन्द्राय प्यायसाप्यायाय सखी-
 न्स्तन्या मेधया स्वस्ति ते, देव सोम स्वत्यामशीय स्वस्त्यो-
 म्पचोर्मेटाराय, एष्टवामानि प्रेष्टे भगायन्त मृतवादिभ्यो
 नमोदिये नमः पृथिव्यै, या ते अग्नेयाशया तनूर्वर्षिष्टा गह-
 नेष्टा वर्षिष्टा गहरेष्टा, उग्रं वचोपावधीत्वेपां वचोपावधी-
 त्स्वाहा, या ते अग्नेरजाशया हराशया तनूर्वर्षिष्टा गहनेष्टा
 वर्षिष्टा गहरेष्टा, उग्रं वचोपावधीत्वेपां वचोपावधी-
 त्स्वाहा । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्यामाददे नारीस, इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्ता-

मीदमहं यो नः समानो योऽसमानोऽरातीयति तस्य ग्रीवा
 अपि कृन्तामि, तस्माद्यन्यवित्तायन्यस्यऽवतान्मा नाथित
 मवताग्रथितमग्रे अङ्गिरो योस्यां पृथिव्यामस्यायुर्ना-
 नाग्रेहियत्तेनाधृष्टं नामानाधृष्टं तेन त्वादधेऽग्रे, अङ्गिरो-
 यो द्वितीयस्यां यस्तृतीयस्यां पृथिव्यामस्यायुर्नानाग्रेहि
 यत्तेनाधृष्टं नामानाधृष्टं तेन त्वादधे विदेदग्रेनेभो नाम
 सिहिसि महिष्यसि देवेभ्यः पृथम्य देवेभ्यः कल्पस्य देवे-
 भ्यः शुन्धस्य देवेभ्यः शुम्भस्य॥ विभ्राट् बृहत्पिबतु सोम्यं
 मध्वायुर्दधद्यज्ञपता अविहुतं वातजूनयो अभिरक्षत्य-
 त्मना प्रजाः पिपत्ति बहुधा विराजति ॥ इन्द्रधोपास्त्वा
 वसवः पुरस्तात्पान्तु, मनोजवसस्त्वा पितरो दक्षिणतः
 पान्तु, प्रचेनास्त्वा रुद्रैः पश्चात्पातु, विश्वकर्मा त्वाऽदि-
 त्यैरुत्तरतः पातु, त्वष्टा त्वा रूपैरुररिष्टान्पातु, सिंघसि
 सपत्नासाही स्वाहा, सिंघसि रायम्पोषवनिः स्वाहा,
 सिंघसि सुप्रजावनिः स्वाहा, सिंघस्यादित्यावनिः स्वाहा,

सिंघस्यां वह देवान्देवाय ते यजमानाय स्वाहा भूतेभ्यस्त्वा
 विश्वायुरसि पृथिवीं स्कभानाच्युतक्षिदऽस्यान्तरिक्षं स्कभा-
 न, ध्रुवक्षिदसि दिवं स्कभानाग्रे कुलायमस्याग्रेः पुरीषमनि-
 यतः प्रतिष्ठाम् ॥ ॥ मनुषुत्वा निधीमहि मनुषु
 समिधीमहि । अग्रे मनुषुदङ्गिरो देवान्देवयते यज ॥ यु-
 ज्जते मा न उत युज्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो
 विपथितः । विहोत्रा दधे वयुना विदेक, इन्मही देवस्य
 सपितुः परिपुतिः । देवधुतो देवेभ्योपेधाम् ॥ इदं विष्णु-
 विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पांसुरे ॥ इळावती
 धेनुमती हि भूतं सूर्यवसिनी मनुष्ये यशस्ये । व्युष्टभा
 रोदसी विष्ण एते दधात्य पृथिवीमभितो मयूखः, वै-
 ण्वमसि विष्णुस्तु तुभातु ॥ दिवो वा विष्णुरुत वा
 पृथिव्या महो वा विष्णुरुतोर्वन्तरिक्षात् । हस्ता पृ-
 णस्य बहुभिर्वासव्यैरापृषच्छ दक्षिणादुत सव्यात् । वि-
 ण्णुर्नु कं वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि विममे रजांसि ।

यो अस्कभायदुत्तरं सदस्यं विचक्रमाणसेधोरुगायः ॥ वि-
ष्णोः पृष्ठमसि विष्णो रराटमसि विष्णोः शप्वेस्तो विष्णोः
सूरसि विष्णोर्ध्रुवोसि वैष्णवमसि विष्णवे त्वा ॥ प्रतद्वि-
ष्णुः स्तवते वीर्येण मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठः । व-
स्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वधिक्षियन्ति भुवनानि विधाः ॥
देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां । पूष्णो हस्ता-
भ्यामादधे ॥ इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि क्रन्तामि, इद-
महं यो नः समानो योऽसमानोऽरातीयति तस्य ग्रीवा
अपि क्रन्तामि । बृहन्नसि बृहद्ग्रीवा बृहतीमिन्द्राय वाचं
वद रक्षोहनं वलगहनं वैष्णवीमिदमहं तान्वलग्नानुद्वपामि ।
यो नः समानो यो नोऽसमानो निचरसानेदमहं तान्वलग्ना-
नुद्वपामि । या नः सवन्धुर्या नोऽसवन्धुनिचरसानेदमहं ता-
न्वलग्नानुद्वपामि ॥ या नः सनामिर्या नोऽमनामिनिचरसानेद-
महं तान्वलग्नानुद्वपामि ॥ या नः स्वधारणो निचरसानेदमहं
तान्वलग्नानुद्वपामि । रात्रसि विरात्रसि सप्रात्रसि सुरा-

त्रसि गायत्रेण च्छन्दसाववाढो यन्दिष्मः । त्रैष्टुभेन च्छन्दसा-
ववाढो यन्दिष्मः जागतेन च्छन्दसाववाढो यन्दिष्मः आनु-
ष्टुभेन च्छन्दसाववाढो यन्दिष्मः पाङ्क्तन च्छन्दसाववाढो
यन्दिष्मः ॥ किमत्र भर्तुर्नो सह निरन्तो वलगोववाढो
द्युगसि रक्षोभो वलग्नः प्रोक्षामि, वैष्णवान् रक्षोभो वलग-
्नोऽवपिञ्चामि । वैष्णवात्रक्षोभो वलग्नोऽवस्वृणामि वै-
ष्णवो रक्षोहणो वलग्नहणो प्रोक्षामि वैष्णवो रक्षोहणो
वलग्नहणो उपदधामि । वैष्णवो रक्षहणो वलग्नहणो
पर्यहामि । वैष्णवं रक्षोहं त्वा वलग्नं प्रोक्षामि, वैष्णवं
रक्षोहं त्वा वलग्नं स्वृणामि, वैष्णवं रक्षोभं वलग्नं
संवर्धयामि ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां
पूष्णो हस्ताभ्यामादधे, इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि क्र-
न्तामि । इदमहं यो नः समानो योऽसमानोऽरातीयति
तस्य ग्रीवा अपि क्रन्तामि । दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा
पृथिव्यै त्वा शुन्धन्तां लोकाः पितृपदनाः । यवोसि

यावयासद्वेपं यावयाराति पितृपदनन्त्वा लोकमास्तृणामि ।
 द्यां स्तभानाऽन्तरिक्षं पृथ्वा दृढं पृथितानि तनस्ता मारुतो
 निहन्तु मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा । ब्रह्मवर्णिं त्वा ध्रुव-
 वर्णिं देववर्णिं सजातवर्णिं रायस्पोषं पर्युह्यामि । ब्रह्मदृढं
 ध्रुवदृढं प्रजादृढं रायस्पोषंदृढं । ऋतेन द्यावापृथिवी
 आपृणधाम् । विश्वजनस्य च्छायासीन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य
 ध्रुवसेन्द्रमसीन्द्राय त्वा ॥ परित्वा गर्वणो गिर इमा भ-
 वन्तो विश्वतः । वृद्धायुमऽनुवृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयः ॥
 विभूरसि प्रवाहणो वह्निरसि हविवाहनः श्वात्रोसि
 प्रचेतास्तुयोसि विश्ववेदा उशिगसि कविरङ्गारिरसि
 वम्भारिरवस्युरसि दुवस्वाञ्छुन्ध्युरसि मार्जलीयः सप्रा-
 ळसि कृशानुः परिपद्योस्याः स्ताव्यो नभोसि प्रतक्ता
 समुद्रोसि हविस्तदन ऋतधामासि स्वर्ज्योतिः समुद्रोसि वि-
 श्वव्यचा अजोस्येकपादहिरसि बुध्नयः कव्योसि कव्यवाहनो
 राद्रेणानीकेन पाहि माग्ने पिप्रीहि माग्ने नमस्ते अस्तु मा

मा द्वितीयः ॥ ऋतुनारायणेष्वयः ग्राहा ॥ १३ ॥ अनेन मन्त्र-
 लेनेन विष्णुसूक्तं प्र० द्वि० विष्णुसूक्ते ऋतुनारायणाः प्रीयन्तां
 प्रीतास्तन्तु ॥ ॥ इति (ऋतुनारायणसूक्तं) यत्तुं विष्णुसूक्तम् ॥

अथ विष्णुपलिः ।

तस्मात् विष्णुसूक्तं प्रायश्चित्तविधिः ॥ प्रायो नाम तपः
 प्रोक्तं चित्तं निश्चय उच्यते । तपो निश्चयमंगुक्तं प्राय-
 चित्तं विदुर्बुधाः ॥ जाम्बूनदस्य काटुष्यं परिशुद्धेयथा-
 उग्निना । अनाचारस्य मालिन्यं प्रायश्चित्ताग्निरादहेत् ।
 स्रक्के गृत्तके चैव यज्ञायुधापने विर्भा । विष्णुसूक्ते प्रति-
 ष्ठासु पञ्चमव्यं हि कारयेत् ॥ संक्रान्तौ रविवारे च शुभे
 जन्मदिने तथा । प्रायश्चित्तं विष्णुसूक्ते पितृयज्ञे तथैव
 च । तथैव मातृकायामे गमिद्धोमं न कारयेत् ॥

अथात्र निर्णयः ॥ शुक्ले पक्षां विष्णुसूक्तं नक्तम्बो-
 जं रातस्य गुप्यतः, अष्टम्यां प्रायश्चित्तं नक्तम्यां विष्णुसूक्तं,
 दशम्यां विष्णुसूक्तं नक्तं, एकादश्यां विष्णुसूक्तं नक्तं, द्वा-

दश्यां च विष्णुश्राद्धपञ्चकं, त्रयोदश्यां प्रेतक्रिया प्रतिप्रेतमेकैकं
पिण्डं, चतुर्दश्यां प्रतिप्रेतं दिनचतुष्कक्रिया पिण्डचतुष्कं आम-
श्राद्धद्वयं च पिण्डद्वयं गोभ्यो लवणं पूर्णिमायां दिनपञ्चक्रिया
पिण्डपञ्चकं आमश्राद्धद्वयं वपनं वस्त्रप्रक्षालनं च ॥ कृष्णप्रति-
पदि षोडशश्राद्धात्मकं एकोद्दिष्टश्राद्धं, द्वितीयस्यां सपिण्डी-
करणं, अमावस्यां भर्गश्राद्धम् इति शुक्लपञ्चमस्तृतिः ॥
कृष्णे तु द्वादश्यां नक्तभोजनं त्रयोदश्यानुषागः चतुर्दश्यां
प्रायश्चित्तम् ॥ अमावस्यां विष्णुक्रिया शुक्लप्रतिपदि विष्णुश्रा-
द्धचतुष्कं द्वितीयस्यां च चतुष्कं, तृतीयस्यां पञ्चकं, चतुर्थ्यां
एकदिनीयप्रेतक्रिया, पञ्चम्यां दिनचतुष्कप्रेतक्रिया आमश्रा-
द्धद्वयं गोभ्योलवणश्राद्धं, षष्ठ्यां दिनपञ्चकप्रेतक्रिया आमश्रा-
द्धद्वयं वपनं वस्त्रप्रक्षालनं च, सप्तम्यां एकोद्दिष्टसंज्ञं षोडशश्राद्धं,
अष्टम्यां सपिण्डीकरणं । सहैवभर्गवलिधेत्सात्तदास्यानष्टम्या-
मेव सूर्यपूजायुतं नक्तभोजनं, नवम्यामुपवासः दशम्यां प्राय-
श्चित्तं, एकादश्यां भर्गक्रिया द्वादश्यां भर्गश्राद्धाख्यः सूर्यवलिः,

त्रयोदश्यां कुशलहोमः ॥ नियमितविष्णुश्राद्धदिनत्रये चेत् व्यह-
आगच्छति तदा दिनद्वयकार्यं विष्णुश्राद्धनवकं द्वितीयदिवस
एव सम्पत्तम् । चेन्निष्ठक आगच्छति तदा तृतीयदिवसे श्राद्धच-
तुष्कमेव पञ्चममेकं श्राद्धं चतुर्थदिवस एव कार्यं । नियमितविष्णु-
श्राद्धदिनत्रयं विना आदाकन्ते वा चेत् व्यहस्तिष्ठक आगच्छति
तदा प्रारम्भासनाप्तदिवसेष्वेव न्यूनाधिकताकार्या ॥ चेद्विष्णुव-
लिर्भातर्तण्डभवने स्यात्तदा सूर्यादिभवानीभासत्यादिमण्डलपूजासह

१ नियम । जब नियम किये हुई विष्णुश्राद्ध दिनोंमें कोई दिन कम जाई ।
तो दो दिनोंके कामवाने नी श्राद्ध दूसरे दिनमेंही समाप्त करना । जब
जियादा दिन धाते तो तृतीयदिनही काम भाट करना जैसा चितरे दिन
चार श्राद्ध और तीसरे दिन एकही करना ॥ जब आरम्भदिनोंमें या
समाप्त दिनोंमें दिन वगे य बडे, तो उन दिनोंमें यथायोग्य कम या
अधिक बुझिये दिन वधावना या बजवना ॥ २ जब मटनतीर्थमें विष्णु-
वलि हुं, तो भवानीवगैरा देवों और सूर्यकी भी पूजाआदि करना । जब
दूसरे तीर्थवर या घर वगैरा स्थानोंपर वलिविधान हुवे, तो सूर्य और
देवोंकी भी पूजा वगैरा न करना यह भी नियम है ॥

स्वाप्या । अन्यप्रदेशेषु नां विनैव । इति स्मृतिः ॥ आदौ पञ्चग-
व्येन भूमिं स्वात्मानं च विशुद्ध्य ॥ शालिचूर्णेन ग्रहमण्डलं
तदक्षिणतो विष्णुप्रतिमार्थं पद्ममुत्तिष्ठ्य ध्येयशब्दं च संस्वाप्य ।
स्वस्त्ययनं भद्रपाठादि वपट्तेविष्णु तावत् । प्रयत्नं । अग्नये-
नमः, वायवेनमः, सूर्यायनमः व्रजणे, प्रजापतये कृष्णपिंभ्यो
नमः ॥ ॐ तद्विष्णोः ० । वासुदेवायनमः ८ (मार्तण्डभवने
चेत्तदा) उद्वयन्तमसस्पर्शि-उदुत्यञ्जानं-तत्रशुद्धवर्हि-हंसः
शुचिपट्टं-विभ्राद्बृहत्पिपतुं । सूर्यो नो दिवस्पातु वातो
अन्तरिक्षान् । अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः । मृणिः सूर्यमादित्य-
मर्चयन्ति तपः सत्यं मधु क्षिरन्ति । तद्भस्म तदापोज्यो-
तीरसोमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम् । हांहीनः सूर्यायनमः ॥
भवान्यैनमः भास्वत्यै भीमायै भर्गशिखायै योगीश्वर्यै
विमलनागराजाय कमलना-गौतमना-चक्रमुनायै चा-
काभगवत्यै १० महामार्तण्डदेवताभ्यः ॥ विष्णुपञ्चाय-
तनदेवताभ्योनमः ॥ इन्द्रापर्वता-ऐन्द्राग्रं-अर्चन्तस्ता-॥

यजमानमानीय ॥ अनाभौ० पुरुषसूक्तन्यामः । तीर्थे स्नेयं ।
वीरवीरेशदेवेश नमस्तेस्तु त्रिधानमक । महामार्तण्ड
वरद सर्वाभयवरदप्रद । चाकाभगवत्यै गन्नादि । यत्रास्मि
माना । महामणपतये-अग्नये ६ वासुदेवाय ८ (मार्तण्डे)
हांहीनः सूर्याय ८ भवान्यै भास्वत्यै १० विष्णुपञ्चायतनदे-
वताभ्यः ॥ इन्द्रादिभ्यः तेजसे चण्डाय भूपोनमः ॥ अ-
सत्येन । समस्तमाना । सत्येन । अथ तावत्तिव्रे विष्णवे
समस्तप्रेतविष्णुभ्यः अतीववर्तमानभविष्यत्स्वात्मनो द-
शविधरापनिष्कृत्यथै समस्तप्रेतविष्णूनां कुम्भीयकादि
जसिपत्रयान्तेभ्यः समस्तनरैकेभ्यः समुद्धरणार्थं नारायणवलि-
विधानमकृतितप्रायश्चित्तहोत्रे भूपोनमः ॥ संवः सृजामि ।
अग्निनाः । देवस्य न्यामः । ॐ भूः पुरुषमावाहयामि नमः
३ ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः ३ ॥ नमोस्त्वनन्ताय ३ ॥ वासुदे-
वायवि ३ ॥ जितन्त्रे ३ नमः कारण ३ ॥ विश्वरूपाय ३ ॥
नरसिंहाय ३ (मार्तण्डे) आदिदेवायवि-महामार्तण्डायधी-

तन्नः सूर्यः प्र ३॥ भास्करायवि ३॥ योगीशायवि-निष्कला-
यधी-तन्नः सूर्यः ३ ॥ सूर्यरूपायवि-सूर्यज्ञानायधी-तन्नः
सूर्यः ३॥ विश्वप्रकाशायवि-निष्कलासहितायधी-तन्नोम-
हामार्तण्डः प्र ३॥ नमोधर्मनिधानाय० ३॥ घृणिः सूर्यमा-
दित्य ३ ॥ अद्यतावत् भवानीभाम्बतीभीमाभर्गशिखायो-
गीश्वरीविमलकमलगोतमनागराजचक्रमुतचाकाभगवती-
महामार्तण्डपादमूले तत्सन्निधौ च महागणपतेः अग्नेः ६
वासुदेवस्य ८ (मार्तण्डे) ह्रांहीमःसूर्यस्य ८ भवान्याः १०
वासुदेवादीनां इन्द्रस्य वज्रहस्तस्य० तेजसः चण्डस्य आत्म-
नो-पितुर्विष्णोः समस्तप्रेतविष्णूनां अतीत-प्रायश्चित्तहोमे
विष्णुपू-कलशपू-ग्रहमण्डलपू-क्षेत्रेश्वरपूजनमर्चामहं क-
रिष्ये । एवं पूजां विधाय दक्षिणामनु अक्षय्यं । अद्यतावत्
भवानीभा-आत्मनो-समस्तप्रेतविष्णूनां विष्णुसायुज्यार्थं
अतीत-कलशप्रीत्या तिलाम्भसा पुण्यवृद्धिरस्तु० एवं
विष्णुप्रीत्या-तेजश्चण्डप्रीत्या । एता देवता । तद्विष्णोरिति
पुष्पद्वयम् ॥

अध्यागिकर्म । पात्रं तिला । अग्निं परिसमूह ९ परि-
स्तीर्य । आदीप्य । अक्षिपूजा । अग्नये समनमन् । उत्तरतः ।
महामग्नयनये०-अग्नये ६ निर्वपामि एवं प्रोक्षामि ॥ इदं
हविः । आज्यभागान्तो । कृष्माण्डहोमः ॥ आज्येन प्रधानं ॥
अग्नयेस्वाहा ६ । ततोऽज्यहोमः निपुर्त्ताद्-प्रधानानि इन्द्रा-
पर्वतः । एवं आज्यहोमः । तर्पणं अद्यतावन्-भवानी-
आत्मनो प्रायश्चित्त-होमे महागणपतिः अन्नाज्याहुतिभिः
प्रीयन्तां प्रीताः सन्तु ॥ आज्येन । पुरुषसूक्तहोमः । तर्पणम् ।
ततो यवनपुत्रहोमः । गायत्री ब्राह्मणं । तर्पणं । अध्वर्योयं-
वपद् ते । अन्तद्विष्णोरिति विष्णोः प्रधानानि । तर्पणं
(मार्तण्डे, उदयस्तमय ७ मार्तण्डब्राह्मणं-ह्रांहीमःसूर्याय ।
मलिन्दब्राह्मणं च । भवान्यै १० तर्पणं) । प्रायश्चित्तस्नानकं ॥
७ ॥ तद्विष्णोः० । वासुदेवादिभ्यो विष्णुपञ्चायतनदेव-
ताभ्यः ८ इन्द्रापर्वता । नवग्रहसूक्तानि । तर्पणम् । रुद्रपञ्चकं
तर्पणं । देवीपञ्चकं तर्पणं । रक्षोघ्नमंत्राः तर्पणं । ऋतुतिथिः ।

कर्मकाण्डे]

८८ [विष्णुबलौ विष्णुक्रियाविधिः

इक्षामग्रे । अग्रे त्वं पारयानेति च ॥ वैश्वानराय पावमान्य-
ब्राह्मणेन चेत्युपस्थानम् । यदेवा इत्यजलिः । वैश्वानराय
पावमानीब्राह्मणेन चेति तर्पणम् । द्रुतमेक्षणम् । आश्रावितं ।
विमुच्य । नयामि । वैश्वदेवादि पूर्ववत्कलशे विसर्जनं ।
आपन्नोऽसि ॥ इति विष्णुबलौ प्रायश्चित्तविधिः ॥

अथ विष्णुक्रियाविधिः ॥ आदौ शालिचूर्णेन ब्रह्म-
कलशं तदक्षिणतो विष्णुप्रतिमाकलशं तदक्षे विष्णुकलशं तदक्षे
यमवैवस्वतकलशं क्षेत्रेऽद्वयं च संस्थाप्य ॥ अभिन्नोदेवी-
वपद् ते विष्ण तावत् । प्रधानं ब्रह्मकलशे तद्विष्णोः ० वागु-
देवाय ० (मार्तण्डे उद्वयन्त ७ ह्रीं ह्रीं गः सूर्याय नमः ८
भवान्यै १०) विष्णुप्रतिमाकलशे । प्रतद्विष्णु । विष्णुकलशे
वपद् ते । प्रतद्विष्णुः विष्णवे नमः । यमवैवस्वतकलशे ।
यमोदाधार पृथिवी । त्रिकटुकैभिः पतति षड्वीरेकमि-
दृहत् । गायत्री त्रिष्टुप्छन्दांसि सर्वास्ता यम आहिता
नमः ॥ यमवैवस्वताभ्यां नमः ॥ तद्विष्णो ० विष्णुरश्वायत-

कर्मकाण्डे]

८९ [विष्णुबलौ विष्णुक्रियाविधिः

नदेवताभ्यो नमः ॥ क्षेत्रस्य पतिना । ऐन्द्राग्रं ॥ यजनानना-
नीय ॥ पुरुषसूक्तन्यासः । तीर्थं स्तंभं । अथ तावत् भवा-
नी-महामणपतये वागुदेवाय ८ ह्रीं ह्रीं गः सूर्याय ८
भवान्यै १० विष्णवे यमवैवस्वताभ्यां वागुदेवादिभ्यः ॥
तेजसे चण्डाय भूपो नमः ॥ अथ सन्धेन । समस्तमाना ।
सन्धेन । अथ तावत् भवानी-पित्रे विष्णवे-अतीतवर्तमान-
भविष्यन् स्यात्मनो दशविधपापनिष्कृत्यर्थं समस्तप्रेतवि-
ष्णूनां कुम्भीपाकादिअसिपत्रवनान्तेभ्यः समस्तनरकेभ्यः
समुद्गरणार्थं नारायणबलिविधानसङ्कल्पितविष्णुक्रिया-
विधौ भूपो नमः । संघः सृजामि । अधिनोः । अनामौ ।
ॐ भूः पुरुषं ३ ॥ सर्वाविष्णुगायत्री (मार्तण्डे, आदिदे-
वाय विद्यहे ३ सर्वाः सूर्यगायत्री) । अथ तावत् भवानी-महा-
मणपतये वागुदेवस्य ८ (मार्तण्डे, ह्रीं ह्रीं गः सूर्यस्य
८ भवान्याः १०) वागुदेवस्य ८ विष्णोः ॥ यमवैवस्व-
तयोः । विष्णुपश्चापतनदेवतानां । तेजसः चण्डस्य

कर्मकाण्डे]

१० [विष्णुबली विष्णुक्रियाविधिः

आत्मनो पितुर्विष्णोः-अतीतवर्त-अगम्यगमनादीन्द्रियवैक-
ल्योत्थेनसो निवृत्त्यर्थं उद्धन्वन्विषयशस्त्राभिविद्युत्तर्पदंष्ट्रितु-
रुष्कचण्डालादिहतत्वदोषाऽव्रतहतत्वादिदोषजनितनानाविधनरक-
पातिनां समुद्धरणार्थं नारायणबलिविधानसङ्कल्पितविष्णुक्रिया-
विधौ कलशपूजनं विष्णुप्रतिमापू० विष्णुकलशपू० यमवै-
वस्वतक-विष्णुपञ्चायतनपू० क्षेत्रेश्वरपूजनमर्चामहं । दक्षि-
णान्तं ततोऽक्षयं । भगवन्भवतः सृष्टिस्थितिसंहारकारक ।
भक्तिमात्रोपरोधस्य विष्णोरक्षय्यमस्त्वदम् १ जीवभूत
जगद्योने ह्यन्नमूर्ते जनार्दन । आभूतसंग्रहं यावद्विष्णो-
रक्षय्यमस्त्वदम् २ अद्यतावन् आत्मनो पितुर्विष्णोः-विष्णु-
क्रियाविधौ कलशप्रीत्या-स्वर्गप्राप्तिरस्तु ॥ एवं कमेण । भग-
वन् भवतः-विष्णुप्रतिमाप्रीत्या०-। विष्णुकलशप्रीत्या-।
यमकलशो तु । कीनाशस्य च प्रीत्यर्थं मावया सहितस्य
च । यमस्य धर्मराजस्य याममक्षय्यमस्त्वदम् । अद्यतावन्
भवानी-यमवैवस्वतप्रीत्या यमवैवस्वतौ प्रीयेतां प्रीता मे

कर्मकाण्डे]

११, १० [विष्णुबली विष्णुक्रियाविधिः

भवेताम् ॥ क्षेत्रेश्वरप्रीत्या-। एतादेवता ॥ कलशेषु पु-
ष्पाणि । तद्विष्णोः । प्रतद्विष्णु । वषट् ने । यमो दाधार ।
त्रिकटुकेभि ॥ तन्तु वैद्यदेवादि । अग्नये श्विष्टकृते तावन् ।
ब्राह्मणपूजनं । ॐ भूः पुण्यमित्यादि दक्षिणान्तं ।
क्षेत्रेश्वरलिः ॥ विष्णुप्रतिमाविष्णुयमवैवस्वतकलशानां वि-
स्मृतं । कलापुष्पाणि । ध्येयः सदा । विष्णुकलशे । नास्ति
विष्णुममो देवो नास्ति विष्णुममः प्रभुः । नास्ति विष्णु-
समः कश्चिन्महानरकमोचकः ॥ यमकलशे । यमो वैवस्वतो
नाम प्रेतलोके महाबलः । पायादमुं च दातारं प्रेतमुक्तिं
करोतु सः । आदानं । नमोब्रह्मणे । तत्रादौ विष्णुकलश-
दानं । सावित्राणि अग्नतावन् भवानी-आत्मनो-पितुर्विष्णोः
अतीत-विष्णुकलशं ददानि ३ ॥ एवं यमब्राह्मणाय
यमकलशदानं । ततो होत्रे विष्णुप्रतिमादानं । तदन्वऽक्षय-
साधनं । भगवन्भव-। जीवभूत-अद्यतावन् भवानी-
आत्मनो-पितुर्विष्णोः-विष्णुकलशप्री-। एवं विष्णुप्री-॥

एवं कीनाशस्य च ग्रीत्यर्थं-। अद्यतावत् यमवैवस्यतग्री-॥
 ब्राह्मणविसर्जनं । ॐ भूः पुरुषं विसर्जयामि नमः ३ ।
 अग्नयेऽस्मिष्टकृते स्वाहा । विमुच्य । नयामि । धर्मं देहि । गो-
 ग्रासादि ॥ कलशसृष्ट्या । ॐ भूः पुरुषं विसर्जयामि नमः ३
 विष्णुगायत्री भास्करगायत्रीश्च सर्वाः । अद्यतावत् भवानी-
 महागणपतेः वासुदेवस्य ८ ह्रां ह्रीं सः सूर्यस्य ८ भवान्याः
 भासत्याः १० वासुदेवादीनां तेजसः चण्डस्य आत्मनो-
 पितुर्विष्णोः अतीत-नारायणबलिविधानसङ्कल्पितविष्णु-
 क्रियाविधौ कलशपूजनं क्षेत्रेषूपूजनमच्छिद्रं ॥ यत्रोदकं ।
 आपन्नोऽसि ॥ नमो ब्रह्मणे । उदकलशं । मन्त्रार्थाः ॥ इति
 तदनु दशपिण्डक्रियार्थं नदीतीरेऽन्यत्र व्रजेत् ॥ तत्र यथा दक्षिणा-
 भिमुखः सदर्मकाण्डद्वयहस्तो विष्णुरूपं प्रेतं ध्यात्वा “सोना
 पृथिवी”त्यादि पृष्ठे ७३ पंक्ति १४ दशर्चः पठित्वा तिलोदकं
 दद्यात् ॥ सोना पृथिवी ॥ अतो देवा ॥ इदं विष्णुः ॥ त्रीणि
 पदा ॥ विष्णोः कर्माणि ॥ तद्विष्णोः ॥ तद्विप्रांसो ॥ यस्य

कोष्ट जगतः पार्थिवसंकाय इदृशी । यमं भङ्गश्चोमाय यो
 राजानपरोर्चाः ॥ यमं गावभङ्गश्चो यो राजान परोर्चाः ।
 येनापो नद्यो धन्यानि येन द्यां पृथिवी दश ॥ हिरण्यके-
 शान्मधुरान्दिरण्या काणया शफान् । अश्वावनस्य तं दानं
 यमोराजाधितिष्ठति ॥ अद्यतावत् भवानी-पित्रे विष्णवे प्र-
 थमेऽहनि १-२-३-४-५-६-७-८-९ दशमेऽहनि एष ते एता
 वां तिलोदका वा, एते वः तिलोदकतिलोदकाञ्जलिः-व-
 हुपुञ्जली जलार्थः नमः ॥ तार्थं स्वेयं । वीरवीरेश-। चा-
 काभगवत्य-। यत्रास्ति अद्यतावत् भवानी-पित्रे विष्णवे
 प्रथमे वा एष वो भूयो नमः । दक्षिणाग्रान्दर्भानामीर्य ॥ पित्रे
 विष्णवे प्रथमे-२-३-४-५-६-७-८-९ दशमेऽहनि भृष्टे
 अयनेजनं नमः । तस्यं जानुं भूमौ निधाय । तिलास्तोत्रं ।
 ॐ भूः पुरुषमावाहयामि नमः ३ सर्वा विष्णुगायत्रीः,
 सूर्यगायत्रीश्च जगतावत् भवानी-पितः विष्णो प्रथमेऽहनि
 प्रेतयमव्यापिन् एष ते प्रेतविष्णुपिण्डो नमः अय-

सृष्ट्य । एवं विष्णुसूर्यगायत्रीः अद्यतावन् भवानी-पितः
विष्णो द्वितीयेऽहनि वामुदेवधर्मराट्वापिन् एष ते
प्रेतविष्णु-२ । तृतीयेऽहनि नारायणमृतव्यापिन् एष
ते ३ । चतुर्थेहनि शिववैवस्वतव्यापिन् एष ते ४ ।
पञ्चमेहनि यमकालव्यापिन् एष ते प्रे-५ । षष्ठेहनि
भवान्तकव्यापिन् एष ६ । सप्तमेहनि व्याधिरूपसर्वप्राण-
हरव्यापिन् ए-७ । अष्टमेऽहनि व्योमपरमेष्ठिव्यापिन्
८ । नवमेहनि ब्रह्मप्रजापतिव्या-९ । ॐ भूः पुरुषमा-
अद्यता-भवानी-पितः विष्णो दशमेहनि रुद्रचित्रगुप्तव्या-
पिन् एष ते प्रेतविष्णुपिण्डो नमः अप उ-॥ वामो नमः ।
वीरान्नं नमः पिण्डलेपं निवार्य । पित्रे विष्णवे प्रथमे वा द-
शमेऽहनि समालभतं गन्धो नमः अर्घो नमः पुष्पं नमः
धूपो नमः, दीपो नमः एष वो भक्ष्यभोज्यफलमूलयलि
नमः । पित्रे विष्णवे प्रथमे-तिलमधुमिश्रमुदकपात्रमाच-
मनीयं नमः ॥ पित्रे एतत् वो हिमपानादि नमः ॥ तद्विष्णोः

पुष्पद्वयं । तदनु वामाहुष्ठे विष्टरं निधाय । अद्यतावन्-भवानी-
पितर्विष्णो प्रथमेहनि प्रेतयमव्यापिन् विष्णुप्रकृतिशरीर-
साधनाय चाकानदीप्रवाहे अयं पिण्डोऽस्तु पूरकः । प्रथमे-
ऽहनि प्रथमस्तिलोदकुम्भोनमः । प्रथमेऽहनि प्रथमस्तिलो-
दकाञ्जलिर्नमः ॥ एवं अद्यतावन्-द्वितीयेहनि वामुदेवय-
मराट्वापिन् विष्णुप्रकृतिशरीरसा-पूरकः । द्वितीयेऽहनि
प्रथमस्तिलोदकुम्भोनमः । द्वितीयेऽहनि द्वितीयस्तिलोदकु-
म्भोनमः ॥ द्वितीयेऽहनि प्रथमस्तिलोदकाञ्जलिर्नमः ।
द्वितीयेऽहनि द्वितीयस्तिलोदकाञ्जलिर्नमः ॥ (एवं दिनवृ-
त्त्यातिलोदकाञ्जलितिलोदकुम्भानां वृद्धिः कार्या । अद्यता-
वन् तृतीयेहनि-नारायणमृतव्यापिन् विष्णु० । एवं कनेष
दशपिण्डाञ्जलमव्येक्षिपेत् । पञ्चपञ्चाशत्तिलोदकुम्भानां तिलोदका-
ञ्जलीञ्च प्रक्षिपेत् ॥ ततो विष्णुकुम्भं पुरः संस्थाप्य (अत्रैकवच-
नेन क्रिया) प्रथमेहनि । प्रेतविष्णो अत्र स्नाहि, अपः
पित्र, प्रेतविष्णो मधु लीहि, तिलान्मुंक्ष्व, प्रेतविष्णोऽन्न-

मद्वि, प्रेतविष्णोसर्पिर्भज, प्रेतविष्णो गुडशर्करादिफलमूलद्राक्षादि भुञ्ज्व ॥ द्विवचने । प्रथमे-प्रेतो विष्णू अत्र स्नातं, अपः पिवतं, मधु लीडं, तिलान्भुञ्जेथां, अन्नमत्तं, सर्पिर्भजेथां, गुडशर्करादिफलमूलद्राक्षादि भुञ्जेथां ॥ बहुवचने । प्रथमे-प्रेताः विष्णवः अत्र स्नात, अपः पिवत, मधु लीड, तिलान् भुञ्ज्वं अन्नमत्त, सर्पिः भजध्वं, गुडशर्करादिफलमूलद्राक्षादि भुञ्जध्वं, एवं प्रथमे-गन्धो नमः अर्घो नमः पुष्पं नमः, धूपो नमः, वागो नमः, माल्यं नमः (मालास्थाने पुष्पं) अद्यतावन् भवानी-पितुर्विष्णोः समस्त-प्रथमेहनि-विष्णुलोकप्राप्त्यर्थ एष विष्णुकुम्भोऽहोरात्रं वृत्तयेऽस्तु । ततः स्नात्वा विष्णुकुम्भक्षेपः । इदं पुरुषशार्दूला विमलं दिव्यमुत्तमम् । विष्णुलोके सुपानीयं प्रेता अत्र स्नात, अपः पिवत इति क्षेपणमन्त्रः ॥ प्रत्यग्रे हरसाहरं (इत्याराधिका) । तिलकं कृत्वा । ऐन्द्राग्रमितितिलहोमः । तर्पणम् । तीर्थं प्रणमेत् ॥ दीपं दद्यादहोरात्रं

तीर्थस्याग्रे तिलतैलतः । अत्राहोरात्रमशौचम् ॥ नात्र सोदकुम्भः आनश्राद्धश्च ॥ इति विष्णुक्रियाविधिः ॥

अथ विष्णुश्राद्धविधिः ॥ शुक्ले दशम्यां कृष्णे तु प्रतिपदि प्रातरुत्थाय पञ्चगव्येन भूमिशोधनं स्वात्मशोधनं च कृत्वा गोभ्यो लवणं दत्त्वा यथाविधि कर्म कार्यम् ॥ आदौ शालिचूर्णेन ग्रहमण्डलमुद्दिश्य तद्दक्षिणतो विष्णुप्रतिमापन्नं तदक्षे कारणचतुष्टयपञ्चानि ४ । तदक्षे यथाप्रेतसंख्यं प्रेतकलशपञ्चानि कारणचतुष्टयाधःस्थाने ऋतुनारायणचतुष्टयपञ्चानि तदक्षे कलशसहितानि वेदचतुष्टयपञ्चानि क्षेत्रेशद्वयं च संस्थाप्य अभिनो देवी-वपटून्तेविष्ण तावत् । प्रधानानि ॥ आदौ ग्रहकलशे अग्नयेनमः ६ उदयन्तमसस्परि ॥ ७ हांहींसः सूर्यायनमः ८ भवान्येनमः १० विष्णुप्रतिमायां तद्विष्णोः० वासुदेवाय ८ । विष्णुकारणकलशे । (दीर्घतपसः आशिव्याः वत्सस्य काण्वायणस्य त्रिष्टुप्विष्णुः) प्रतद्विष्णुः० । ब्रह्मकारणे (शतचिन्तो गोतमस्य ब्रह्मणस्त्रिष्टुप्ब्रह्मा) ब्रह्मा देवानां० ।

शिवकारणकलशे (दृशायणस्य भार्गवस्यानुष्टुप्शिवः) शिवो
भूत्वा मह्यमग्नेथोसीदशिवस्त्वम् । शिवः कृत्वा दिशः
सर्वाः स्वयोनिमिहासदः नमः । यमकारणे (देवानां ब्रह्मणो-
नुष्टुप्स्यमः । यमो दाधार पृथिवीं० । यथाप्रेतसंस्थं । प्रेतकल-
शेषु । आहन्पितृन्मुविदत्रा ॥ तदनु कनुनारायणकलशेषु (प्र-
त्येकम्) (दीर्घतपोवत्सस्य काण्वायणस्य त्रिष्टुप्विष्णुः) वषट्ते-
विष्णु० वेदचतुष्टयकलशेषु । योरुद्रो अग्रो० अग्निमीळे ।
इषेत्योर्जे । अग्रआवाहि । शन्नोदेवी । विष्णुपञ्चायतन-
देवताभ्यः नमः । इन्द्रा पर्वता । ऐन्द्राग्रं । अर्चन्तस्त्वा ॥
अथ पूजा ॥ यजमानमानीय ॥ आसनशोधनादि ॥ अनाभौ
पुरुषमुक्तेन च न्यासः । तद्विष्णोः ॥ तीर्थं स्वेयं । वीरवीरे-
शदेवेश नमस्तेऽस्तु त्रिधात्मक । महामार्तण्ड वरद सर्वा-
भयवरप्रद । चाकाभगवत्यं गन्वादि । यत्रास्तिमाना । अथ-
तावत् महागणपतये । अग्रये वायवे ६ हार्हाणिः सूर्याय ८
भवान्यै १० वासुदेवाय ८ (पृथ्वीरुतायविष्णवे), “मार्ग-

शीपे” श्रीसहि० केशवाय । “पौषे” वागीश्वरी स० ना-
रायणाय । “माघे” कान्तास० माधवाय । “फाल्गुने”
क्रिया० गोविन्दाय । “चैत्रे” शक्तिस० विष्णवे । “वैशाखे”
विभूतिस० मधुसूदनाय । “ज्येष्ठे” इच्छास० त्रिविक्र-
माय । “आषाढे” प्रीति० वामनाय । “श्रावणे” रतिस०
श्रीधराय । “भाद्रपदे” माया० हृषीकेशाय । “आश्विने”
धीस० पद्मनाभाय । “कार्तिके” महिमास० दामोदराय
“मल्लिकार्जुने” सत्यभामास० नरकारये ॥ (अन्नूपाय ब्रह्मणे),
“मार्गशीपे” गायत्रीस० ब्रह्मणे । “पौषे” शक्तिस० पि-
तामहाय । “माघे” वेदमातृस० सप्त “फाल्गुने” पति-
व्रतास० पद्मनाभाय । “चैत्रे” ब्रह्माणीस० हिरण्यगर्भाय ।
“वैशाखे” विश्वात्मास० चतुर्मुखाय । “ज्येष्ठे” आदिप-
तीस० लोकेशाय । “आषाढे” सृष्टिस० पद्मजन्मने ।
“श्रावणे” विधात्रीस० विधात्रे । “भाद्रपदे” धात्रीस०
प्रजापतये । “आश्विने” समाहिनास० सुरज्येष्ठाय ।

“कार्तिके” ब्राह्मीसं परमेष्ठिने । “मलिन्दुने” सत्यभामासं नरकारये ॥ (नेत्रोन्मत्तविकारये), “मार्गशीर्षे” गौरीसं शिवाय । “पौषे” काल्यायनीसं रुद्राय । “माघे” दुर्गासं वृषाकपये । “फाल्गुने” उमासं त्रिनेत्राय । “चैत्रे” शिवासं वृषभवाहनाय । “वैशाखे” अम्बिकां अम्बिकाय । “ज्येष्ठे” शर्वाणीसं महादेवाय । “आषाढे” योगीश्वरीसं उमापतये । “श्रावणे” पार्वतीसं हराय । “भाद्रपदे” रुद्राणीसं श्रीकृष्णाय । “अश्विने” भवानीसं भवाय । “कार्तिके” महायोगीश्वरीसं ईशानाय । “मलिन्दुने” सत्यभामासं नरकारये ॥ (अशुभनाशकमाय), “मार्गशीर्षे” यमीसं धर्मराजाय । “पौषे” गौरीसं पितृपतये । “माघे” कालपर्णीसं यमाय । “फाल्गुने” मृत्युकीसं वैवस्वताय । “चैत्रे” अन्नकीसं दण्डधारिणे । “वैशाखे” भयङ्करीसं अन्नकाय । “ज्येष्ठे” ऊर्ध्वकेशीसं श्राद्धदेवाय । “आषाढे” तमीसं कालाय ।

“श्रावणे” धूम्रीसं परेतराजाय । “भाद्रपदे” लोकसंहारिणीसं महिषस्थाय । “आश्विने” च्छिद्रिणीसं कीनाशाय । “कार्तिके” मोहिनीसं कृतान्ताय । “मलिन्दुने” सत्यभामासं नरकारये ॥ आकाशाञ्जलि-शून्यरूपप्रेतविष्णुभ्यः । (ऋतुनाशयणेभ्यः ।) “मार्गशीर्षे” रुक्मिणीसहिताय कृष्णाय, श्रीसं केशवाय । “पौषे” प्रियासं अनन्ताय, वागीश्वरीसं नारायणाय । “माघे” प्रीतिसं अच्युताय, कान्तासं माधवाय । “फाल्गुने” शक्तिसं चक्रिणे, क्रियासं गोविन्दाय । “चैत्रे” सिद्धिसं वैकुण्ठाय, मतिसं विष्णवे “वैशाखे” शोभासं जनार्दनाय, विभृतिसं मधुसूदनाय ॥ “ज्येष्ठे” महिमासं उपेन्द्राय, इच्छासं त्रिविक्रमाय । “आषाढे” लक्ष्मीसं यज्ञपुरुषाय धृतिसं वामनाय । “श्रावणे” कान्तिसं वासुदेवाय, रतिसं श्रीधराय । “भाद्रपदे” प्राप्तिं हरये, मायासं हृषीकेशाय ।

“आध्वयुजे” प्राकाम्यास० योगीश्वराय, धीम० पद्मना-
भाय । “कार्तिके” लघिमाम० पुण्डरीकाक्षाय, गरिमाम०
दामोदराय । “मल्लिमुजे” शक्तिम० योगीश्वराय, मल्य-
भामाम० नरकारये, निष्कलास० महाभार्तृण्डाय । चातुर्वेदे-
श्वरेभ्यः । विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः इन्द्रादिभ्यः तेजसे
चण्डाय एवं प्रथमे २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२,
त्रयोदशे विष्णुपञ्चादेदीपोनमः ॥ अथ संच्येन । समस्तमावा-
पितृभ्यः दीपः स्वधा । संच्येन । (समस्तमावे वदिविष्वा-
नारम्भः स्वाचं त्यज्वा द्वितीयमासमारम्भः त्रितीयदेनोच्चार्य एका-
दशमासाः ॥ द्वादशश्च मलमास उच्चार्य । पञ्चाश्वोदमोमासो-

१ विष्णु मास में विष्णुपञ्चाद वा आरम्भ हो, तब मास छोड़ कर
दूसरे मास से ‘अनीत’ पदसे उच्चारण करना आरम्भ करना भारमा
मलमास उच्चारणा । तैरमा आरम्भ मास ‘मय’ पदसे उच्चारणा । अथा
इय उदाहरण में आचार्य ने पञ्चाश्व आरम्भ मास रखकर जैत मास
‘अनीत’ पद से उच्चार किया ॥ अब मलमास में ही आरम्भ होवे, तब
वही “अय” पदसे उच्चार करना यह नियम है ॥

वर्तमानमासो “अय” इत्यनेन पदेनोच्चार्यः । यथात्र वैशाखमासेऽय-
मारम्भो नियम्योदाहृतं । चेन्मल एवारम्भः स्वाचदा स एव वर्तमा-
नशब्देनोच्चार्य इति नियमः ॥) अतीतज्येष्ठशुक्लद्वादशीभूत्वा
“दशम्यां” वा “प्रतिपदि” इच्छासहितस्य त्रिविक्रमस्य
प्रीत्यर्थं एवं द्वादशमासानुचोच्य अथ वैशाखशुक्लद्वादशी-
भूत्वा दशम्यां विभूतिसहितस्य मधुगृहनस्य प्रीत्यर्थं । अथ-
तावत् । पित्रे विष्णवे समस्तप्रेतविष्णुभ्यः, अतीतवर्तमान-
भविष्यत्स्वात्मनो दशविधपापनिष्कृत्यर्थं कुम्भीपाकादि-
असिपत्रवनान्तेभ्यः समस्तनरकेभ्यः समुद्धरणार्थं नारा-
यणवलिविधानमङ्कलिपते प्रथमे २, ३, ४, एवं त्रयोदशे
विष्णुपञ्चादे धूपोनमः ॥ संच्यः सृजामि । अश्विनोः ।
देवस्य न्यासः । ॐ भूः पुरुषमावा ३ ॐ भूर्भुवःस्वः ३ नमो-
स्त्वनन्ताय ३ वासुदेवाय वि ३ जितन्ते ३ नमः कारण
३ सर्वा विष्णुसूर्यगायत्रीः । आदिदेवाय वि ३ भास्कराय वि
३ योगीशाय वि ३ विश्वप्रका ३ सूर्यरू ३ नमो धर्म ३

घृणिः सूर्य ३ [५.८५५.१५] अतीवर्ज्यं शुक्लद्वादशी-
भूत्वा "दशम्यां" वा "प्रतिपदि" एषं द्वादशमामानु-
चार्यं तत्सद्ब्रह्मायतावन् ॥ एषं ॥ अथ वैशाखशुक्लद्वाद-
शीभूत्वा दशम्यां विभूतिसहितं मधुगुह्नस्य ग्रीत्यर्थं
तत्सद्ब्रह्मायतावन्-भवानीमायती नर्मशिखा-तन्मन्त्रिणौ
च महागणपतेः । अग्नेः ६ वायुदेवस्य ७ हांहीमः सूर्यस्य
८ भवान्याः १० पृथ्वीरूपस्य विष्णोः, अत्रूपस्य ब्रह्मणः,
तेजोरूपस्य शिवस्य, वायुरूपस्य यमस्य, आकाशाकृतिशून्य-
रूपप्रेतविष्णूनां क्रतुनारायणानां चातुर्वेदधराणां विष्णु-
पञ्चायतनदेवतानां इन्द्रादीनां तेजसः चण्डस्य आत्मनः
पितुर्विष्णोः समस्तप्रे० अतीवर्तमानमपि प्यत्स्वात्मनो द-
शविधपापनिष्कृत्यर्थं कुम्भीपाकादिप्रतिपन्नवनान्तेभ्यः स-
मस्तनरकेभ्यः समुद्धरणार्थं नारायणवलिबिधानसङ्कल्पिते
प्रथमे द्वि वा त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे कलशपूजनं ग्रहमण्डल-
पूजनं विष्णुप्रतिमापू० कारणकलशचतुष्टयपूजनं क्रतुना-

रायणपू० चातुर्वेदेश्वरपूजनं क्षेत्रेशपूजनमर्चामऽहं करिष्ये
ॐ कुरुष्व । तिलसर्पपयवान्विकीर्य । पुरुष एवेदं । ध्रुवाद्यौ-
रित्येवं पश्चादसनम् । महागणपतेः इदमासनं नमः । अग्नेः ६
वायुदेवस्य ८ हांहीमः सूर्यस्य ८ भवान्याः १० पृथिवीरू-
पस्य विष्णोः १३ अत्रूपस्य ब्रह्मणः १३ तेजोरूपस्य शिवस्य
१३ वायुरूपस्य यमस्य १३ आकाशाकृतिशून्यरूपस्य
पितुः विष्णोः प्रथमे विष्णुश्राद्धे इदमासनं नमः क्रतुनारा-
यणानां चातुर्वेदधराणां पञ्चायतनदेवतानां इन्द्रादीनां
तेजसः चण्डस्य इदमासनं नमः ॥ महागणपतये । अग्नये
६ वायुदेवाय ८ हांहीमः सूर्याय ८ भवान्ये १० पृथ्वी-
रूपाय विष्णवे, अत्रूपाय ब्रह्मणे, तेजोरूपाय शिवाय, वा-
युरूपाय यमाय, आकाशाकृतिशून्यरूपाय पित्रे विष्णवे,
क्रतुनारायणेभ्यः रुद्राय सानुचराय पृथिव्ये अग्नये०
विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः इन्द्राय वज्रहस्ताय तेजसे
चण्डाय युष्मान् पूजयामि ॐ पूजय ॥ सहस्रशीर्षा । युञ्जते

मन उत० ॥ महागणपतिं । अग्निं वायुं । वायुदेवं ।
 हांहीसःशूर्यं । भवानीं भास्वतीं । पृथिवीरूपं विष्णुं, अक्षरं
 ब्रह्माणं, तेजोरूपं शिवं, वायुरूपं यमं, आकाशाकृतिशू-
 न्यरूपान् प्रेतविष्णून्, ऋतुनारायणान्, रुद्रं सानुचरं,
 पृथिवीं अग्निं ऋग्वेदं० विष्णुपञ्चायतनदेवताः इन्द्रं
 वज्रहस्तं तेजसं चण्डं आवाहयिष्यामि ॐ आवाहय ॥
 आवाहयाम्यमरवृन्दनुनाद्विगुम्भं० ॥ तदनुविष्णुकारणे ॥
 शब्दादिपञ्चकगुणं सचलो विगर्हि विश्वं चराचरम-
 खण्डितविक्रमस्त्वम् । आवाहितो मममुखेऽन्युत प्रेत-
 मुक्तये विश्वम्भरात्र भगवन्कुरु मन्निधानम् ॥ शंखचक्र-
 गदापद्मपाणे गरुडवाहन । आगच्छागच्छ देवेश पितृ-
 न्सन्तारयाम्यहम् ॥ अथ व्रतकारणे ॥ रक्तः कमण्डलुकु-
 शाम्बुजदण्डपाणिः स्रष्टाम्बुजामनगनधतुराननस्त्वम् ।
 वेदाम्बिकाङ्कितविरिश्चक्ररूपधारिन्नावाहितोऽसि भगव-
 न्कुरु सन्निधानम् ॥ मुखायस्य तु सञ्जाता अग्निर्वेदाश्च

ब्राह्मणाः । जगत्सृष्टिकरं देवमजमावाहयाम्यहम् ॥
 पठन्वेदांश्च सांगांस्त्वं बीजरूप प्रजापते । एहि त्वं सन्नि-
 धानेन पितृन्सन्तारयाम्यहम् ॥ शिवकारणे ॥ रुद्रो वृषा-
 सनगवः गुप्तिवः पिनाकी मृदाक्षशूलपरशून्धदम्बि-
 केयः । गङ्गाधरशिवनयनः शशिसण्डचूडः साक्षात्करोतु
 भगवानिह मन्निधानम् ॥ आगच्छागच्छ देवेश तेजोमूर्ते
 वृषाकपे । शम्भो त्वत्सन्निधानेन पितृन्सन्तारयाम्यहम् ॥
 त्रिनेत्रं भैरवाकारं पूजितं च सुरासुरैः । उत्पत्तिस्थितिसं-
 हारकरमावाहयाम्यहम् ॥ यमकारणे ॥ सत्योऽसि भक्ति-
 वति वर्धितभूरिसौख्य प्रेताधिनाथ कृपया मम जीवि-
 तेश । एषेहि भो महिषवाहन वायुरूप पूजां गृहाण
 भगवन्निह प्रेतमुक्तये ॥ कृतान्तं महिषारुढं दण्डहस्तं
 भवानकम् । कालपाशधरं कालं ध्याये दक्षिणदिक्प-
 तिम् ॥ आवाहितोऽसि प्रेतेश प्रेतान्सन्तारयाम्यहम् । आ-
 गत्य कृपयेहाद्य सन्निधानं कुरु प्रभो । प्रेतकारणे ॥ आवा-

हिता मखमुखे भवदर्थमद्य नारायणादय इमे सत्य कार-
णेशाः । उत्तारणाय भवतो नरकात्पुनोरात्वं चेहि प्रेत
गमनाकृतिशून्यरूपः ॥ भगवन्पुण्डरीकाक्ष० । यवान्वि-
कीर्य । प्राणायामः ॥ शन्नोदेवी । लाजाश्र । एतावानस्य ।
हिरण्यवर्णाः ॥ वायुदेवार्थ पाद्यनमः । महागणपतये ।
अर्घ्ये । हांर्हींसःसूर्याय । भवान्य भासत्यै । पृथिवी-
रूपायविष्णवे, अत्रूपायब्रह्मणे, तेजोरूपायशिवाय, वायु-
रूपाययमाय, आकाशाकृतिशून्यरूपेभ्यः प्रेतविष्णुभ्यः ।
ऋतुनारायणेभ्यः । रुद्रायसानुचराय पृथिव्यै अमये० ।
विष्णुपंचायतनदेवताभ्यः इन्द्रादिभ्यः । तेजसे चण्डाय
पाद्यनमः ॥ शेषनिवार्य । पुनः ॥ शन्नोदेवी । आपःक्षीरं
त्रिपादूर्ध्व । आपो हिष्टा । भगवन् वायुर्देव । महागण-
पते । अग्रे वार्यो । हांर्हींसःसूर्य ८ । भवानि भासति ।
पृथ्वीरूपविष्णो, अत्रूपायब्रह्मन्, तेजोरूपशिव, वायुरूप-
यम, आकाशाकृतिशून्यरूपाः प्रेतविष्णवः । ऋतुनारा-

यणाः । रुद्रसानुचर पृथिवि अग्रे ऋग्वेद ब्रह्मन् छन्दांसि ।
विष्णुपञ्चायतनदेवताः इन्द्र ब्रह्महस्त । तेजः चण्ड इदं
वोऽर्घ्यं नमः ॥ एवं विष्णुपूजनं श्लोकनर्पणमहितं दक्षिणान्तं
कृत्वाऽध्वर्यमाधनम् ॥ अद्यतावन् भवानी० तत्सादमूढे च
समस्तमातापितृणां स्वर्गप्राप्त्यर्थं कलशप्रीत्या तिला० ॥ ततो
विष्णुप्रतिमायां ॥ भगवन्भवतः सृष्टि० (पृ ९० पं ७) । जीव-
भूत० अद्यतावन् भवानी० आत्मनो० पितुर्विष्णोः समस्त-
प्रेतविष्णूनां अतीतवर्तमान० (पृ ८९ पं ६) नारायणबलिवि-
धानमङ्कल्लिपने प्रथमे, द्वितीये, तृतीये, चतुर्थे विष्णुश्राद्धे वि-
ष्णुप्रीत्या० ॥ एवं कलशप्रीत्या० ॥ विष्णुकारणे । भगवन्भ०
(पृ ९० पं ७) जीवभूत० । अद्यतावन् भवानी० आत्मनो०
पितुर्विष्णोः, समस्तप्रेत० । अतीतव० । प्र, द्वि, तृ,
चतुर्थे विष्णुश्राद्धे भगवतः पृथ्वीरूपस्य विष्णोः ४ प्रीत्या०
पृथ्वीरूपो विष्णुः प्रीयतां प्रीतोस्तु ॥ ततो ब्रह्मकारणे । पञ्च-
नाभस्य प्रीत्यर्थं गायत्र्या सहितस्य च । ब्रह्मणः सुरश्रेष्ठस्य

ब्राह्मणऽक्षय्यमस्त्वदम् ॥ अद्यतावत् ० अन्नूपोत्रसा प्री० ॥
 ततो शिवकारणे ॥ श्रीकण्ठस्य च प्रीत्यर्थं भवान्या सहितस्य
 च । त्र्यम्बकस्य त्रिनेत्रस्य शैवमक्षय्यमस्त्वदम् ॥ अद्यता-
 वत् ० तेजोरूपः शिवः प्री० ॥ ततो यमकलशे ॥ कीनाशस्य
 च प्रीत्यर्थं मायया सहितस्य च । यमस्य धर्मराजस्य या-
 ममक्षय्यमस्त्वदम् ॥ सप्तहवर्मकवचं सर्वाभरणभूषि-
 तम् । धर्मराजमुपास्येऽहं याममक्षय्यमस्त्वदम् ॥ अद्य-
 तावत् ० वायुरूपः यमः प्रीयतां प्रीतोऽस्तु ॥ ततो प्रेत-
 कलशेषु यथाप्रेतसंख्यम् ॥ प्रेतस्य शून्यरूपस्य क्षुधावृष्णा-
 हतस्य च । कुम्भीपाकोपनप्तस्य तृप्त्यर्थमिदमक्षय्यम् ॥ पि-
 तृणां तारणार्थाय स्यात्मनः पुण्यवृद्धये । सर्वभूतहि-
 तार्थाय प्रेतमक्षय्यमस्त्वदम् ॥ अद्यतावत् ० भवानीभा०
 तत्वादमूले च आत्मनो पितुर्विष्णोः समस्त० अतीतव० प्र०
 द्वि० तृ० चतुर्थे एवं त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे प्रेतरूपविष्णुप्री-
 त्या० प्रेतस्वपो विष्णुः प्रीयतां प्रीतोऽस्तु ॥ यथा ककुनारायण-

कलशेषु । भगवन्भूत० (पृ ९० प ७) । जीवभूत जगद्योने० ।
 अद्यतावत् ० भवानी० आत्मनो० पितुर्विष्णोः समस्त०
 अतीत० प्र, द्वि, तृ, च० विष्णुश्राद्धे इच्छासहितत्रि-
 विक्रमप्रीत्या० इच्छासहितत्रिविक्रमः प्री० ॥ एवं ४ कमेण ॥
 क्षेत्रधरो प्रीयेतां प्रीतो स्तः ॥ एता देवता० ॥ ततः वि-
 ष्णुप्रतिमायां पुण्यह्वयं ॥ तद्विष्णोः । एवं कलशे । विष्णुक-
 लशे । प्रतद्विष्णुः । क्रमकलशे । ब्रह्मा देवानां । शिवकलशे ।
 शिवोभूत्वा मत्सममेवो । यमकलशे । यमो दाधार पृथिवीं ।
 यथाप्रेतसंख्यं प्रेतकलशेषु । आहन्पितृन्सु । ककुनारायण-
 कलशेषु । वपदने विष्णु ॥ इति विष्णुपूजनम् ॥ ॥ अथा-
 मिकर्म ॥ पात्रं तिला० । अग्निं परिसमूह्य । ९ आदौ पञ्च ।
 अपूज्यरुनानीय । उत्तरतः संस्तीर्णं । सावित्राणि अग्नये
 वार्यवे जुष्टं निवेदामि । एवं प्रोक्षामि ॥ इदं हविः । आज्य-
 दर्शनं । आत्मनो० भवानी० पितुः विष्णोः समस्त०
 अतीतव० अग्नये ६ प्र, द्वि, तृ, च, विष्णुश्राद्धे अग्नये

वैश्वानरायेदमाज्यमर्पयामिनमः ॥ आज्यभागान्ते । कृष्मा-
ण्डहोमः, कृष्माण्डब्राह्मणं च हुत्वा, प्रधानानि ॥ अम-
येस्माहा ६ ॥ ऋतुतिथिः । इत्यामन्ते । वैश्वानरायेत्युपस्थानं ।
यदेवादेयहेळनमित्यजलिः ॥ वैश्वानरायेतिवर्षणम् आत्मनो०
भवानी० पितुर्विष्णोः समस्त० अतीत० प्र, डि, तु, च,
एवं त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे अग्निः प्रीयतां अग्निः प्रीतोऽस्तु ॥
हृतमेषणं । आश्रावितं । आशुष्यं । विषुच्य । नयामि ॥
पुनरग्निं परिसमूह्य ९ आदौ पञ्च । तसौ सावित्राणि वासु-
देवाय । भवान्यै पृथ्वीरूपायविष्णवे ४ अन्नू ४ तेजो
४ वा ४ आका ४ ऋतुना ४ इन्द्रादिभ्यः प्र, डि, तु, च,
विष्णुश्राद्धे जुष्टं निर्वशामि एवं प्रोक्षामि । आज्यभागान्ते ।
अन्नहोमः । निषुसीद गणपते । वषट्ते तावत् । प्रधानानि ।
तद्विष्णोः । वासुदेवायस्माहा । उद्धयन्तमसं । हांहींसः
सूर्यायस्माहा भवान्यै । प्रतद्विष्णुः स्तवने । १ ब्रह्मा देवानां
२ शिवोभूत्वा ३ यमो दाधार ४ यथापेत्तमंस्यं । आहन्वि-

तृन्सु । (यथा ऋतुनारायणसंस्यं) वषट्ते विष्णु० ४ । तद्वि-
ष्णोः० विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः । इन्द्रा पर्यन्ता० । ऐ-
न्द्राग्रं तावत् ॥ एवं आज्यहोमः ॥ तर्पणं । अनेन आत्मनो
भवानी० पितुर्विष्णोः समस्त० अतीत० महागणपतिः
कुमारः श्रीः । वासुदेवः । हांहींसःसूर्यः । भवानी । पृथ्वी-
रूपोविष्णुः अन्नूपोब्रह्मा तेजोरूपःशिवः, वायुरूपो यमः,
आकाशाकृतिश्चैत्यरूपाः प्रेतविष्णवः । ऋतुनारायणाः
विष्णुपञ्चायतनदेवताः ॥ इन्द्रः वज्रहस्तः तेजः चण्डः
प्र, डि, तु, च, विष्णुश्राद्धे अन्नाज्याद्युतिभिः प्रीयन्तां
प्रीताः सन्तु ॥ तदनु विष्णुपञ्चकम् । तर्पणं । ततो यवतिल-
तण्डुलहोमः ॥ गायत्रीब्राह्मणं । तर्पणम् । तदनु अध्वर्योयं०
प्रधानानि । तद्विष्णोः । वासुदेवायस्माहा ॥ उद्धयन्तमसं ॥
मार्तण्डपञ्चकं च (पृ ४८ पं १) हुत्वा । हांहींसःसूर्यायस्माहा ॥
मलिन्दुपञ्चकं (पृ ४६ पं १२) भवान्यैस्माहा १० ॥ तर्पणम् ॥
प्रायश्चित्तस्थानकं ॥ तर्पणम् ॥ प्रतद्विष्णुः । विष्णुकारणमु-

क्तानि (पृ१ पं३) तर्पणम् ॥ अनेन भवानी० आत्मनो०
 पितुर्विष्णोः समस्त० अतीतव० प्र, डि, वृ, च, एवं त्रयोदशे
 विष्णुश्राद्धे पृथिवीरूपो विष्णुः ४ प्रीयतां प्रीतोऽस्तु ॥
 ब्रह्मा देवानां० । ब्रह्मकारणसूक्तानि । तर्पणम् (पृ. ५ पं. ८) ।
 अन्नूपो ब्रह्मा प्रीयतां ॥ शिवो भूत्वा ॥ शिवकारणसूक्तानि ।
 (पृ. ७ पं. ७) तर्पणम् । तेजोरूपः शिवः प्रीयतां ॥ यमो दाधार
 पृथिवीं । यमकारणसूक्तानि । (पृ. १३ पं. १०) तर्पणम् । वायु-
 रूपो यमः प्रीयतां । यथाप्रेतसंख्यं । आहन्विनून्नु । पितृकार-
 णानि । (पृ. १८ पं. १२) श्राद्धब्राह्मणं च तर्पणम् । आकाशाकृ-
 तिशून्यरूपप्रेतविष्णवः प्रीयन्तां प्रीताः सन्तु । वषट्तेविष्ण
 ४ तदनु सुषेणान्वहोमः । “अमिन्नो देवी” इति ऋतुनारा-
 यणसूक्तम् (पृ. ७३ पं. ५) ॥ तर्पणम् ॥ ॐ तद्विष्णोः । वि-
 ष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः स्वाहा ॥ तर्पणम् । इन्द्रा पर्यता ।
 सूक्तानि वा । ऐन्द्राग्रं ॥ तर्पणम् । अनेन आत्मनो० ।
 भवानी० पितुर्विष्णोः समस्त० अतीत० प्र, डि, वृ, च,

वा त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे महागणपतिः० इन्द्रादयः यव-
 तिलतण्डुलहोमेन प्रीयन्तां प्रीताः सन्तु ॥ रुद्रपञ्चकं ।
 तर्पणम् । देवीपञ्चकं । तर्पणम् ॥ रक्षोघ्नमन्त्राः ॥ तर्पणम् ॥
 ऋतुनिधिः ॥ आश्रावितं तावत् ॥ गोप्रदानं ॥ अमेर्यवि-
 ष्टब्रह्मपूजनम् ॥ यथा ॥ ॐ भूः पुरुषमावाहयामिनमः
 ३ । ॐ भूर्भुवः स्वः ३ । नमोस्त्यनन्ताय ३ । सर्वाविष्णु-
 सूर्यगायत्रीः । (पृ. ८५ पं. १३) आदिदेवाय वि ३ । भास्क-
 राय वि ३ । विश्वप्रकाशाय वि ३ । योगीशाय वि ३ ।
 सूर्यरूपाय वि ३ । नमोधर्म ३ । घृणिः सूर्य ३ । अतीत-
 ज्वेष्टशुक्लदादशीभूत्वा द्वादश्यां इच्छासहितस्य त्रिवि-
 क्रमस्य प्रीत्यर्थं एवं अद्य वर्तमानवशाखमासस्य त्रिथौ
 वा (मले नैशरग्नः स्यात्) अद्य वर्तमान (भानूद्धित) वा
 मलिभुजमासस्य त्रिथौ सत्यभामासहितस्य नरकारेः
 प्रीत्यर्थं तत्तन्निधौ च अद्यतावत् भवानी० अग्नेः ६
 वासुदेवस्य । हांर्हीनः सूर्यस्य । भवान्याः १० पृथिवी-

रूपस्य विष्णोः ४ अन्नरूपस्य ब्रह्मणः ४ तेजोरूपस्य शिवस्य
 ४ वायुरूपस्य यमस्य ४ आकाशाकृतिशून्यरूपाणां प्रेत-
 विष्णूनां । इच्छासं विविक्रमादीनां ऋतुनारायणानां ।
 आत्मनोऽपि तुर्विष्णोः समस्तप्रेतविष्णूनां तेषां त्रिविध-
 कायिकवाचिकमानसिकपापनिष्कृत्यर्थं प्र, द्वि, तृ, च, एवं
 त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे अग्रेयविष्टनाक्ष्णपूजनमहं करिष्ये
 ॐ कुरुष्व ॥ अग्रेयविष्टाय समालभनं गन्धो नमः, अर्धो नमः
 पुष्पं नमः धूपो नमः दीपो नमः वासो नमः । दक्षिणायै ।
 एतादेवताः ॥ पूर्ववत्पृच्छां विसर्ज्य ॥ यत्रोदकं नमः उद-
 कतर्पणं नमः ॥ आश्रायितं । विमुच्य । नयामि ॥ पुनः
 परिसमूह ९ पुरस्तात् ॥ वैश्वदेवादि नित्यकर्म कुर्यात् ॥ ॥
 ततः श्राद्धमारभेत ॥ सव्येनाऽनघ्य ॥ (तत्र प्राञ्जलानृतुना-
 रायणपूजार्थं विप्रांश्चतुरः ४ विष्णुश्राद्धादि पूजार्थं चोदकुलान्
 विप्रान् पञ्च ५ उपवेद्य पूजां कुर्यात् ॥) यथा । ॐ भूः पुरुषमा-
 वाहयामिनमः ३ । ॐ भूर्भुवः स्वः ३ । (पृ. ८५ पं. १३) सर्वान्

विष्णुश्राद्धायत्रीः । अतीतज्येष्ठशुक्लद्वादशीभूत्वा द्वादश्यां
 इच्छासहितस्य त्रिविक्रमस्य प्रीत्यर्थं एवं अथ मानहृदित
 वा मल्लिन्दुचमामस्य शुक्लपक्षस्य तिथौ निष्कलामहितस्य
 महामार्तण्डस्य प्रीत्यर्थं तत्सन्निधौ च अद्यतावत् भवानीं
 भगवतः पृथिवीरूपस्य विष्णोः, ४ अन्नरूपस्य ब्रह्मणः, ४
 तेजोरूपस्य शिवस्य, ४ वायुरूपस्य यमस्य, ४ आकाशा-
 कृतिशून्यरूपाणां प्रेतविष्णूनां ४ तेषां त्रिविधपापनिष्क-
 त्वर्थं प्रथमे विष्णुश्राद्धे ब्राह्मणपूजनं ऋतुनारायणपूर्वकं एवं
 द्वितीये एवं तृतीये एवं चतुर्थे एवं त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे
 ब्राह्मणपूजनं ऋतुनारायणपूर्वकमहं करिष्ये ॐ कुरुष्व ॥
 यवान्विकीर्य ॥ तत्रादीं ऋतुनारायणपूजा ॥ इच्छासहितस्य त्रि-
 विक्रमस्य प्रथमे । प्रीतिसहितस्य वामनस्य द्वितीये । रतिस-
 हितस्य श्रीधरस्य तृतीये । मायासहितस्य हृषीकेशस्य चतुर्थे
 विष्णुश्राद्धे इदमासनं नमः ॥ एवं इच्छासं त्रिविक्र-
 माय प्र, प्रीतिसं वामनाय द्वि । रतिसं श्रीधराय तृ ।

मायास० हृषीकेशाय चतुर्थे विष्णुश्राद्धे त्वां भोजयामि
 ॐ भोजय ॥ इच्छास० त्रिविक्रमं प्रथमे । प्रीतिस० वामनं
 द्वितीये । रतिस० श्रीधरं तृतीये । मायास० हृषीकेशं चतुर्थे
 विष्णुश्राद्धे आवाहयिष्यामि ॐ आवाहय । यवान्विकीर्य ॥
 पायादि सर्वं ॥ ॥ ततः कारणपूजा ॥ ॥ भगवतः पृथ्वी-
 रूपस्य विष्णोः इच्छास० त्रिविक्रमस्य प्रथमे । प्रीतिस०
 वामनस्य द्वितीये । रतिस० श्रीधरस्य तृतीये । मायास०
 हृषीकेशस्य चतुर्थे विष्णुश्राद्धे इदमासनं नमः ॥ एवं । अन्न-
 पस्य ब्रह्मणः आदिपतीस० लोकेशस्य प्रथमे । सृष्टिस०
 पञ्चजन्मनः द्वितीये । विधात्रीस० विधातुः तृतीये । धा-
 त्रीस० प्रजापतेः चतुर्थे । विष्णुश्राद्धे इदमासनं नमः ॥ एवं
 तेजोरूपस्य शिवस्य शर्वाणीस० महादेवस्य प्रथमे । योगी-
 श्वरीस० उमापतेः द्वितीये । पार्वतीस० हरस्य तृतीये ।
 रुद्राणीस० श्रीकण्ठस्य चतुर्थे विष्णुश्राद्धे इदमासनं नमः ।
 एवं वायुरूपस्य यमस्य ऊर्ध्वकेशीस० श्राद्धदेवस्य प्रथमे ।

तमीस० कालस्य द्वितीये । धूम्रीस० परेतराजस्य तृतीये ।
 लोकसंहारिणीस० महिषस्य चतुर्थे । इदमासनं नमः ॥
 आकाशाकृतिशून्यरूपस्य पितुः विष्णोः समस्तप्रेतवि-
 ष्णूनां ४ प्र, द्वि, तृ, च, इदमासनं नमः ॥ भगवते पृथि-
 वीरूपाय विष्णवे ४ अन्नरूपाय ब्रह्मणे तेजोरूपायशि-
 वाय ४ वायुरूपाय यमाय ४ आकाशाकृतिशून्यरूपप्रेत-
 विष्णुभ्यः प्र, द्वि, तृ, च, एवं त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे ब्राह्मणं
 त्वां भोजयामि ॐ भोजय । भगवन्तं पृथ्वीरूपं विष्णुं ४
 अन्नरूपं ब्रह्माणं ४ तेजोरूपं शिवं ४ वायुरूपं यमं ४ आकाशा-
 कृतिशून्यरूपप्रेतविष्णून् प्र, द्वि, तृ, चतुर्थे विष्णुश्राद्धे आ-
 वाहयिष्यामि ॐ आवाहय ॥ यवान्विकीर्य ॥ शन्नो देवी ।
 लाजाश्व । भगवते पृथ्वीरूपाय विष्णवे ४ पाद्यं नमः ।
 अन्नरूपाय ब्रह्मणे ४ पाद्यं नमः । तेजोरूपाय शिवाय ४ पाद्यं
 नमः । वायुरूपाय यमाय ४ पाद्यं नमः । आकाशाकृ-
 तिशून्यरूपप्रेतविष्णुभ्यः ४ पाद्यं नमः ॥ आचम्य । पुनः ।

शक्तो देवी । आपःक्षीरं । भगवन्पृथ्वीरूपविष्णो ४ इदं
 वोऽर्घ्यनमः । एवं अन्नपत्रहन् ४ । तेजोरूपशिव ४ वायु-
 रूपयम ४ आकाशाकृतिशून्यरूपप्रेतविष्णयः प्र, द्वि, तृ,
 च, इदं वोऽर्घ्यनमः ॥ एवं गन्धोनमः । आचम्य । एवं
 अर्घपुष्पधूपदीपवासांसिनमः । क्रमेण पुष्पपूजा सैःसैर्मन्त्रैः ॥
 प्रतद्विष्णुः १ ब्रह्मा देवानां २ शिवो भूत्वा मलमघे ३
 यमो दाधार ४ यथाप्रेतसंख्यं ॥ आहन्निवृत्तु ॥ क्रतुनारा-
 यणब्राह्मणेभ्यः । वषट्ते विष्ण ४ ॥ पृथ्वीरूपविष्णोरर्घ्यं
 दानाद्यर्चनविधिः सर्वः परिपूर्णोऽस्तु । एवं अन्नपत्र-
 ब्रह्मणः । तेजोरूपं वायुरूपं आकाशा- । अर्घ्यदानाद्यर्च-
 नविधिः सर्वः परिपूर्णोऽस्तु ॥ तदनु । क्रतुनारायणेभ्यः
 इच्छासहिताय त्रि० प्र, द्वि, तृ, च० इदमन्नं शृतम-
 भिवार्य । पृथ्वीरूपाय ४ अ ४ ते ४ वा ४ आकाश०
 प्र, द्वि, तृ, च, इदमन्नं शृतमभिवार्य । प्रक्षाल्य तण्डुला०
 मेक्षणमवदधाति । प्रणवं मनसा ध्यात्वा तूर्णं ॐ ॐ क्षीरं

घृतं वासिच्य । इच्छासहिताय त्रिविक्रमायेत्यादिक्रतुनारा-
 यणेभ्यः क्षीरं घृतं वासिच्य । इच्छास० त्रिविक्रमाय प्रथमे,
 ग्रीतिमहिताय-वामनाय द्वितीये, रतिस० श्रीधराय तृतीये,
 मायास० हृषीकेशाय चतुर्थे विष्णुश्राद्धे यथोपस्थितं० नमो
 देवेभ्यः ॥ अथ कारणेभ्यः । पृथ्वीरूपाय विष्णवे प्र, द्वि,
 तृ, चतुर्थे विष्णुश्राद्धे अन्ननमः । अन्नपाय ४ तेजो-
 रूपाय ४ वायुरूपाययमाय प्र, द्वि, तृ, च, अन्ननमः ।
 आकाशा० पित्रे विष्णवे समस्त प्र, द्वि, तृ, च, अन्न-
 नमः ॥ अन्नं मधु २ पृथिव्यैनमः विष्णवेनमः । इदं
 विष्णुर्विचक्रमे० विष्णो इदं रक्षस्व ॥ पृथ्वीरूपाय वि-
 णवे प्रथमे ४ यथोपस्थितं दत्तं दास्यमानेन सह सव्यञ्ज-
 नममृतमन्ननमः । एवं अन्नपाय ब्रह्मणे प्र, द्वि, तृ, च, य-
 थोप० । तेजोरूपायशिवाय यथोप० । वायुरूपाययमाय
 ४ यथोप० । आकाशाकृ० प्र, द्वि, तृ, च, पित्रे विष्णवे स-
 मस्त० यथोप० अमृतमन्नं नमः ॥ अद्यदिने अद्ययथा० ।

शन्नो देवी ॥ ऋतुनारायणेभ्यः प्र, द्वि, तृ, च, विष्णुश्राद्धे
 अपोशानं नमः ॥ शन्नो देवी ॥ पृथ्वीरूपाय विष्णवे ४
 अपोशानं नमः । अन्नूपायब्रह्मणे ० ४ तेजोरूपा ४ वायु ०
 ४ आकाशा ० पित्रे विष्णवे, समस्त ० प्र, द्वि, तृ, च,
 विष्णुश्राद्धे अपोशानं नमः ॥ इति सर्वत्र पृथक् २ योज्यं ॥
 तत्र अमृतेन सह भोक्तव्यमगुरा निवर्तन्तां विष्णवादयः
 कारणा आगच्छन्तु ॥ पयः पृथिव्याः ० । दधि क्रावणो ०
 घृतवती ० मधुवाता ऋतायते । अन्यानि च वैष्णवमूक्तानि
 पठेत् ॥ ॥ तदनु पिण्डविधिः ॥ दक्षिणाग्रान्दर्भानालीर्य ॥
 शन्नो देवी । पृथ्वी ४ अ ४ ते ४ वा ४ आका ४ पित्रे
 विष्णवे समस्त-प्र, द्वि, तृ, च, एवं त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे
 भूपृष्ठे दर्भास्तरणे-अवनेजनं नमः । अन्नं पाने स्नात्वाः समु-
 दृत्य । तिलास्तोत्रं । सव्यं जानु भूमौ निधाय, पिण्डदानं कुर्यात् ॥
 ॐ भूः पुरुषमावाहयामिनमः ३ ॐ भूर्भुवः स्वः ३ (पृ. ८५
 पं. १३) सर्वा विष्णुसूर्यगायत्रीः । नमोस्तु ३ । वासुदे ३ ।

जितन्ते ३ । नमः का ३ । विश्वरू ३ । नरसिं ३ । आदिदेवा
 ३ । भास्कराय ३ । योगीशा ३ । विश्वप्र ३ । सूर्यरू ३ । न-
 मोव ३ । वृणिः सूर्य ३ । अतीतज्यैष्ठ्यशुक्रद्वादशीभूत्वा द्वा-
 दश्यां इच्छासहितस्यत्रिविक्रमस्य ग्रीत्यर्थं अद्यतावन् भान्-
 लदित वा मलिन्दुचमासस्य शुक्लपक्षस्य त्रिंशो निष्कलास-
 हितस्य महामार्तण्डस्य ग्रीत्यर्थं सन्नियो च । भगवन् पृथ्वी-
 रूपविष्णो इच्छासहितत्रिविक्रम प्रथमे विष्णुश्राद्धे एष ते
 विष्णुपिण्डोनमः । अप उपस्पृश्य । एवं प्रीतिसहितवा-
 मन द्वितीये विष्णुश्राद्धे एष ते विष्णुपिण्डोनमः, अप
 उपस्पृश्य । रतिस ० श्रीधर तृतीये वि० एष ते विष्णु-
 पिण्डोनमः, अप उ० । मायास ० हृषीकेश चतुर्थे विष्णुश्राद्धे
 एष ते विष्णुपिण्डोनमः, अप उपस्पृश्य ॥ एवं ॐ भूः
 पुरु ३ । अन्नूपन्नान् एष ते ब्रह्मपिण्डोनमः अप उप-
 स्पृश्य ॥ एवं ॐ भूः पु० ३ । तेजोरूपशिव ४ एष ते
 शिवपिण्डोनमः, अप उ० ॥ एवं ॐ भूः पु० । वायुरूप-

यम ४ एष ते यमपिण्डो नमः अप उ० ॥ एवं ॐ भूः सु० ।
 आकाशाकृतिशून्यरूप पितः विष्णो प्र, द्वि, तृ, च,
 एष ते प्रेतविष्णुपिण्डो नमः अप उपसृज्य ॥ एवं यथा-
 प्रेतसंख्यम् ॥ ये लुप्तपिण्डाः पितरोऽन्वदीया गर्भे प्रणष्टा
 जलभूमिमग्राः । ते तृप्तिभाजः परस्परमुक्ताः पार्ष्विमु-
 क्तासिदिवं प्रयांतु ॥ आमर्गर्भभ्यो लुप्तपिण्डेभ्यो नमः ॥
 एवं पृथक् २ वासोनमः । वीरानं नमः ॥ मिण्डोयं नि-
 वार्य । क्रमेण गन्धार्घ्यपुष्पधूपदीपनक्षत्रगोज्ज्वलनिलमधु-
 मिश्रोदकपात्राणि । पृथक् २ क्रमेण हिमपानं नमः
 इत्यादि ॥ आचम्य । यमन्ताय नमः ॥ शन्नो देवी । उज्ज-
 देवेभ्यः सुभगा मनुष्या उज्जं उज्जं पितृभ्यो अष्टि उज्जं
 दधातु आविवेश उज्जं मिनमस्कारं करोमि नमः ॥ मा
 मेक्षेष्टा । अमृतमस्तु ॥ सर्वमन्नमुपादान । विष्णुश्राद्धं
 कथित्वम्पन्नं भोः, सुमम्पन्नं, वृष्यन्तु भवन्तः, तृप्ताः
 सः, शेषमन्नं ॥ मित्रभृत्यजनैः साधं पश्चाद्भुज्जीत वा-

ग्यतः । “तेऽन्नेन तृप्ताः क्रीडन्तु ध्रुवेनाम्भसि निर्मले ।
 सर्वान्नं प्रेतपतये ददामि विकिरं भुवि” ॥ हस्तौ प्रक्षाल्य ॥
 आचम्य ॥ विष्णवादिकारणेभ्यः प्र, द्वि, तृ, च, आचम-
 नीयं नमः पृथक् २ । आकाशा० पित्रे विष्णवे प्र, द्वि, तृ, च,
 आचमनीयं नमः ॥ क्रतुनारायणेभ्यः आचमनीयं नमः ॥
 ततो दक्षिणा ॥ शन्नो देवी० ॥ पृथ्वीरूपाय विष्णवे ४ दक्षि-
 णायै । एवं ब्रह्मादिभ्यो दक्षिणायै ॥ पित्रे विष्णवे प्र,
 द्वि, तृ, चतुर्थे विष्णुश्राद्धे, दक्षिणायै ॥ पुनः शन्नो-
 देवी । क्रतुनारायणेभ्यः दक्षिणायै ॥ क्षेत्रेश्वरलिः ॥
 ततः प्रतिमादि प्रेतविष्णुकलशान्तं विसृज्य । यथा । ॐ भूः
 पुरुषं विसर्जयामि नमः ३ विष्णुसूर्यगायत्रीः । अतीत-
 ज्यैष्ठ्यशुक्लद्वादशीभूत्वा द्वादश्यां इच्छासहितस्य त्रि-
 विक्रमस्य प्रीत्यर्थं एवं । अद्य वर्तमानभानूद्धृष्टितमासस्य
 शुक्लपक्षस्य तिथौ दशम्यां वा एकादश्यां वा द्वादश्यां
 निष्कलास० महामार्तण्डनाथस्य प्रीत्यर्थं सन्निधौ च

अद्यतायत् भवानी० । भगवतो वासुदेवस्य ८ भवान्याः
 १० भगवतः पृथ्वीरूपस्य विष्णोः ४ अन्न ४ तेजो ४
 वायु ४ आकाशः ४ क्रतुनारायणानां ४ आत्मनो
 पितुर्विष्णोः समस्त० तेषां त्रिविधकृत्याचिक्र-
 मानसिकपापनिष्कृत्यर्थं प्र, डि, ठ, च, एवं त्रयोदशे-
 विष्णुश्राद्धे विष्णुप्रतिमापूजनं कारणकलशपूजनं क्रतु-
 नारायणपूजनमच्छिद्रं सम्पूर्णमस्तु एवमस्तु ॥ यवोदकं
 नमः विष्णुप्रतिमायां । आपन्नोमि । ध्येयः सदा । यः कश्चि-
 न्नरके घोरे प्रेतः प्राप्तः स्वकर्मणा । विष्णो द्विजेन्द्र भगवंतं
 नमः स्वर्गमुत्तमम् ॥ नास्ति विष्णुममो देवो नास्ति
 विष्णुममः प्रभुः । नास्ति विष्णुममः कश्चिन्महानरक-
 मोचकः ॥ भगवन्देवदेवेश भक्तानुग्रहकारक । मोचयित्वा
 त्विमं प्रेतं गच्छ देव स्वमालयम् ॥ अथ विष्णुकारणे ।
 शङ्खचक्रगदापाणिभगवान्मधुसूदनः । श्रीपतिर्गच्छास्तु
 उत्तारयतु मत्पितृन् ॥ नीलोत्पलाभं समराजवाहं त्रिधा-

युतं बाहुचतुष्टयेन । शङ्खचक्रासिगदाभृतं चाप्पघा-
 पहं केशवमेव नमामि ॥ ब्रह्मकलशे । चतुर्वेदसमाख्यातो
 गायत्रीपतिरुत्तमः । हंसाधिरूढो भगवानुत्तारयतु म-
 त्पितृन् ॥ चतुर्भुजं हंसयुगे वसन्तं रक्ताङ्गवस्त्रं च हवि-
 र्भुजप्रभम् । वेदाधिपं सृष्टिकरं चतुर्मुखं प्रणमामि ब्रह्माण-
 मतिस्तुतं विभुम् ॥ अथशिवकलशे । वृषाधिरूढो भगवा-
 न्जलहस्तस्त्रिलोचनः । गौरीश्वरो महादेव उत्तारयतु
 मत्पितृन् ॥ पद्मासनं श्वेतरुचिं गिरीशं गौरीयुतं त्र्यम्ब-
 कमायताक्षम् । पीयूषकुम्भं दधतं प्रणमामि रुद्राक्षमालां-
 त्वऽभयं वरं च ॥ यमकलशे । यमः पाशधरोदेवः साक्षा-
 न्महिषवाहनः । पुण्यपापपरिदृष्टा धुत्तारयतु मत्पितृन् ॥
 सूर्यात्मजं लज्जनवर्णमीशं रक्ताम्बरं शक्तियुतं महोग्रम् ।
 दण्डोग्रपाणिं महिषासनस्थं प्रणमामि मृत्युं निरयाधि-
 नायम् ॥ प्रेतकलशेषु यथाप्रेतसंख्यं । नानादेहगताः प्रेता
 नानास्वधरा मताः । मदत्तेनान्नतोयेन लभन्तां प्रीति-

मुत्तमाम् ॥ अथ कुम्भपिण्डे ॥ पतिवत्स निराश्रित्य नरका-
न्तर्गतस्य च । त्वं विष्णो कुम्भपिण्डस्य प्रेतसोद्वरणं
कुरु ॥ ये केचिन्मानुषलोके कुम्भपिण्डोदकाक्रियाः । तेषां
त्वदग्रदत्तेन पिण्डेनास्तु सुखं विभो ॥ परा प्रीतिः परं
सौख्यं स्वर्गप्राप्तिरनुत्तमा । कृतदुष्कर्मणां नृणां मोक्षदो
भव भास्कर ॥ वीर्यारोहः ॥ आशानं भवः ॥ नमो
ब्रह्मणे ॥ तर्पणम् । तत्रादी कार्त्तिकमासविभाजनम् । सावि-
त्राणि अद्यतावत् आत्मनो० भवानी० पितुर्विष्णोः स-
मस्त० अतीतवर्तमान० प्र, द्वि, तृ, चतुर्थविष्णुश्राद्धे
पृथ्वीरूपाय विष्णवे ४ पृथ्वीरूपविष्णुकलशं सहिरण्यं
सवाससं सान्नं सर्वोपकरणोपेतं ददानी ३ ॥ एवं ब्रह्म-
कलशं, शिवकलशं यमकलशं सर्वोपकरणयुतं ददानी ३ ॥
ततः प्रेतकलशान्प्रतिपादयेत् ॥ सावित्राणि० अद्य तावत्
भवानी । आत्मनो । पितुर्विष्णोः । अतीतवर्तमान । प्र
द्वि तृ चतुर्थविष्णुश्राद्धे आकाशावृत्तिगृन्वरूपप्रेतविष्णवे

प्रेतविष्णुकलशं सहिरण्यं सवाससं सान्नं सर्वोपकरणयुतं
ददानी ॥ एवं यथाप्रेतसंख्यम् ॥ ततः प्राङ्मुखेषु क्रतुनारायण-
कलशान्प्रतिपादयेत् ॥ सावित्राणि । अद्यतावत् । भवानी ।
आत्मनो । पितुर्विष्णोः समस्तप्रेतविष्णूनां । अतीतवर्त-
मान । प्र द्वि तृ चतुर्थविष्णुश्राद्धे इच्छासहित-त्रिविक्रमाय
इच्छासहित-त्रिविक्रमकलशं सहिरण्यं सवाससं सान्नं
सर्वोपकरणयुतं ददानी एवं द्वितीयं, तृतीयं चतुर्थं क्रतुनारा-
यणकलशं ददानी ३ ॥ तदनु विष्णुप्रतिमां होत्रे दद्यात् ।
सावित्राणि । अद्यतावत् भवानी । आत्मनो । पितु-
र्विष्णोः समस्त-अतीतवर्तमान । प्र द्वि तृ च एवं त्रयो-
दशे विष्णुश्राद्धे वासुदेवाय इमां विष्णुप्रतिमां सहिरण्यां
सवाससं सान्नां सर्वोपकरणयुतां ददानी ३ ॥ प्रतिगृह्णामि
३ ॥ ततोऽध्वर्युसाधनम् ॥ पूर्ववद्यथा कलशेषु कृतं दाक्षिणाध-
र्यसाधनं तथात्रापि कार्यम् (पृ१०६ पं १५) ॥ ततो ब्राह्मणविस-
र्जनम् ॥ ॐ भूः पुरुषं विसर्जयामिनमः ३ । ॐ भूर्भुवः स्वः ३ ।

नमोस्त्वनन्ताय ३ । सर्वा विष्णुसूर्यमायत्रीः ॥ वामुदेवाय वि
 ३ । जितन्ते ३ । नमःकारण ३ । विश्वरूपाय ३ । नरसिं-
 हाय ३ । आदिदेवाय ३ । भास्कराय ३ । योगीशाय ३ ।
 विश्वप्रकाशाय ३ । सूर्यरूपाय ३ । नमो धर्म ३ । घृणिः
 सूर्य ३ । अतीतज्यैष्ठ्यगुह्यद्वादशीभूत्वा द्वादश्यां इच्छा-
 सहित-त्रिविक्रमस्य प्रीत्यर्थं अथ नावत् भानूद्धित्त (वा)
 मलिम्बुचमासस्य गुरुपक्षस्य तिथौ दशम्यां एकादश्यां
 वा द्वादश्यां निष्कलास० महामार्तण्डनाथस्य प्रीत्यर्थं स-
 त्रिधा च भगवतः पृथ्वीरूपस्य विष्णोः ४ अनूरस्य ब्रह्मणः
 ४ तेजोरूपस्य शिवस्य ४ वायुरूपस्य यमस्य ४ आकाशा-
 कृतिशून्यरूपस्य पितुर्विष्णोः समस्तप्रेतविष्णूनां त्रिवि-
 धकायिकवाचिकमानसिकपापनिष्कृत्यर्थं प्रथमे विष्णु-
 श्राद्धे ब्राह्मणपूजनं क्रतुनारायणपूर्वकं एवं द्वि, तृ, च,
 एवं त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे ब्राह्मणपूजनं क्रतुनारायणपूजा-
 पूर्वकमच्छिद्रं सम्पूर्णमस्तु ॥ पृ ४ अ ४ तं ४ वा ४

आ ४ प्रथमे, द्वि, तृ, च, त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे तिलोदकं
 नमः उदकतर्पणं नमः ॥ ततो गोघ्रासादि । विष्वक्सेन-
 जयन्ताभ्यां दद्याद्दलितमथोजितम् । महादंष्ट्रैकवदन विश्व-
 जिद्विधतोमुख ॥ बलिं गृह्य विष्वक्सेन सर्वाभयवरप्रद ॥
 कलशे पृच्छां विसर्ज्य । गायत्र्यैनमः ॐ भूर्भुवः स्वः ३ अथ-
 तावत् भवानी० महागणपतेः अग्नेः ६ भवान्याः १० वि-
 ष्णुपश्चाद्यतनदेवतानां इन्द्रस्य वज्रहस्तस्य तेजसः चण्डस्य
 आत्मनो पितुर्विष्णोः समस्तप्रेतविष्णूनां तेषां त्रिविधका-
 यिकवाचिकमानसिकपापनिष्कृत्यर्थं प्र, द्वि, तृ, च,
 त्रयोदशे विष्णुश्राद्धे कलशपूजनं ग्रहमण्डलपूजनं क्षेत्रेश्वर-
 पूजनमच्छिद्रं सम्पूर्णमस्तु एवमस्तु ॥ यवोदकं नमः
 उदकतर्पणं नमः ॥ आपन्नोमि । आह्वानं । नमो ब्रह्मणे ।
 पात्राणि चालयेच्छ्राद्धे । आचम्य । उदकलशमुपनिधाय ।
 बोधधमा । मन्त्रार्थाः ॥ ततो बहिस्तीर्थं गत्वा चाकानदीतीरे
 कुसुमाग्निर्धिमहस्ते दक्षिणाभिमुखस्तिलोदकं दद्यात् ॥ बहिर्गत्वा

तिलाम्भस्तु हस्ते दर्भसमन्वितः । दक्षिणाभिमुखस्तिष्ठ-
 न्दद्याद्भस्ते तिलोदकम् ॥ विमर्शे च नदीतीरे तिलाम्भः
 पुनरेव च । दद्युर्विप्रान्दर्भयुतान् उदकमुन्मत्तान्विशेषतः ॥
 ततस्तिलाम्भो विप्राणां हस्ते दद्यान्ममादिनः । कुर्वीयु-
 र्गोत्रपूर्वं हि नामचुद्धा निवेद्य च ॥ एवं विष्णुमते
 स्थित्वा यो दद्यादात्मवातिने । समुरद्धमि तत्सर्वं नात्र
 कार्या विचारणा ॥ बहिर्गन्वा तिलाम्भस्तु हस्ते दर्भ-
 समन्वितः । दक्षिणाभिमुखस्तिष्ठेदद्याद्भस्ते तिलोदकम् ॥
 विष्णुश्राद्धमिदं वस्य प्रेतस्य दयया कृतम् । क्षीणपापस्य
 तस्येदं तृप्तयेऽस्तु तिलोदकम् ॥ यत्र कचन संस्रस्य
 धुनृष्णोपहतस्य च । कुम्भीपाकोपनप्तस्य इदमस्तु तिलो-
 दकम् ॥ अयं नारायणवल्लिः कृतो यस्य दयालुभिः ।
 मुक्तपापस्य तस्येदं तृप्तयेऽस्तु तिलोदकम् ॥ यः कश्चिन्न-
 रके घोरे प्राप्ताः प्रेतः स्वकर्मणा । विष्णो विजेन्द्र भगवंतं
 नय स्वर्गमुत्तमम् ॥ नास्ति विष्णुसमो देवो नास्ति वि-

ष्णुसमः प्रभुः । नास्ति विष्णुसमः कश्चिन्महानरक-
 मोचकः ॥ सप्तसप्ततिकोटीनां सप्तद्वीपनिवासिनाम् ।
 आजन्मभुवनेशानामिदमस्तु तिलोदकम् ॥ भगवन्देवदे-
 वेश लोकनाथ जगत्पते । मोचयित्वा त्विमं प्रेतं गच्छ
 देव खरालयम् ॥ यावत्तिला मनुष्येण गृहीताः पितृत-
 र्पणे । निर्गच्छन्त्यसुरास्तावत्सिंहं दृष्ट्वा मृगा यथा ॥ अस्म-
 त्कुले मृता ये च गतिर्येषां न विद्यते । तेषामावाहयिष्यामि
 दर्भशृणु तिलोदकम् ॥ वन्धुवर्गे मृता ये च नामगोत्र-
 विवर्जिताः । स्वगोत्रे परगोत्रे वा इदमस्तु तिलोदकम् ॥
 उद्धन्धनमृता ये च विपश्यन्सहताश्च ये । दंष्ट्रिभ्यश्च पशु-
 भ्यश्च मरणं पापकर्मिणाम् ॥ अग्निदग्धा मृता ये च ना-
 ग्निदग्धास्तथाऽपरे । विधुचौरहता ये च इदमस्तु तिलो-
 दकम् ॥ रौरवे चान्धतामिस्रे कालघ्ने गताश्च ये । तेषा-
 मुद्धरणार्थाय इदमस्तु तिलोदकम् ॥ असिपत्रवने घोरे
 कुम्भीपाके च ये स्थिताः । तेषामुद्ध० ॥ अन्यसिन्नरके

घोरे यमलोके प्रतिष्ठिताः । तेषां गुरुः । ये पापयोनिपु-
 गताः पक्षिकीटसरीसृपाः । अथवा वृक्षयोनिश्च इद-
 मस्तु तिलोदकम् ॥ ये बान्धवा अगान्धवा येऽन्यजन्मनि
 बान्धवाः । तेषामक्षय्यवृक्ष्यर्थमिदमस्तु तिलोदकम् ॥ ये
 केचित्पितृरूपेण वर्तन्ते स्वेन कर्मणा । तेषां गुरुणार्थं च
 इदमस्तु तिलोदकम् ॥ येऽसंख्ययाननासंख्याः प्रेतलो-
 केषु पापिनः । तेषां गुरुणार्थं च ॥ जात्यन्तरसहस्राणि
 भ्रमन्ते स्वेन कर्मणा । तेषां ० ॥ दिव्यन्तरिक्षभूमिम्याः
 पितरो बान्धवादयः । तेषां गुरुः ॥ गुरुश्च गुरुबन्धूनां ये
 चान्ये बान्धवादयः । तेषां ० । मातामहकुले ये च गतिर्वेषां
 न विद्यते । तेषां ॥ अस्तकुले तुल्यपिष्टाः पुत्रदारविव-
 र्जिताः । क्रियालापगता ये च जात्यन्धाः पञ्चवलायाः ॥
 विरूपा आमगर्भाश्च जातोऽज्ञानः कुले मम । तेषां ० ।
 महारणे ये मम धर्मपुक्ता च्छिन्दन्ति शत्रून्समरे नि-
 सङ्गाः । गोब्राह्मणार्थं निधनं प्रपन्नाः स्वधा इदमस्तु

ददामि तेषाम् ॥ विना विवाहं निधनं गता ये तथाऽहि-
 विभुनक्षिदंष्ट्रिनष्टाः । मयापि दत्तं सकलं च तेषां प्र-
 यान्तु ते वृष्टिममोघामघ ॥ जलप्रपाते गरतो मृता ये
 विपामिश्रैर्मनुजाश्च येषि । तथा पशुभ्यश्च तथाऽवटेभ्यो
 जलप्रदानेन मया च वृष्टाः ॥ जाता मृता ये च मदी-
 यवंशे तथा मृता ये शुद्धरे गुरौ च । ये मत्कुले पिण्ड-
 विहीनजाताः क्रियाविलोपातिजनो धनाढ्यः ॥ पशुस्तथा
 वामनकुलराश्च जात्यन्धमूढो वधिरो विरूपः । लीवाश्च
 शृण्ठाश्च विनामिभ्यश्च तेभ्यस्तिलाक्षयजलं ददामि ॥
 आत्रक्ष्णो ये पितृवंशजाता मातुस्तथा वंशभवा मदीयाः ।
 वंशद्वयेऽस्मिन्मम सङ्गताश्च तेभ्यस्तिलाक्षयजलं ददामि ॥
 मित्राणि सख्यः पश्यश्च भृत्या स्पृष्टाश्च सृष्टाश्च कुतोप-
 काराः । जन्मान्तरे ये मम संगताश्च तेभ्यस्तिलमिश्र-
 जलं ददामि ॥ येषां गृहे मया भुक्तं येषां भुञ्जाम्यहं
 पुनः । तेभ्यः सर्वेभ्यः पितृभ्य इदमस्तु तिलोदकम् ॥

अद्यतावन् । भवानीभास्वती० । आत्मनो । पितुर्विष्णोः
समस्तप्रेतविष्णूनां तेषामतीतवर्तमानभविष्यद्वाञ्छनःका-
योपार्जितपापनिवारणार्थं दशविधपापनिष्कृत्यर्थं कुम्भी-
पाकादि असिपत्रान्तसमस्तनरकेभ्य उत्तारणार्थं नारा-
यणवलिबिधाननिमित्तं प्र, डि, तु, च, त्रयोदशे विष्णु-
श्राद्धे बहिर्गततीर्थराजप्रीत्या तिलाम्भसा पुण्यवृद्धिरस्तु
स्वर्गप्राप्तिरस्तु नरकोद्वरणमस्तु पृथ्वीरूपविष्णुसायुज्य-
मस्तु । अद्रूपब्रह्मसायुज्यमस्तु । तेजोरूपशिवसायुज्य-
मस्तु । वायुरूपयमसायुज्यमस्तु । आकाशाकृतिशून्यरू-
पप्रेतविष्णुसायुज्यमस्तु ॥ अनन्तशासकलभायेति ब्रह्मणोषु
पुष्पम् ॥ स्वस्वमन्त्रम् ॥ इति विष्णुवन्दे विष्णुप्राद्विविधिः ॥

अथ पूयमानब्राह्मणम्—(तर्पणोपयोगि)

“अयारुचा ज्युचसनातनाः पारुच्छोषाऽत्यष्टं नानानं चतुष्कं
शिशुः पाङ्कं हि अयनावत्येकादश कश्यपोय इन्द्रो चतुष्क-
मऽत्ये त्रितः क्षुद्रमूक्तमहागूक्तैर्कपिभिः सार्धं दशमं मण्डलम्-

पश्यदग्ने सप्त त्रितः पिप्रीहीनः पान एकः” ॥ अयारुचा हि-
रण्या पुनानो विश्वा द्वेपांसि तरति स्वयम्वभिः यूनोर-
स्वयम्वभिः ॥ धारा सुतस्य रोचते पुनानो अरूपो हरिः ।
विश्वा यद्रूपा परियात्यृकभिः सप्तास्येभिर्ककभिः ॥
त्यन्त्यत्पाणीनां विधेवः सुमः सत्यभिर्मा जयसि । सु
आदमक्रतस्वधीतिभिर्दमे ॥ परावता न साम तद्यत्रार-
णन्ति धीतयः । त्रिधातुभिररूपीभिर्वयोदधे रोचनानो
वयोदधे ॥ पूर्व्यामनुप्रतीच्यां यांति चेकितत्संरदिम-
भिर्वयते दर्शतो रथो दैव्यदर्शितो रथः ॥ अगमञ्चुक्तानि
पौसेन्द्राञ्जत्राय दर्शयन् । वज्रश्च यद्भवतो अनुपच्युता
समत्तुनापच्युता ॥ १ ॥ नानानो वातानोधियोविश्र-
तानि जनानाम् । उक्षारिष्टरुतं भिषग्वस्र सुन्वन्तमिच्छ-
तीन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ जरतीभिरुपधीभिः पूर्णेभिः शकु-
नानाम् । कर्मारो अश्मभिर्द्युभिर्हिरण्यवन्तमिच्छतीन्द्रा-
येन्द्रो परिसर्वे ॥ कारुरहन्ततोभिपगुपलप्रक्षिणीनना नाना-

विधो वसुधयोन्नगा इव तस्मिन्द्वायेन्द्रो परिसर्वे ॥ अथो
 वोढा मुखं रथं हमरामुपमन्त्रिणः । ज्योषेरोमन्वन्तो भेदौ
 चारिमाण्डूका यच्छतीन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ २ ॥ अयनाऽयति
 सोममिन्द्रा पिबतु घृत्रहा ॥ बलन्दधान आत्मनि करि-
 प्यन्वीर्यं महदिन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ आ पवस्व दिद्यां पततु
 आर्जकात्सोममीदृः । अतवाक्येन मत्वेन श्रद्धया तपसा
 स्यत इन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ पर्जन्यवृद्धं महिषन्तं सूर्यस्य
 दुहिताभरत् । तं गन्धवाः प्रतिगृन्वान्तं सोमेरसमाब्धधुरि-
 न्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ अतं वदनृत्तुमः सत्यं वदन्सत्यकर्मा ।
 श्रद्धां वदन्सोमराजन्धात्रा सोमपरिष्कृत इन्द्रायेन्द्रो परि-
 सर्वे ॥ सत्यमुग्रस्य वृहतः संस्रवन्ति संस्रवः । संयन्ति
 रसिनो रमाः पुनानो ब्रह्मणाहर इन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ ३ ॥
 यत्र ब्रह्मा पवमानच्छन्दसां वाचं वदन् । गृन्वा सोमे
 महीयते सोमेनानन्दजनयन्निन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ यत्र
 ज्योतिरजसं यस्मिंस्त्र्योके स्मरितम् । तस्मिन्मान्येहि पाव-

मानाऽमृतेलोके अक्षित इन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ यत्र राजा
 वैवस्वतो यत्राचरोधनन्दिवः । यत्रामूर्याहुतीरपस्तत्रमाम-
 मृतहृधीन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ यत्रावकामश्चरणचिनाके
 त्रिदिने दिवः । लोका यत्र ज्योतिष्मन्तस्तत्र माममृतं
 कृषीन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ यत्र कामोनिकामश्च यत्र ब्रह्मस्य
 विष्टपम् । स्वधया यत्र तृप्तिश्च तत्र माममृतहृधीन्द्रायेन्द्रो
 परिसर्वे ॥ यत्र लोकयास्तनूर्धृत्यजाः श्रद्धया तपसा
 जिताः । तेजाश्च यत्र ब्रह्म च तत्र माममृतहृधीन्द्रायेन्द्रो
 परिसर्वे ॥ यत्र देवा महात्मनः सेन्द्राः समरुद्रणाः ।
 ब्रह्मा च यत्र विष्णुश्च तत्र माममृतहृधीन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥
 यत्र तत्परमं पदं विष्णोर्लोके महीयते । देवैः स्वकृतक-
 र्मभिरुन्नतं माममृतहृधीन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ यत्रानन्दश्च मो-
 दश्च मोदप्रमोद आसने । कामस्य यत्रापकामस्तत्र मा-
 ममृतहृधीन्द्रायेन्द्रो परिसर्वे ॥ ५ ॥ य इन्द्रोः पवमानस्या-
 ननु धामान्यनुक्रमेण । तमाहुः सुप्रजा इति यस्ते सोमा

विधुर्मन इन्द्रायेन्दो परित्यजे ॥ ऋषिर्मन्त्रकृतां स्तोमैः
कश्यपोऽर्धयन्गिरः । सोमन्नमसं राजानं यो यजे वीरु-
धाम्पतिरिन्द्रायेन्दो परित्यजे ॥ सप्तदिशो नाना सूर्याः सप्त-
होतार ऋत्विजः । देवा आदित्या ये सप्त तेभिः सोमाऽ-
भिरक्ष ण इन्द्रायेन्दो परित्यजे ॥ यजे राजं शतं हविस्तेन
सोमाभिरक्ष णः । आरातीवमानस्यारीर्भोचनः किञ्चनम-
मदिन्द्रायेन्दो परित्यजे ॥ ६ ॥ इति जवने मन्त्रपाठेन ॥
पुण्याणब्राह्मणं समाप्तम् ॥

अथ सूर्यवलिचिधानं लिख्यते

आर्द्रा प्रायश्चित्तविधिः ॥ शुक्लपक्षे चैवलिचिधानं रात्रि-
दाऽष्टम्यां नक्तगोजनं, नवम्यामुपवासः, दशम्यां प्रायश्चित्तं,
एकादश्यां भर्गक्रिया दशाहिका, द्वादश्यां भर्गप्राज्ञं कार्यम् ।
(कृष्णपक्षे तु) एकादश्यां नक्तगोजनं, द्वादश्यामुपवासः, त्रयोदश्यां
प्रायश्चित्तं, चतुर्दश्यां भर्गक्रिया दशाहिका, जनावस्थां भर्गप्रा-
ज्ञमिति नियमः ॥ ॥ पञ्चम्यायेन स्वत्मानं गृहिं च संशोध्य ।
शालिचूर्णेन ग्रहमण्डलमुल्लिख्य, तस्मै सूर्यप्रणिभापमकलशं देवि-

शङ्खं च संस्थाप्य ॥ भद्रपाठादि । कलशे प्रदानं । अग्र-
येनमः ६ उद्वयन्तममं । उदुत्यञ्जो । चित्रन्देवानां ।
तन्वधुर्देवं । हंसः शुचिपत् । घृणिः सूर्यमादित्यमर्चयन्ति
तपः मत्वं मधु क्षिरन्ति । तद्भक्ष तदापोज्योतीरसोमृतं
ब्रह्मभूमेवः स्वरोम् ॥ ॐ ह्रीं ह्रीं सः सूर्याय नमः ८ भवा-
न्येनमः भाग्यलै, भीमायै, योगीश्वर्यै, विमलनागराजाय,
कमलनागाय, गोतमनागाय, चक्रमुनायै, चाक्रभगवत्यै,
महामानाण्डनाथायै नमः । प्रतिमाकलशे । चित्रन्देवानां ।
ॐ ह्रीं ह्रीं सः सूर्याय नमः ॥ विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः नमः ॥
इन्द्रा पर्यता ॥ अर्चन्तस्त्वा ॥ यजमानमानीय ॥ अनाभो ॥
उदुत्यगित्यभिगृहेन न्यासो यथा ॥ शिरसि । उदुत्यञ्जानवे
दसं । कलशे, अपत्येतायैवो । नेत्रयोः, अदृशन्नस्य केतवो ।
श्रोत्रयोः, तरणिर्विश्वदे । नासिकायां, प्रत्यङ्गदेवानां । मुखे,
येनापायकचक्षुर्सा । कण्ठे, विद्यामेपिरजः । सव्यबाहौ, सप्तत्वा
हरितो । वामबाहौ, अयुक्तसप्तशुन्ध्यवेः । हृदि, उद्वयन्तम-

सस्परि" । नाभौ, उद्यन्नय मित्रमहं । गुणे, शुकेषु मे हरि
मोणं । लिङ्गे, उदगादयमादित्यो । ऊर्ध्वः, समक्षिणोर्ध्वम-
हर्षो । जान्वोः, उद्यन्नय विनोभजे । पादयोः, उद्यन्नन्वा
मित्रमह औरो ॥ तथाच पुनः द्विगुणन्यूनोक्तं च । मित्रसि,
चित्रन्देवानां । ख्यते, सूर्यो देवीषुपसं रोचमानां नार्यो न
योपामभ्येति पश्चान् । यत्रानरो देवयन्तो युमानि वितन्वते
प्रतिभद्राय भद्रम् । नेत्रयोः, तच्चक्षुर्देवै ॥ नासिकानां, भद्रा
अथा हरितः सूर्यस्य चित्रा एतद्वा अन्नमयासः । नन-
स्यन्तो देव आष्टमस्युः परिधाय पृथिवीयन्नि सयैः ॥
गुणे, तत्सूर्यस्य देवत्यन्तरहितं मभ्याकर्त्ता विततं गङ्गा-
भार । यदेदं युक्तहरितः सदस्य दात्राती वासस्तनुने
मिमसं । कण्ठे, तन्मित्रस्यवरुणामिचक्षे सूर्यो रूपं कृणुते
द्यौरुपस्ये । अनन्तमन्यदुपदस्यपात्रः कृष्णमन्यद्वरितः
सम्भरन्ति ॥ कक्षोः, अथा देवा उदिताः सूर्यस्य निरं-
हसः पिपृता निरवद्यान् । तन्नो मित्रो वरुणो गामहन्ता-

मदितिः सिन्धुः पृथिवीरुतर्धौ ॥ हृदि, इदं ह नूनमेपां
स्वप्नं मिक्षेन मर्त्यः । आदित्यानामपूर्व्यं सलीमर्नि ।
नाभौ, बृहद्वरुणं मरुतान्देवं त्रातारमधिना । मित्रमीमहे
वरुणं स्वर्तये । जान्वोः, त्वमिमा ओषधीः सोमविश्वा-
स्त्वमाप अजयस्त्वं गाः । त्वमाततमुनोर्वन्तरिक्षं त्वं ज्यो-
तिषा वितमो विवर्त्त । सर्वाङ्गेषु, अङ्गादङ्गाङ्गो ॥ तथा ।
चित्रं पादयोः, देवानां जङ्घयोरित्यादि । ॐ हृद, ह्रांशिर,
ह्रींशिखा, सः कव, सूर्यायनेत्राभ्यां, नमः अस्त्राय फट् ॥
अपस्पर्धन्तु ० । प्राणायामः ॥ तीर्थे स्नेयं । यत्रास्ति माता । अ-
द्यतान्त् महागणपतये । अग्नये वायवे सूर्याय । ॐ ह्रांहींसः स-
ूर्याय । भयान्त्ये । विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः । इन्द्राय वज्रह-
स्ताय । तेजसे चण्डाय । सूर्यवलिसङ्कल्पितप्रायश्चित्तनिमित्ते
दीपोनमः धूपोनमः ॥ अवसव्येन ॥ समस्तमातापितृभ्यो
दीपः स्वधा ॥ सव्येन । पित्रेभर्गाय । समस्तप्रेतभर्गेभ्यः
सूर्यसायुज्यार्थं सूर्यवलिसङ्कल्पितप्रायश्चित्तहोमे दीपो-

नमः । संवः सृजामि । अश्विनोः प्राणा । देवदेवस्य
न्यासः ॥ ॐ गायत्र्यनमः ॐ भूर्भुवः ३ । आदिदेवाय वि
३ । भास्कराय वि ३ । विश्वप्रकाशाय वि ३ । योगी-
याय ३ । सूर्यरूपाय वि ३ । नमो धर्मनिधानाय ३ ।
गुणिः सूर्यमादित्यमर्चयन्ति तपः सत्यं मनु धरन्ति । तद्ब्रह्म
तदापोज्योतीरसोमृतं ब्रह्मभूर्भुवःस्वरोम् ३ । अथ तावन् ।
ॐ हांहींसःसूर्यस्य । महागणपतेः । अग्नेःवायोः सूर्यस्य ।
भवान्याः । विष्णुपश्चायतनदेवतानां । इन्द्रस्य वज्रहस्तस्य ।
तेजसः । चण्डस्य । आन्मनोवाङ्मनःकायो० पितुः भर्गस्य ।
समस्तप्रेतभर्गाणां सूर्यसायुज्यार्थं (पतित्यदोषज्जोष्यनो-
ज्जनदोषाऽस्त्यकारणदोषाऽपिकेयपिकेयनदोषाऽप्राज्ञमरणदोषस्त-
यातिप्रियाप्रियोपनदोषजगितनानाभिधनरकोत्तरार्थं सूर्यप्रति-
सङ्कल्पितप्रायश्चित्तदोगे गङ्गानातं चण्डादमूले सज्जितौ च) सूर्य-
पूजनं कलशयागपूजनं तेजश्चण्डपूजनमर्चामहं करिष्ये
ॐ कुरुष्व । निलसर्पपयवान्विकीर्य ॥ अपत्येता, आकृष्णेन,

ध्रुवार्थारित्यासनं । हांहींसःसूर्यस्य, महागणपतेः ।
अग्नेः । भवान्याः । विष्णुपश्चायतनदेवतानां । इन्द्रस्य
वज्रहस्तस्य तेजसः चण्डस्य इदमासनं नमः ॥ महागण-
पतये । अग्नये । हांहींसःसूर्याय । भवान्यै । विष्णुप-
श्चायतनदेवताभ्यः । इन्द्राय वज्रहस्ताय । तेजसे
चण्डाय । युष्मान् वः पूजयामि ॐ पूजय । उदुत्यञ्जात० ।
हयाम्यग्निं प्रथमं स्वस्तये हयामि मित्रावरुणाविहायुषे ।
हयामि रात्रीं जगतो निवेशनीं हयामि देवं सविनार-
मृतये ॥ महागणपतिं । अग्निं । हांहींसःसूर्यं । भवानीं ।
विष्णुपश्चायतनदेवताः । इन्द्रं वज्रहस्तं । तेजसं चण्डं
आवाहयिष्यामि ॐ आवाहय । यवान्विकीर्य ॥ आवाह-
याम्यहं देवं भानुं० । एहि सूर्य० । त्रैलोक्यं भूपितं० ।
पञ्चासनः पञ्चकरःपञ्च० ॥ तेजोवतीसहितदेव तवानुप-
ज्ञात्प्राप्तं पदं पितृभिरस्तसमस्तदोषैः । घोरान्धकारपटल-
च्छिदुरस्य तस्मादावाहनं पितृमखेज्य करोमि तेऽहम् ॥

1995]

१४६ [मूर्धन्य-विदाय-प्रतिपत्ति-विधानम्]

[illegible]

कर्मकाण्डे]

१५७ [सूर्यबलाप्रायश्चित्तविधानम्]

भवानि । विष्णुपञ्चायतनदेवताः । इन्द्र वज्रहस्त । तेजः
चण्ड इदं वोऽर्घ्यनमः ॥ प्रत्यङ् देवानां० । विश्वेदेपो व्यंह-
तिमादित्यासो विसंहितम् । विश्वग्विवृहदारपः ॥ शन्न
आपो । हांहींसः सूर्याय आचमनीयं नमः ॥ येना पावक चक्षु-
पा० । शन्नो भव चक्षुपा शन्नो अद्वा शं भानुना शं महिम्ना
शं घृतेन । यथा शं मधुच्छन्दसं सहुरोणे तत्सूर्य द्रविणं
देहि चित्रम् । इदमापः । हांहींसः सूर्याय मन्त्रज्ञानीयं नमः ॥
ततः “पयोदधिघृत” इत्येकविंशतिस्नानमनु ॥ पयः क्षीरं
दधिसपिरिशुस्तिला यवामधु । लाजामृतं पञ्चगव्यं गन्ध-
पुष्पापधीस्तथा । त्रयोदशस्नानेऽमूनि सूर्यस्योक्तानि सू-
रिभिः ॥ “उदुत्यद्भात०” । (पृ. १४१ पं. ११) इति
“चित्रन्देवानां” मिति (पृ. १४२ पं. ४) सूक्तेन च हां-
हींसः सूर्याय त्रयोदशस्नानानि नमः ॥ श्लोकतर्पणं कृत्वा ॥ हंसः
शुचिपदिति मन्त्रगुडकम् ॥ रक्षोहणं० । प्रत्यग्रेहरेत्याऽरात्रिका ॥
तां वा वस्तून् युदमसि इति नेत्रस्पर्शनं ॥ रथे अक्षेपु इत्यनु-

कर्मकाण्डे]

१४८ [मूर्त्यवलीप्रायश्चित्तविधानम्

तेष्वनम् ॥ आसनायनमः । विशामेपि रज० । तेषां हि
चित्रमुत्तयं वरूथमस्तिदागुपे । आदित्यानामरहृषि ॥ युवा
सुवामा० । हांहींसःसूर्याय वसंनमः ॥ मम त्वा हरितो० ।
अनेहो न उरुवज उरुची विप्रसन्ने । कृधिम्लोकाय जीवसे ॥
यज्ञोपवीतं नमः ॥ अयुक्तसप्तसि० । यो मूर्त्तानः क्षितीनाम-
दन्ध्यामः सुयशमः । व्रता रक्षन्ति अद्भुतः ॥ गन्धद्वारां० ।
समालम्बनं गन्धोनमः ॥ उद्वयन्नमम० ॥ तेन अगु वृका-
णामादित्यागो मुमोचः । स्नेनवद्धमिवादिने ॥ पुष्पवती० ।
हांहींसःसूर्यायनमः । महागणपतये जयोनमः पुष्पनमः ।
तत्र “उद्वयन्नमम” इति पोट्यनंन । (पु. १४१ पं. ११)
“चित्रं देवानां” इति पोट्यनंन गूणेन च । पुनपूजा । पूर्वे
सूर्यायनमः, अग्नेये दिवाकरायनमः, दक्षिणे विवस्वते, नैर्ऋते
भगाय, पश्चिमे वरुणाय, वायवे महेन्द्रायनमः, उत्तरे आ-
दित्याय, ईशाने शान्तान, पूर्वे मत्ताश्वेभ्यः, दक्षिणे यमराज्ञे,
पश्चिमे भास्कराय, उत्तरे रवये, मध्ये सूर्याय, प्रत्यक्ष-

कर्मकाण्डे]

१४९ [मूर्त्यवलीप्रायश्चित्तविधानम्

देवाय, परमार्थसाराय, विश्वधात्रे, नरकोत्तारणाय,
तेजोधिपतये, तमोपहाय, ॐ हूंमार्तण्डाय, व्योमरूपिणे,
अनन्ताय, हांहींसःसूर्याय ८ प्राणरूपाय हंसात्मने,
निष्कलासहिताय महामार्तण्डाय, अशोकाय, विशो-
काय, नन्दीशाय, पुष्टिवर्धनाय, सुवर्णचूडाय, शङ्खाय,
मणिभद्राय, सूर्याय, विश्राजाय वैनमोनमः अर्धो-
नमः पुष्पनमः ॥ उद्वयन्नममिदं ॥ अपोपुण इयं शररा-
दित्या अप दुर्मतिः । असदेत्य जमुषी ॥ धूरसि धूर्व धू-
र्वन्त । धूपं परिकल्पयामिनमः ॥ शुकेषु मे० । तत्सूर्यो बृहद-
र्चीप्यथ्रेत्पुरो विश्वाजनिममानुपाणाम् । सोमो देवा ददृशे
रोचमानः कृत्वः सुकृतः कर्तुभिरभूत् ॥ तेजोसि शुक्र-
मसि ॥ हांहींसःसूर्याय । रत्नदीपं परिकल्पयामिनमः ॥ “दे-
वस्य त्वा सवितुः” इति चामरं । काण्डात्काण्डादिति छत्रम् ।
तच्चक्षुरित्यादर्शपरिकल्पयामिनमः ॥ एताभ्यो देवताभ्यः
दीपोनमः । वासोनमः । एतासां देवतानामर्घ्यदानं ।

निष्वसीद० वपट्ते तावत् । ततः प्रधानानि । उद्वयन्तमसं० ।
 उदुत्यञ्जो० । चित्रन्देवानां० । तच्चक्षुर्दे० । हंसः शुचि० ।
 घृणिः सूर्य० । हांहींसः सूर्यायस्वाहा, सप्ताध्याय ८ । भ-
 वान्यैस्वाहा । विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः स्वाहा । इन्द्रा-
 पर्वता । ऐन्द्राग्रं ॥ ॥ एवमाज्यहोमः ॥ तर्पणं अनेन
 मन्त्रहोमेन पितुः भर्गस्य समस्तप्रेतभर्गाणां सूर्यसायुज्यार्थं
 महागणपतिः कुमारः० अन्नाज्याहुतिभिः प्रीयन्तां प्रीताः
 सन्तु ॥ विष्णुपञ्चकं हुत्वा तर्पणम् ॥ ततो यवतिलहोमः ॥
 गायत्रीब्राह्मणं, तर्पणम् ॥ अध्वर्योयं-वपट्ते तावत् । ततः
 प्रधानानि । उद्वयन्तमसं० ६ ऋचः हुत्वा मार्तण्डब्राह्मणं
 हुत्वा हांहींसः सूर्यायस्वाहा ॥ तर्पणं । मलिम्लुचब्राह्मणं
 हुत्वा भवान्यैस्वाहा तर्पणम् ॥ प्रायश्चित्तस्थानकं हुत्वा
 वासुदेवाय स्वाहा ८ । तर्पणम् ॥ इन्द्रा पर्वता ॥ वा यथा
 कालं ॥ नवग्रहसूक्तानि वा हुत्वा ॥ तर्पणम् ॥ रुद्रपञ्चकं ।
 तर्पणम् ॥ देवीपञ्चकं । तर्पणम् ॥ रक्षोघ्नमन्त्राः । तर्पणम् ॥

ऋतुतिथिः । इळामग्ने० । अग्नेत्वं पारयानव्यो० । वैश्वान-
 रेण पावमान्यब्राह्मणेन चेत्युपस्थानम् ॥ यदेवा देवेतिकु-
 सुमाञ्जलिः ॥ वैश्वानराय पूयमानब्राह्मणेन चेति तर्पणम् ॥
 अनेन मन्त्रहोमेनात्मनो० भवानी० पितुर्भर्गस्य समस्तप्रे-
 तभर्गाणां सूर्यसायुज्यार्थं सूर्यवल्लिविधानसङ्कल्पितप्राय-
 श्चित्तहोमे अग्निः प्रीयतां अग्निः प्रीतोऽस्तु । वायुः प्री, सूर्यः प्री ।
 ब्रह्माप्री० । हुतमेक्षणं । आश्रावितं तावत् ॥ ब्राह्मणपूजनम् ॥
 ॐभूः पुरुषमावाहयामि नमः ३ । ॐभूर्भुवःस्वः पु० ३ ।
 आदिदेवायवि ३ । भास्करायवि ३ । विश्वप्रकाशायवि
 ३ । योगीशायवि ३ । सूर्यरूपायवि ३ । नमो धर्मनिधा-
 नाय ३ ॥ घृणिः सूर्य ३ । अद्यतावत् अग्नेः ६ हांहींसः सूर्यस्य
 ८ भवान्याः आत्मनो० पितुः भर्गस्य भर्गाणां सूर्यसायु-
 ज्यार्थं (पृ. १४४पं. १०) अग्नेर्यविष्टब्राह्मणपूजनमर्चामहं क-
 रिष्ये । अग्नेर्यविष्टाय दक्षिणान्तं । तदनु क्षेत्रेशवल्लिः ततः सूर्य-
 प्रतिमाविसर्जनं । ॐभूः पुरुषं विसर्जयामिनमः ३ । “सर्वाः

सूर्यगायत्रीः" अद्यतावत् हांहींसःसूर्यस्य ८ भवान्याः आत्म-
नो० पितुः भर्गस्य० (पृ. १४४ पं. १०) सूर्यपूजनमच्छिद्र-
मस्तु । यवोदकं । आपन्नोसि । तर्पणम् ॥ प्रतिमाप्रतिपादनम् ॥
सावित्राणि० अद्यतावत् भवानी० पितुः भर्गस्य समस्त-
प्रेतभर्गाणां अतीत० इमां सूर्यप्रतिमां ब्राह्मणाय ददानि ३
एता देवता । पूर्ववद्ब्रह्मणपृच्छां विसर्ज्य ॥ आश्रावितमिति
पूर्णादत्वा विमुच्य नयामि ॥ नित्यकर्म वैश्वदेवादि सम्गाय ।
कलशपृच्छां विसर्ज्य । ॐभूः पुरुषं विसर्जयामिनमः ३ ।
ॐभूर्भुवःस्वः ३ । आदिदेवायवि ३ भास्करायवि ३
विश्वप्रकाशायवि ३ । योगीशायवि ३ । सूर्यरूपायवि ३
नमोधर्मनि ३ । घृणिः सूर्य ३ । अद्यतावत् महागण-
पतेः । अग्नेः ६ । भवान्याः । विष्णुपश्चायतनदेवतानां ।
इन्द्रस्य वज्रहस्तस्य । तेजसः चण्डस्य । आत्मनो (पृ. १४४
पं. १०) कलशपूजनं ग्रहमण्डलपूजनं क्षेत्रेश्वरपूजनमच्छिद्रं
सम्पूर्णमस्तु ॥ यवोदकं ॥ आपन्नोसि । नमो ब्रह्मणे ।
उदकलशं । इति सूर्यबलिविधाने प्रायश्चित्तम् ॥

अथ भर्गक्रियाविधिः ॥

तत्र शुक्लपक्षे एकादश्यां, कृष्णे तु चतुर्दश्यां भर्गक्रिया-
रम्भः ॥ शालिचूर्णेन ब्रह्मकलशं तदक्षे सूर्यप्रतिमाकलशं तदक्षे
सूर्यकलशं तदक्षे यमवैवस्वतकलशमुल्लिख्य क्षेत्रेशद्वयं च संस्थाप्य ॥
स्वस्त्ययनादि पठित्वा । प्रधानानि । ब्रह्मकलशे । उद्वयन्तमस-
स्परि । ऋचः ६ हांहींसःसूर्यायनमः ॥ भवान्येनमः ॥
सूर्यप्रतिमायां ॥ चित्रन्देवानां० हांहींसःसूर्यायनमः । सूर्य-
कलशे ॥ सूर्योनो दिवस्पातु० । अस्य वामस्य पलि० । यमक-
लशे ॥ यमोदाधार० । त्रिकट्टकेभिः० । विष्णुपश्चायतनदेव-
ताभ्यः । क्षेत्रस्य पतिना । ऐन्द्राग्रं । अर्चन्तस्त्वा ॥ ॥
यजमानमानीय ॥ अनामौ० । उदुत्यज्जात (पृ. १४१
पं. ११) इति सूक्तेन न्यासः ॥ तीर्थेस्त्रेयं । यत्रास्ति माता ॥
अद्यतावत् महागणपतये हांहींसःसूर्याय । भवान्ये । क-
लशरूपाय सूर्याय । यमवैवस्वताभ्यां । विष्णुपश्चायतनदे-
वताभ्यः तेजसे चण्डाय दीपोनमः ॥ अपसव्येन । समस्त-

मातापितृभ्यो दीपःस्वधा ॥ सव्येन । पित्रे भर्गाय समस्तप्रे-
तभर्गाणां सूर्यमण्डलप्राप्त्यर्थे भर्गक्रियासङ्कल्पे दीपोनमः ॥
संव्वः सृजामि । अश्विनोः प्राणा ॥ देहवदेवस्य न्यासः ॥
ॐ भूः पुरुषमावाहयामिनमः ३ ॐ भूर्भुवः ३ । आदिदे ३ ।
भास्क ३ । विश्वप्र ३ । योगी ३ । सूर्यरू ३ । नमो धर्म ३ ।
घृणिः सूर्य ३ अद्यतावत् महागणपतेः । हांहींसःसूर्यस्य ।
भवान्याः । कलशरूपस्य सूर्यस्य यमवैवस्वतयोः विष्णुप-
ञ्चायतनदेवतानां तेजसः चण्डस्य । आत्मनो० पितुः
भर्गस्य भर्गानां० (पृ. १४४ पं. १०) भर्गक्रियानिमित्तं
कलशपूजनं सूर्यपूजनं सूर्यकलशपूजनं यमवैवस्वतकलशपू-
जनं तेजश्चण्डपूजनमर्चामहं करिष्ये दक्षिणान्तं कृत्वाऽक्ष-
य्यम् ॥ पद्मगर्भापते भानो प्राप्तं पदमनामयम् । पितृभिर्भु-
विभावेन सौरमक्षय्यमस्त्वदम् । अद्यतावत् भवानी० पितुः
भर्गतनुत्रस्य समस्तप्रेतभर्गाणां । अतीत० सूर्यप्रीत्या०
सूर्यमण्डलप्राप्तिरस्तु । एवं ब्रह्मकलशे । ततः सूर्यकलशे ।

निष्कलासहितमहामार्तण्डप्रीत्या० महामार्तण्डः प्रीतोस्तु
सूर्यमण्डलप्राप्तिरस्तु ॥ यमकलशे । कीनाशस्य च प्रीत्यर्थं
मायया सहितस्य च । यमस्य धर्मराजस्य याममक्षय्य-
मस्त्वदम् ॥ अद्यतावत् पितुः भर्गतनुत्रस्य विश्वप्रकाशस्य
(पृ. १४४ पं. १०) यमवैवस्वतप्रीत्या० यमवैवस्वतौ
प्रीयेतां प्रीतौ मे भवेताम् ॥ एवं तेजश्चण्डप्रीत्या एतादे-
वता ॥ कलशे पुष्पद्वयं । तद्विष्णोः । प्रतिमायां चित्रन्देवानां ।
सूर्यकलशे । सूर्यो नो दिव० । अस्य वामस्य० ॥ यमकलशे
यमो दाधार । त्रिकद्रुकेभि ॥ ॥ ततो वैश्वदेवादि नित्य-
कर्म-अग्नेयस्विष्टकृते तावत् । ब्राह्मणपूजनं ॥ ॐ भूः पुरु ३ ।
आदि० भास्करा० विश्व० योगी० सूर्य० नमो० घृणिः सू० ।
अद्यतावत् भवानी० हांहींसः सूर्यस्य । भवान्याः । कलश-
रूपस्य सूर्यस्य यमवैवस्वतयोः आत्मनो, पितुः भर्गतनुत्रस्य
समस्त (पृ. १४४ १० पं.) अग्नेर्यविष्टब्राह्मणपूजनमर्चामहं
करिष्ये । दक्षिणां कृत्वाऽऽदित्यमुपतिष्ठेत् ॥ अद्यतावत् पितुः

भर्गतनुव्रस्य समस्तप्रेतभर्गतनुव्राणां भर्गक्रियानिमित्तं
 (भगवन् सूर्य प्रभातीर्थे प्रह्वीभूतस्य प्रशान्तिमयीं प्रकृतिं
 प्रापितस्य विमलोद्घोततमे स्वमण्डले ब्रह्मवर्चसं साक्षा-
 त्कुरुष्विति) सूर्याय प्रकाशरूपाय परमार्थसाराय प्रत्यक्ष-
 देवाय विश्वदात्रे नरकोत्तारकाय निष्कलासहिताय महा-
 मार्तण्डनाथाय हांहींसःसूर्याय, महाश्वेतासहिताय परम-
 तेजोरूपिणे सूर्याय विभ्राजाय वैनमोनमः ॥ इत्युपस्थानम् ॥
 अथ सूर्यसम्मुखं स्वे पुष्पाणि क्षिपेत् ॥ ॥ कालात्मन्सर्व-
 भूतात्मन् विश्वात्मन्विश्वतोमुख । यस्मादग्नीन्दुरूपस्त्वं
 पाहि नोऽतः प्रभाकर ॥ वीरवीरेश देवेश नमस्तेऽस्तु
 त्रिधात्मक । महामार्तण्ड वरद सर्वाभयवरप्रद ॥
 त्वमेव सप्तधा भूत्वा च्छन्दोरूपेण भास्कर । यस्माद्भा-
 सयसे लोकान्पाहि नोऽतः प्रभाकर ॥ नमोनमः पाप-
 विनाशनाय विश्वात्मने सप्ततुरङ्गमाय । धाम्नामधीशाय
 भवाभवाय पापौघदावानलशान्तिकर्त्रे ॥ नमस्ते देवदेवेश

वेदाहरणलम्पट । वाजिरूपेण मामस्मात्पाहि संसारसा-
 गरात् ॥ नमो धर्मनि० ॥ श्रीभगवन्सूर्याऽमुं प्रेतभर्गं स्व-
 मण्डलं प्रापय ३ “यथाप्रेतसंख्यं एवं कृत्वा” ऋतं च
 सत्यश्वाभीक्षात् इति पठेत् ॥ इति सूर्यं प्रत्यक्षपूजामनु ।
 क्षेत्रेशवलिः ॥ ततः प्रतिमाकलशसूर्यकलशयमवैवस्वतकलशान्
 विसर्ज्य । ॐ भूः पुरुषं विसर्जयामिनमः ३ ॐ भूर्भु ।
 आदि । भास्क । विश्व । योगी । नमो धर्म । घृणिः
 सूर्य । अद्यतावत् हांहींसःसूर्यस्य । कलशरूपसूर्यस्य ।
 यमवैवस्वतयोः । आत्मनो० पितुः भर्गतनुव्रस्य । समस्त०
 (पृ. १४४ पं. १०) भर्गक्रियानिमित्तं सूर्यप्रतिमापूजनं
 सूर्यकलशपूजनं यमवैवस्वतपूजनमच्छिद्रं सम्पूर्णमस्तु ॥
 यवोदकं नमः । आपन्नोसि ॥ प्रतिमाकलशे । नमो धर्म ।
 जातवेदप्र० । सूर्यकलशे । अपरः शरणं० । यमकलशे ।
 यमो वैवस्वतो नाम प्रेतरूपो महाबलः । पायादमुं सदातारं
 प्रेतमुक्तिं करोतुवै ॥ आह्वानं नैव । नमो ब्रह्मणे ॥ ततो ब्रह्म-

गाय प्रतिपादयेत् ॥ सावित्राणि अद्यतावत् भवानी० पितुः
 भर्गतनुत्रस्य समस्त (पृ. १४४ १० पं.) सूर्यमण्डलप्रा-
 स्थयं इमां सूर्यप्रतिमां ददानि ३ ॥ एवं सूर्यकलशं ॥
 ततो दर्भविष्टरे जीवादानं दत्वा, एवं यमवैवस्वतकलशं
 दद्यात् ॥ ततोऽक्षय्यं ॥ पद्मगर्भापते भानो प्राप्तं पदम-
 नामयम् । पितृभिर्भुविभावेन सौरमक्षय्यमस्त्वदम् ।
 अद्यतावत् भवानी सूर्यसायुज्यार्थं सूर्यप्रीत्या० सूर्यः
 प्रीतोऽस्तु सूर्यमण्डलप्राप्तिस्तु ॥ एवं कलशरूपसूर्यप्रीत्या०
 कलशरूपसूर्यः प्रीतोऽस्तु सूर्यमण्डलप्राप्तिस्तु ॥ एवं
 क्षीनाशस्य च प्रीत्यर्थं मायया सहितस्य च । यमस्य
 धर्मराज्यस्य याममऽक्षय्यमस्त्वदम् ॥ अद्यतावत् यम-
 वैवस्वतौ प्रीयेतां प्रीतौ मे भवतां ॥ एता देवताः ॥ ब्राह्म-
 णपृच्छां विसर्ज्य (पृ१४४ पं १०) अग्नये स्निष्टकृते स्वाहा ।
 विमुच्य । नयामि ॥ धर्मं देहि ॥ गोप्रासादि । आयुः
 प्रजां ॥ कलशपृच्छां विसर्ज्य । ॐ भूः पुरुषं विसर्जयामिनमः ३

आदिदे । भास्क । विश्व । योगी । सूर्यरू । नमो धर्म ।
 घृणिः सू । अद्यतावत् भवानी० महागणपतेः हां हींसः सूर्यस्य
 भवान्याः । विष्णुपञ्चायतनदेवतानां तेजसः चण्डस्य ।
 आत्मनो पितुः भर्गस्य (पृ१४४ पं १०) भर्गक्रियानिमित्तं
 कलशपूजनं क्षेत्रेश्वरपूजनमच्छिद्रं सम्पूर्णमस्तु ॥ यवोदकं ।
 आपन्नोस्मि । नमो ब्रह्मणे ॥ उदकलशं । मन्त्रार्थाः ॥ इति
 भर्गक्रियापूजाविधिः ॥ ॥ तदनु नदीतीरेऽन्यदेशे गच्छेत् ॥
 उक्तं च ॥ “उदुत्यमिति मन्त्रेण उद्वयन्तमसस्ततः । स्मृत्वाप्यमुक-
 भावं च कुर्याद्दशोदकक्रियाः ॥ हव्या कव्या प्रभा धूम्रा सौम्या
 तीव्रा प्रतापिनी” । रौद्री ब्राह्मी तथा धार्मी क्रिया भर्गकला दश ॥
 पृथिव्यापैस्तथा तेजो वायुराकाश एव च । मनो बुद्धिर्हृद्भारः प्रकृ-
 तिः पुरुषोदश ॥” अथ विधिः । सदर्भकाण्डहस्तो दक्षिणाभि-
 मुखो भर्गरूपान्प्रेतान्ध्यात्वा “उदुत्यञ्जा” इति दशर्चसूक्तेन
 प्रेतभर्गेभ्यस्तिलोदकाञ्जलयो देयाः ॥ यथा । उदुत्यञ्जा ।
 अपत्येता । अदृश्यन् । तरणर्वि । प्रत्यङ्दे । येना पाव ।

विद्यामेपि । सप्त त्वा ह । अयुक्त सप्त । उद्वयन्तं ॥
 अद्यतावत् भवानी० पित्रे भर्गाय । समस्त० प्रथमेऽहनि
 २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, दशमेऽहनि एष ते तिलो-
 दकाञ्जलिः नमः ॥ तीर्थे स्नेयं० चाकाभगवत्यै गन्धादि ।
 अद्यतावत् भवानी० पित्रे भर्गाय समस्त एष वः दीपो-
 नमः ॥ ततो भूमिमुपलिप्य ॥ दक्षिणाग्रान्दर्भानास्तीर्य ॥ पित्रे
 भर्गाय समस्त० प्रथमेऽहनि० भूपृष्ठे० एतद्वोऽवनेजनं नमः ॥
 प्रेतचरोरन्नमुद्धृत्य । तिलास्तोयं तथा क्षीरं० । सव्यं जानुं
 भूमौ निधाय ॥ ॐ भूः पुरुषमावाहयामिनमः ३ । ॐ भू-
 र्भुवः । आदि । भास्क । विश्व । योगी । सूर्य । नमो ।
 घृणिः अद्यतावत् भवानी० पितः भर्ग प्रथमेऽहनि हव्या-
 ख्याकलाव्यापिन्नेष ते प्रथमः पार्थिवः पिण्डोनमः । अप
 उपस्पृश्य । एवं ॐ भूः पुरुषमावाहयामि द्वितीयेऽहनि कव्या-
 ख्याकलाव्यापिन्नेष ते द्वितीय आप्यः पिण्डोनमः । अपउप-
 स्पृश्य । एवं द्वितीयेऽहनि-प्रभाख्या-तृतीयस्तजसः । ३ ।

चतुर्थेऽहनि धूम्राख्या-चतुर्थो वायवः पिण्डः । ४ ।
 पञ्चमेऽहनि सौम्याख्या-पञ्चम आकाशेयः पिण्डः । ५ ।
 षष्ठेऽहनि तीव्राख्या-षष्ठो मानसः पिण्डः । ६ । सप्तमेऽहनि
 प्रतापिन्याख्या-सप्तमः बोधः पिण्डः । ७ । अष्टमेऽहनि
 रौद्राख्या-अष्टम आहङ्कारिकः पिण्डः । ८ । नवमेऽहनि
 ब्राह्म्याख्या-नवमः प्राकृतः पिण्डः । ९ । दशमेऽहनि
 धर्म्याख्याकलाव्यापिन्नेष ते दशमः पौरुषः पिण्डः अप-
 उपस्पृश्य ॥ इति प्रत्येकं पितरं दश दश पिण्डान्दद्यात् ॥ (“वा-
 सवीरात्रगन्धार्धादिभिरऽर्चा समापयेत् । पित आमन्नणेनेति प्रेत-
 नामापि तनुयादिति” कात्यायनकौमुद्युक्तिः ॥) पितः भर्ग
 प्रथमेऽहनि एतत्ते ऊर्ण वासोनमः वीरान्ननमः । पितः
 भर्ग एष ते गन्धोनमः । अर्धोनमः पुष्पनमः दीपो-
 नमः धूपोनमः ॥ पितः भर्ग प्रथमेऽहनि भक्ष्यभोज्यफल-
 मूलवलिः नमः । पितः भर्ग तिलमधुमिश्रमुदक० ।
 पितः भर्ग एतत्ते हिमपानादि नमः । सूर्यरूपं प्रेतं

ध्यात्वा । “उद्यन्तन्ता मित्रमह आरोहन्तं विचक्षणम् ।
पश्येम शरदः शतंजीवेम शरदः शतम्” इति प्रत्येक-
पिण्डेषु पुण्याणि क्षिपेत् ॥ वासानुष्ठे विष्टं निधाय ॥ अद्य-
तावत् भवानी० पितुः भर्गस्य प्रथमेऽहनि हव्याख्या-
कल्याणपितः सूर्यलोकप्राप्त्यर्थं भर्गप्रहृतिमाप्नुयात् चाकाशवाहे
प्रथम एष ते पार्थिवः पिण्डः पूरकोऽस्तु ॥ पितः भर्ग
प्रथमेऽहनि एष ते तिलोदकुम्भो नमः । पितः भर्ग प्रथ-
मेऽहनि एष ते तिलोदकाजलिः नमः ॥ एवं अद्यतावत्-
भवानी० पितुः भर्गस्य द्वितीयेऽहनि कल्याणकल्याण-
पितः सूर्यलोकप्राप्त्यर्थं भर्गप्रहृतिमाप्नुयात् चाकाशवाहे द्वितीय
एष आप्यः पिण्डः पूरकोऽस्तु ॥ पितः भर्ग द्विती-
येऽहनि एष ते प्रथमः तिलोदकुम्भो नमः । द्वितीयेऽहनि
एष ते द्वितीयतिलोदकुम्भो नमः ॥ पितः भर्ग द्वितीयेऽ-
हनि एष ते प्रथमतिलोदकाजलिः नमः । पितः भर्ग
द्वितीयेऽहनि एष ते द्वितीयतिलोदकाजलिः नमः ॥

एवं दिनवृत्त्या तिलोदकुम्भतिलोदकाजलयो वर्धितव्याः ॥ इत्थं
क्रमेण दशपिण्डान्क्षिपेत् ॥ ॥ तदनु भर्गकुम्भे सविष्टेरे
जलधीरमधुनिलान्नवृत्तगुडशर्करादिफलमूलादि एकीकृत्य
पात्रान्तरे । अद्यतावत् भवानी० पितुः भर्गस्य समस्तप्रे०
प्रथमेऽहनि द्वितीयेऽहनि ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९ दशमेऽ-
हनि सूर्यमण्डलप्राप्त्यर्थं एष सूर्यकुम्भोऽहोरात्रवृत्तयेऽस्तु ॥
भर्गक्रियायां गोदकुम्भं प्रेतकुम्भं च नास्ति ॥ ततो वपनं ॥ विष्णु-
वलियुक्तो भर्गश्चाक्षे द्विरेपनं निषिद्धं, तदा विष्णुबलायेव कार्यम् ॥
तदनु भर्गकुम्भक्षेपणम् ॥ इदं पुरुषशार्दूला विमलं दिव्यमु-
त्तमम् । सूर्यलोके सुपानीयं प्रेता अत्र स्नात अपः पिबतेति
ज्ञात्वा शुद्धवस्त्रधारणम् ॥ तिलकं । प्रत्यग्रे इत्यारात्रिका ऐन्द्रा-
ग्रमितिलिङ्गहोमः । तर्पणं महोपधिगणा रक्षोघ्नाः प्रीयन्तां
प्रीताः सन्तु ॥ अहोरात्रं कर्तृगणऽद्यौचं ॥ दीपं दद्यादहोरात्रं
तीर्थाप्रेतिलिङ्गैस्तः ॥ इति भर्गक्रियाविधानम् ॥ ॥

अथ भर्गश्चाद्विधिः ॥

शुक्ले द्वादश्यां, कृष्णेष्मावस्यां ॥ दक्षत्रेयः । ततो वि-
 शतिविप्रान् च श्रेष्ठान् शुद्धान्निमन्त्रयेत् । इति ॥ त्रयोदश तथा
 विप्रान् प्राञ्चुखान् प्रतिपूजयेत् । त्रिभिश्च दशमिनां प्रा-
 र्थस्य विश्वशक्तिभिः । उदञ्चुष्यांस्तथा विप्रान्सप्त वै प्रति-
 पूजयेत् ॥ आदौ मूढमण्डलं तदक्षं त्रयोदश कलशान् तन्मध्ये
 प्रतिमाकलशं तदक्षे सूर्यस्मरणकलशपटुं तेषामधो मेरुचतुष्टयीं
 तदक्षे यथाप्रतिसंगमं कलशान् क्षेत्रेणान्नं च संस्थाप्य ॥ त-
 त्रादौ भद्रपाठादि-वपदते तान् ॥ प्रक्षालयति ॥ कलशे
 अमयेनमः ६ उद्वयन्तमम ६ ॥ भगवन् १० तन्मन्त्रो-
 दयकलशेषु प्रवेक्ष्य द्वे द्वे कनो उदुत्यजां ० । चित्रन्दे-
 र्नां ० १ ॥ अपत्ये तां ० ॥ विद्यया आदित्यां ते गोमयी-
 भिन्मन्दस्य । या दिव्या वृष्टिस्तथा न्वा श्रीणामि
 श्वन्नस्य ० ॥ गायत्रेण प्रतिमिनीने अकर्मकेन साम
 वाकम् । वाकेन वाकं द्विपदा चतुष्पदाऽक्षरेण

मिमते सप्तवाणीः । ३ । तरणिर्विंशं ० ॥ धारयन्त आदि-
 त्यासो जगत्स्था देवा विश्वस्य भुवनस्य गोपाः । दीर्घ-
 धियो रक्षमाणा आसुर्यमृता वा नः च्यवमाना क्रगानि ।
 ४ । प्रत्यङ्गदे ० ॥ सविता पश्चात्तात्सविता पुरस्तात्सवितो-
 त्तरात्तात्सविताऽधरात्तात् । सविता नः सुवतु सर्वतानि
 सविता नो रासतां दीर्घमायुः । ५ । येना पावकं ० ॥ ये ते
 अर्थमन्वहवो ६ । विद्यामेपि रजं ० ॥ बहिष्टेमिर्विहरन्वासि
 तन्तुमवव्ययन्नसि तन्देवं स । दिविष्वतो रश्मयः सूर्यस्य
 चर्मवावधुस्तमो अप्स्यन्तः ७ ॥ सप्तत्वा हरितो ० ॥ सम्पूषन्-
 ध्वनस्तिरव्यंहो विमोचनपात् । सक्वादेवप्रगम्पुरं । ८ ।
 अयुक्त सप्तं ० ॥ मित्रः संसृज्य पृथिवीं भूमिश्च ज्योतिषा
 सह । मुजातं जातवेदसमस्यक्ष्मत्वा संसृजामि प्रजाभ्यः
 । ९ । उद्वयन्तं ० ॥ रुद्रः संसृज पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समी-
 धिरे । तेषां भानुरजस इच्छुकोदेवेषु रोचते । १० । उद्य-
 नयं ० ॥ सप्तत्वा हरितो ० ११ शुक्लेषु मे ० ॥ हंसः शुचि-

पत्नं १२ उदगादयं० ॥ सूर्यो नो दिवस्यानु धातो अन्नरि-
 क्षान् । अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः ॥ १३ ॥ अग्न्यस्त्यो ॥ अग्न्य वा-
 ससी० ॥ सप्त गृह्णन्ति० ॥ इमं रथमधि० ॥ वृष्णे वने वृ-
 ष्णो अर्कमर्चन्निन्द्रावाणो अदितिः सोऽजा । अनधामो
 ये योषवन्निरथः इन्द्रेपिता अग्न्यवनेन दम्भून् । हार्तामः-
 सूर्यायनमः ॥ कार्ग्यस्त्योऽपुष्यः । रदन्वयो वसुण सूर्याय
 पृष्ठांनि समुद्रिमा नदीनाम् । गर्गो न सुष्टो अर्चतीनुता-
 गन्धकार महीस्वनीरहभ्यः । सूर्यायनमः । १ । प्रमज्जने
 गृह्णन्ती गर्भारं वसुप्रियं वसुणाय शुताय । वियोजयान
 यमिनेव वर्मोपनिरे पृथिवीं सूर्याय ॥ अग्न्यायनमः । २ ।
 उपेनसुमेवाजयोवचसां धातो दधीन नाद्यो गिरो मे ।
 अपाज्जपादायु हेमावुचिन्म सुपेयम्कर ज्योतिषिपदि ।
 अग्न्यायनमः ॥ ३ ॥ इमं सूर्याय गृह्णन्तीनुतां मयं वोचि मन्थ
 विदस्यवेदत् । अपाज्जपादगुर्वस्य गता विश्वान्वयो शुक्ना
 नजान । करीषुमायनमः ॥ ४ ॥ आपो रेवती० आपः पृ-

णीत भेषजं वसुथं तन्यं मम । ज्योक्च सूर्येन्द्रे । खगुक्का-
 यनमः ॥ ५ ॥ ततो यमकलशे ॥ यस्य कोटजगतः पार्थिवस्यैक
 इदृशी । इमं भङ्गश्रवोगाय यो राजान परोध्यः । १ ॥
 यमङ्गाय भङ्गश्रवो यो राजानपरोध्यः । येनापो नद्यो
 धन्वानि येन द्यौः पृथिवी दृढा । २ । हिरण्यकेशान्मुधु-
 रान्हिरण्याश्चानयः शफान् । अथावनश्यतो दानं यमो
 राजाऽधितिष्ठति ॥ ३ ॥ यमायनमः ॥ ६ ॥ ततो यथाप्रेतसंख्यं
 प्रेतकलशेषु ॥ तिस्रो मातृस्त्रीन्पितृन्विभ्रदेक ऊर्ध्वस्तस्यां
 नेमवग्लापयन्ति । मन्त्रयन्ते दिवो अमुष्य पृष्ठे विश्वविदं
 वाचमविश्वमित्वा ॥ वेदचतुष्टयीषु । यो रुद्रो (वा) वपट्ते
 विष्णु । अग्निर्मले । इषेत्वोर्जे । अग्न आयाहि । शन्नो देवी ।
 विष्णुपश्चायननदेवताभ्यः नमः । इन्द्रापर्वता । ऐन्द्रायं ।
 अर्चन्तस्त्वा ॥ ॥ यजमानमानीय ॥ ॥ अनाभौ ।
 “उदुत्यज्ञानवे” (पृ. १४१ पं. ११) इति सूक्तेन । “चि-
 त्तन्देवानां” (पृ. १४२ पं. ११) इति सूक्तेन च । न्यासः ॥

चित्रं पादयोः ॥ अपमर्पन्तु ने भूता ॥ प्रणामात्मः ॥ ॥
 तीर्थं स्वेयं । वीर वीरेश देवेन नमस्तेऽस्तु त्रिधानमक ।
 महामार्तण्ड वरद सर्वभयहरप्रद ॥ चाकाननवर्त्य ग-
 न्धादि ॥ यत्रास्ति माता । अथवावत् भवानी० महाग-
 णपतये । अग्रे ६ हांहींसः सूर्याय ८ भवान्यै १० प्र-
 भासहिताय आदित्याय सूर्याय १ दीप्तिर-रवे विव-
 स्तने २ प्रकाशाय-गमस्तेऽस्तीय ३ मरीचिस-भानये
 आदित्याय ४ तापनीस-सवितुः सवितुः ५ पाचनीस-दि-
 वाकराचार्यम्णे ६ हव्यवाहास-धर्मराजाय नमस्तस्मै
 ७ नेत्रोद्यतीस-नपनाय पूजे ८ अन्धमानस-नारकराय
 मित्राय ९ चन्द्रधामाय-सूर्याय भवान्यै १० पञ्चनमीस-
 त्वष्ट्रे हस्तिधाय ११ लायान-नर्मन्ने कृताय १२ नि-
 प्लास-महामार्तण्डनाथाय १३ कृताय अन्धानं परा-
 ध्यायै करीरुपभार्य ननुन्नायै नमः ॥ प्रेनननीनां
 विष्णवे (वा) रुद्राय नानुचराय पुनित्वै प्रजये कर्मे-

दाय ब्रह्मणे छन्दोभ्यः । अन्तरिक्षाय वायवे यजुर्वेदाय
 ब्रह्मणे छन्दोभ्यः । दिवे सूर्याय सामवेदाय ब्रह्मणे छ-
 न्दोभ्यः । दिग्भ्यः चन्द्रमसे अथर्ववेदाय ब्रह्मणे छ-
 न्दोभ्यः ॥ वासुदेवादिभ्यो विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः ।
 इन्द्राय वज्रहस्ताय तेजसे चण्डाय दीपोनमः ॥ अस्स-
 त्वेन ॥ समस्तमातापितृभ्यः । दीपः स्वधा ॥ सव्येन ।
 अद्यतावत् । पित्रे भर्गाय । समस्तप्रेतभर्गेभ्यः सूर्यमण्डल-
 ग्राह्यैर्भर्गश्चाद्धे दीपोनमः ॥ संघः सुजामि० ।
 अधिनोः । देहवदेवन्यासः ॥ ॐ भूः पुरुषमावा ३ । आदि
 ३ भास्क ३ विश्व ३ योगी ३ सूर्य ३ नमो ध ३ घृणिः
 ३ अद्यतावत् भवानी० महागणपतेः अग्रे ६ हांहींसः
 सूर्यस्य । भवान्याः । प्रभासहितस्यादित्यस्य सूर्यस्य ।
 दीप्तिर-रवेः विवस्ततः । प्रकाशाय-गमस्तेः अकस्य ।
 मरीचिस-भानोरादित्यस्य । तापनीस-सवितुः सवितुः ।
 पाचनीस-दिवाकरसार्धम्णः । हव्यवाहास-धर्मराजस्य

सहस्ररश्मिः । तेजोवतीन-तपनस्य पूषणः । शतधामान-
 भास्करस्य मित्रस्य । वरुणधामानदितस्य सूर्यस्य भानोः ।
 पद्मगर्भास-त्वष्टुः हविर्धस्य । छायास-वर्षास्य हंसस्य ।
 निष्कलास-महामार्तण्डनाथस्य । सूर्यस्य अरुणस्य परा-
 र्धस्य करीवृषभस्य स्वयंभुवस्य वसवस्य । नमस्तप्रेतभर्गवा ।
 विष्णोः (वा) रुद्रस्य सानुचरस्य । पृथिव्याः अग्निः । विष्णु-
 पश्चाद्यतनदेवतानां । इन्द्रस्य वज्रहस्तस्य । तेजसः चण्डस्य ।
 आत्मनो पितुर्भर्गस्य (पृ. १७२ पं. १०) सूर्यस्य विधा-
 नमहो विषयभर्गश्चाद्दे कल्पपूजनं सूर्यपूजनं, कारणपूजनं
 चतुर्वेदेश्वरग्रहमण्डलधेश्वरपूजनमहं करिष्ये । निष्कर्ष-
 पञ्चमस्तुतिर्ये ॥ पञ्चममनं अपत्येनां० आरुणेने० भुवा-
 र्धा० हार्तीनःसूर्यस्य इदमामनं नमः ॥ महागणपतेः०
 तेजसः चण्डस्यदमामनंनमः ॥ महागणपतये । अग्नये ।
 हार्तीनःसूर्याय । भवान्ये ॥ प्रभास-आदित्याय । तेजसे
 चण्डाय पुमान्यः पूजयामि ॐ पूजय । उदुत्यमानं उवा-

म्यग्निं० । महागणपतिं । अग्निं । हार्तीनःसूर्यं । भ-
 वानीं । प्रभासहितमादित्यं सूर्यं । दीप्तिसं रविं विव-
 स्यन्तं । प्रकाशासं गभास्ति अर्कं । मरीचिसं भानुं
 आदित्यं । तापनी-सवितारं सवितारं । पाचनीसं
 दिवाकरं अर्यमाणं । हव्यवाहासं धर्मराजं सहस्ररश्मिं ।
 तेजोवतीसं तपनं पूषणं । शतधामासं भास्करं मित्रं ।
 वरुणधामासं सूर्यं भानुं । पद्मगर्भासं त्वष्टारं हरि-
 द्रथं । छायासं स्वर्पतिं हंसं । निष्कलासं महामा-
 र्तण्डनाथं । सूर्यं अरुणं परार्धं करीवृषभं स्वयंभुवं
 यमं । समस्तप्रेतभर्गान् विष्णुं सानुचरं पृथिवीं अग्निं
 ऋग्वेदं ब्रह्माणं छन्दांसि । विष्णुपश्चाद्यतनदेवताः इन्द्रं
 वज्रहस्तं तेजसं चण्डं आवाहयिष्यामि ॐ आवाहय ॥
 आवाहयाम्यहं देवं भानुं सर्वजगद्गुरुम् । एहि सूर्य० ।
 त्रैलोक्यं भू० ॥ ब्रह्माण्डगे० ॥ त्रयोदशकलरोपु । प्रभया
 सहितं देवमादित्यं तपतां वरम् । आवाहयामि यज्ञेऽग्नि-

कर्मकाण्डे]

१७४

[भगवद्भाष्ये]

न्यनुक्तिविधायकम् ॥ १॥ दीप्तान्नितं महाबाहुं गविं
रक्षाविधायकम् । आवाहयामि ॥ २॥ प्रकामामहितं देवं
गभस्मि भूरितेजसम् । आवाहयामि ॥ ३॥ तर्गन्वामहितं
देवं भानुमादित्यसंश्रयम् । आवाहयामि ॥ ४॥ तापनीय-
हितं देवं सवितारं सुविनयम् । आवाहयामि ॥ ५॥ पावनी-
महितं देवं दिवाकरमग्निदमम् । आवाहयामि ॥ ६॥ दध्यवा-
हायुतं देवं धर्माधर्मविदां वरम् । आवाहयामि ॥ ७॥ तेजो-
वतीयुतं देवं तापनं सर्वकामदम् । आवाहयामि ॥ ८॥ अ-
धामायुतं देवं भास्करं भानुनायकम् । आवाहयामि ॥ ९॥ वरु-
णधामया युक्तं सुखं नित्यवरायकम् । आवाहयामि ॥ १०॥
पद्मगर्भान्वितं देवं त्वष्टारं सदात्मन्यनिम् । आवाहयामि ॥ ११॥
लागान्वितं महाबाहुं सर्वमि रक्तवर्णकम् । आवाहयामि ॥ १२॥
निष्कलामहितं देवं महामार्तघ्ननायकम् । आवाहयामि
यस्योऽस्मिन्पितृमुक्तिविधायकम् ॥ १३॥ ॥ ॥ आ-
वाहयामि तं सुखं भास्करं कामरूपिणम् । नानाकार-

कर्मकाण्डे]

१७५

[भगवद्भाष्ये]

संयुक्तं सर्वकामफलप्रदम् ॥ १॥ आवाहयामि सद्भक्त्या
स्वर्णवर्णसमप्रभम् । अरुणं चान्धकारभं सर्वपापप्रणाश-
नम् । २॥ आवाहयामि देवेशं परार्ध्यं रक्तवर्णकम् ।
कामदं सर्वपापघ्नं सर्वसिद्धिप्रदायकम् । ३॥ करीवृषभ-
नामानं सर्वदेवैः सुपूजितम् । आवाहयामि वरदं भ-
क्तेभ्यः सर्वकामदम् । ४॥ सुशुल्कं देवदेवेशं सर्वसिद्धि-
नमस्कृतम् । आवाहयामि सद्भक्त्या सर्वकामप्रदं शुभम्
। ५॥ सूर्यात्मजं च वरदं दण्डपाणिं सुरेश्वरम् । आवा-
हयामि सद्भक्त्या पित्राणां मुक्तिहेतवे ॥ ६॥ प्रेतकलशेषु ।
नानादेहगता विचित्रभुवने ब्रह्माण्डरन्ध्रोदरे नानाजा-
त्यऽविलीनपापनिचयश्चक्रभ्रमिं ये गताः । तान्सर्वान्ब्र-
ह्मकुलोद्भवान्पितृगणानाऽवाहयेयं पुरः सम्प्रत्यच्युतश-
म्भुवत्प्रभुवनेऽनन्दप्राप्त्यै सदा ॥ सूर्यप्रतिमायां । “घृणिः
सूर्य” इति पुष्पत्रयम् ॥ यवतिलान्विकीर्य । प्राणायामः ॥
ततः पूर्ववत्पाद्यार्घ्याचमनमग्न्यहोमकविंशतिस्नानत्रयोदशस्नानश्लो-

[illegible]

भवानी० पितुः भर्गतनुवस्य समस्तप्रेतभर्गाणां सूर्यमण्डल-
प्राप्त्यर्थमिदमक्षय्यमस्तु ॥ अथनावत् । वेत्रश्चन्द्रप्रीत्या०
तेजश्चण्डौ प्रीयेतां प्रीता भवेताम् ॥ पुनस्तत्र कण्ठे ॥
तद्विष्णोः । प्रतिमायां, अस्य वामस्य ४ । ततोऽपि कण्ठेपु,
उदुत्यञ्जा १३ चित्रं पद् नैर्धम । चित्रन्देवानौ ॥ सूर्येपु ॥
रदत्पथो वरुणो ॥ तत्र यमदण्डो ॥ यस्या कोष्ठे जमनो ॥
प्रेतकलशेषु यथान्तस्थं ॥ तिस्रो मातृग्रीवौ ॥ ॥ ॥

अथाग्निकर्म ॥ पात्रं तिला । अग्निं पश्चिमम् १. परिस्तीर्य ।
आदौ पञ्च । अग्निकुण्डपूजा । अग्नये नमनमन् । अक्ष-
यस्ये अग्नये ६ जुष्टं निर्वपामि । एवं प्रोक्षामि । इदं हविः ॥
आज्यदर्शनं । आत्मनो० भवानीभाग्यनी० । पितुः भर्गस्य
सूर्यमण्डलप्राप्तये सूर्यवलिनिधानमद्विधितभर्गश्चाद्विधौ
प्रायश्चित्तदोमे अग्नये वायवे । अग्नये वैश्वानराय इदमाज्य-
मर्पयामिनमः । आज्यभागान्ते कृत्वा यजमानं च तृणा
अवृषचरुणा प्रभनानि ॥ वेजोऽग्नि । अग्नये ॥ कर्मविधिः ।

इष्टामग्रे० । अग्रे त्वं पारयानव्य इति च । वैश्वानराय इति
पावमान्यब्राह्मणेन चोपस्थानं ॥ यदेवा देवहेळनमिति
कुमुमाज्जलिः । वैश्वानराय इति पूयमानब्राह्मणेन च तर्पणम् ॥
द्रुतमेक्षणम् ॥ आश्रावितं । विमुच्य । नयामि ॥ ॥
पुनरग्निं परिसमुह्य ९ परिस्तीर्य, आदौ पञ्च ॥ सावित्राणि
महागणपतये । हांहींसःसूर्याय । भवान्यै प्रभासहिताय
आदित्याय १३ सूर्याय ६ प्रेतभर्गभ्यः विष्णुपञ्चाय-
तनदेवताभ्यः । इन्द्राय वज्रहस्ताय तेजसे चण्डाय जुष्टं
निर्वपामि एवं प्रोक्षामि ॥ आज्यदर्शनं । आज्यभागान्ते ॥
निष्पसीद इत्यनहोमः । प्रधानानि । उद्वयन्तमसस्परि ।
हांहींसःसूर्याय स्वाहा । भवान्यै स्वाहा । उदुत्यञ्जा ॥ चित्र-
न्देवानौ ॥ अस्य वामस्य ॥ रदत्पथो ॥ यस्य कोष्ठे ॥ तिस्रो
मातृग्रीवौ ॥ यथाप्रेतसंस्थं ॥ विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः ।
इन्द्रा पर्वता ॥ एवमाज्यहोमः । तर्पणं । अनेन आत्मनो०
भवानी० पितुः भर्गतनुवस्य समस्तप्रेतभर्गाणां सूर्यमण्डल-

प्राप्त्यर्थं भर्गश्चाद्धनिमित्तं महागणपतिः । हांर्हीनः सूर्यः
भवानी । प्रभासहित आदित्यः सूर्यः । दक्षिणदिशो-
रविः विद्यमानः । प्रकाशान् गनमिरतिः । मर्गान्म-
मानुः आदित्यः । तापनीयं मयिता मयिता । पाव-
नीयं दिवाकरः अर्थमा । हृन्वादायं भर्गराजः मह-
सरश्मिः । मेजोवर्तमानं तपनः पूषा । जनभामानं ना-
स्करः मित्रः । वरुणधामान सूर्यः भानुः । पञ्चमनीयं
तथा हरिद्रथः । छायाय नर्मतिः हंसः । निष्कलाम-महा-
मार्तण्डनायः । सूर्यः अक्षयः परार्थः कर्मावतनः सानुजः
यमः समस्तप्रेतभर्गाः विष्णुपञ्चायननदेवताः । इन्द्रः
वज्रहन्तः । तेजः चण्डः । अनाज्याहुमितिः प्रीयन्तां
प्रीताः मन्तु ॥ विष्णुपञ्चायनं तर्पणं । जन नर्मतिः ।
गायत्रीमन्त्रमन्त्रं नर्मणं । अश्वयोज्यं वपनं । प्रकाशं ।
उदयन्तम (पृ. १६६) मार्तण्डनायनं हांर्हीनः सूर्य-
स्याहा । मलिन्दवज्रायनं भवान् १० ॥ उदयज्यायनं

(पृ. १४१) चित्रन्देवानां (पृ. १४२) अस्य वामन
४ तर्पणं । अनेन भवानीपितुः भर्गननुवस्य समस्त सूर्य-
सायुज्याय महागणपतिः । हांर्हीनः सूर्यः भवानी प्रभा-
सहितः आदित्यः सूर्यः १३ सगुल्कः प्रीताः मन्तु ॥
रदत्पथो (पृ. १६८) “अग्निमीळे पुरोहित”मित्यभ्या-
दित्यमूक्तं हुत्वाऽथ द्विगुणमभ्यादित्यमूक्तं यजेत् ॥

“अथ द्विगुणमभ्यादित्यमूक्तम्” वया इत्यत वैश्वानरीयं यदि
पञ्चाला इदं पोटय ॥ वया इदमे अग्रये यस्तो अन्येत्ये विधे
अमृता मादयन्ते । वैश्वानर नामिरसिक्षितीनां स्मृनेव जना
उपसिद्यन्था । मूर्धा दिवो नामिरग्निः पृथिव्या अथा-
भवदज्जाती रोदसीः । तत्त्वा देवासो जनयन्त देवं वैश्वा-
नरज्योतिरिदायाय । आसूर्येन रश्मयो भुवासो वैश्वानरे
दधिरज्जावमुनि । या पर्यतेषोपर्वीष्वप्सु या मनुष्येषु
मित्रस्य राजा । बृहती इव मूनवे रोदसी मित्रो होता
मनुष्यो न दधुः । सर्वेन सत्यमुप्ताय पूर्वे वैश्वानराय

नृत्तमाय यद्दीः । दिवधिने वृद्धो जानवेदो वैश्वानर
 प्ररिगिने महित्वम् । राजा कृष्टीनामसि मानुसीनां यदुवा
 देवेभ्यो वरिवधकर्म । प्रतू महिनां वृत्तना वेदं यं
 पूरवो वृत्रहणं मचन्ते । वैश्वानरो दस्युमभिर्जयन्तो अभू-
 नोन्काष्टा अवशम्भरम्भेत् । वैश्वानरो महिना भिद्यकृष्टि
 भारह्वाजोप्य यजनो विभावा । मानवनेने यतिर्नीतिरगिः
 पुष्णीये जरते मृत्तनवान् । वार्ति यजमं विदधस्य केतुं
 सुग्राव्योन्दनं मद्यो अर्थम् । त्रिजन्मानं रविनिन प्रजमं
 रार्ति भरद्गवो मानसिन्धु । अन्म नागुत्तनवानः मचन्ते
 हविष्मन्त उषिजो ये च मन्ताः । दिवधिन्तूतो न्यानादि
 होता पृच्छयो विस्पति विश्रुवेधाः । तनन्वनी हृद् आ-
 जायमानमन्मन्मुक्तीर्निर्मुगुजिदमध्याः । यन्मिजो वृजने
 मानुषामः प्रयमन्त आयवो जीजनन्तो । उषिजपावको
 वसुमानुषेषु वरेण्यो होता धियविधु । द्यूना गृह्यविदम
 औ अग्निर्भुवद्रविपती रयीणाम् । तन्ना वयं पतिममेर-

यीणां प्रयंसासो मतिभिर्गोतमासः । आशुन्नवाजम्भरः
 सर्जयन्तः प्रातर्माधू धिया वसुर्जगम्वात् ॥ अथ यजुः ॥
 (अग्निर्वृत्राणि ते अनूचमाणो ब्रह्मणः) अग्निर्वृत्राणि जङ्ग-
 नद्रविणस्युर्विपन्वया । समिद्रः शुक्र आहुतः ॥ त्वं
 सोमासि सत्पतिस्त्वं राजोत वृत्रहा । त्वं भद्रो असि
 क्रतुः ॥ अग्नेयं यज्ञमध्वरं विश्वतः परिभूरसि । स इहे-
 वेपु गच्छति ॥ तन्नः सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतः ।
 न रिप्ये त्वावतः सखा ॥ सत्वं विप्रास दाशुपे रविन्देहि
 सहस्रिणम् । अग्ने वीरवतीमिपम् ॥ वृषा सोम शुमांअग्नि
 वृषादेव वृषश्रुतः । वृषा धर्माणि दधिपे ॥ आनो अग्ने
 सुचेतना रयि विश्वायुः पोषम् । मृळीकन्धेहि जीवसे ॥
 गायस्कानो अमीवहा वसुवत्पुष्टिवर्धनः । सुमित्रातो मनो-
 भव । त्वमग्ने सप्रधा असि जुष्टो होता वरेण्यः । त्वया
 यज्ञं वितन्वते ॥ त्वं सोम महे भगं त्वं यून् क्रतायते ।
 दक्षन्ददासि जीवसे ॥ अग्ने रक्षानो अंहसः प्रीतिष्म देव

गीतः । तपिष्टेरजरो दह ॥ अग्ने नञ्जमजरमासुर्वं रोहयो
दिवि । दधक्योतिर्जनेभ्यः ॥ आदित्यप्रजस्य रेतसो
ज्योतिष्पश्यन्ति वासरम् । परो यदिहृते दिवा ॥ अग्निः
प्रलेन मन्मना शुम्भानस्तनुं म्याम् । कविपिप्रेण वावृधे ॥
गोमयास्ते मयोभुव उतयः सन्ति दातुपे । तामिर्नो-
ऽविता भव “अप्समे” अप्सु मे गोमो अत्रयीदन्तवि-
श्रानि भेषजा । अग्निं च विश्वमभ्युवम् ॥ अग्नी रथांसि
सेधति शुक्रशोचिरमर्त्यः । शुचिष्पानक ईज्यः ॥ एषु
शुवाणि तेऽग्र इन्धेतरागिरः । एधि वर्षीम इन्दुनिः ॥
इमं यज्ञमिदं वरो जुहुताण उपामहि । नोन तन्नो एवे
भव ॥ उदमे शुचयस्तव न्यशिज्जानवेदनम् । होतवाहं
य्यविश्वम् । दधाता देवमृन्विजम् । अग्निर्नीळे पुरोहितं
यज्ञस्य देवमृन्विजम् । होतारं रत्नधानम् ॥ नोन गी-
र्मिष्टा वयं वर्धयामो वचोविदः । सुवृद्धो न अविश
इत्यः आदित्यमृत्कं द्विगुणम् ॥ “नितो सार” गिति कृत्वा ॥

आद्वत्राक्षणं । उदीरतां० इति स्वाध्यायब्राह्मणं सन्ध्या-
ब्राह्मणं पावमानीब्राह्मणं च कृत्वा ॥ तत्रैव ॥ उदृत्यज्ञा इति
सूक्तेन सुवेणाज्यहोमः । तर्पणं अनेन प्रेतभर्गाः प्रीयन्तां
प्रीताः सन्तु ॥ पुनरपि यवतिरेन विष्णुपश्चायननमनु
इन्द्रापर्वता यथाविस्तरं ऋग्वेदयजुर्वेदयोश्च सूक्तानि कृत्वा ।
ऐन्द्राग्नं तर्पणं । भगवान् वासुदेवः । इन्द्रः । वज्रहस्तः ।
तेजः । चण्डः । प्रीताः सन्तु ॥ तदनु रुद्रपञ्चकं तर्पणं ।
देवीपञ्चकं तर्पणं । रक्षोघ्नमंत्राः । तर्पणं ॥ क्रतुनिधिः ।
नैवेद्यं । आश्राचितं वायुं गोप्रदानं शय्यादानं अश्वदानं
ततो अग्रेयविष्ट ब्राह्मणपूजनं ॥ ॐभूः पुरुषमावाहयामिनमः
आदि । भास्क । योगी । विश्व । अद्यता भवानी० हा-
र्त्तामः सूर्यस्य । भवान्याः । अग्नेः । प्रभासद्भिनसादित्यस्य
सूर्यस्य । सूर्यस्य । इन्द्रादीनां आत्मनो पितुः भर्गस्य नमस्त०
सूर्यमण्डलप्राप्त्यर्थं पातित्यदोष । अग्रेयविष्टब्राह्मणपूजन-
महं करिष्ये । गन्धादि अक्षयं विना विवृज्य । आश्राचितं ।

विमुच्य । नयामि ॥ ततो वैश्वदेवदि निवृत्तकरी कुर्वीत् । धर्मं
वेहि । भगवन्वक्ष्म । कण्ठोपरीती । सनकादयः कश्यपः ॥

अथ भर्गश्चाद्रमारमेत् ॥ नमोऽर्चयेत् । अत्र
प्राङ्मुखतां योर्विगविप्रान् उदरमुत्तममोपवेशयेत् ॥ सूर्यस्तं
प्रेतं ध्यात्वाऽचम्य ॥ ॐ भूः पुरुषमासा ३ आदिदेवा । भा-
स्क । विश्व । योगी । सूर्य । नमोऽर्चयेत् । गृणिः ३ अमतायन्
भवानी० प्रभास-आदित्यस्य सूर्याय १३ सूर्याय ६ पितुः
भर्गस्य समस्त । सूर्यसायुज्यप्राप्तये (पानित्यदोषाऽभोज्य-
भोजनदोषाऽकार्यकरणदोषाऽविकेद्यानिःकृमनदोषाऽआ-
स्यदनदोषाऽजानि क्रियाविलोपनदोषाऽनिवृत्तानां विधन-
स्कोत्तारणार्थं) सूर्यबलिविधानमद्रुत्तिने भर्गश्चाद्रैः प्रामग-
पूजनमर्चामहं करिष्ये । निवृत्तकरी निवृत्तकरी ॥ आसी
प्राङ्मुखतां योर्विगविप्रान् । प्रभास-आदित्यस्य सूर्याय नमः १३
प्रभास-आदित्याय सूर्याय १३ भर्गश्चाद्रैः त्वां
भोजयामि । प्रभास-आदित्यं सूर्यं १३ आवाहयि-

प्यामि । एवं पाश्चात्यगन्धपुष्पभृशरीपवाजोपवीतवानोऽर्च्य-
दानाद्यर्चनविध्यन्तम् ॥ ततः उदरमुत्तममोपवेशने ॥ सूर्य-
स्येदमासनं नमः ६ पितुः भर्गस्येदमासनं नमः १३
नमः १३ । एवं पाश्चात्यगन्धपुष्पभृशरीपवाजः । ततः आवा-
हेषु पुष्पाणि । उदृत्यज्ञा १३ । उदरमुत्तममुदृत्ययो ५ ।
सनकादयो यस्य कोट ३ प्रेतत्रासो, "निमो गावः" तत्त-
प्रेतसंख्यं ॥ सूर्यस्य ६ अर्घ्यदानाद्यर्चनविधिः नमः परि-
पूर्णोऽस्तु ॥ ततः प्रभास-आदित्याय सूर्याय १३ इदमन्नं
शृतमभिवाये । तथा सूर्याय ६ शृतमभिवाये । प्रभास-
अतो मेक्षणमवदधाति । प्रणवं मन्त्रा ध्यात्वा । आरंभं
वासिच्य । प्रभासहिताय आदित्याय सूर्याय । आरंभं
वासिच्य ॥ प्रभास-आदित्याय सूर्यायाऽन्नं नमः २ एवं
१३ अन्नं मधु २ प्रभास आदित्य । सूर्य । इदं रत्नं वा
१३ । प्रभास-आदित्याय सूर्याय १३ ययोरनिजं । न-
मोदेवेभ्यः ॥ ततः सूर्याय ५ अन्नं नमः २ अन्नं मधु

२ । सूर्य अरुण ५ इदं स्तुतम् । (जमनः सूर्यमरुणौ
 नान्येषां) सूर्याय ५ यथोपस्थितं ॥ एवं यमायाञ्च नमः
 २ अन्नं मधु २ यम इदं स्तुतम् । यमाय यथोपस्थितं ।
 एवं च पित्रेभर्गाय समस्तप्रेतमर्गेभ्यः भर्गोवादे ज्ञानं नमः
 २ अन्नं मधु २ प्रेतभर्गा इदं स्तुतम् । समस्तप्रेतमर्गेभ्यः
 यथोपस्थितं । नमोदेवेभ्यः ॥ अन्नोदेवी । सूर्याय ५
 यमाय । पित्रे भर्गाय नमस्तु ० भर्गोवादे ज्ञानं नमः ।
 अमृतनेन सह भोक्तव्यं अमुरा निर्वर्त्तन्तां सूर्यादीनि
 कारणान्यागच्छन्तु ॥ ऊँ नृणां नमस्तु ० । मधुराता ।
 अन्तर्धरसि भूतेषु ० ज्ञानार्थं ॥ इति भर्गक्रियाविधिः
 दक्षिणान्दर्शनार्थं । अन्नोदेवी । सूर्याय
 पित्रे भर्गाय नमस्तु । भर्गोवादे भृष्टे वृत्तीकरणे ० ज्ञानं
 नमः । अन्नमधुन्यं नमस्तु । पित्रेभ्यः । नमस्तु
 अन्नं भूमी निधाय यथा । ऊँ भूः पुण्यमन्तःकानि नमः ३
 आदि । भारुक । विश्व । योगी । सूर्य । नमोऽय । वृत्तिः

३ अद्यतावत् भवानी ० भगवन्सूर्य एषते पिण्डोनमः । अप
 उपस्पृश्य । एवं अरुण एषते । परार्थ्य एषते । करीवृषभ
 एषते । खगुल्क । यम । पितः भर्गतनुत्र एषते पिण्डो-
 नमः । एवं यथा प्रेतसंख्यं सप्त २ प्रत्येकस्य पिण्डान्दत्त्वा ॥ ये
 दुमपिण्डाः पितरोऽस्दीया गर्भे प्रणष्टा जलभूनिमग्नाः ।
 ते वृत्तिभाजः परस्परयुक्ताः पापैर्विमुक्तास्त्रिदिवं प्रयान्तु ॥
 आमगर्भेभ्यो दुमपिण्डेभ्यो नमः ॥ सूर्याय वायो नमः
 वीरान्नं नमः लेपं निवार्य । सूर्याय ६ समालभनं गन्धोनमः
 पित्रे भर्गाय गन्धोनमः एवं पुष्पार्थं धूपदीपभक्ष्यभोज्यति-
 लमधुमिश्रोदकपात्रहिमवानादि । वसन्ताय नमः इत्यादि च
 समाप्य । शन्नोदेवी ० । ऊँ देवेभ्यः सुभगा मनुष्या
 उत ऊँ पितृभ्यो अष्टि । ऊँ दधात्याविवेश ऊर्जासि
 नमस्कारं करोमि नमः ॥ ततः प्रेतपिण्डेषु पुष्पं प्रियं ।
 उद्यन्तं त्वामिव मह आरोहन्तं ॥ ॥ अथ सपिण्डी-
 करणं ॥ ॥ तत्र प्रेतपिण्डस्याऽष्टधा विभागः ॥ तदर्थं

राज्यमयनूलिकाः पञ्च, सुवर्णनामयनूलिकानि च कार्यः ॥
 तानि: "पार्थिवोभागः, आपोभागः, वैजसोभागः, वाय-
 वोभागः, आकाशोभागः, मानसो भागः, वायोभागः,
 आहङ्कारिकोभागः, इत्यमष्टौ कृत्वा ॥ अथ सुवर्णनाम
 यनूलिकानि च 'पाञ्चभौतिकाः पिण्डभागाः पञ्च गृह्णीते
 मेकमीयाः । मनोवृत्त्यद्वारा निष्काशयः समुत्पिण्डे मेक-
 मीयाः ॥ कृत्वा मासभ्यां मेकदा पाञ्चभौतिकानां
 समुत्पिण्डे मेकमेव । अथ पिण्डभागांश्च मनोवृत्त्य-
 द्वारा मेकमीयाः ॥ अथ अष्टधाष्टं करिष्ये इतिष्टा ॐ ह्रस्व
 द्वाभ्यां गृहीत्वा । "गोपकनुना" वायोभागः, रागो-
 भागः, रोषोभागः, रम्योभागः, मानसोभागः ॥ "नो-
 वर्णकनुना" मानसोभागः, "कमेज" वायोभागः, आह-
 ङ्कारिकोभागः ॥ (मधुनाज्यं जले चार्चः पुष्पं गन्ध-
 विलेपनम् । वारिं दद्यात् विधिवन्विष्टोऽष्टाङ्गः प्रकी-
 र्तितः) ॥ मेकमनमः ॥ गमृजनु न्वा पृथिवीवावृ-

रग्निः प्रजापतिः संसृजध्वं पूर्वैभिः पितृभिः सह । ये
 समानाः सुमनसः पितरो यमराज्ये । तेषां लोके स्वधा
 नमो यज्ञो देवेषु कल्पताम् । ये समानाः सुमनसो जीवा
 जीवेषु मामकाः । तेषां श्रीर्मयि कल्पतामसिंहलोके शतं
 समाः । समाना वः आकृतानि समाना हृदयानि वः ।
 समानमस्तु वो मनो यथा वः समहासति । संवो
 मनांसि संव्रताः समुचितान्यकरत् । अमी ये विवृताः
 स्य नस्तान्वः सन्नमयामसि ॥ संसृष्टं वसुभी रुद्रर्वीरैः
 कर्माण्यासद । हस्ताभ्यां मृद्धीं कृत्वा सिनीवाली करोतु
 ताम् । सिनीवाली स्वकर्मपासकरीरा सुपसा । सा तुभ्य-
 मदिते मद्य उखान्दधातु हस्तयोः । उखाङ्करोतु शक्या
 बाहुभ्यामदितिधिया । माता पुत्रं यथोपस्थे साग्निं
 विभर्तु गर्भ आ । इत्येकपिण्डीकृत्वा ॥ ॐ भूःपुरुषमावाह
 ३ । ॐ भूर्भुवः स्व ३ आदि ३ भास्क ३ विश्व ३ योगी
 ३ सूर्य ३ नमो ३ ऋणिः ३ अथतावत् भवानी पितरं

भर्गतनुत्रं शुद्धस्पर्शरूपरसगन्धात्मकं पञ्चवृत्तं शुल्कं भग-
वन्सूर्यं गृहाण नमः । ॥ अथ उपपुष्ट्य ॥ पुनः संवृजतु
त्वा-सामिं विभर्तु गर्भं आ) ॥ ॐ भूः पुरुषमावाहेत्यादि
अथ तावत् पितरं भर्गतनुत्रं मनोबुद्ध्यादङ्गारान्मकं त्रिवृत्तं
शुल्कं भगवन्सूर्यशुल्कं गृहाण नमः ॥ अथ उपपुष्ट्य ॥ पित्रे
भर्गतनुत्राय पञ्चवृत्ताय सूर्याय वासोनमः वीरान्नं नमः ।
पित्रे भर्गतनुत्राय त्रिवृत्ताय सूर्यशुल्काय वासोनमः वीरा-
न्नं नमः ॥ पित्रे भर्गाय । पित्रे भर्गीय पञ्चवृत्ताय
सूर्याय, त्रिवृत्ताय सूर्यशुल्काय गन्धार्धपुष्पधूपदीपवल्गुदकपात्रादिहिमपानादि ।
वसन्ताय नमः ॥ शन्नो देवी । ऊर्जं नमस्कारः ॥ इति शुद्धस्पर्शं ॥ अथ उपपुष्ट्यं पु ।
पितरं भर्गतनुत्रं शुद्धस्पर्शरूपरसगन्धात्मकं पञ्चवृत्तं
शुल्कं भगवन्सूर्यशुल्कं गृहाण नमः ॥ अथ उपपुष्ट्य ॥ पुनः
पितरं भर्गतनुत्रं मनोबुद्ध्यादङ्गारान्मकं त्रिवृत्तं शुल्कं भग-
वन्सूर्यं गृहाण नमः । ॥ अथ उपपुष्ट्य ॥ पित्रे भर्गतनुत्राय

पञ्चवृत्ताय सूर्यशुल्काय वासोनमः वीरान्नं नमः । उ-
भयोः । गन्धार्धपुष्पधूपदीपवल्गुदकपात्रादिहिमपानादि ।
आचम्य, वसन्ताय नमः । शन्नो देवी । ऊर्जं देवेभ्यः
सुभगा मनुष्या उत ऊर्जं पितृभ्यः । अष्टिरूर्जं दधातु
आविवेश ऊर्जांसि नमस्कारं करोमि नमः ॥ लुप्तपिण्डे
पुष्पं ॥ वेकंचिन्मानुषे लोके लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ।
तेषां त्वदग्रे दत्तेन पिण्डेनास्तु दिवाकर । परावृत्तिः परं-
साख्यं स्वर्गं प्राप्तिरनुत्तमा ॥ कृतदुष्कर्मणां नृणां मोक्षदो
भव भास्कर । इति तत्तेजः सूर्यमण्डलगतं ध्यायेत् ॥ ॥
ततो बहिर्मह्यमुपलिप्तायां सूर्यस्योपस्थानं । अद्यतावत् भवा-
नी० पितुः भर्गतनुत्रस्य समस्त० भर्गश्राद्धनिमित्ते “भग-
वन्सूर्यं प्रभातीर्थे प्रह्वीभूतस्य प्रशान्तिमयीं प्रकृतिं प्रापि-
तस्य विमलोद्योततमे स्वमण्डले ब्रह्मवर्चसं साक्षात्कुरु-
ष्विति” ह्रांहींसःसूर्याय प्रकाशरूपाय परमार्थसाराय
प्रत्यक्षदेवाय विश्वधर्त्रे नरकोत्तारणाय निष्कलासहिताय

महामार्तण्डनाथाय, महाधेनामहिनाय परमार्थरूपाय
प्राणरूपाय हृदाकाशमिनाय परममेजोरूपिणे कर्त्ताय वि-
आजाय वै नमोनमः ॥ इत्युक्तम् ॥ ॥ अथ पूर्वमनु-
सरे पुण्याणि क्षिपेत् ॥ कालान्मनः सर्वभूतान्मनः विश्वा-
त्मन्विद्यतोमुग्र । यन्मादमीन्द्रपद्मननः पाहि प्रभा-
कर ॥ वीर वीरेश देवेश नमस्तेऽस्तु विश्वान्मनः । महामा-
र्तण्ड वरद सर्वाभयवरप्रद ॥ त्वमेव सप्तधा भूत्वा लन्दो-
रूपेण भास्कर । यन्माद्भानयमे लोहान् पाहि भोजः
प्रभाकर ॥ नमोनमः पापविनाशनाथ विश्वान्मनः सप्ततु-
रङ्गमाय । धाम्नामयीनाय भवानभाय पापीवदावानलमा-
न्तिकर्त्ते ॥ जानवेदप्रका० । नमस्ते देवदेवेन वेदाङ्गणनु-
म्यट । वाजिरूपेण माममान्पाहि संगारगामगन् ॥ नमो
धर्मनि० । फलत्र सत्यशा० । चित्रन्देवाना० । तरणिर्वि० ।
दिवोम्वम० । मित्रो जनान्पा० । “इतिष्ठत्” नमन्
सूर्यामुं पितरं भर्गवतुष्टं समष्टलं प्रापय ३ नमः । नमः-

प्रेतसंख्यं पयं कुर्यात् इति पुण्याङ्गणम् ॥ नमो मा महेष्टा० ।
नैवेद्यम् । सर्वेननु सदाय० । भर्गवश्रद्धं कश्चित्सम्पन्नं भोः
सुसम्पन्नं वृष्यन्तु भवन्तः तुष्टाः सः । शेषममं मित्रभृ-
त्यर्जैः सार्धं पथाद्गुर्जात वाग्वतः ॥ आचम्य ॥
सूर्याय ६ आचमनीयंनमः पित्रे भर्गवाचमनीयंनमः ।
प्रभास० आदित्याय सूर्याय १३ आचमनीयंनमः । सर्व-
प्रदक्षिणं कृत्वा प्रत्येत्य ॥ यो विश्वमाद्यं सुवनस्य गोप्ता
वेनेदं विश्वं सचराचरं च । स वै देवो यजमानं च मां
च या दक्षिणा सर्वमेतन्पुनातु । इति । श्रुत्वा देव्या । सूर्याय
६ दक्षिणा ॥ प्रभास-आदित्याय सूर्याय १३ दक्षिणा ॥
ततो वेदश्रवणः । प्रतिगाथां त्रयोदशकलशेषु कारणकलशेषु च
पृच्छां सम्भाष्य ॥ ॐ भूःपुरुषं विसर्ज्य । ३ सर्वा गामयीः । अ-
द्यतावत् भवानी० हार्त्तामःसूर्यस्य भवान्याः । प्रभास-आदि-
त्यस्य सूर्यस्य १३ सूर्यस्य ६ प्रेतभर्गाणां आत्मनो० पितुः
भर्गवतुष्टस्य समस्त० सूर्यमण्डलसायुज्यार्थं दशविंशत्यन-

पुनश्च भगवतो मृष्यप्रतिपादनं कलशकारणपूजनं सुवे-
 कारणकलशपूजनमन्त्रितं । ययोर्दत्तं नमः । प्रणिमतः । आप-
 मोक्षि ॥ नमोस्तु स्यात् महामरुतमे महामरुतम्यामित-
 तममरुतमे । महामरुतादुत्तमोत्तमोत्तमे महामरुतम्या-
 यमभारिणे नमः ॥ विश्वाय विश्वरूपाय विश्वभासे नमः-
 मृतये । नमोऽन्नन्ताय ते भागे विश्वकर्मे नमोनमः ॥
 दण्डवत्पूजमान्तरंगेदां विश्वोऽन्नन्तर्गन्मरुतान् ।
 मानुस्यदक्षिणां विनो ननाभां वि पञ्चजानान् हि भास्कर-
 णम् ॥ नमोनमो पाप (४. १२. १) वीर वीरिणः ।
 पीताम्बरधरपुत्ररश्मिनेवः सक्तं तथा जेटकनाभं च ।
 दण्डं तथा पित्रकनिष्कलापुत्रान्तरंगनाभो दुरिणं हरन्मे ॥
 मय्ये सक्तपुत्रा मरुतमनन्दिनी जाह्नवी हर्ममृष्टा वामे
 पाशाङ्गुणाङ्गा मरुतमयनता मय्येवा तुल्यपुत्रा । भर्मभिर्मां
 च पाशमन्तरंगमन्त्रिभक्त्या देव नमः मोक्षं ज्ञानं द-
 नाभो हनु च दुरिणं भर्मरूपो महेधः ॥ ज्ञानवेदः ।

जन्मान्तरेषु सकलेषु वदन्ति नै पापं मयाञ्च सकलेष्वपि
 कस्यचित्ते । सर्वे तद्वत् परमास्कर संहराणु संहा-
 रसागरमवाप्तरिषाहि भक्तान् ॥ नमः सुवित्रे जग-
 देकचक्षुषे जगत्प्रभुनिम्बिनिनाशहेतवे । त्रयीमयाव
 त्रिगुणान्मभारिणे विरिञ्चिनारायणशङ्करात्मने ॥ त्रयो-
 वक्त्रकलोषु ॥ सूर्योदिवस्त्रनिष्काना प्रजानां पूर्वपूजितः ।
 नरकेश्वरः समुत्प्लव विद्वान् मोक्षरोऽणु मे ॥ १ । विवश्यान्मर्ग-
 ज्येष्ठश्च श्रेष्ठो विष्णुः प्रजापतिः । जीवस्वरो जगद्योनिः पि-
 तृणां ॥ २ । अर्कोऽप्यो दिननाथस्तु कृतपुण्यनमस्कृतः ।
 जनानां पापहारी च पि० । ३ । आदित्यो विश्वव्यापी
 च सृष्टिकृत्ज्ञानशोधकः । पशूनां तोषकृद्देवः पि० । ४ ।
 सवितुल्लङ्घरेण्यं हि परं ज्योतिर्हृदम्युजे । भूतं योगीश्वरे-
 र्यस्य मोक्षु मे पित्रुनायकः । ५ । महामरुदिमः संवेद्यः
 सर्वव्यापी तु सर्वदः । सर्वकृत्सर्वधारी च पि० । ६ ।
 पूषा मुष्टिकरो देवो जगत्ताता दयानिधिः । कालकर्ता

परंजयः पि० । ७ । मित्रो मित्रं हि भक्तानां वेदाहरणकु-
 म्भटः । कानिरूपेण देवेशः पि० । ८ । भानुमनमोऽवह-
 न्मानिर्वाधनोऽन्नगर्भं च यन् । स देवो देवतादेवः पि०
 । ९ । हरिद्रवः गुमं पूज्यो विधिनानुक्रमेण च । कर्तृणां
 विनयं दास्यन् पि० । १० । सचरः कमलासुतः शिषि-
 विष्टः कलानिधिः । जलपाशधरो हंसः पितृणां० । ११ ।
 मार्गन्धो मूलकमाना मध्या वेदनिधिः परः । द्वादशात्मा
 मुराध्वजः पि० । १२ । नागाभ्यां चाकया युक्तो महा-
 मार्कण्डे एव च । एतानिः शक्तिभिर्देव पितृणां मोक्ष-
 दोऽस्तु मे ॥ १३ ॥ करणरत्नमेषु यमयु । सूर्यसंज्ञो-
 मिषिर्वापुर्मायायः पूजितो भुवि । जगतां निश्चयान्नः
 विष्णो नोदरोऽस्तु मे । १ । अरुणो विश्वव्यापी च स-
 हस्रकिरणो रविः । योगिनां हृदयन्तायी पितृणां । २ ।
 पराधीः सद्गमन्तायी यमायो भक्तवन्द्यः । निव्रतानुः
 परंजयः पितृणां० । ३ । करीरुपमनामायी देवागुरन्म-

रुहः । भक्तानां दत्तलक्ष्मीकः पि० । ४ । सशुक्लसौ-
 जसो वन्द्यः पञ्चानां परदो भुवि । तमोहर्ता वेदनिधिः
 विष्णो नोद । ५ । यमो यमस्य जनको यमिनां हितहृत्पदा ।
 यज्जनां यज्जरूपध पि० । ६ । भर्गनाथः प्रजानाथो हर्ता
 पापना दम्भिनाम् । आदित्यो हनर्दत्येगः पितृणां नो । ७ ॥
 येन प्रपिष्टाः० । नमो धर्म० पतिवन्द्य नि० । उद्यन्तन्त्रा-
 मित्र मह आरो० । आशानं । नमो व्रजणे । उदरमुल-
 विन्धु सूर्यादिकलशान् क्रमेण पतिरक्षेत् ॥ सावित्राणि
 अद्यतावन् भवानी पितुः भर्गननुवस्य सूर्यमायुज्यप्राप्तये
 भर्गवादे भगवतो सूर्याय इमं सूर्यकलशं सहिरण्यं सवा-
 समं मानं नोदकं ददानी ३ ॥ क इदं कस्मा अदारकामः० ।
 एतं "अकलाय" इत्यदिभ्यः ६ ॥ ततः पूर्वमुनेभ्यो विधेभ्य-
 स्ततोऽप्यकलाय ॥ सावित्राणि अद्यतावन् भवानी
 पितुः० सूर्यमायुज्यप्राप्तये प्रभास० आदित्याय इमना-
 दित्यकलशं ददानी ३ । एतं ॥ १३ ॥ ततः सूर्यप्रतिमां

सूर्याय ददानि ३ ॥ अथर्वणदी सूर्यप्रतिमायाः सूर्याभितुरे
सपवित्रे वा विप्रमज्जदक्षे कार्यं यथा ॥ पश्चमनेपते भानो
प्राप्तं पदम० । अद्यतावन् भवानी आत्मनो पितुः भर्गस्य
सूर्यसायुज्यप्राप्त्यर्थं भर्गश्चाहे सूर्यप्रीत्या० सूर्यमण्डलप्राप्ति-
रस्तु सूर्यः प्रीतोस्तु ॥ एवं त्रयोदशप्राप्तयेत्यज्ययन् । प्रभा-
सहित आदित्यः प्रीतोस्तु । १३ ॥ अथर्वणमुनेन अज्ययन् ॥
अद्यतावन्-भगवान्सूर्यः प्रीतोस्तु । एवं ६ ॥ एता
देवताः ॥ ततः पूर्ववद्ब्रह्मणमर्पयामास ॥ ॐ भूःपृथ्वीं विमर्ज-
यामीति ॥ ब्राह्मणपूजनमन्त्रिद्वयं सम्पूर्णमस्तु ॥ वाक्यमप्ये
तिलोदकम् । सूर्याय ६ प्रेतभर्गस्यः सूर्यमण्डलप्राप्त्यर्थं
भर्गश्चाहे तिलोदकं नमः उदकतर्पणं नमः ॥ ॥ ततो
गोप्रासादि ॥ आयुः प्रजा । वीरवीरेश ॥ ततः कर्माणि कृत्वा
विसर्जयेन् ॥ ॐ भूःपृथ्वीं विमर्जयामि नमः ३ नमोः सूर्य-
गायत्रीः ॥ अद्यतावन् भवानी० महागणपतेः । अमेः ६ ।
भवान्याः । विष्णुपश्चाद्यतनदेवतानां । इन्द्रसवन्नक्षत्राणां ।

तेजसः चन्द्रस्य आत्मनः पितुः भर्गवतुष्टम नमस्त-
सूर्यसायुज्यप्राप्त्यर्थं सूर्यमण्डल० भर्गश्चाहनिमित्तं कर्मा-
पूजनं ग्रहमण्डलपूजनं नेत्रमण्डलपूजनमन्त्रिद्वयं सम्पूर्ण-
मस्तु ॥ यथोदकं नमः ॥ आपन्नोक्ति ॥ नमो ब्रह्मणे ॥
पात्राणि चान्येत् । आचम्य । उदकलभं ॥ ततो वीर-
(पृ. १३१ प. ९.) अद्यतावन् भवानी० पितुः भर्गस्य नमस्त-
सूर्यमण्डलसायुज्यार्थं भर्गश्चाहे वहिःपूजनं नमोः प्रीत्या०
सूर्यसायुज्यप्राप्तिरस्तु सूर्यः प्रीतोस्तु ॥ एवं अथर्वणसायुज्य-
प्राप्तिरस्तु । करीषु भसायुज्यप्राप्तिरस्तु । अनन्तशान्तिः ॥
स्नानमंत्रब्राह्मणेषु पुनः ॥ तुष्टेषु तुष्टाः क० ॥ ॥ अथर्वण-
कुशलहोमं ॥ गृहे अनुनशान्तिः ॥ इति नमोः भर्गश्चाहविधिः ॥ ॥
“देहालाभे तु कर्तव्या प्रकृतिः पर्जन्यम्भया । आहूय
यात्रियाद्ब्रह्मात्पशुचरयानवय” इति मुनिः । तिलोदकं विसर्जये
जिसके देह का लाभ न होवे, उसको प्रजन विष्णुसे करके दे-
नके संघरे प्रजन “पर्जन्यम्भयो” प्रेत देह भवता परीत मय

शवशरीर की संस्कार अन्त्येष्टि से श्मशानदाह तक करके फिर विष्णुक्रिया आदिक यथोक्तविधि से करना (यह नियम है) ॥

अथ पर्णपुरुषविधिः ॥ किसी गजयोग्य वृक्ष या जैसे कश्मीरमें तूत के ३ तीन शाखे ३२ वलीय अङ्गुल लम्बे वाले के साथ पल्ल के रूत से यथोक्त स्थानों पर तीनतीस साठ ३६० पत्ते बान्धके फिर तेज दूध गहद और घी युक्त तीन सेर यवमिश्रमें लपेट करके यथोक्त वस्तुओं से अवयव बनाकर पर्णपुरुष "अर्थात्" न पाये हुई देखाके प्रेतका देह होता है ॥ ३६० पत्तोंकी यह रीति, कि सिर ३२ गटे ६० दो बाजे ४० दो हाथे १० पेट १०० दो ऊर ६० दो टाङ्गे ४० दो वृष्ण ८ दो परे १० से बन्धना ॥ अब ऐसीही वस्तुओंकी रीति ॥ सिर पर नारिकेल या श्रीफल, नेत्रपर मूँकित दो दाने, दान्तोंपर कोडिया ३२, जीव पर केलमेवा, अङ्गोंपर (वारिस्त्री) (भृंग,) लिङ्गपर मूली, अण्डोंपर दोअन्नोट, नाभपर गृध्राजिन रख कर पर्णपुरुष (याने) शव शरीर होता है उन्हीं के अन्त्येष्टि

विधि श्मशान पर दाह तक करके फिर विष्णुक्रिया आदिक विष्णुवलिदानविधि सब करना इत्यन्तम् ॥ इति पर्वपुरुष-विधिः ॥ इति पूर्ववर्तिविधानं सम्पूर्णम् ॥

अथ शिवनिर्वाणविधिः ॥

मासिकानामन्त्येष्टिकर्मणि मुख्यतः द्विर्नव्यनियमाः ॥ "नुष्ट" इत्येव भाग्यवर्ष में धनीत्या पुरुषों को चरने के बाजे वेदेक "पितृयान और देवयान से दो राखे हैं । दिनकाल-प्राप्त्य अवसर्गसमाप्तक मासिपर्यायधूमोपासक-प्रतिनिर्वाण-पितृयान से चरनेवाले क्षत्रियारिकों को अङ्गुलीन निरग्नि-कमन्द से कहने हैं ॥ तथा अद्वैतज्ञानप्राप्त्य अवसर्गसमाप्तक दिनपर्याय अग्न्युपासक-निर्वाणार्ग्यदेवयान से चरनेवाले ब्राह्मणों को कुलीन मासिक भव्द से कहने हैं ॥ "किञ्च" । पञ्चविंशत्येव मे "कई पञ्चाशत्मात्मक जापुसवना करने रहें । कई नहीं करते रहें" यह मासिकों को भी दो भेद हुई हैं ॥ जीम्य सवे निरग्निनी परन्तु पुरुषके अर्थात् होने से पुनः-

तुल्य सामिक या निरमिक है ॥ इसलिये पुरुष से प्रथम नरें हुई मभवर्क स्त्री को पुरुषतुल्य विधि है । विधवा स्त्री को सर्वथा निरमिक विधि है “याने” पक्षयाग न करना ॥

(१) अब सामिकों को किया की कर्तव्यता कहते हैं । काळ से विगृह्णितकृष्णपक्ष भूम और विगृह्णितशुक्लपक्ष अमिसंज्ञक दो रातों हैं ॥ इसलिये कृष्णप्रतिपदा के शिरो से अमावसी के अन्त तक भूमाख्य गमिककृष्णपक्ष में गरे हुई पक्षयाग करनेवाले सामिक को प्रथम हरदिन कृष्णपक्ष की विधि से अमायाग कर के फिर शुभदिन से शुभदिन तक धारणा देने से पूज्यसामि को दिन “याने” प्रकाशात्मक भी करना चाहिये ॥ “यथा” । पात्रं निला । अमये इन्द्राग्निभ्यां गुष्टं निर्वपामि । प्रथम । भुवो यज्ञस्य० । उभा वामिन्द्राग्नी० । ये के चज्मा० । ३ । ऋतुतिथ्यादि । विमुच्य । नवामि । पुनः परिममूय १ पुरम्नान् ४ शुभदिनगुष्टं ‘अमयेस्वाहा, प्रजा । सुर्वाय, प्रजा एवं शुभदिनं वाक् धारणं दद्यात् ।

विमुच्य । पुनः परिममूय पयुक्ष्य ६ । क्षेत्रगमतिः ॥ इति कृष्णपक्षविधिः ॥

(२) नया शुक्लप्रतिपदा के शिरो से पूर्णिमा के अन्त तक विगृह्णितकृष्णपक्ष ही प्रथम होने से शुक्लपक्ष में गरे हुई पक्षयाग करनेवाले सामिक को केवल दो धारणा देना ॥ “यथा” । पात्रं निला । परिममूय १ पुरम्नान् १ सुर्वा-यस्वाहा १ प्रजापतयेस्वाहा २ विमुच्य । नवामि । पुनः परिममूय पयुक्ष्य ६ ॥ नमस्तनं ॥ इति शुक्लपक्षविधिः ॥

(३) कृष्णप्रतिपदा में पक्षयाग के बिना गरे हुई को पूर्णिमायाग कर के शुक्लविधि से करना ॥

(४) नवमर्त्यविद्व प्रविपदा (“अंदि”) में पक्षयाग करने के बिना गरे हुई को अमायाग कर के और धारणाओं से शुद्ध करना ॥ “यथा” । पात्रं निला । अमये इन्द्राग्निभ्यां गुष्टं । प्र० । भुवो यज्ञस्य । उभा वामिन्द्राग्नी । ये के चज्मा ३ । ऋतुतिथिः । विमुच्य ।

५३५३३]

206

[निरुक्तिरंशः]

पुनः परिमृश ९ पुनस्तान् ४ मृदिनि प्रविशन् पृष्ठे अ०
प्र० सू० प्र० मृदिनि चक्रे पृष्ठे चक्रे अ० प्र० सू० प्र०
तान् ॥ विमुच्य । नवाभि । पुनः परिमृश पश्चिद्व ६॥

(५) मनुष्यविषय में सम्यक्ज्ञान किता गरी हृद् को
असायाग करके वृत्त्यभिनिवे करना ॥

(६) पूर्णिमाविल्ल प्रतिपदा (पूर्णि) में पूजा करना
 बिना भरे हुई को पूर्णिमायाग करने भारजा एक दिन की
 देना ॥ “यथा।” पात्रं निळा । अग्रणे अर्घ्योमाभ्यां पुष्टं ।
 प्र० भुवो यज्ञस्य । आन्यन्देशो । युवमेतानि । प्रवक्षिष्युः
 । ४ ॥ क्रतुनिधिः । विमुच्य । पुनः । परिममृत ० अ०
 प्र० सु० प्र० नयामि । पुनः परिममृत पशुस्य ॥ ६ ॥

(७) प्रतिपदाविरत जमा "अंदि" में गरी हुई को नग्नपद
करके और धारणादिक (नं० १) कृष्णपदाविरति करेगा ।

(८) प्रतिपत्तयिन्त्र पृथिगा (पृथि) में गरी मूर्ति को
(नं० २) पृथिगायाग करने शुभपक्ष विधि करना ॥

ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਠ]

200.

[क्षियनि रंजयिनिः

(९) और पक्षपात न करने वाले साधकों को प्रधान
अग्निनाथन करना फिर उस उस पक्षकी विधि करना ॥
“यथा” ॥ पात्रं विहा । आर्द्रा पक्ष १६ अग्रये वायवे
सूर्याय नमस्ते प्रजापतये कृष्णपिम्बः शुभं । अग्रये पुष्टि-
पतये प्रजापतये शुभं । अग्रये शुचये अग्रये पवमानाय
अग्रये तन्नुपमे अग्रये पथिहते शुभं । आज्यनागान्ते
कृष्णाष्टं पुनः प्र० । अग्रये ६ । पुनः । अग्रये जनिविदे-
स्वाहा । प्रजा । अग्निनी रयि । प्रजापतेर्नहि । अतृत्तया ।
उदग्ने शुचय । अग्ने पवस्य । तन्नन्नन्तु । अग्ने नय
मुपधा । ऋतुविधिः । इज्यनागान्ते वैश्वानरेणोपसक्तं ।
कृष्णाष्टनामकः । वैश्वानरेण तर्कम् । हुनमेधुनं । वि-
मुच्य । नयामि । पुनः । परिममूय ९ पुरस्तात् ४ अ० प्र०
सूर्या० प्रजापतये स्वाहा विमुच्य । पुनः परिममूय पयैक्य
६ रति शुभं । पुनः तु अमावास्याभारजादि कर्तव्यं ।

अथान्वेष्टिकर्म ॥ तत्रासी साविपुत्रेण प्रजापत्यां तद्विदः-

सूक्तं वागे गायत्रीकलशं मध्ये भैरवकलशं चोत्थिष्य तदक्षे भूत-
पञ्चकं भैरवपट्टं च संस्थाप्य । प्रधानं व्रजकलशे नामि अक्षकं
अस्त्रानीलकपर्दिने । वागे गायत्रीकं ॐ गायत्र्यनमः ॐ-
भूर्भुवः । मध्ये त्र्यम्बकं यज्ञा । क्षेत्रस्य पतिना । सावित्राणीति
गन्धुर्गः । महागणपतये ० । द, अस्त्राय वागे गायत्र्ये मध्ये
भैरवाय । दक्षिणे, महादंष्ट्राय, प, करालाय, उ, मदोत्कटाय,
पू, कालाय, मध्ये, श्मशानाधिपतये भैरवाय, आग्नेये,
वटुकादिभ्यः तिलतण्डुलमात्रं । हिरण्यगर्भः ८॥ “यज्ञ-
मानमानीय सर्वं कर्म प्राचीनासीती कुर्यात्” ॥ तीर्थं स्वेयं ।
अथनावन् महागणपतये धूपोनमः । अथनावन् पितुः अमु-
कगोत्र अन्त्यक्रियानिमित्ते एष ते दीपः । गायत्र्यनमः ।
३। महागणपतेः द, अस्त्राय, वागे, गायत्र्याः मध्ये भैर-
वस्य द, महादंष्ट्राय, प, करालस्य, उचरे, मदोत्कटस्य, पू,
कालस्य, मध्ये, श्मशानाधिपतेः भैरवस्य, आग्नेये, वटुकादीनां
आत्मनो ० पितुः अन्त्येष्टिकर्मनिमित्तं तस्य परलोके स्वर्ग-

प्राप्त्यर्थं कलशपू० अस्त्रपू० गायत्रीपू० भैरवपू० भैरवप-
ट्टभूतपञ्चकपूजनमानीयं करिष्ये । एवमेव पश्चात्पूजं ।
महागणपतये । पुष्पाब्जः पूजयामि । महागणपतिं । दक्षिणे,
अग्ने, वा, गायत्री, नमो, भैरवं द, महादंष्ट्रं, प, करालं, उचरे,
मदोत्कटं, पू, कालं, म, श्मशानाधिपतिं भैरवं, वा, वटु-
कादीन् वासादिभ्यः ॥ दक्षिणान्तं ॥ अथनावन् पितु-
रन्त्येष्टिकर्मनिमित्तं कलशप्रीत्या, एवं दक्षिणे अक्षकदश-
प्रीत्या, वागे गायत्रीकलशप्रीत्या, मध्ये भैरवकलशप्रीत्या,
भैरवपट्टभूतपञ्चकप्रीत्या तिलाभ्यमा परावृत्तिम् ॥ त-
द्विष्णोः कलशे पुष्पाब्जम् ॥ निम्नेऽथवा “अक्षकर्म” ॥
पादं तिला । गायिकस्य विहितनियतगुरुहृत्पादिविधिं कुर्यात् ॥
अपूज्यस्या क्षेत्रेऽथवा निमित्ते वैदिकविधिं निष्ठाप्य, क्षेत्री-
क्रियारम्भः ॥ शुद्धयामि सर्वं मन्त्रमानीयकदाचिदप्येवमिति-
जलजलदिशं न नृनि गोपरेण ॥ अर्धाहं प्रस्फुर २ स्फुर २
घोस्योरवर उपरूप चट २ प्रचट २ कइ २ यम २ यानय

२ कुङ्कुमैः फट् ३ अघोरास्त्रायनमः ॥ ततो गुह्यस्त्रायनं विमोक्ष्य,
वीरभक्तनोपविश्य, सिन्दूरेण गालिचूर्णेन 'वा' ईशाने पञ्चमं
लिखेत् । तत्र, "पूर्वादि ईशानान्तं" । आसनायनमः आधार-
शक्त्यै पृथिव्यै क्षीरार्णवाय पद्मासनाय प्रेतासनाय द्वादश-
कलामवाय प्रणवासनायनमः" इति सम्पूर्णा । तत्रेदानीं स्त्र-
कलशं, मध्ये भैरवकलशं, बाणे शक्तिकलशं, तद्वक्षे क्षेत्रेश-
पदं च, संस्थाप्य ॥ *सदक्षेऽन्यमानेऽन्वयार्थं पूजयेत् ॥ गः
अस्त्रायफट्, कः अ-हः अ-फट् । फट् अस्त्रायफट् ॥ तेन सर्व-
द्रव्यमोक्षणम् ॥ फट् सर्वद्रव्योपचारशुद्धिरस्तु फट् स्यादा ॥
"पुण्येषु" । आभूय-जीव जीव सः सः सर्वासां पुष्पजातीनां
जीव आगच्छतु स्यादा "पूषे" । कालाग्निरुद्ररूपाय जग-
द्गुप्सुगन्धिने सर्वगन्धवहायनमः । "दीपे" । जगज्ज्योती-
रूपाय दीपायनमः । "चन्दने" । गन्धमादिनि गन्धं जी-
वापयतु स्यादा । "कुङ्कुमे" । ह्रींसः स्यादा । "दर्शने" । सावित्रि
पापभक्षिणिनमः । "जने" । ह्रींवरुणराजानकायनमः ।

"जने" । लां पृथिव्यै धरित्रिभक्तयेनमः । "सर्वद्रव्येषु" । वां
रांलांवां सर्वद्रव्येभ्योनमः ॥ तत्रेदानीं स्त्रेणान्तरासनायुद्र-
यास्यै गृहीत्वा "कुङ्कुमदिग्वन्धने कर्गेमिनमः, ह्रीं
सर्वविज्ञानानुन्माय २ कुङ्कुम" इति मेघस्तरे दिक्षु प्रक्षिप्य
ततः पुनर्निष्कस्यतिष्ठेत् ॥ अपनर्पन्तु मे भूता दिवि भू-
म्यन्वन्तरिक्षमाः । पापघ्नकारिणो ये वै दिव्याग्नेण प्रना-
दिताः ॥ प्रणमस्ततः । ततः शिवमिश्रांशविधिः । अग्न्याग्निना
कर्मफलमपहृत्वा कर्मोद्देकेन च कर्मसरे "मांशोममण्डला-
यनमः" इति मण्डलं कृत्वा कर्मसरेण पूजयेत् । मण्डे, यं
तन्पुष्पवकायनमः । उत्तरे, क्षेत्रज्ञानवकायनमः । पश्चिमे,
रंजवोरवकायनमः । दक्षिणे, वंशमदेववकायनमः । पूर्वे,
लंघयोजानवकायनमः । "कर्मसरे" (मण्डे, यंनमः, उत्तरे, वां
नमः, पश्चिमे, धिनमः, द. मंनमः, पूर्वे, नंनमः) ॥ चन्द्ररूपं
ध्यान्या गिरिति न्यसेत् ॥ दक्षिणसरे "संयुक्तमण्डलायनमः"
इति मण्डलं कृत्वा दक्षिणसरेण पूजयेत् । मण्डे, संयुक्तो ज्ञानव-

क्रायनमः । पूर्वे, वंशामदेवक्रायनमः । दक्षिणे, रंअधोरव-
 क्रायनमः । पश्चिमे, धं ईशानवक्रायनमः । उत्तरे, यंनपुरुषव-
 क्रायनमः । “अथवा” (मन्त्रे, नंनमः, पूर्वे, मंनमः, दक्षिणे,
 शिनमः पश्चिमे, वांनमः, उत्तरे, यंनमः) गुर्यस्वम् अथवा कृदि-
 न्यसेत् ॥ प्रथमेच । वक्रपञ्चकमंयुक्तः शिवेनाधिष्ठितः
 शुभः । पाशच्छेदकरः सौम्यः शिवहन्तः प्रकीर्तितः ॥ ॥
 अथ पञ्चमव्यविधिः ॥ आश्विपूर्णेन नरकोष्टकं सप्तमं . . .
 कृत्वा । तत्र सविष्टरपात्रनयकं संस्थाप्य, अस्त्राब्जमन्त्रेन . . .
 “हःकट् पात्राणि शोधयामि कट्” कर्माणि प्रोक्षेत् । मन्त्र-
 कोष्टास्त्रादिकर्मणेशानान्नं पुन्यार्घ्यः पूजयेत् ॥ मन्त्रे शिवनन्वा-
 यनमः पू, सदाशिवन, आमेने ईश्वरन, द, विमान, नै, मायान,
 प, काला, वायवे, नियतिन, उ, पुरुषन, ई, प्रकृतिनत्तय-
 नमः ॥ पुनः कोष्टाब्जकं पूजयेत् ॥ मन्त्रे, मुप्रतिष्ठार्थनमः, पू,
 सुशान्तार्थनमः, द, तेजोवर्त्यनमः, पश्चिमे, अमृतास्त्वार्थ-
 नमः, उ, शुक्रोदयार्थनमः ॥ “गोमयं तु कृदा पञ्चाङ्गोमृतं गिरको-

चरे । दधि प्राच्यां शिखयां तु मन्त्रे धीरे तु वर्मणा । दक्षिणे
 घृतमन्त्रेन नेत्रैः कोमे कुशोदकम् ॥ “जुहुदयायनमः” इति
 गोमयं पश्चिमे । “जुज्व्यो गिरनेन्याहा” इति गोमूत्रमुत्तरे ।
 “जुज्व्यो ईशितार्थवपद्” इति दधि पश्चिमे । “जुज्व्यो ईहंकव-
 चावद्” इति धीरे मन्त्रे । “जुज्व्यो ईहंकट् अस्त्रावकट्
 इति पुनं दक्षिणे । “जुज्व्यो ईहंकट् उष्यो नैवववायर्थावद्”
 इति कुशोदकं कोमेषु संस्थाप्य । गुर्यस्वम् । नन्महेशाव-
 विग्रहे, वाग्निमुद्राय धीमहि, तनः शिवः प्रचोदवान्
 ३ इति मन्त्रेणा आर्जनमन्त्र, योजयेत् । गोमयं गोमूत्रे,
 गोमूत्रं दधि, दधि धीरे, धीरे घृते, पुनं आमेवन्नाकुशोदके
 संयोजयेत् ॥ आमेवन्नागीयनत्तं नैकनन्त्रे मायानच्चे, मा-
 यातत्तं वायुन्त्रे नियतिवच्चे, शिवनितत्तं ईशानन्त्रे प्रकृ-
 तिवच्चे नमोजयेत् ॥ मन्त्रां नन्त्रमन्त्रोपरि संस्थाप्य पुनः अत्र-
 पदेनाऽमे उष्यमुद्रयाऽमृतीकृत्य, पात्रतः “अनन्ताव-
 नमः” पात्रोपरि स्वेष्टदेवमूलमन्त्रेण सगुर्य आत्मानं भूमि च

शोधयेत् ॥ ३॥ ज्ञानसङ्गपूजा ॥ पूर्वमिन्द्राग्नीकण्डः सम्पन्नः ।
 हःफट्पट्त्रिंशच्चरुपाय ज्ञानसङ्गपिणे उपयामायनमः ।
 गन्धार्धपुष्पादिनमः ॥ तेन पञ्चगव्याहुनि शोधयेत् ॥ हःफट्-
 उद्देशनं करोमिफट् । एवं मृन्मोद्वारं क०, हःफट् नमीकरणं,
 शल्मापहरणं, हःफट् मेचनं, मार्जनं, हःफट् लेपनं, हःफट्-
 पूरणं, उद्देशणं, हःफट् मृत्तिकापूरणं करोमिफट् ॥ अङ्गपूजा ॥
 ॐ वज्रतीक्ष्णचिह्नन्द गङ्गावण्डनर्वदशनमहाचक्राज्ञाय-
 नमः सर्वदुष्टभयहृच्छिन्द २ विदारय २ परमवान्
 शन २ भक्षय २ घ्राय २ हुं फट् २ चक्रावनमः शङ्गा-
 यनमः तज्जरायनमः कौमोदकायनमः महापलायनमः
 गन्धादि ॥ वादयेत् ॥ (द्वितीया) ॥ पूर्वा गौण्यां चतुर्दि
 गुप्तेषां मन्त्रोपनीत् । अङ्गनाथपुनःकम्पनं नमस्कृतं यजेत् । ॐ हुं
 शुद्धविद्यार्थं मन्त्रमात्रे द्रव्यनमः मन्त्रावनमं गन्धादि । तन्म-
 हेनायविग्रहे, वाग्विशुद्धायधीमहि । तजः शिवः प्रनोदवान्
 ३॥ अमृतेशाववि-व्योमदेहायधी-तजोनेत्रः प्रनो- ३ ॥

बहुरूपायवि-कोटराक्षायधी-तजोघोरः प्र- ३ इति वादयेत् ॥
 (धूपपूजा) । कात्याग्रिकृद्रूपाय गन्धादि ॥ (रत्नदीप पूजा) ॥
 जगज्ज्योतीरूपाय गन्धादि ॥ कल्याणमन्त्रयेन्नामसङ्गपूजापृथक्
 २ पत्रेषु मन्त्रयः पूर्यन्तं ॥ मध्ये ॐ ह्रीं मनोन्मन्यन्मन्त्रानमः ।
 ईशाने, ॐ श्रीं गर्वभूतदमन्य- । उ, ॐ श्रीं वलप्रमथन्यै । वा, ॐ-
 श्रीं वलविकरिण्यै । प, ॐ श्रीं कलविकरिण्यै । नै, ॐ श्रीं काल्यै ।
 द, ॐ श्रीं रौद्र्यै । अ मेषे, ॐ श्रीं ज्येष्ठायै । पू, ॐ श्रीं रामायै नमः-
 धानमः ॥ * ईशानेऽस्य कलप्रधानं । (दक्षिणस्कन्दे शेषनाथे
 अमृतार्चनीपूजार्थं च) ॐ श्रीं पद्महं फट्पाशुपताय नमः ॥
 ॐ ह, श्रीं शिवनेत्राय, पवित्राय, शुक्ल- , हुं नेत्र, फट्-
 अमाय ॥ ॐ ह्रीं हुं प्रस्फुर २ स्फुर २ घोरघोरतर उग्ररूप
 चट २ प्रचट २ कट २ वम २ घातय २ हुं हुं हः फट् ३
 अधोरात्राय नमः ॥ हुं हुं हुं फट् फट् फट् फट् फट् फट् फट् फट् फट्
 यफट् नमः, शक्तये, दण्डाय, सङ्गाय, पाशाय, ध्वजाय,
 मदार्यै, त्रिशूलाय, पद्माय, चक्राय, हलाय, खड्गाय, पि-

ॐ नमः शिवाय । २ । इन्द्राय वज्रहस्ताय नमः, अग्नये-
 नमः, वायवे नमः, नैऋतये नमः, वरुणाय पाशह, वाय-
 वे नमः, इन्द्राय नमः, ईशानाय त्रिशूलह, ब्रह्मणे पद्मह,
 ॐ जयायै, विजयायै, सुभ-
 गायै, दुर्गायै, जयन्तये, कुहिन्यै, अपराजितायै, करा-
 न्तये । ४ । ॐ ह्रीं ह्रीं सः सूर्याय नमः, चंचन्द्रमसे,
 शक्राय, कृणाय, बृहस्पतये, शुक्राय, शनैश्वराय, रा-
 वणाय, कालाग्राय । ५ । ॐ अनन्तनागराजाय नमः, वासुकिना,
 पद्मनाभे, महापद्मना, तक्षकना, कार्कोटिना, शङ्खपालना, कु-
 शिकान्ध्याय नमः । ६ । ॐ वज्राय फट् नमः, शक्तये फट्,
 नमः, महाय, पात्राय फट्, ध्वजाय, गदायै, त्रिशूलाय,
 पद्माय, इन्द्राय नमः । ७ । ॐ जुं सः हंसः मां पालय पालय-
 नमः । ८ । ॐ ह, हुं शि, मः शिवा, हंसः कव, मां पालय
 नमः, मोहं नः जुं ॐ अनाय फट् ॥ ॐ नमः शिवाय । नमः
 शिवाय । मः पूति, शिदक्षि-वा-उत्तर-यपश्चिमवक्राय नमः ॥

ॐ ह, नशि, - मः शिवा, शिदक्षि-वा-उत्तर-यपश्चिमवक्राय नमः ।
 क्षितिमूर्तये नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः ।
 वायु- उग्राय नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः ।
 सूर्यमू- महादेवाय नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः ।
 ॐ ह्रीं ह, हुं शि, - दुर्गायै, मातायै, देवै, नमः । शर्वाय नमः ।
 दुर्गायै भद्रकाल्यै नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः ।
 कथायै वार्तायै ॥ ॐ ह्रीं शिवाय नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः ।
 ॐ ह्रीं प्रतिष्ठा क विष्णवे । ॐ ह्रीं शिवाय नमः । शर्वाय नमः ।
 क-ईश्वराय । ॐ हः शान्त्यनामाय नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः ।
 मन्त्राध्वने नमः । कलाय, नमः, पदाय, नमः, शब्दाय, नमः ।
 ध्वने नमः ॥ सकलकर्माणि नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः ।
 मन्त्रः । तमिह महापापहरं पशुपताय नमः । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः ।
 शायविग्रहे, ज्योमज्यापिनेयमादि । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः ।
 दयात् ३ ॥ ॐ ज्योमज्यापिनेयमादि । शर्वाय नमः । शर्वाय नमः ।
 शिवाय अनन्ताय अनन्ताय अनन्ताय अनन्ताय अनन्ताय अनन्ताय

नाथ योगपीठसंस्थिताय नित्ययोगिने ध्यानहराय ओ-
नमः शिवाय सर्वप्रभवे शिवाय ईशानमूर्ध्ने तत्पुरुषव-
क्ताय अवोरहृदयाय वामदेवगुह्याय सद्योजातमूर्तये
ॐ नमोनमः गुह्यातिगुह्याय गोप्त्रे निधनाय सर्वविद्या-
धिपतये सर्वयोगाधिकृताय ज्योतीरूपाय परमेश्वराय
अवेतन २ व्योमन् २ व्यापिन् २ अरूपिन् २ प्रमथ २
नेत्रः २ ज्योतिः २ अरूप २ अनग्रे २ अधूम २ अभ-
नन् २ अनादे २ नाना धूधू ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः
अनादिनिधन निधनोद्भव शिव सर्व परमात्मन् महेश्वर
महादेव सद्भावेश्वर सर्वयोगाधिपते मुञ्च मुञ्च प्रमथ २
शर्व २ भव २ भवोद्भव २ सर्वभूतसुखप्रद सर्वसान्नि-
ध्यकर ब्रह्मविष्णुरुद्रपर अनर्चित २ असंस्तुत २ पूर्वस्थित
२ माक्षिन् २ तुर २ पतङ्ग २ पिङ्ग २ ज्ञान २ शुब्द
२ सूक्ष्म २ शिव २ शर्व २ सर्वद २ ॐ नमोनमः ॐ शि-
वाय नमोनमः ह्रीं स्वाहा ॐ आ ईं ऊं व्योम व्यापिने नमः । इति

मूलं ॥ ॐ नमः सर्वात्मने पराय परमेश्वराय योगाय योग-
सम्भवाय कर २ कुरु २ सद्य २ भव २ भवोद्भव २ वामदेव
सर्वकार्यप्रशमन नमोस्तुते स्वाहा' त्र्यम्बकमः" । ॐ नमः शि-
व नमः, शिरसे स्वाहा" ॥ शिवहृदयाय ज्योतिर्न्य स्वाहा शि-
वायैव पद्" ॥ ॐ शिवात्मकं महानेत्रः सर्वतमपराजितम् ।
आवर्तये महाघोरं कवचं पिङ्गलं शुभम् । कान्तनाभम् ।
आयाहि पिङ्गल महाकवच शिवाक्षया हृदयं वन्द्य २ शर्व
२ कर्कि २ सूक्ष्म २ वज्रधर २ वज्रपाशिनि मम प्रीत्य-
नुप्रविश्य सर्वदुष्टान् स्तम्भय हं फट् स्वाहा कन्यामहं" ॥ ॐ श्री-
प्रस्फुरप्रस्फुरप्रस्फुर २ घोरघोरतर उग्ररूप चट चट प्रचट २
कह २ वम २ घातय २ धम २ हं फट् ॥ अमरवन्द २ ॥
ॐ शिवात्मकमिदं सर्वं शिवादेव प्रवर्तते । शिवाय शिवा-
गर्भाय शिवः सर्वं प्रचोदयात् ३ ॥ ॐ ईशानः सर्वशिवाना-
मीश्वरः सर्वभूतानाम् । ब्रह्माधिपतिः ब्रह्मयोगिन्वतिः
ब्रह्माशिवो मेऽस्तु सदाशिवः ॐ ॐ हं भगवन्माता

हृदयायनमः" ॥ ॐ पञ्चमूर्तयेनमः शिरसेत्वाहा" । ॐ
 शानायस्वाहा शिखाशैवम्" । ॐ ज्वलन्तिफट्कवचायहं" ।
 ॐ हंसदसदों अस्मा"- ॥ २ ॥ ॐ तत्पुरुषायविग्रहे वा-
 मदेवायधीमहि । तन्नोरुद्रः प्रचोदयान् ३ ॐ तत्पुरुष-
 सदसदोह"- ॐ भूः स्वाहाशिर"- ॐ भुवः स्वाहाशिर"-
 ॐ स्वः स्वाहा कव"- ॐ तत्सदों अस्मा" ॥ ३ ॥ ॐ अघोरैर्मयो
 घोरैर्मयो घोरघोरतरेभ्यश्च । सर्वथा सर्व सर्वेभ्यो नमसो
 रुद्ररूपेभ्यः ३ ॐ तत्सदोह" भवचण्डहं फट्शिर"- भीम-
 भीषणि सर्वविद्याहृदयविदारिणिहं फट्शिर"- हं अमोघ-
 फट्कव"- तत्सदों अस्मायफट्" ॥ ३ ॥ वामायनमः ज्येष्ठाय
 रुद्राय कालाय कलविकरणाय बलविकरणाय बलप्रमथ-
 नाय सर्वभूतदमनाय मनोन्मनाय वामदेवतत्सदोंह"- ॐ
 वामदेवायहं फट्शिर"- सर्वपापप्रणाशिनि वामदेवमिहा"-
 वामाचारायहं फट्कवचायहं" ॥ तत्सदों अस्मा" ॥ ४ ॥
 सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमः । भवेभवे

नामिभवे भजम्य मां भवोद्भव ॥ नमः कामायस्वाहाह"-
 ॐ नमः कामवरप्रदायनमोनमः शिर"- पन्नगरुपिणेस्वाहा ॥
 शिखा-मद्योमूर्तयेफट्कव, ॐ हं फट्कवचा ॥ ५ ॥ शिवाय
 सपरिवाराय मानुचरायनमः ॥ ॐ हं ह्रीं लक्ष्मीवामुदेवा-
 यनमः । ॐ हां विमलज्ञानमन्त्रावाय ह- ह्रीं सर्वेश्वरगुणमूर्त-
 वेतिमे, हं सर्वशक्तिस्वरूपायैज्वलिन्येगिमा, ॐ अनन्तबल-
 रूपिण्येक, ॐ अपरिमितनेत्रसेनेत्र, हः अप्रतिहतवीर्यरुपि-
 णेनमः ॥ ॐ हां महालक्ष्म्येनमः । हां ह्रीं हं ह्रीं ह्रीं ॥ ऐं ह्रीं-
 सौः कामयनमः ॥ ऐं ह्रीं, ह्रीं शि, सौः शिखा, ऐं क, क्रीं न- सौः
 जम्मा ॥ ॐ ह्रीं श्रीं हं प्रां प्रां प्रां शारिकायनमः ॥ हां प्रां ह्रीं-
 श्रीं शिर ॥ ॐ ह्रीं ह्रीं मां नमो भगवत्यंशारदायै ह्रीं स्वाहा ॥
 हां प्रां स्वामिनि । ॐ ह्रीं श्रीं गं ह्रीं मां भगवत्यंशारदायै ह्रीं स्वाहा ।
 हां प्रां ॥ ॐ गं गं गं वितस्ता भगवत्यंशारदायै नमः । गं गं ॥ ॐ गं गं गं-
 गता भगवत्यंशारदायै नमः । गं गं, गीं गीं गीं गः ॥ ॐ ह्रीं श्रीं ज्वाला-
 मुग्धिपमतयेनमः ॥ ॐ ह्रीं श्रीं हं, ज्वा

【附註】

225

[1994 年 12 月 1 日]

[illegible]

वर्ग-सप्तमं]

339

[शिवनिर्वाणविधिः]

ह, ह्रींशि, ह्रींशिवा ह्रीं-क्य, ह्रींने, ह्रींमन्ता ॥ ॐ ह्रींशि, ह्रीं-
धि, ह्रींस्व, गानेना, वैजन्ता ॥ ॐ जपसंपत्तु मे । प्राणायामः ॥
नमि स्यान्मप्रकाशं प्रशमितविषमहेश्वराधि महेशं वन्दे
वाग्देवतां तां कलयति किल वा मूलतां वाग्लतायाः ।
वित्तप्राप्तप्रवन्धादिव बृहद्दुरं नमि विज्ञाधिराजं दत्त-
प्राग्दीक्षमेकं गुरुरस्मपरं ज्ञानदं च प्रपद्ये ॥ ॥ वन्दे
महेशं विद्येशं वन्दे वाग्देवतां पराम् । वन्दे लम्बोदरं
देवं वन्देऽहं गुरुपादुकाम् ॥ ॐ ह्रींसः पवित्रकनकपानि-
नमः । स्वात्मने शिवस्वरूपाय समालभनं गन्धादि ॥ संसा-
रमरुक्कान्नामहामोहनिवृत्तये । तदिदममृतं चक्षुरापीज्यं
शिव गृह्यताम् ॥ कालाग्निरुद्ररूपं तं सर्वायविनिश्चदनम् ।
सर्वसोमाग्यजननं पूज्यं शिव गृह्यताम् ॥ द्विभुजं चैक-
वदनं सौम्यं पङ्कजभृत्करम् । तेजोविम्बस्य मध्यस्थं वरुणं
रक्तवाससम् । आदित्यगीतं ध्यायेन्नुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥
स्वात्मने शिवस्वरूपाय भूपो नमः ॥ जयजय भवाग्दे-

संज्ञा]

222

[१०८]

वाय ८ अस्याय शन्यै भराय वदुकाय चक्राय पद्माय
 विष्णुनाय गदायै अत्राय दीपोनमः ॥ अस्यायेन ॥
 अस्यायेन भिरवगोत्राय कदाय वा माये भिरवगोत्रायै
 कदायै अन्त्येष्टिकर्मनिमित्ते पुनः प्रणामः ॥ नमो ॥
 तन्मन्त्रेणावति-वाग्निमुक्ताय नमः प्रितः- ३ । अग्निना-
 मेभ्यो नमः सर्वेभ्यो नमः, तन्मन्त्रेभ्यः- ३ ॥ नमो नमः वि-
 काशनायै नमः तन्मन्त्रेभ्यः- ३ ॥ अस्यायेन, भिरवगोत्राय
 अस्यायेन शन्यैः शिरस्तन्मन्त्रेभ्यः अस्यायेन वदुकाय चक्राय
 पद्माय विष्णुनाय गदायै अत्राय अस्यायेन विष्णुः भिर-
 गोत्राय कदाय वा मातुः भिरवगोत्रायै कदायै
 अन्त्येष्टिकर्मनिमित्ते भिरवगोत्रेभ्यः अस्यायेन ॥ पुनः
 प्रणामः ॥ भिरवगोत्राय वदुकाय वदुकायै भिरवगोत्राय ८
 अस्यायेन भिरवगोत्राय वदुकाय चक्राय विष्णुनाय गदायै
 अस्यायेन ॥ अस्यायेन ॥ अस्यायेन ॥ भिर-
 गोत्राय पद्माय नमः ॥ पुनः "अस्यायेन" ॥ अस्यायेन ॥ भिर-
 गोत्राय पद्माय नमः ॥ पुनः "अस्यायेन" ॥ अस्यायेन ॥

द्वितीयः]

२३९.

[निरनिरां यशसिः

[illegible]

पार्थिवस्यैकाय दृष्टमी । यमं भक्तभोग्याय यो राज्ञा न
 परोद्याः ॥१॥ यमंमान भक्तभयो यो राजान परोद्याः ।
 येनापो नयो भन्वानि येन योः पृथिवी कृता ॥ २ ॥
 हिम्यकेमान्नभुगान्निहण्या कामया भक्तान् । अथा नमस्य
 तं दानं यमो राजाअधिनिष्ठुनि” इति यमपुत्रो, कदम्प
 यर्मादि पठन् ॥ निष्ठुनि अमानेःक्षिप्रयिस्मयःकदम्पे ॥
 तत्र भूमिभोक्तं हन्यमानेऽष्टदलकल्पे प्रकृतं । यमो दाधार
 पृथिवीं । १ । अग्निप्राणाननुनामनो कृत्वागते नराधमो
 सोमपीथं य आनयुः । त आगमन्त त एह अरन्तु
 अधिनुवन्तु ते अवन्त्यमान् ॥ २ ॥ (अन्त्येष्टी नराधा-
 देषु कल्पं तत्र वर्जयेत्) इति कौर्मर्त्यश्रमः समाप्तः
 नास्ति ॥ तीर्थे गेयं । अथनावन् पितः परानीकर्मनिमित्तं
 एष ते भूयः ॥ यमाय अग्निप्राणादिभ्यः मन्त्रादी-
 दक्षिणान् ॥ पात्रं निता । आर्द्रा पत्रा । नाशिवानि
 “स्वाधीनकल्प” यमाय “अस्मादी” अग्निप्राणादिभ्यः

पितृभ्यः सुष्टं निवेदयति । आज्यमानान्ते । प्रथानं ॥ यमो-
 दाधारं ॥ (अन्त्येष्टी नराधमो) अग्निप्राणा । २ ॥
 क्रतुनिधिः । कृतामानान्ते कृत्वा ॥ (अथ अर्वा) “यमकामं
 श्मशानभरवन्तं यमानं कुर्यात्” ॥ नराधम्येन ॥ पाणिभ्यां
 परितः प्रपीड्य मुष्टं निधित्य निधित्य च, त्रिणाष्टं म-
 कलं पनेष्टिमन्त्राद्योः कदाभं मुष्टुः । पायं पायमुवाच-
 तश्चित्रनतीमुन्मनवर्गैर्मनित्यं ताण्डवउम्बरेण विधिना
 पायान्मन्त्राभरतः ॥ ॥ ईशाने सिन्दूरेणाष्टदलकल्पवयु-
 त्वात्तं ईशानं यमोदाधारे विधाय, तदधो (मुण्डभागं)
 नक्षत्रोद्यान्तरन्ध्रिनाष्टदलकल्पेषु
 वलिः सविन्दुत्रिकोणवृत्ताष्ट
 कल्पेषु गेये, पत्राष्टके भैरवा-
 एकं, शतदीपवृत्तत्रिकोणाष्टके
 नाष्टकाष्टके यमोदाधारे वयुनक्षत्रवृत्तं च पूजयेत् ॥ ॥ अमे-
 त्येष्टिमुष्टं नीताने मायाजालं वातुकोमे चित्तां चतुर्दशां

हस्तद्वयविस्तीर्णां लिखेत् ॥ पञ्चमस्तोत्रं पठेत् ॥ अथ पञ्चमं पूजये-
दुत्तमनो गुरुः ॥ “आधारशक्त्याः प्रविष्ट्यै, क्षीराभि-
वाय, वीजाभिराय, पद्माभिराय, प्रेताभिराय, प्रजवाभिर-
नाय, उन्मनाभिरायः” ॥ तेषु वस्तुनाभिरायं संस्थाप्य । पञ्च
मुष्टयागपत्रेषु चापनृणां विष्णुं हृत्पद्मादिकं मध्यक-
लशे बहुरूपभरवं च संस्थाप्य, “नन्दश्रेष्ठोऽन्तर्लोकवर्षात्मा
पूजयेत् ॥ “गः अग्राय” इत्यादि- (पृ. २१-पं. ७) प्राणा-
यामः । इत्यनेन कृत्वा- “ईशानेऽन्तर्लोकवर्षात्मा ॥ ऊर्ध्वीप-
थुः” इत्यादि- (पृ. २१-पं. ८) सर्वमन्त्रकवृत्तिरनुवादा-
वापट्, इत्यनेन कृत्वा ॥ “मुष्टयागप्रधानम्” ॥ तस्यै गुरवे
सर्वकं मातृ मायादिर्वा न पूजयेत् ॥ (वागी उग्रपूजा) । तस्यै,
गङ्गायै नमः । तस्यै, यमुनायै । तस्यै, गुरवे, परमगुरवे,
परमेश्वरगुरवे, परमाचार्याय, आद्यविद्वद्भ्यो नमः ॥ (पञ्च-
पत्रेऽप्यन्यं पूजयेत्) । जननाय नमः, भर्त्राय, अवर्त्राय, शो-
नाय अज्ञानाय, वैराग्याय, अवैराग्याय, ऐश्वर्याय (इत्य-

भक्त्यै मध्ये स्थापयेत् ॥ त्रितं चक्षुं पञ्चवक्त्रं दशबाहुं मन्त्र-
क्तिकम् । यत्नाद्यसुत्रेषु गङ्गादेर्दक्षकर्मवृत्तम् । मातुलुङ्गधनु-
धर्मकुम्भदर्पणवामकैः । वृत्तं नवान्मना पूज्यं माया-
देव्यामथान्वरम् ॥ बहुरूपभरवाय स्वधानमः । लम्बो-
जाय नमः । वेंवामदेवकाय, रंजयोरय, यन्तत्पुरु-
षय, शंईमानयकाय नमः । ऊर्ध्वनिष्कलत्रचन्द्रभरवाय-
नमः । हःजननाय नमः अथायकम्, ह्रींअनुमशक्तयेनेनाभ्यां,
ह्रींमनयनाय, ह्रींअनायिवोधनिष्ठा, ह्रींनुमिभिर, ह्रींमर्व-
युताय ॥ श्रीमानादेव्यै स्वधानमः ॥ ह्रींमिष्यताय ॥ तेषु
पञ्चमेषु विष्णुसिंहात्मिकादि-पूर्वार्त्तं भैरवाष्टकं स्वदीपाष्टकेषु
मातृका पूजयेत् ॥ ईशाने, नन्दारभैरवाय नमः, उ, भीषणने,
वामने, कयादेष्टने, पद्मिने, उन्मनने, नैकेतो, क्रोधराजने,
द, चण्डने, वा, स्कन्ने, पूर्वे, अस्तिताङ्गभैरवाय नमः ॥ ईशाने ।
ऊर्ध्वीश्रींमहालक्ष्म्यै नमः । उत्तरे । ऊर्ध्वीश्रीं यंचामु-
ष्टाय, तस्यै ऊर्ध्वीश्रीं । पंचारात्रे । पद्मिने, ऊर्ध्वीश्रीं एन्द्राय,

नैवेद्ये । अर्घ्यांश्चादौष्ण्यं, दक्षिणे, अर्घ्यांश्चैकोमायै,
जाम्बवे, ईकं माहेश्वर्यं, पूर्व, ई अर्घ्यांश्चैकोमायै ॥ नैवेद्यं,
गुणदि । अमृतेशमृद्रवा अस्माय शक्तये शिवकलमदेवता-
भ्यः ३ संहारमै, भीषणमै, कपालेश, उन्मत्त, क्रोधराज,
भ्यः ३ । महालक्ष्म्यै, चामुण्डायै, वाराह्यै, ऐन्द्रायै, वैष्णव्यै, कौमायै,
माहेश्वर्यै ब्राह्म्यै, मायादेवीसहिताय, बहुरूपभैरवाय,
मुण्डयामदेवताभ्यः भूपोनमः ॥ अपमयेन ॥ अथतावन्
विषं भैरवगोत्राय रुद्राय भूपः स्वधानमः ॥ नयेन ॥ तन्म-
हेद्यायवि ३ । अग्निष्वात्तेभ्यो ३ यमान्नकार्यवि ३ ॥ अ-
थतावन् अग्नस्य शक्त्याः भैरवस्य । संहारभैरवस्य, भीषण-
कपालेश, उन्मत्त, क्रोधराज, चण्ड, रुद्र, - अमिताङ्गभैरव-
स्य ८ । महालक्ष्म्याः, चामुण्डायाः, वाराह्याः, ऐन्द्रायाः,
वैष्णव्याः, कौमायै, माहेश्वर्याः, ब्राह्म्याः ८ मायादेवीस-
हिताय बहुरूपभैरवस्य । आत्मनोऽपितुर्भैरवगोत्रस्य रुद्रस्य
वा मातुः भैरवगोत्रायाः रुद्राण्याः परलोके प्रकाशप्राप्तये
शिवमायुज्यार्थं अमृतशक्तिभैरवकल्पभूजं मुण्डयामकलम
देवताभूजमचीमहं करिष्ये ॥ एवमेव पञ्चासनम् ॥ अस्माय
शक्तये भैरवाय । संहारभैरवाय ८ महालक्ष्म्यै ८ मा-

उन्मत्त, क्रोधराज, चण्ड, रुद्र, अमिताङ्गभैरवाय ८ महा-
लक्ष्म्यै, चामुण्डायै, वाराह्यै, ऐन्द्रायै, वैष्णव्यै, कौमायै,
माहेश्वर्यै ब्राह्म्यै, मायादेवीसहिताय, बहुरूपभैरवाय,
मुण्डयामदेवताभ्यः भूपोनमः ॥ अपमयेन ॥ अथतावन्
विषं भैरवगोत्राय रुद्राय भूपः स्वधानमः ॥ नयेन ॥ तन्म-
हेद्यायवि ३ । अग्निष्वात्तेभ्यो ३ यमान्नकार्यवि ३ ॥ अ-
थतावन् अग्नस्य शक्त्याः भैरवस्य । संहारभैरवस्य, भीषण-
कपालेश, उन्मत्त, क्रोधराज, चण्ड, रुद्र, - अमिताङ्गभैरव-
स्य ८ । महालक्ष्म्याः, चामुण्डायाः, वाराह्याः, ऐन्द्रायाः,
वैष्णव्याः, कौमायै, माहेश्वर्याः, ब्राह्म्याः ८ मायादेवीस-
हिताय बहुरूपभैरवस्य । आत्मनोऽपितुर्भैरवगोत्रस्य रुद्रस्य
वा मातुः भैरवगोत्रायाः रुद्राण्याः परलोके प्रकाशप्राप्तये
शिवमायुज्यार्थं अमृतशक्तिभैरवकल्पभूजं मुण्डयामकलम
देवताभूजमचीमहं करिष्ये ॥ एवमेव पञ्चासनम् ॥ अस्माय
शक्तये भैरवाय । संहारभैरवाय ८ महालक्ष्म्यै ८ मा-

यादेवीमहिताय बहुमपभेगाय सुमानः पूजयामि ।
अमे शक्ति भैरवं । संहारभैरवं ८ महाकदमीं चामुण्डां
वागहीं ऐन्द्रीं वैष्णवीं कामारीं माहेश्वरीं ब्राह्मीं ८ माया
देवीमहिताय बहुमपभेगमभैरवाय ॥ “कट्ट अयापकट्ट” ।
लाजाय ॥ अयाय शक्तये, भैरवाय, संहारभैरवाय ८ कथं
स्वात्मनः ॥ “कट्ट अयापकट्ट” । आपःजीरं ॥ अय, अये,
भैरव । संहारभैरव ८ महाकदमीः चामुण्डे वागहि
ऐन्द्री वैष्णवि कामारि माहेश्वरि ब्राहि ८ मायादेवी-
सहितबहुमपभैरव ॥ इदं सौन्दर्यमभ्यासनः । अयायै
मन्त्रायैदं दक्षिणान्तः । शिवायैदेवी शैवान्तः ॥
(नमोस्तुते महादेवि सर्वोपद्रवनाशिनि । इत्यारम्भे स्व-
भावमे निन्दे निन्वात्मके भिद्ये ॥ कलकट्टाङ्गुलिं
मायाभावात्तमध्यमे । अय्यंके कलनातीने ज्ञाने नि-
त्योदिते परे ॥ तयोदयविनिर्मुक्ते निन्वात्मके निराश्रये ।
शक्तिवीजमभावमे शक्ति कायादिनीधारि ॥ लाजा-

कारे स्रवाकारे परिपूर्णं कृपापरे । त्वं देवि सर्वदेवानां
व्यापकत्वेन संख्यिता ॥ त्वया ज्वाप्तमिदं सर्वं भूतमगं
चराचरम् । अद्यात्माकं हितार्थाय सन्निधानं कुरु प्रभो ॥
रक्तार्चनमः काल्ये चण्डाक्ष्ये महोच्छ्वागायै करालिन्यै
दन्तुर्गायै, भीमवक्रायै महाबलायै ज्वाल्तामुख्यै उपायै
महाकदम्यनभैः ॥ अपनयेन । यमान्नकार्ये वि-कालगम्ये
धी-नम्रवर्णाय- ३ । अद्यवाचन् पितुःभै पराचीकर्मनि-
पण्योक्ते महाप्रपञ्चये शिवमायुज्यायै) * ईशाने महाकदमी
दीपं परित्यज्यमभिनमैः ॥ * सत्येन । (नमोस्तुते ० । अपस-
येन । यमान्नकार्ये वि ३ ।) उत्तरे चामुण्डादीपं । वायो
वागहीदीपं । पश्चिमे ऐन्द्रीदीपं । नैर्ऋते वैष्णवीदीपं
एक- । दक्षिणे कामारीदीपं । आग्नेये माहेश्वरीदीपं । पूर्वे
ब्राह्मीदीपं परित्यज्यमभिनमैः ॥ “ततोऽध्वर्यं च, पञ्च पृथक् २” ॥
अद्यवाचन् पितुःभैर-पराची-अस्रकलशप्रीत्या-परप्रकाशप्रा-
प्तिरस्तु जन्तुः प्रीयतां प्रीयेन्तु । १। एवं । अद्यवाचन् शक्तिः

कांग्रेस १

२५२

【参考文献】

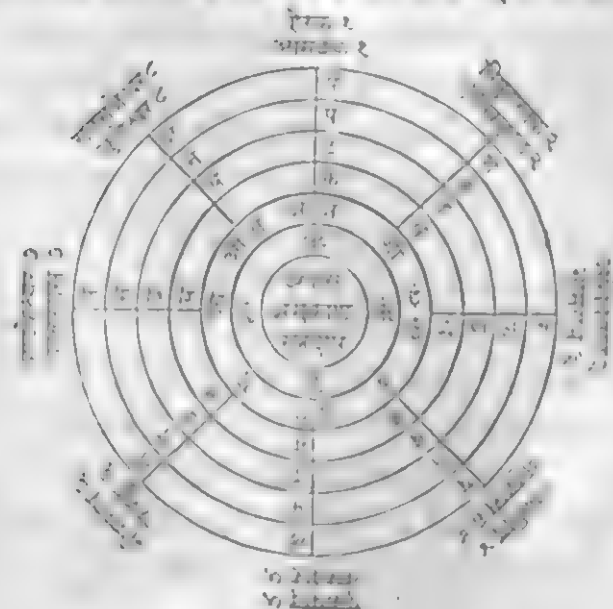
श्री-॥ भैरवः श्री- ॥ क्व ईमान्तरिदृष्टेः क्वान्तरिदृष्टेः क्वान्तरिदृष्टेः
 एकानां चाश्रयं ॥ अथनाथं पितुः मै-पमनी-मनामनी-
 सहितसंहारमैरवः श्रीनां श्रीगेणु ॥ एतं । आनुष्टुप-गीत-
 णमै- ॥ वाराहीम-कपालेश्वरमै- ॥ ऐन्द्रीम-उत्तममै- ॥ वैष्ण-
 वीस क्रोधराजमै- ॥ कामादीम-चण्डमै- ॥ मातङ्गमै- ॥ कृष्ण-
 मै- ॥ ब्राह्मीमहितोभितान्तरमैरवः श्रीनां श्रीगेणु ॥ "मै-
 न" ॥ एता देवताः ॥ "अथ मायाजातयः । तुजा" ॥
 ("उक्तं च" । सप्तान्तरकर्मणो तु संयमनामस्तुतिभिः । प्रकृ-
 तस्तु च तद्वामे तद्वहिर्दिशममगः ॥ १ ॥ आसीनां
 चतुर्णां तु कूर्मादिप्रदं ततः । कटपदां पुरीं तु चण्ड-
 शास्त्रधाम्नि ॥ २ ॥ मण्डपस्य दक्षिणे तु कृष्णनाम्न
 मैरवे । मण्डपस्य पश्चिमे तु जडननाम्न तामरे ॥ ३ ॥
 यदभवाद्योचरे तु ईमाने शयनप्रभाः । रक्तानिभूतं दीपं
 दध्यान्नामाधुरोपरि ॥ ४ ॥ मायाजातयः । तुजा । देव-

कर्मशास्त्रे]

२५३

[शिवनिर्वाणविधिः

कार्दार्थ पूजयेत् । आमर्दकं च कङ्कालं भीमरावाष्टुदा-
सकम् ॥ ५ ॥ करवीरं कङ्काल्यं कालग्रामं कुलेश्वरम् ।
मायाजालक्रमेणाशु जीवमाकृष्य चार्चयेत् ॥ ६ ॥

मध्येस्तदीपं बहिःक्षेत्रपालाष्टकं विधानं कर्णिकायां
 आसनपूजा ॥ “आमनायनमः, अनन्नाय, आधारशक्त्यै,
 पृथिव्यै, धर्माय, अधर्माय, ज्ञानाय, अज्ञानाय, वैराग्याय,
 अवैराग्याय, कर्णिकायै, शनदलपद्मामनाय महामदल-
 पद्मामनायनमः” ॥ तदुपरि द्रव्यपूर्णशत्रेमायादेवीं ध्यात्वा
 पूजयेत् ॥ परमेश्वरोत्सङ्गस्यां मायादेवीं नमर्याप्तावस्थाम् ।
 श्यामां स्मेरमुखपद्मां द्विकराभ्यां मीकनपाशाकुशध-
 राम् ॥ ॐ ह्रीं परमेश्वरोत्सङ्गस्यै मायादेव्यै नमः ॥
 हामित्यज्ञानि ॥ (बहिः क्षेत्रपालाष्टके पूर्वविदि ईशानात्म) ।
 पूर्वे, आमर्दकायनमः । ओम्ने, कङ्कालाय । दक्षिणे, भीम-
 रावाय । नै, अट्टहासाय प, करवीराय । वा, कङ्कालायाय ।
 उत्तरे, कालग्रासाय । ईशाने, कुलेधरायनमः ॥ गुप्तादि निवे-
 द्यम् । मायादेव्यै-आमर्दकाय ८ ठःठःठः द्रव्यममपिणेनमो
 नैवेद्यं ॥ नमोऽस्तु सर्वयोगिभ्यः ॥ नमोऽस्ति तात्मप्रका
 (५.२२७) अद्यतावत् मायादेव्यै आमर्दकाय ८ धूपोनमः ॥

“असत्येन” अद्यतावत् पित्रे भैरवगो-पराचीक-धूपः स्व-
 धानमः ॥ “सत्येन” । तन्महेशायवि ३ अग्निष्वात्तेभ्यो
 ३ यमान्तकार्यवि ३ मध्ये मायादेव्याः आमर्दकस्य कङ्काल-
 लस ८ आत्मनो-पितुः भैरव-अन्त्येष्टिक-प्रकाशपदवीप्रा-
 त्यर्थं मायाजालपूजनमर्चामहं करिष्ये ॥ मध्ये मायादेव्याः
 आमर्दकस्य ८ इदमासननमः ॥ मध्ये मायादेव्यै आमर्द-
 काय ८ गृष्णान्वः पूजयामि मध्ये मायादेवीं आमर्दकं ८
 आवाहयिष्यामि ॥ “फट् अस्त्राय फट्” लाजाय । मध्ये
 मायादेव्यै आमर्दकाय ८ पायनमः ॥ फट् अस्त्राय फट् ।
 आपःक्षीरं । मध्ये मायादेवि, आमर्दक ८ इदं वोऽध्यनमः ॥
 पद्मं गन्धानिपुष्पादिदक्षिणान्तम् ॥ तिलक्षतैर्मध्येदीपपूजा ॥
 नमोऽस्तुते महादेवि (५.२४०-२१) अवोरेधरीदीपं परिकल्प-
 यामि नमः ॥ नमः ॥ अद्यतावत्-पितुः भैर-पराचीक-माया-
 देवीप्रीत्या प्रकाशप्राप्तिरस्तु मायादेवी प्रीयतां प्रीताऽस्तु ॥
 सत्येन । अद्यतावत्-आमर्दकादिक्षेत्रधराष्टकप्रीत्या-परप्र-

कामाग्रामिरस्तु आमर्दकादिशेषाणां प्रीयन्तां प्रीताः सन्तु ॥
 एता देवताः ॥ ततो द्विजिजनं निन्देत्सज्जनं कुर्वीत ॥ ततो-
 दीर्यं वधा । मायाजालमायुक्तावर्षात्मास्वयमनुः (भद्रको)
 जयतु ॥ प्रथम्य विज्ञातेन । “मायाजालकमानीवजी-
 वार्पणपुरःसन्म् । यत् पटवमंशुर्दं योजयामि परेपदे ॥
 नाथाज्ञां देहि मे तस्मात्तदाज्ञातमानमः । शुक्तोहं
 जगद्भर्तुं सर्वोद्धारं किमहुनम्” ॥ इति गण्डवर्णनं परमे-
 श्वरेण यजमानां भासन्त्यर्पणविधिः कुण्डमानीषं यजमान् ॥

“जयाधिकर्म” ॥ तिस्रोऽंशं कुण्डं वा कुण्डं कृत्वा
 गण्डवर्णनं पूर्णम् ॥ ॐ श्रीपशुपतये नमः ॥
 नाथाय नमः । ॐ नमः, श्रीधिर, पशुधिर, कुर्वन्, कुर्वन्, फट्
 अस्मा ॥ नमः नमः ॥ ॐ नमः पट्विजयन्तनाम्नाय
 ज्ञानमादाय गन्तव्यार्थः संपन्नः ॥ तेनाज्ञातव्यपात्रात्कुण्ड-
 संस्कारः ॥ ॐ नमः प्रोक्षणं करोमि फट् । उद्भवन्ते । मत्स्रोद्धार-
 णं । पूर्णं । मजीकरणं । तेन नमः । कुर्वन्ते । नार्जितं । केपन्ते ।

मृत्तिकापूर्णं । हः फट् अवगुण्टनं । हः फट् प्रोक्षणं करोमि
 फट् ॥ “कुण्डस्य” ॐ लंक्रियायुक्तयात्मने कुण्डाय, गन्धादि ॥
 ततः कुण्डमध्ये “ॐ हं फट् वजीकरणं करोमि फट्” इत्यनेन
 पूर्वाभर्दं विजीकरणं ॥ तस्य ज्ञानसंज्ञेन “हः फट् प्रोक्षणं करोमि-
 फट्” विजयमुद्रया “ॐ हं अवगुण्टनं करोमि हं” ॥ पञ्चगव्यान्
 कुण्डस्य पूर्ववद्वादजनं संस्कारान् ज्ञानसंज्ञेन ॥ हः फट् प्रोक्षणं करोमि-
 फट् १२ ॥ नवामे पूर्वाभर्दं उच्यते दर्मं संस्थाप्य चतुष्पथं
 नृत्तया तत्र सप्तकाण्डविष्टरं संस्थाप्य “वागीश्यासनाय
 नमः” इत्यासनं पुष्पेन सम्भूज्य “ॐ गुं भगवति वागीश्वरि आ-
 गच्छ २ सन्निष्ट २ सन्निधत्स्य २ सन्निरुद्धाभव २ सन्नि-
 धेहि २ भगवति अवगुण्टयामिनमः अमृतीकरोमिनमः” ॥
 नीलोत्पलदलदयामामृतमञ्जारालोचनाम् । सर्वलक्षण-
 सन्पूर्णा सर्वाभरणभूषिताम् ॥ ध्यात्वा चैवंविधां देवीं
 स्थापयेत्कुण्डमध्यगाम् । ब्रह्मस्थानोपविष्टां च द्वारामिमुख-
 भद्रदाम् ॥ (इति ध्यात्वा पूजा ।) “ॐ हं भगवति वागीश्वरि”

पायं गृहाणनमः । एवं (अर्घ्यं आचमनीयं गन्धं अर्घपुष्पाणि
 धूपं रत्नदीपं) गृहाण नमः । ॐ हूं वागीधर्ये नमः ॥ योनि
 मुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ ईशानशिरसमुत्तानामृतमुमतीं भावयेत् ॥ ततोऽग्नि-
 मानीय । ज्ञानखड्गेन “फट्प्रोक्षणं करोमि फट्” इत्यखजलेन प्रो-
 क्षयेत् ॥ “फट्निरीक्षणं करोमि फट्” लिङ्गमुद्रयाऽवगुण्ठनम् ॥
 फट् अवगुण्ठनं करोमि फट् ॥ पूजा ॥ रंज्ञानशक्त्यात्मने
 अग्रये नमः गन्धादि ॥ पुनरक्षतपुष्पैः । ॐ ह्रीं साधक २ कह
 कह-ज्वल २ सर्वधाम सर्वग सर्वेश्वर सर्वभक्षक सर्वमन्त्रा-
 र्चिणे जय २ भैरवाग्रये पापेन्धनाग्रये कालाग्रये शुद्धते-
 जसे हूं फट् फट् फट् स्वाहा ॥ दर्भकाण्डद्वयं प्रज्वाल्य “फट् फ-
 व्यादं निष्कर्षयामि फट्” नैर्ऋते क्षिपेत् ॥ तिलाहुतिः ॐ
 अग्नेः भैरवाग्नेः क्रव्यादशुद्धिं करोमि स्वाहा ५ । ॐ
 भैरवाग्नेः क्रव्यादशुद्धिरस्तु स्वाहा ३ । ॐ हूं ज्ञानशक्त्या-
 त्मने अग्रये नमः” इति गन्धादिपूजा ॥ पूर्वार्धेण दर्भत्रयेणाऽममा-
 च्छाद्य “ॐ हूं अग्रेराच्छादनं करोमि हूं” इतः कुण्डाद्वह्निर्वागीशी

स्वाम्योः, तदनु अग्निपात्रं हस्तद्वयेन गृहीत्वाऽग्नेधेननयाज्या-
 लम्पं गृहेण गृहीत्वा वामनामापुटेनाग्निं यदि प्रविश्य सर्वतन्वा-
 न्तो मेति श्रुत्य वह्निर्दक्षिणनासापुटेन सूक्ष्ममुत्तार्य (स्वयं) “अह-
 मेव भैरवः” इति भैरवाभिमानं गृहीत्वा वह्निं मुक्तव्यं ध्यात्वा
 मातं वागीधीं ध्यात्वा कुण्डोपरि “भ्रामयामिनमः” इति त्रिः
 परिभ्रम्य “ॐ हूं योजयामिनमः” इति वागीश्या योनीं कुण्डे
 वतिं क्षिपेत् ॥ प्रोक्षणं “हः फट्प्रोक्षणं करोमिनमः” ।
 ततो वागीधीमुपरि दर्भाणि दद्यात् । ॐ हूं वागीश्या योनिं
 प्रज्वालयामिनमः ॥ ततोऽष्टामु दिक्षु दर्भं दद्यात् ॐ हूं
 अजराटं करोमिनमः ८ । ततो वागीश्याः “ॐ हूं फट्
 वागीश्याः कर्तृत्वं व्रामामिनमः” इति सप्तदर्भमिष्टं दद्यात् ।
 ततोऽग्नेः पूजाऽनन्तमुत्तरीः “ॐ हूं अग्निगर्भाय नमः” गन्धादि ॥
 ततोऽग्नेः पूजाऽनन्तमुत्तरीः ॥ ॐ ह्रीं हिरण्यार्ये नमः त्रीं-
 कृष्णार्ये प्रीतिजनकार्ये श्रीं अतिरिक्तार्ये प्रेमुप्रभाय ॐ श्रीं
 रक्तार्ये श्रीं वहुत्वार्ये नमः । आरपात्त ॥ ॐ गंगेशा-

यनमः कुङ्कुमाराय श्रीश्रियै संसरत्यै तैलस्म्यै वंविश्व-
 कर्मणे नमः ॥ तिलाहुतिः ॥ ॐ रं अग्नेर्गर्भाधानं करोमि-
 स्वाहा ३ ॐ रं अग्नेर्गर्भाधानं सम्पद्यतां स्वाहा ३ “व्यो
 अग्ने पुमान्भवनमः” इति कुशाग्रेण जलमिन्दुं निवेत् । “व्यो
 अग्ने पुंसे नमः” इति गन्धादि ॥ तिलेन व्यो अग्नेः पुं-
 सवनं करोमिस्वाहा ३ व्यो अग्नेः पुंसवनं सम्पद्यतां
 स्वाहा ३ ॥ “रं अग्ने विभक्तावनमो भवनमः” इति सम-
 ग्रमिशरीरमुज्ज्वल्य । रं अग्नेः सीमन्तोन्नयनं करोमिस्वाहा
 ३ रं अग्नेर्नैत्रत्रयकल्पनां करोमिस्वाहा ३ रं अग्नेः शिरः
 स्कन्दा, कटि, पादा, सर्वाङ्गानि, कल्पयामिस्वाहा ३ रं
 अग्नेः सीमन्तोन्नयनं सम्पद्यतां स्वाहा ३ रं अग्निजीव-
 यामिस्वाहा ३ “फट् अग्ने प्रसवामिमुसोभवनमः”
 कुशाग्रेण जलमिन्दुं । “फट् अग्ने नमः” इति गन्धादि ॥
 तिलाहुतिः । ॐ ह्रु अग्नेर्जीवकर्म करोमिस्वाहा ३ एवं सम्प-
 द्यतां स्वाहा ३ “फट् अग्नेः सतकमुद्भिर्भवतुस्वाहा”

इत्यस्मात्प्रसा कुण्डपार्श्वानि प्रोक्ष्य ॥ तिलैः फट् अग्नेर्वैकोद्गाटनं
 करोमिस्वाहा ३ एवं सम्पद्यतां स्वाहा ३ फट् अग्नेर्वैका-
 भिवारं करोमिस्वाहा एवं सम्पद्यतां स्वाहा । ततोऽभ्युक्षेत् ॥
 फट् शिवाग्निपरिसमूहामिफट् ३ । फट् शिवाग्निपर्युक्षामि-
 फट् ३ । फट् शिवाग्निपरिपिश्यामिफट् ३ ॥ एवं ९ ॥ हः फट्
 अग्निमाऽऽवृणामिफट् ॥ (पूर्वत्रयः पुनः पञ्चपञ्चापि चो-
 त्तरेत्रयः । प्रक्षेप्या असमन्त्रेण स्वाचार्यैर्वैज्ञसिद्वये) ॥ १६ ॥
 ततोऽभिष्टन्यासः पूर्व ॥ ब्रह्मणेनमः, दक्षिणे रुद्रायनमः, उत्तरे
 सदाशिवायनमः, पश्चिमे विष्णवेनमः ॥ तिलाहुतिः । ॐ ह्रुं
 वागीश्याः कङ्कणमोक्षं करोमिस्वाहा ३ एवं सम्पद्यतां
 स्वाहा ३ तत्सर्गकाण्डविष्टस्त्र्यं पूर्वोक्तकङ्कणं विमुच्य, तिलैः ॥
 ॐ अग्नेर्निष्क्रमणं करोमिस्वाहा ३ एवं सम्पद्यतां स्वाहा ३ ।
 व्यो अग्नेरादित्यदर्शनं करोमिस्वाहा ३ एवं सम्पद्यतां
 स्वाहा ३ ॥ कुशाग्रेऽभ्युक्षेत् “ॐ जुं सः भैरवाग्निर्भवनमः”
 इति मिश्र्य ॥ “ॐ जुं सः भैरवाग्ने नमः” इति गन्धादिः ।

तिलैः ॐ जुंसः अग्नेर्भैरवाग्निरिति नामकरोमिन्वाहा ३ एवं सम्पद्यतां स्वाहा ३ । “रक्तं जटाधरं वाहिं चित्रयेद्रक्तवाससम् । वामोत्सङ्गगतस्त्राहं द्विभुजं रक्तलोचनम् ॥ शु-
कपृष्ठासनं देवं ज्वालाश्मश्रुविभूषितम् । ईदृशं चिन्तयेद्देवं हव्ये कव्ये च पायक” इति ध्याने ॥ इति नामकरणम् ॥
पूर्वव्रक्षणेनमः ब्रह्मन् पायादि गृहाणनमः इति सम्पूज्य ।
तिलैः । ओं व्रक्षणे स्वाहा ३ “ब्रह्मन् धाम्यतां” इति पूर्वविष्टं भोजयेत् ॥ अनेन क्रमेण दक्षिणे रुद्रायनमः । २ ।
उत्तरे सदाशिवायनमः । ३ । पश्चिमे विष्णवेनमः “विष्णो
धाम्यतां” ४ ॥ तदनु ॐ हूं वागीश्वर्येनमः । वागीश्वरि
पायादि गृहाणनमः । तिलैः । ॐ हूं वागीश्वर्ये स्वाहा १० तर्पणं
सृष्टिस्थितिलये दक्षे भोगमोक्षप्रदे शिवे । वागीश्वरि नमस्ते-
ऽस्तु गच्छ देवि स्वविष्टम् । वागीश्वरि धाम्यतामिति विष्ट-
रविष्टयेत् ॥ पुनः भैरवागौ हन्यवनाणं चतुर्विंशति “इध्मा-
होमो” लालनिवारणार्थं ॥ “यथा” ॐ जुंसः भैरवाग्निं

तर्पयामिन्वाहा २४ ॥ “यथ सुकसुवर्गसंस्काराः” ॥ “अग्नौ फट्
तापनं करोमि फट् । शिवाम्भसा “फट् प्रोक्षणं करोमि फट्” ।
अग्निमुद्रया “हूं अवगुण्ठनं करोमि हूं” ॥ अग्नौ त्रिर्भान्
“फट् भ्रामणं करोमि फट्” । “फट् प्रोक्षणं करोमि फट्” ॥
“कुम्भमुच्ये र्जननाहयेणाग्नस्पर्शः” ॥ पुनः प्रोक्षणं ।
तापनं । भ्रामणं । “ज्ञानतन्त्रमन्त्रेण मध्यस्पर्शः” । भ्रा-
मणं । तापनं । मार्जनं । मूलेन मूलस्पर्शः ॥ ततो ज्ञान-
रसाह्वे नरोमुक्तौ सुखसुखी संन्यास्य, शिवशक्तिस्त्वौ पूजयेत् ॥
शिवशक्तिस्त्वांनमः । गन्धादि ॥ ऊर्ध्वमुक्तां कृत्वा । शिवा-
यनमः । शक्तयेनमः । गन्धादि द्वयोर्मूले, आत्मतत्त्वा-
यनमः १ । गन्धे, विद्यातत्त्वायनमः २ । शिरसि, शिव-
तत्त्वायनमः ३ ॥ “अथाज्यसंस्काराः” ॥ शिवाम्भसा “हः
फट् प्रोक्षणं करोमि फट्” । हः फट् अवगुण्ठनं करोमि फट् ।
हः फट् तापनं करोमि फट् । अथाग्नेर्दिशि दीप्तिमुद्रायं । हं उ-
द्वासनं करोमि फट् । ततो योनीं त्रिर्भान् । ॐ हः फट् भ्राम-

यामिफट् । अनामिकाहुष्ठाभ्यां पिष्टरेण “ॐ हः फट् उत्प्लवनं
करोमिफट्” । इति संमुखानयनं । “फट् संप्लवनं करोमि-
फट्” इति पराङ्मुखानयनं । दर्भोरुकेनाज्यमाग्राध्याये “फट्
प्रेक्षणं करोमिफट् । पुनर्ज्वलद्दर्भोरुकेन नीराजनं “फट् नीरा-
जनं करोमिफट्” ॥ अमाबुल्लुके प्रक्षिपेत् “फट् पर्यग्रीकरणं
करोमिफट्” । पुनः फट् प्रेक्षणं करोमिफट् । अमृतमुद्रयाऽमृ-
तीकृत्य मूलेन साङ्गेन पूजनम् ॥ तत आज्यमाग्राध्याये दर्भद्वयं
पूर्वाग्रं संस्थाप्य भागत्रयं नाडियं ध्यायेत् ॥ ॐ हं नाडि-
कात्रयकल्पनां करोमिनमः ॥ तासां पूजागन्धार्थैः । दक्षिणे
ॐ हं ज्ञानशक्तये नमः । ॐ जुं पिङ्गलार्थे नमः । वामे ॐ
हीं क्रियाशक्तये नमः । ॐ सः इडार्थे नमः ॥ मध्ये । ॐ हं
इच्छाशक्तये नमः । ॐ हं सुपुष्णार्थे नमः ॥ एवं वक्षेरभि भा-
गत्रयं । ॐ भैरवाग्नेः भागत्रयकल्पनां करोमिनमः । वक्षिदक्षे ।
ॐ जुं सः ज्ञानशक्तये नमः । ॐ जुं सः सूर्यधाम्ने पिङ्गलार्थे नमः ।
वह्नि-वामे । ॐ जुं सः क्रियाशक्तये नमः ॐ जुं सः सोमधाम्ने

इडार्थे नमः । वह्नि-मध्ये । ॐ जुं सः इच्छाशक्तये नमः ।
ॐ जुं सः वह्निधाम्ने सुपुष्णार्थे नमः ॥ इति सम्पूज्य । सुवेग
होतः । तत्रादी (शुक्लपक्षकम्) । आज्यदक्षिणमाग्राद्विदक्षना-
भागे ॐ जुं सः अग्नये स्वाहा । आज्यमध्यमाग्राद्विदक्षना-
भागे ॐ जुं सः सोमाय स्वाहा । आज्यमध्वमाग्राद्विदक्षना-
भागे ॐ जुं सः अग्नीषोमाभ्यां स्वाहा ॥ (कृष्णपक्षे) आज्यदक्ष-
िणमाग्राद्विदक्षनाभागे ॐ जुं सः अग्नये स्वाहा । आज्यमध्वमा-
ग्राद्विदक्षनाभागे ॐ जुं सः सूर्याय स्वाहा ॥ आज्यमध्वमाग्राद्वि-
दक्षनाभागे ॐ जुं सः अग्निषूर्याभ्यां स्वाहा ॥ ॐ जुं सः
अग्नेः प्राधानं करोमिस्वाहा ३ एवं सम्पद्यतां स्वाहा ३ ।
ततोऽग्नेर्भक्तिः पूजयेत् ॥ राज्यार्थदार्थे नमः । दाहजन-
न्यैः । मृत्युदार्थे । शत्रुहारिण्यैः । वशीकर्त्र्ये नमः । उच्चा-
टिने । अर्थदार्थे । मुक्तदार्थे । सर्वसिद्धिदार्थे नमः ।
गन्तव्ये । पूर्वा । ॐ ह्रीं श्रीं भैरवाग्नेर्जिह्वाः कल्पयामि स्वाहा ॥
पञ्चमसंज्ञाः श्रोत्रे होतव्ये । ॐ राज्यार्थदार्थे स्वाहा ९

एष भगवांल्लम्बोदरः शर्मनः ॥ ॥ ॐ मृदंनः गणपतिवह-
भायैस्वाहा १०८ गामित्यज्ञानि पूर्णा । द्विभुजां हसितान-
नाम्बुजामतिरक्ताम्बरधारिणीं शुभाम् । दधतीमभयं
वरं हृदि प्रभजेऽहं गणनाथवहभाम् ॥ ॐ ह्रीं ह्रीं मः सूर्या-
यस्वाहा १०८ हामित्यज्ञानि । पूर्णा सूर्यमौर्वणवर्ण
मुनिगणनमितं चारुहासं विनेत्रं, रक्ताब्जं स्वर्णकुम्भं
गुरुचिरवसनं धारयन्तं भुजाभ्याम् । वामे च्छायासमेतं
रथवरवहनं शुक्लवर्णाब्जमध्ये निष्ठुतं स्थूलमूर्ध्मं सकल-
जननुतं ध्यानकाले भजेऽहम् ॥ ॥ ॐ रां विस्फुरायै-
स्वाहा । गामित्यज्ञानि । विनेत्रां द्विभुजां देवीं वराब्ज-
यलसत्कराम् । पद्मासनं दमदन्तां सूर्याऽङ्के विस्फुरां
सरेत् ॥ ॐ कटं कां कुमारायस्वाहा । १०८ कामिति ।
घण्टां सुवर्णरचितां रुचिरां पताकां शक्तिं दधानमपि
चारु शिखण्डवर्हम् । भूयात्मदत्तुवदनो भवतां विभूत्यै
सद्व्यतिर्वयसि बालमयाः कुमारः ॥ श्रीशिवै-

स्वाहा । शान्तिव्रतानि । माननमामि कमले कमला-
यनाक्षि श्रीविष्णुहृत्कमलवामिनि विश्वमानः । श्री-
रोदजे कमलकोमलगर्भगौरि लक्ष्मिः प्रसीद मन्त्रं
नमतां यम्ये ॥ मांसीं मरयत्यैस्वाहा । गामित्यज्ञानि ।
वार्ध्यां पूर्णनिशाकरोज्ज्वलमूर्ध्यां कर्पूरकुन्दप्रभां चन्द्रार्धा-
क्षितमन्त्रकां निजकरः संविभर्ती सादरम् । वीणापद्मगुणं
मुधाज्जलनं विद्यां च तुङ्गमनीं दिव्यैरभरणैर्विभूषि-
तवतुं मिहायिरुढां भजे ॥ ॐ ह्रीं लक्ष्म्यैस्वाहा । ह्रीं ह्रीं-
नित्यज्ञानि ॥ कान्त्या काञ्चनसन्निभां हिमगिरिप्रस्थ-
धनुर्मिर्गजैर्होन्निक्षप्रहिरण्मयामृतघटैरासिच्यमानां श्रि-
यम् । विशाणां वरदाब्जपुष्पमभयं हस्तैः किरीटोज्ज्वलां
श्रीमाधन्यनिनम्यविभूषयुगलां वन्देऽरविन्दस्त्रिताम् ॥
ॐ वं विभूषयैस्वाहा १०८ वांसीमित्यज्ञानि । (अथ स्वामि-
नमेत्तेन संयुतः शिवयोगतः । सर्वमाधारणमुप्यो बहुरूपो
नमस्तस्मै) १ बहुरूपमैरयावर्षापदस्वधानमः स्वाहा १०८

ॐ हूं अघोरेभ्यो ध धोरेभ्यो घोरघोरस्तरेभ्यश्च । सर्वतः
 शर्व सर्वेभ्यो नमस्ते रुद्ररूपिभ्यो हूं सकलस्य च्छन्दभट्टा-
 रकभैरवाय स्वाहा १०८ ॥ त्रिपञ्चनयनं देवं जटामुकुट-
 मण्डितम् । चन्द्रकोटिप्रतीकाशं चन्द्रार्धकृतशेखरम् ।
 पञ्चवक्त्रं विशालाक्षं सर्पगोनासमण्डितम् । वृश्चिकरत्रि-
 वर्णमैर्हारेण तु विराजितम् । कपालमालाभरणं सङ्घ-
 टकधारिणम् । पाशाङ्कुशधरं देवं शरहस्तं पिनाकिनम् ॥
 वरदाभयहस्तं च घण्टाहस्तं त्रिशूलिनम् ॥ वज्रदण्डकृ-
 ताटोपं परबामुधहस्तकम् । मुद्गरेण विचित्रेण धृतेन तु
 विराजितम् ॥ सिंहचर्मपरीधानं गजचर्मोत्तरीयकम् ।
 अष्टादशभुजं देवं नीलकण्ठं सुतेजसम् ॥ ऊर्ध्ववक्त्रं
 महेशानि स्कटिकाभं विचिन्तयेत् । आपीतं पूर्ववक्त्रं
 तु नीलोत्पलदलप्रभम् ॥ दक्षिणं तु विजानीयादामं चैव
 विचिन्तयेत् । दाडिमीकुसुमप्रख्यं कुकुमोदकसन्निभम् ॥
 चन्द्रावुधप्रतीकाशं पथिमं तु विचिन्तयेत् । सच्छ-

न्दमैखं देवं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ध्यायेद्देवं यस्तु युक्तान्मा-
 क्षिप्रं सिद्धानि मानवः । पूर्वं या ना मया कृता अघोरा
 शक्तिरुत्तमा ॥ यादृशं भैखं रूपं तस्यान्तादृशमेव हि ।
 भैखं पूजयित्वा तु तस्योत्सङ्गनां सरेत् ॥ ईषत्कराल-
 वदनां गम्भीरविपुलम्बनाम् । प्रतप्तासां सदा ध्यायेद्दे-
 र्खां विभिन्नेक्षणाम् ॥ नाम्यङ्गनां परब्रह्ममहिषीं चित्स्व-
 रूपिणीम् । चराचरस्वरूपेण संस्थितां भक्तवत्सलाम् ॥
 ॐ हूं निष्कलस्य च्छन्दमैरवाय स्वाहा १०८ ॥ ह्रीं हूं इ-
 त्यङ्गानि । नशान्तं निष्कलं शुद्धं सर्वव्यापि निरञ्जनम् ।
 चिद्बोधानन्दगहनं तेजसामाश्रयं भजे ॥ ॐ ह्रीं श्रीं लक्ष्मी-
 वागुदेवाय स्वाहा १०८ ॐ ह्रीं श्रीं मित्यङ्गानि । पूर्वेन्दुवदनं
 पीतवसनं कमलासनम् । लक्ष्म्या धितुं चतुर्बाहुं लक्ष्मी-
 नारायणं भजे ॥ ॐ ह्रीं महालक्ष्म्ये स्वाहा १०८ ॥ हा
 मित्यङ्गानि ॥ मातर्नमामि कमले कमलावताक्षि श्रीवि-
 ष्णुहृत्कमलवासिनि विश्वभावः । क्षीरोदजे कमलकोम-

लगभर्गोरि लक्ष्मीःप्रसीद मतनं नमतां शरण्ये ॥
 श्रींहींकींऐसाःॐहींश्रींकरवईलहींसकलहमकलहीमौः
 ॐकींहींश्रींश्रींमहात्रिपुरसुन्दर्यैस्वाहा १०८ । हांहींहूं ।
 त्र्यर्णा त्र्यश्रनिविष्टमूर्तिरधिका मुद्रात्रयोद्भासिता या
 दत्तेऽकुशपाशवाणनिचयं चापं चतुर्भिः करैः । देवी-
 भिस्त्रिभुभिस्तथाष्टभिरथो दिग्दिग्भ्यनुख्यातिभिर्विष्वष्ट-
 ग्रमिताभिरष्टभिरथो जीयाजगन्मातृका ॥ ऐंकींमौःवा-
 लायैस्वाहा १०८ । अरुणकिरणजालैरञ्जिताशाश्व-
 काशा विभृतजपवटीकापुस्तकाभीतिहन्ता । इतरवरक-
 राद्या फुल्लकल्हारसंस्था निवसतु हृदि बाला नित्यकल्या-
 णरूपा ॥ ॐहींहुंदुर्गायैस्वाहा १०८ सव्ये त्रिशूल-
 करवालमहेपुत्रकाण्या शंस्रस्त्रेष्टकधनुः परितर्जनीया । दत्ते
 महामहिषदानववृष्टसंस्था दूर्वानिभा भवतु साभिमताप्तये
 नः ॥ सिंहस्था० ॥ ॐकींमौः कामेश्वरायस्वाहा १०८॥
 कामित्यज्ञानि ॥ चन्द्रकोटिप्रतीकाशं चन्द्रमौलिं त्रिलो-

चनम् । वराजभवत्रिशूलाश्विहरं कामेश्वरं भजे ॥
 ॐहींवदवदवान्वादिनिस्वाहा १०८ हामित्यज्ञानि ।
 मितवर्णालङ्कारे मरस्वति समन्वाद्ययाधारे । कमलज-
 भानभवले मृगाङ्गधवले नमस्तुभ्यम् ॥ ॐहींश्रींकीं-
 भुवनेश्वर्यैस्वाहा १०८ हां । उद्यदिनमुतिभिन्दुकिरीटां
 तुङ्गकुचां नवनत्रययुक्ताम् । सेरमुगीं वरदाकुशपाशभी-
 तिकरां प्रभजे भुवनेशीम् ॥ ॐहींश्रींहुंप्रांआंशांशारिकायै
 स्वाहा १०८ हांभामिति ॥ या यज्ञं उमहं त्रिशूलपरशू-
 यद्वाङ्गपाशौ गदा चक्रं मुद्रस्त्रापवाणवरदाभीतिकपा-
 लायुगान । धत्ते तोमरपुस्तके च मुमुलं दिग्भिस्तथा
 चाष्टभिर्द्वीभिः परिवारिता शशिवरा सा शारिका
 पातु नः ॥ ॐदांवांशामदेवायस्वाहा १०८ हांभामिति ।
 पूर्वेन्दुकोटिप्रभमिन्दुचूडं कपालखट्वाङ्गगदासिहन्ताम् । म-
 सास्त्रिमाळाधिनगात्रमाद्यं श्रीशामदेवं शिवमाश्रयामि ॥
 ॐहींश्रींशारदाभगवत्यैस्वाहा १०८ हामित्यज्ञानि ॥ पद्-

भुजां त्रिनयनां सितवक्त्रां शाण्डिल्यापिनुनपदपङ्कजाम् ।
 पर्वते स्थितिमतीं धृतशूलां शारदां भगवतीं हृदि ध्याये ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं रां क्लीं सौः भगवत्यै राक्ष्यै ह्रीं स्वाहा १०८ हामित्य-
 ज्ञानि ॥ उद्यदिवाकरसहस्ररुचिं त्रिनेत्रां सिंहासनोपरि-
 गतामुरगोपवीताम् । खड्गाम्बुजाख्यकलशामृतपात्रहस्तां
 राज्ञीं भजामि विकसद्भदनारविन्दाम् । ॐ ह्रीं श्रीं भूतेश्वरा-
 यस्वाहा १०८ ह्रीं ह्रीं मित्यज्ञानि ॥ कुन्देन्दुभासं शशिखण्ड-
 चूडं कपालपाशाङ्कुशशूलहस्तम् । त्रिलोचनं भूतिसितं
 हसन्तं भूतेश्वरं चेतसि चिन्तयामि ॥ ॐ ह्रीं श्रीं ज्वालामुखि
 मम सर्वशत्रून् भक्षय भक्षय हूं फट् स्वाहा १०८ हामित्यज्ञानि ॥
 ज्वालापर्वतसंस्थितां त्रिनयनां पीठत्रयाधिष्ठितां ज्वाला-
 उम्बरभूषितां सुवदनां नित्यामदृश्यां जनैः । पद्मकाम्बु-
 जमध्यगां वरगदाम्भोजाभयान्विभ्रतीं चिद्रूपां सकला-
 र्थदीपनकरीं ज्वालामुखीं नम्यहम् ॥ ॐ ह्रीं ह्रीं महा-
 देवाय स्वाहा १०८ हामित्यज्ञानि । त्रिनेत्रमिन्द्रधनुर्ध्वजिरी-

टरतं कल्पान्तसूर्यप्रभमुग्रहासम् । वृषामनं शूलकपालहस्तं
 वन्दे महादेवमहं चिदीशम् ॥ ॐ क्रीं क्रीं क्रीं हूं ह्रीं ह्रीं भद्र-
 कालिगं ह्रीं ह्रीं हूं ह्रीं क्रीं क्रीं स्वाहा १०८ भां भी मित्यज्ञानि ॥
 धुन्वामां कोटराक्षीमपि मलिनमुखीं मुक्तकेयीं हसन्तीं
 नाहं वृषा वदन्तीं जगदिदमखिलं ग्रासमेकं करोमि ।
 हन्ताभ्यां धारयन्तीं ज्वलदनलशिखासन्निभं पायुमुग्रद-
 न्तैर्जपाक्षलाभैः परिहरितभयं पातु मां भद्रकाली ॥
 ॐ हूं हूं महाकालप्रसीद प्रसीद ह्रीं ह्रीं स्वाहा १०८ । हा-
 निनि ॥ ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं नमो भगवति माहेश्वरि अन्नपूर्णं स्वाहा ॥
 रक्तां विनिववसनां नवचन्द्रचूडामन्नप्रदाननिरतां स्तन-
 भारननाम् । नृत्यन्तमिन्दुशकलाभरणं विलोक्य वृष्टां
 भजे भगवतीं भवदुःखहर्त्रीम् ॥ सांसीं विवस्ता भगवत्यै-
 न्याता । ना मित्यज्ञानि । अन्नमुग्राम्बुजकरामाब्दधुक्कला-
 क्षिताम् । मीनपद्मासनां देवीं विवस्तां वरदां श्रये ॥ ॐ-
 श्रीं गां गीं सः गङ्गायै स्वाहा १०८ गां । अभिनवविषवह्नी पा-

वपस्व विष्णोर्मदनमथनमौलेर्मालतीपुष्पमाला । जयति
जयपताका काप्यसौ मोक्षलक्ष्म्याः क्षपितकलिकलङ्का जा-
ह्नवी नः पुनातु ॥ ॐ ह्रीं श्रीं ह्रीं ह्रसरक्षमलवयुं आनन्दे-
श्वरभैरवाय वौषट् स्वाहा । द्वारेशा नव (पृ. २५६-९)
(सर्वमन्त्रचक्रवृत्तिरस्तु स्वाहावौषट् । द्वितीया पूर्णा । मध्यप्रा-
णिनि) (पृ. २५६-१३) ॐ बहुरूपभैरवं सपरिवारं साङ्गं स-
वक्रं तर्पयामि स्वधानमः वौषट् । तृतीया पूर्णा । ॐ ह्यन्यूना-
तिरिक्तविधिं पूरयामि स्वाहावौषट् । इत्याज्यहोमः ॥ ॥
अथयवतिलहोमः ॥ पूर्ववत्पूर्णाद्वयं दत्त्वा । (पृ. २५६-९)
“मन्त्रचक्रहोमं कृत्वा” ॥ अथ नरकशुद्धिः ॥ (एतेऽतिनरका
घोरास्त्रिकोणाः परिकीर्तिताः । असत्कर्मरतानां च प्रा-
णिनां पातनाय वै) ॥ आज्येन । (ॐ हूं हूं अमुकाणोः निवृ-
त्तिकलयां पृथ्वीतच्चे कूष्माण्डान्तः) अवीचिनरकं शोधया-
मि स्वाहा १० । (ॐ हूं हूं) कुम्भीपाकनरकं शो ॥ (३) रौरव-
नरकं । (३) महारौरवनरकं । (३) पञ्चाशत्कोटिनरकं शोध-

यामि स्वाहा । पूर्णा ॐ हूं हूं अमुकाणोः पञ्चाशत्कोटिनरकशु-
द्धिरस्तु स्वाहावौषट् ॥ (अथाज्ञा) ॥ नरकेन्द्रा न युष्माभि-
रमुक्तस्य शिवानुया । प्रतिबन्धः प्रकर्तव्यो यानु पदमना-
मयम् ॥ सुषेणाज्यहोमः ॥ ॐ ह्रीं श्रीं अंनादयैः शब्ददर्शनादि-
त्वाद्वा १०८ । ३ कं माहेश्वर्यैः स्पर्शमर्थयामि । ३ चक्रमायै-
रसमैः । ३ द्रव्यैः स्पर्शमर्थ- । ३ त्वारागैः गन्धमर्थयामि स्वाहा ।
३ पञ्चैन्द्रियशुद्धिम- । ३ यंचामुष्टायै अहङ्कारम- । ३ शंभ-
हालक्ष्म्यै मन अर्थयामि स्वाहा ॥ (अथ शवसंस्काराः ॥)
अभिषेकापि दर्शानोपरि शवमुत्तरानिमुसं संस्थाप्य ज्ञानसन्नेन
समस्ताज्यार्पणं “हां ह्रीं हूं ह्रीं हूं” इति शिरसि ताडयेत् ॥
ततः शरीरे पादादि-शिरोन्तं चतुरश्रुत्तरेण पुथ्यैः पूजयेत् ॥
ॐ ह्रीं ह्रीं पृथिव्यैः स्वधानमैः (एवमूर्ध्वम्) ३ जलायै,
तैल्ले, वायवे, ३ आकाशायै, गन्धायै, रसायै, रूपायै,
३ शब्दायै, स्पर्शायै, उपस्थायै, ३ पायैवे, पादाभ्यां,
पाणिभ्यां, कान्ते, घ्राणायै, जिह्वायै, चक्षुषे, त्वेवे,

इँश्रोत्राभ्यां, मनसे, अहङ्कारायै, बुद्धये, इँप्रकृत्यैस्वधानमः इँपुरुषायस्वधानमः ॥ अथ धारणया प्राणकलां द्वादशान्ते शिवपदे विश्रान्तिमनुभूय सुपुष्णामार्गेण मूल्याधारं गत्वा कुण्ड-
लिनीमुत्थाप्य तेनैव मार्गेण द्वादशान्तं यावत्तथा दक्षनामारन्ध्रेण धूमलेखाकारां विद्याजालरूपां बहिः क्षिपेत् । प्रथमं तेन वर्णा-
ध्वनो मध्यनामाऽध्ववर्णरूपं जीवं मनसा ध्यात्वाऽथ शवशरीरे नाभिमारभ्य ब्रह्मरन्धान्तं पुष्पैर्न्यसेत् ॥ (हुँदेवदत्तात्मनेहुँ) ॐ-
पुरुषतत्त्वायनमः ॥ एवं, नियतितं, -कालं, -रामं, -विद्यातं, -
कलां, -मायां, -शुद्धविद्यां, -ईश्वरं, -सदाशिवं, -शक्तिं, - (हुँदेव-
दत्तात्मनेहुँ) ॐशिवतत्त्वायनमः ॥ पुनः पुनः पुनः पुनः पादादि-
मूर्धान्तं । (ॐहुँअमुकात्मनेहुँ) ॐपुरुषतत्त्वायनमः एवं प्रकृति-
तत्त्वा, -बुद्धि, -अहङ्कारं, -मनो, -श्रोत्रं, -त्वक्, -चक्षुस्तं, -रसनां,
प्राणं, -वाक्, -पाणि, -पादं, -पायुं, -उपस्थं, -शब्दं, -स्पर्शं, -रूपं,
रसं, -गन्धं, -आकाशं, -वायुं, -तेजस्तं, -जलं, - (ॐहुँअमुकात्म-
नेहुँ) ॐपृथिवीतत्त्वायनमः ॥ ततो हुनेत् ॥ पृथिव्यैस्वधानमः

स्वाहा, । जलायं-तेजसे-वायवे-आकाशायं-गन्धायं-रसायं-
रूपायं-स्पर्शायं-शब्दायं उपस्थायं-पायवे-पादाभ्यां-पाणि-
भ्यां-वाचे घ्राणायं-जिह्वायै-चक्षुषे-त्वचे-चक्षुभ्यां-मनसे-
अहङ्कारायै-बुद्धये-प्रकृतये ॐपुरुषायस्वधानमः स्वाहा ॥ ततः
कालादिहोमयेत् ॥ एवं ॐहुँअमुकात्मने हुँ ॐकालतत्त्वायनमः
स्वाहा । एवं कलां, -नियतिं, -रामं, -विद्यां, -मायातत्त्वायं-
नमः स्वाहा, -शुद्धविद्यां, -ईश्वरं, -मदाशिवतत्त्वायनमः स्वाहा,
शिवतत्त्वायनमः स्वाहा ॥ पुनः शवस्य पुष्पपूजा । ॐहुँअमु-
कात्मनेहुँ ॐप्रकृतिपुरुषाभ्यांनमः । एवं हुँअहङ्कारायै
मनसे श्रोत्राभ्यां त्वचे चक्षुभ्यां रसनायै घ्राणाय वाचे
पाणिभ्यां पादाभ्यां पायवे उपस्थायं शब्दायं स्पर्शायं
रूपायं रसायं गन्धायं आकाशायं वायवे तेजसे जलायंनमः
ॐहुँअमुकात्मनेहुँपृथिव्यैनमः ॥ पुनः ॐहुँअमुकात्मनेहुँ-
ॐकालतत्त्वायनमः कालतत्त्वां, -नियतितं, -रामं, -विद्यां,
ॐहुँअमुकात्मनेहुँ ॐमायातत्त्वायनमः ॥ पुनः ॐहुँअमुका-

तमेहं ओंमायाय, शुद्धविद्यायै नमः, ईश्वरै-सदाशिवै तच्चा-
 यनमः ॥ ॐ हं अमुकात्मने हं ओं गतिनन्वायनमः । शिव-
 तच्चायनमः ॥ (ॐ १०८) ॥ पुनः पुनरेव मालिनीमातृका-
 न्यासः पुनः ॥ ॐ अं मातृकायै नमः, ॐ कं मालिन्यै नमः ।
 ॐ हं मातृ-ॐ दं मालिन्यै । ॐ नं मातृ-ॐ ओं मालिन्यै नमः ।
 ॐ पं मातृ-ॐ ओं मालि । सं मातृ-पं मालि । यं मातृ-पं मालि ।
 लं मातृ-नं मालि । रं मातृ-जं मालि । यं मातृ-शं मालिन्यै ।
 मं मातृ-मं मालि । भं मातृ-भं मालि । यं मातृ-पं मालि ।
 फं मातृ-हं मालि । पं मातृ-का-जं मालि । नं मातृ-सं मालि ।
 धं मातृ-ओं मालि । दं मातृ-यं मालि । थं मातृ-टं मालि ।
 ठं मातृ-पं मालि । णं मातृ-टं मालि । टं मातृ-रं मालि ।
 डं मातृ-जं मालि । ढं मातृ-जं मालि । टं मातृ-सं मालि ।
 जं मातृ-टं मालि । शं मातृ-टं मालि । जं मातृ-उं मालि ।
 छं मातृ-यं मालि । षं मातृ-यं मालि । उं मातृ-यं मालि ।
 यं मातृ-जं मालि । रं मातृ-हं मालि । सं मातृ-उं मालि ।

कं मातृ-यं मालि । अं मातृ-सं मालि । अं मातृ-लं मालि ।
 ओं मातृ-कं मालि । ओं मातृ-यं मालि । ऐं मातृ-उं मालि ।
 एं मातृ-उं मालि । ऐं मातृ-णं मालि । ऐं मातृ-इं मालि ।
 कं मातृ-भं मालि । कं मातृ-यं मालि । उं मातृ-यं मालि ।
 उं मातृ-लं मालि । इं मातृ-लं मालि । इं मातृ-यं मालि । ओं मातृ-
 कं मालि । ॐ अं मातृकायै नमः ॐ नं मालिन्यै नमः ॥ सुवेणा-
 ज्ञोमः "प्रथमं" ॐ ह्रीं हिरण्यायै स्वाहा ॐ त्रीं कृष्णायै,
 ॐ श्रीं रुक्मिण्यै, ॐ श्रीं अनिरुक्त्यै, ॐ संमुद्रमायै, ॐ श्रीं-
 रुक्म्यै, ॐ श्रीं बहुरूपायै स्वाहा ॥ ॐ ब्रह्मणे स्वाहा ॐ वि-
 ष्णवे ॐ रुद्राय, ॐ ईश्वराय, ॐ सदाशिवाय, ॐ महा-
 भूतेभ्यः ॐ इन्द्राय, ॐ यमाय, ॐ वरुणाय, ॐ सोमाय
 स्वाहा ॥ ततः पूर्वोक्तमातृकामालिनीं होमं कुर्यात् ॥ ॐ अं मातृ-
 कायै स्वाहा ॐ कं मालिन्यै स्वाहा । होमान्ते तेजोसि (ॐ न-
 क्रतुस्तु वचधईपउउवकसगवडहअवभयडहटसजजरट-
 पडसआसअःहपशमशअनण्णैओओदफमालिन्यै स्वाहा ।)

(तदनु) नवात्महोमः (फट् हसरक्षमलवय ऊँ फट् स्वाहा) सहस्रं
 १००० वा १०० । वा १० हुत्वा । पूर्णा । तेजोसि फट्
 फट् अमुकस्य पापानि दहामि स्वाहा ॥ ततः कौलिनीन्यासः
 शवस्य पुण्यैः ॥ स्त्रीणां हस्तस्थाने दीर्घोदयः ॥ ॐ ह्रीं
 श्रीं क्लीं फें अं (“स्त्रीणां दीर्घ” आं) देवि सुभगे अमुकस्य इतराध्व-
 व्याप्तनिवृत्त्यन्तर्गतधरातत्त्वशोधिनि ह्रीं श्रीं क्लीं फें कौलिनि-
 नमः स्वाहा, इति गुल्फान्तम् । ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं फें इं (“स्त्रीणां” इं)
 देवि ईश्वरि अमुकस्य इतराध्वव्याप्तप्रतिष्ठान्तर्गताप्तत्वशो-
 धिनि ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं फें कौलिनि नमः स्वधा, इति नाभ्यन्तम् ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं फें उं (स्त्रीणां उं) देवि ऊर्ध्वकेशिनि अमुकस्य
 इतराध्वव्याप्तविद्यान्तर्गता तेजस्तत्त्वशोधिनि ॐ ह्रीं श्रीं-
 क्लीं फें कौलिनि नमः स्वधा, इति कण्ठान्तम् । ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं फें
 क्रं (“स्त्रीणां” क्रं) देवि विकरालिके अमुकस्य इतराध्वव्याप्त-
 शान्त्यन्तर्गते वायुतत्त्वशोधिनि ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं फें कौलिनि-
 नमः स्वधा, इति व्रजान्त्रान्तम् । ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं फें लं (लं) देवि

सोम्ये अमुकस्य इतराध्वव्याप्तशान्त्यन्तर्गतान्तर्गताऽकाश-
 तत्त्वशोधिनि ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं फें कौलिनि नमः स्वधा, इति सर्व-
 व्यापकम् ॥ अदीक्षितस्य तत्त्वशोधनं कुर्यात् ॥ आहुतीनां १००
 शतं यत्नं वा यथाशक्ति आज्याहुतिः श्रेष्ठा तदभाये तिलय-
 वतुष्टलैः ॥ यथादीं पृथ्वीतत्त्वमावासा सम्पूज्य चाहुनेत् ॥
 भगवन्पृथ्वीतत्त्वाऽगच्छ २ सन्तिष्ठ २ सन्निधत्स्व
 २ सन्निधीहि २ सन्निरुद्धो भव २ पृथ्वीतत्त्वाय गन्धादि ।
 ततः पृथ्वीतत्त्वाय स्वाहा १०० वा १० “एवं” पृथ्वीतत्त्वा-
 धिपतये व्रजणे (गन्धादि दत्त्वा) स्वाहा १०० वा १०
 पूर्णा ॐ ह्रीं अमुकाणुः सपडध्वपृथ्वीतत्त्वशुद्धोऽस्तु स्वाहा
 वां पट् ॥ प्रार्थना “भोः ब्रह्मन् भवता नाज्य अमुकाणोः
 शिवाजया । प्रतिचन्धः प्रकर्तव्यो यातु पदमनामय” मिति
 संश्रवणेत् ॥ एवमपृथ्वीतत्त्वमावासा सम्पूज्य च । अस्तत्त्वाय स्वाहा १० ।
 अस्तत्त्वाधिपतिं विष्णुमावासा सम्पूज्य अस्तत्त्वाधिपतये विष्णवे
 स्वाहा १० पूर्णा । ॐ ह्रीं अमुकाणुः सपडध्वपृथ्वीतत्त्वशुद्धोऽस्तु-

स्वाहावौषट् । प्रार्थना । “भोविष्णो भवता नाऽस्येति ॥
 तेजस्तत्त्वावाद्य सम्पूज्य । तेजस्तत्त्वायस्वाहा १० तेज-
 स्तत्त्वाधिपतिं रुद्रमावाद्य, तेजस्तत्त्वाधिपतये रुद्रायस्वाहा
 १० पूर्णा ॐ हूँ अमुकाणुः सपडध्वतेजस्तत्त्वशुद्धोस्तुस्वाहा
 वौषट् । “भोरुद्र भवता नास्येति” ॥ ततोवायुतत्त्वमावाद्य
 सम्पूज्य वायुतत्त्वायस्वाहा १०० वायुतत्त्वाधिपतिमीश्वरं चा-
 वाद्यसम्पूज्य, वायुतत्त्वाधिपतये ईश्वरायस्वाहा १० पूर्णा
 ॐ हूँ अमुकाणुः सपडध्ववायुतत्त्वशुद्धोस्तुस्वाहावौषट् ॥
 “भोरीश्वर त्वया नास्येति” ॥ आकाशतत्त्वमावाद्य आका-
 शतत्त्वायस्वाहा १०० आकाशतत्त्वाधिपतिं सदाशिव-
 मावाद्य सम्पूज्य । आकाशतत्त्वाधिपतये सदाशिवायस्वाहा
 १०० पूर्णा ॐ हूँ अमुकाणुः सपडध्वाकाशतत्त्वशुद्धोऽस्तु
 स्वाहावौषट् । “सदाशिव त्वया नास्य अमुकाणोः शिवा-
 ज्ञया । प्रतिबन्धः प्रकर्तव्यो यातु पदमनामय”मिति क्षमाप-
 येत् ॥ सुवेणाज्यहोमः मनसा ॐ आत्मतत्त्वायस्वाहा १००

वा १० तत्त्वाद्यं ॐ आत्मतत्त्वायस्वाहा १०० वा १० पदं
 मनसा, तत्त्वाद्यं च ॐ विद्यातत्त्वाय-ॐ शिवतत्त्वायस्वाहा
 १०० ॥ यम पङ्क्तिगतत्वहोमः प्रत्येकं दशान्वतः ॥ ॐ गृह्णी-
 तत्त्वायस्वाहा । जलतं-तेजसं-वायुं-आकाशं-गन्धं-रसं-रूपं-
 शब्दं-स्पर्शं-उपस्थं-पापं पादं-पाणिं-वाक्-घ्राणं-जिह्वा-च-
 क्षुण्णं-त्वक्-श्रोत्रं-मनसं-अहङ्कारं-बुद्धिं-प्रकृतिं-पुरुषं-का-
 लं-मिथुनि-रामं-विद्यो-कलो-मायो-शुद्धविद्यो-ईश्वर-सदा-
 शिव-शक्तिं-ॐ शिवतत्त्वायस्वाहा ॥ पूर्णा ॥ ॐ हूँ अमुका-
 णोरेकप्रारब्धशरीरकर्मवजं वर्तमानकर्म-भविष्यत्कर्म-शो-
 भयामिस्वाहा १ द्वितीया । ॐ हूँ अमुकात्मनेहूँ फट् स्वाहा
 वौषट् २ ॥ आज्ञा । “शुद्धाध्यानं मृतं शिशुं सुमुमुक्षुं परमे-
 पदे । निरपेक्षं योजयामि ममाज्ञां दीयतां शिव” इति गृहीताज्ञो
 मृतशिशुं मनसा नम्रात्मानं विभाव्य पृथोहृतिं सम्पूज्य शिवात्मानं
 तं गृह्य स्वस्मानि संलभ्य नुनमे न्यस्य “तजोऽसि” द्वारेणा
 (२५६-६) ॐ हूँ अमुकाणुं महाशून्ये परमशिवे योजयामि

स्वाहा वौषट् ॥ ततः कौलिन्या आहुतिशतं शतं दद्यात् ॥ ॐ ह्रीं
 श्रीं क्रीं फें अं (आं) देवि मुभगे अमुकस्य धरातत्त्वशोधिनि ओं-
 ह्रीं श्रीं क्रीं फें कौलिनि स्वाहा १०० । ॐ ह्रीं श्रीं क्रीं फें (स्त्रीं)
 देवि ईश्वरि अमुकस्याप्तत्त्वशोधिनि ॐ ह्रीं श्रीं क्रीं फें कौलिनि
 स्वाहा १०० । ॐ ह्रीं श्रीं क्रीं फें उं (उं) देवि ऊर्ध्वकेशिनि अमुकस्य
 तेजस्तत्त्वशोधिनि ॐ ह्रीं श्रीं क्रीं फें कौलिनि स्वाहा १०० । ॐ ह्रीं
 श्रीं क्रीं फें कं (कं) देवि विकरालिके अमुकस्य वायुतत्त्वशोधिनि
 ॐ ह्रीं श्रीं क्रीं फें कौलिनि स्वाहा १०० ॥ ॐ ह्रीं श्रीं फें लं (लं) देवि-
 सौम्ये अमुकस्य आकाशतत्त्वशोधिनि ॐ ह्रीं श्रीं क्रीं फें कौलि-
 नि स्वाहा १०० । पूर्णा । ॐ अमुकाणुः पूर्वपूजितमन्त्रशुद्धोस्तु-
 स्वाहा ॥ तर्पणं ॥ अनेन मन्त्रहोमेन आत्मनोऽपितुर्भैरवगोऽपराधी
 कर्मनिमित्ते शिवपदवीप्राप्तये हिरण्यादिकलाः सर्वादेवताः
 प्रीताः सन्तु ॥ अथ चित्तावास्तुं शालिचूर्णेनोद्दिम्य, पूजा यथा ॥

सव्येन ॥ संबः सुः अश्विनोः । ॐ गायत्र्यनमः ३ ॐ त-
 न्महेशाय वि ३ अद्य तावत्, ईशाने गगनयुतस्येशानस्य,

अमेये अग्निपुत्रस्य रुद्रस्य, नैऋते जलपुत्रस्य विष्णोः, वायवे
 वायुपुत्रस्य धरस्य, नन्वे पृथ्वीपुत्रस्य ब्रह्मणः, पूर्वे इन्द्रस्य,
 दक्षिणे वरुणस्य, पश्चिमे अपां पतेः, उत्तरे सोमस्य, चरस्याः
 विदार्याः पूननायाः पापराक्षस्याः, स्कन्दस्य अर्यम्णः
 जम्बकस्य पिशुनिपुत्रस्य । (अमे) ईशाने, गगनयुतस्य
 अयोरस्य, आ, अग्निपुत्रस्य वरुणस्य, नै, नैऋतिपुत्रस्य
 व्यम्बकस्य, वा, वायुपुत्रस्य रुद्रस्य, न, निऋतिपुत्रस्य वि-
 षस्य, पू, कर्पाक्षस्य, इ, शिविवाहनस्य, प, क्रोधाजस्य,
 उ, विकरालस्य, ई, रजोन्कटस्य, आ, चण्डनेत्रस्य, नै,
 रौद्रवक्त्रस्य, वा, चण्डोग्रस्य, पूर्वे, महाचण्डस्य, इ, शिवव-
 क्रस्य, प, मिदनादस्य उ, उग्रसेनस्य पिशाचास्तु देवतानां आ-
 त्मनोऽपितुर्भैरवगोत्रस्य रुद्रस्य अन्त्यकर्म निमित्तं चित्ता-
 वास्तुपूजनमर्चामङ्कारिष्ये एतन्मन्त्रम् ॥ ई, गगनयुता-
 येशानाय, आ, अग्निपुत्राय रुद्राय, नै, जलपुत्राय विष्णवे,
 वा, वायुपुत्राय धराय, नन्वे, पृथ्वीपुत्राय ब्रह्मणे । पू,

इन्द्राय “दक्षिणे” यमाय, पश्चिमे, अपांपतये, उ, सोमाय,
 “ईशाने” चरक्यै, आ, विदार्यै, “नैर्ऋते” पूतनायै, वा,
 पापराक्षस्यै, पू, स्कन्दाय द, अर्यम्णे, प, जम्बकाय, उ,
 पिलिपिच्छाय । शैवे । “ईशाने” गगनयुताय अघोराय,
 आ, अग्नियुताय बहुरूपाय, “नैर्ऋते” निर्ऋतियुताय
 त्र्यम्बकाय, “वायवे” वायुयुतारुद्राय, मध्ये, क्षितियुताय
 शिवाय । “पूर्वे” कपालेशाय, “दक्षिणे” शिखिवाहनाय,
 प, क्रोधराजाय, उ, विकरालाय, “ईशाने” रजोत्कटाय,
 आ, चण्डनेत्राय, नै, रौद्रवक्राय, “वायवे” चण्डोग्राय, “पूर्वे”
 महाचण्डाय, द, सितवक्राय, प, सिंहनादाय, उ, ग्रमनाय
 चित्तावास्तुदेवताभ्यः युष्मान्वः पूजयामि । ॐ पूजय, गगन-
 युतमीशानं, अग्नियुतं रुद्रं, जलयुतं विष्णुं, वायुयुतमी-
 श्वरं, पृथ्वीयुतं ब्रह्माणं, रुद्रं यमं अपांपतिं, सोमं, चरकीं,
 विदारीं, पूतनां, पापराक्षसीं, स्कन्दं, अर्यमणं, जम्बकं
 पिलिपिच्छं ॥ गगनयुतमघोरं, अग्नियुतं बहुरूपं, निर्ऋति-

युतं त्र्यम्बकं, वायुयुतं रुद्रं, क्षितियुतं शिवं, कपालेशं, शि-
 खिवाहनं, क्रोधराजं, विकरालं, रजोत्कटं, चण्डनेत्रं रौद्र-
 वक्रं, चण्डोग्रं, महाचण्डं, सितवक्रं, सिंहनादं, ग्रमनं चित्ता-
 वास्तुदेवता आवाहयिष्यामि ॥ यमनिर्ऋतयै । शुभो देवी ।
 फट् अस्तमन्त्राय “फट् अस्तमन्त्राय फट्” । लाजाय । ई, गगनयुता
 येश्वराय पादं नमः । शेषं निवार्य । पुनः शुभो देवी । फट्-
 अस्त्राय फट् । आपः क्षीरं । भगवन्तोऽख्यं २ ई, गगनयु-
 तेशानं, अग्नियुतं रुद्रं, जलयुतं विष्णो, वायुयुतेश्वरं, पृथ्वी-
 युतं ब्रह्मन्, इन्द्रं, यमं, अपांपते, सोमं । चरकीं, विदारीं, पू-
 तने, पापराक्षसि, स्कन्दं, अर्यमन्, त्र्यम्बकं, पिलिपिच्छं ।
 गगनयुताघोरं, अग्नियुतं बहुरूपं, निर्ऋतियुतं त्र्यम्बकं, वायु-
 युतं रुद्रं, क्षितियुतं शिवं । कपालेशं, शिखिवाहनं, क्रोधराजं,
 विकरालं, रजोत्कटं, चण्डनेत्रं, रौद्रवक्रं, चण्डोग्रं, महाचण्डं,
 सितवक्रं, सिंहनादं, ग्रमनं, चित्तावास्तुदेवता, इदं यो व्यै-
 नमः ॥ गगनयुतं दक्षिणान्वं ॥ चण्डनेत्रं आवाहय ॥ अघनाय न्-

पितुर्भैर-पराचीकर्मनिमित्तं शिवसायुज्यार्थं चित्तावास्तु-
 देवताप्रीत्याचितावास्तुदेवताः प्रीयन्तां ॥ सव्येन एता-
 देवता-। पृथक् २ नैवेद्यम् । आदौ वैदिके । अपसव्येन ।
 अमृतमस्तु-यमाय अग्निष्वात्तादिभ्यः अद्यतावत् दक्षिणा-
 ग्रये नमोनैवेद्यम् ॥ सव्येन मुण्डयागे । अमृतमस्तु अस्त्राय
 शक्तये शिवकलशदेवताभ्यः, संहारभै-भीषण-कपालेश-
 उन्मत्त-क्रोधराज चण्ड-रुरु-असिताङ्गभैरवाय । महा-
 लक्ष्म्यै चामुण्डायै वाराह्यै ऐन्द्र्यै वैष्णव्यै कौमार्यै माहे-
 श्वर्यै ब्राह्म्यै मायादेव्यैनमोनैवेद्यम् ॥ “मायाजालस्य मध्ये
 आदौ” । मायादेवीसहिताय बहुरूपभैरवाय पूर्वे अमर्दकाय-
 कङ्कालाय भीमरवाय अट्टहासाय करवीराय कलङ्कालयाय
 कालग्रासाय कुलेश्वराय ॐ नमोनैवेद्यं । ततश्चित्तावास्तोः
 चरित्रादीनां त्रिणा । “अपसव्येन” । गगनयुतावेशानाय
 अग्नि-रुद्राय जलयु-विष्णवे वायुयु-ईश्वराय पृथ्वीयु-
 नक्षणे । इन्द्राय यमाय अपांपतये सोमाय । शैवे ।

गगनयु-अयोराय, अग्नियु-बहुरूपाय, नैर्ऋतियु-त्र्यम्बकाय,
 वायुयु-ईश्वराय, शितियु-शिवाय । कपालेशाय शिविवाह-
 नाय क्रोधराजाय विकरालाय रजोन्कटाय चण्डनेत्राय
 रौद्रवक्त्राय चण्डोग्राय महाचण्डाय सितवक्त्राय गिहनादाय
 ग्रसनाय चित्तावास्तुदेवताभ्योनैवेद्यं । वैदिके । इत्थामग्रे०
 पूर्णान्तं । “सव्येन” । शिवायै सुवेनाञ्जहोमः । मध्ये ॐ ब्रह्म-
 णोस्त्वाहा १०८ ता १० वा ३ ॥ नैर्ऋते ॐ विष्णवेस्त्वाहा १० “आ-
 गोमे” ॐ रुद्राय-१० “वायो” ॐ ईश्वराय १० “ईमाने” ॐ सदा-
 शिवाय । ॐ महाभूतेभ्यः स्वाहा १० ॥ इन्द्राय, यमाय, वरु-
 णाय ॐ नोमान्स्वाहा १० ततो मुण्डयागदेवताश्च होमयेत् ॥
 ॐ संहारभैरवायस्वाहा १० भीषण-कपालेश-उन्मत्त-क्रोध-
 राज चण्ड-रुरु-असिताङ्गभैरवायस्वाहा १० ॐ महालक्ष्म्यै
 स्वाहा १० चामुण्डायै वाराह्यै ऐन्द्र्यै वैष्णव्यै-कौमार्यै-माहे-
 श्वर्यै ॐ ब्राह्म्यै-स्वाहा १० ॐ मायादेवीसहिताय बहुरूपभैरवा-
 यस्वाहा १० ॐ गगनयु-अयोराय, अग्नियु-बहुरूपाय, नैर्ऋ-

तियु-ज्यम्बकाय, वायुयु-ईश्वराय, क्षितियु-शिवाय, ॐ क-
पालेशाय, शिखिवाहनाय, क्रोधराजाय, विकरालाय,
रजोत्कटाय, चण्डनेत्राय, रौद्रवक्राय, चण्डोग्राय, महा-
चण्डाय, सितवक्राय, सिंहनादाय, ॐ प्रमनाय स्वाहा १० ॥
ततः पुर्यष्टकं ब्रह्मादिष्वर्पयेत् ॥ ॐ हं ब्रह्मणे अमुकसत्कौ
शब्दस्पर्शावर्पयामि स्वाहा १०० वा १० ॐ हं विष्णवे
अमुकसत्कं रसमर्प, ॐ हं रुद्राय अमुकसत्के गन्धरूपे अर्प-
ॐ हं ईश्वराय अमुकसत्के बुद्धवहकृती अर्पयामि स्वाहा ।
ॐ हं सदाशिवाय अमुकसत्कं मनोऽर्पयामि स्वाहा १० ॥
ॐ हं हसरक्षमलवयुः ॐ हं ब्रह्मन् अमुकस्य पुर्यष्टकांशं गृ-
हाण स्वाहा ३ ॐ हं ॐ हं विष्णो अमुकस्य ० । ॐ हं
ॐ हं ईश्वर अमु- ॐ हं ॐ हं सदाशिव अमुकस्य पुर्यष्टकां-
शं गृहाण स्वाहा १०८ वा १० पूर्णा ॐ बहुरूपभैरवाय
वां पद्म स्वाहा । पुनः सुवेण । ॐ अमुकस्यात्मनः कर्मपाशं-
दहामि ॐ फट् स्वाहा फट् १० । ॐ अमुकस्यात्मनः मायी-

यपाशं । ॐ अमुकस्यात्मनः आणवपाशं दहामि ॐ फट् स्वाहा
फट् १० ॥ ॐ अमुकस्यात्मनः प्रायश्चित्तं शोधयामि ॐ
फट् स्वाहा फट् १० पूर्णा ॐ अमुकस्यात्मनः प्रायश्चित्तशुद्धि-
रस्तु स्वाहा । “ततः शेषेणान् होमयेत्” । ॐ आमर्दकाय स्वाहा
ॐ कङ्कालाय-ॐ गीमरवाय ॐ अहङ्गाय-कर्करीणाय क-
लङ्कान्याय-कालप्रामाय-ॐ कुलेश्वराय स्वाहा १० चरक्य
विदार्यै पूतनाय पापराक्षस्यै स्कन्दाय अयेम्णे जम्बकाय
पिलिपिच्छाय स्वाहा १० “धारणा” ॥ प्रणमोनाम्पूर्वं नन्दश-
नासापुटेन निर्गम्य नयन्य वामनामापुटे नाञ्जा तदयं प्रविश्य
प्राग् न्यमं भैरव्यमऽक्षेण छित्त्वाऽक्रम्य तदक्षनामापुटेन निर्गम्य
स्वकोणेन सादि प्रविश्य विद्यमानात्मा सर्वमन्त्रसंयुक्तं कर्मफल-
बोधनकोणेन ॥ ॐ अमुकात्मानं परमशिवपदे योजयामि
स्वाहा वां पद्” इत्युक्तेन योजनिसं कृत्वा “पूर्णा” मन्त्रप्राप्त-
निविष्ट ह्येन (२५६-९) ॐ समस्तन्यूनानि रिक्तविधिपूरण-
मस्तु स्वाहा वां पद् । अन्तः पुनः शिष्य (दत्त्वा पूर्णाहुतिं नू-

यादीक्षितेषु विशेषतः । त्वदिच्छया महेशान योजनेन व्युत्क्रमः कृतः ॥ सोऽस्तु त्वदिच्छया पूर्णो मेनं रात्सीः जगत्पते । देवदेव महेशान गुरुरामुत्रिके त्वया । प्रवर्तितोऽहं महर्ता तदेहसं सुवासनाम् ॥ दग्धवीजो यथा कापि न भूयो रोहयेदय मिति) ॥ “मण्डलानलस्य देवेन दत्तामाज्ञां विभावयेत् ॥” ततः कुण्डादग्निं गृहीत्वा ज्वशिष्टं कुण्डाग्निं विमुचेत् ॥ फट् अग्निं विमुञ्चामि ३ नयामि ॥ गृहीतमग्निं चितासमीपं नयेत् ॥ (पठेद्युदीक्षिताः सर्वे विद्यां व्योमेश्वरीं ततः । सप्तकृत्वा समं चोच्चैर्बर्णानां च यत्नव्रतम् । पाठादस्या गुरुः सर्वपापोक्षीर्णो विमुच्यते । कर्णान्ते पठिता यातु पशूनामपि मोक्षदा ॥ न वाच्या कामतो या तु गृहे श्माशानिका यतः । यस्या उच्चारमात्रेण कम्पतेऽसौ स्वयं शिवः) ॥ दक्षिणकर्णं व्योमेश्वरीं पठेत् यथा ॥ “हंसः शुचिपल्लवः व्योमेश्वरिर्वापदुसरः महाकालसङ्कर्षणिर्वापदुःखं वा व्याधारेकत्वं अंथां ईं ऊं वारां लां वां सां शां सर्वाधारवेदिनि नमः ऊं

रः संवः लंसः हंपादगुल्फजङ्घाजानुनीपायुव्रजकारणेश्वरिः स्पृशहंसिनिस्त्राहा, विश्ववह्निकुण्डलिनीविष्णुकारणेश्वरिः स्पृशहंसिनिस्त्राहा, हृदाकाशज्योतीरूपमरोरुहकिञ्जल्कलुम्पटे रुद्रकारणेश्वरिः स्पृशहंसिनिस्त्राहा, त्यक्तबाह्वाद्यान्तसंहवसोमसर्वकलाग्रासकवम्भरे ईश्वरकारणेश्वरिः स्पृशहंसिनिस्त्राहा, वेदिनाष्टकपाललालाटिकनिःशब्दनादध्वनिध्वन्यमानपराकाशरोहणलुम्पटे सदाशिवकारणेश्वरिः स्पृशहंसिनिस्त्राहा, समस्तग्रन्थपञ्चव्योमार्णवातीतनिरुद्धवक्त्रवाटसमनिपमव्यक्तवह्निपरज्योतीरूपे धरित्यक्ताधाराध्वनिः शेषनिःसङ्कल्पभावो जितदेहातीतनिः स्पृशस्पृशतनुं हंसिनिहंसः शुचिपल्लवा” ॥ तत आकाशगानिर्नामिकः । “जवं नासं पयो गच्छा यच्छाज्यं कृसरं मधु । इत्यष्टां वक्त्रिणः क्रव्यादेभ्यश्चित्तार्जने” ॥ नमः क्रव्यादमुल्लेख्यो देवेभ्य इति सर्वदा । वेमिञ्जमशानदेवाः स्युर्मगन्ताः सनातनाः ॥ तेऽस्तसकाशाहृन्तु बलिमष्टाङ्गसंयुतम् ।

प्रेतस्यापि शुभाँल्लोकान्प्रयच्छन्त्यपि शाश्वतान् ॥ अस्मा-
कमायुरारोग्यं सुखं च ददतांवरम् ॥

“ऊर्ध्वं ब्रह्माण्डतोऽमूर्द्धिनि गगनतले भूतले निष्कले
वा पाताल्ले कानने वा सलिलपवनयोः यत्रतत्रस्थिता वा ।
क्षेत्रे पीठोपपीठादिषु च कृतपदा भूपदीपादिकेषु प्रीता
देव्यः सदा नः शुभफलविधिना पान्तु देवेन्द्रबन्धाः ॥
अपराध्येन । योविश्वभाषिनो० । नमसादीन्क्षेत्रेशानष्टाङ्गानेन
“योस्मिन्निति” “तर्पयेत् ॥ ई, चरक्ये आ, विदार्ये, “नैर्कृते”
पूतनायै, वा, पापराक्षस्यै, “पूर्वे” स्कन्दाय, द, अर्यम्णे,
“पश्चिमे” जम्बकाय, उ, मिलिपिन्धाय अष्टाङ्गमन्त्रं समर्प-
यामिनमः ॥ तत उत्तानं शयं दक्षिणशिरस्कोत्तानशवां चितां-
सनिधैरापूर्व । सव्येन “भैरवागौ” फट्परिसमूह पर्युक्ष्य परि-
पिच्य ९ दक्षिणपश्चिमाग्रैः स्तरैः परिस्तीर्य । १६ । तस्मिन्ने-
वागौ शङ्करं साङ्गं । १९ बहुस्वरभैरवायनमः” “हांह-हींशि-
हंशिस्ता-हंक्व-हंनेत्राभ्यांहः अस्मा-” । इति च गन्धार्घ्यादि-

भिःसंपूज्य “हृगरक्षमलवयजं बहुस्वरभैरवायस्वाहा” १०८
“हीमायादेव्यैस्वाहा” १०८ कृत्वा, उरुमुक्त्रयं दद्यात् ।
ईशाने, आकृत्यत्वाइच्छाशक्तयेस्वाहा, “वायवे” कामायत्या-
क्रियाशक्तयेस्वाहा । “नैर्कृते” समुद्धृत्याज्ञानशक्तयेस्वाहा
इति दत्त्वा पूर्णां ॥ मुक्तुमुभौ मध्यमिभौ वा, मध्याऽऽनोटाकन्योन्यं
मिलप्य, “ऐत्यमग्रे दक्षिणः कालः कालेनैरोपपादितः ।
गृह्णाण मन्त्रसंपूनां शैवीमेतां ममाहुतिस्वाहावापद्” इति
पठित्वा मुक्तुमुवाचपि तत्रैवशिपेनासिकायां, शानसद्वंशिरसि,
आज्यपात्रपुरे, शेषमन्तराले शिपेत् ॥ अपराध्येन ॥ आज्य-
पात्रं सदधिकृतं दक्षदग्ने, आग्ने चरुशेषं मुयं नासिकायां,
उपयामं शिरसि, शिष्टानि पात्राणि ऊर्ध्वन्तराले शिपेत् ।
साक्षिकानां मीषां चैकत्र प्राकृताग्निप्रक्रोणे प्रक्षिप्य ।
“तेजोसि” । आश्रायिनमिति अस्माच्चमभिजानोसि त्वदयं
जायते पुनः । असां (देवदत्तः) मार्यायलोकायस्वाहा ॥ ततो
रोमदाहे सम्पन्नो सन्नाटुत्वा त्रिः प्रदर्शितं कृत्वा “असानी-

लकपदिने सहस्राक्षेण वाजिनः । शर्वेणाध्वगघातिना
 तेन मा समरामसि” “इति पठन् त्रिः प्रक्रम्योदकधाराः
 क्षिपन् शिरस्तलस्थिते परशौ वाटिकामुचैः प्रेननामोच्चारयुतां श्रोत-
 येत् ॥ सव्येन” । “ईशाने” शैवामन्त्रार्थानीं पूजयेत् । ॐ अ-
 धोरास्त्राय फट् नमः, चोदनास्त्राय फट्, ॐ सङ्गाय फट् नमः
 घण्टाय त्रिशूलाय खेटकाय वज्राय दण्डाय पाशाय पर-
 शवे मुद्गराय, अङ्गुशाय शराय पिनाकाय वराय अभयाय
 मुण्डाय खट्वाङ्गाय वीणाय उमरवे फट् नमः । वज्राय
 फट् नमः शक्तये दण्डाय खट्वाङ्गाय पाशाय ध्वजाय गदायै
 त्रिशूलाय पद्माय ॐ हलाय फट् नमः । ततो “यामाचारं
 त्रिः प्रक्रम्य “ॐ ह्रीं हूं ह्रं प्रस्फुर २ स्फुर २ घोरघोरतरुग्र-
 रूप चटचट प्रचटप्रचट कह २ वम २ घातय २ हूं हूं ह्रीं
 फट् फट् फट् अधोरास्त्राय नमः” । इति पठन् उचैर्नामोच्चार-
 युतामस्त्रवार्थानीमीशानस्तपरशौ श्रोतयेत् ॥ अपसव्येन । उप-
 स्थानम् । “नमो महिम्ने उत चक्षुषे महतां पितरउरु

तदृणीमः । हुतो याहि पथिभिर्देवयानैरोपथीषु प्रति-
 तिष्ठाः शरीरैः” ॥ “सव्येन” धारणा “ॐ हूं शान्तबोध-
 प्रकाशात्मने ॐ ह्रां ॐ ह्रीं ॐ हूं ॐ ह्रूं ॐ ह्रां ॐ ह्रः ॐ सः ब्रह्मा-
 त्मने ब्रह्ममूर्तये सर्वसमयलोपान्निवारय २ सर्वसमयं
 पूरय २ सान्निध्यं कुरु कुरु हूं फट् स्वाहा” इति प्रकाशस्त्रं देवं
 हृदि विधाय चितावास्तोर्विसर्जयेत् ॥ “अपसव्येन ॥” गायत्र्य-
 नमः ॐ भूर्भुवः ३ तन्महेशाय वि ३ अद्यतावत् ईशाने गगन-
 युतसेशानस्य (२७९-९) चितावास्तुपूजनमच्छिद्रं सम्पू-
 र्णमस्तु ॥ जपेदाह “अधोरास्त्रं” जपनदीतीरे अद्यतावत्
 पितः अन्त्यकर्मनिमित्तं एतत्ते तिलोदकमेतत्ते उदकनर्पणम् ॥
 सव्येन । “ॐ ह्रां अमुकशुद्धात्मन् ईश्वरसमोभव, ॐ ह्रां प्र०
 सदाशिवसमोभव, । ॐ ह्रां अमुकशुद्धात्मन् शिवसमोभव” ॥
 (स्त्रीषु) “ॐ ह्रां-वलविकरणीसमाभव ।-वलप्रमथिनीसमा-
 भव ।-मनोन्मनीसमाभव” इति जलाजलित्रयं दद्यात् ॥ तदनु
 ईशानकोशसो जपं कुर्यात् यथा “९१ वदरूपाय नमः १०८

ॐ ह्रीं मायादेव्यै वा पद्मनमः १०८ वन्दनं शिष्योक्तम् । यथा ।
 ॐ वां वामदेव्यै नमः । ॐ वामदेव्यै नमः । ॐ वामदेव्यै नमः ।
 रवः । ॐ यत्तत्पुरुषाय । ॐ वामदेव्यै नमः ॥ ततः सैष्ट-
 देवस्य नमः ॥ ततः श्मशानभैरवस्य “अन्नं” नीलाञ्जनच-
 यप्रक्षयं स्फुटिताधरभाभ्यरम् । ततो नमः शिष्योक्तम् नमि-
 श्मशानभैरवम् ॥ ॐ ह्रीं प्रां ह्रीं श्मशानभैरवाय नमः ॥
 ॐ ह्रीं श्रीं प्रां श्मशानभैरवाय नमः १०९ । ततः क्षमापनम् ॥
 क्षमस्व देवदेवेश महाभैरवपूजित । गृहाणे मां बलिं पूजां
 गच्छ स्वानं स्वकं प्रभो ॥ अन्त्यजानां किञ्चित्त्वा वाक्कु-
 ष्ठमाग्नेनाहुष्टमात्रमग्निपुरुषमानीय तीर्थं गन्तव्यं तस्मात्प्रजा-
 लितमग्निं सवान्यवग्निः प्रकमन् “इन्द्रः तुनीत्या सहसा
 पुनातु नोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या । यमो राजा
 प्रमृणाभिः पुनातु जातवेदा अग्नयन्त्या पुनातु” इति
 पठेत् ॥ ततोऽह्निकक्रियामाचरेत् ॥

इति शिवनिर्वाणवर्णनम् ॥

अथ दशाह्निकप्रेतक्रियाकाण्डविधिः

अपसज्येन ॥ अपन अष्टावित्यस्य, कौत्सकपिः, गायत्रं-
 च्छन्दः, अग्निर्देवता, शुचये विनियोगः ॥ अपनः शोशुच-
 दऽधमग्ने शोशुध्या रविम् । अपनः शोशुचदऽधमम् ॥
 शुद्धेत्रिया गुणातुया, वसुधा च यजामहे । अपनः शोशुच-
 दधमम् ॥ प्रयद्गन्दिष्ट एषां प्रासाक्तासथ ब्रूयः । अपनः
 शोशुचदधमम् ॥ प्रयत्ते अग्ने ब्रूयो जायेमहिप्रतेवयम् । अपनः
 शोशुचदधमम् ॥ प्रयदग्नेः सहस्रतो विश्वतो यन्ति भानवः ।
 अपनः शोशुचदधमम् ॥ त्वं हि विश्वतोमुख विश्वतः परि-
 भूरसि । अपनः शोशुचदधमम् ॥ द्विपो नो विश्वतोमुखाति-
 नावेव पारवः । अपनः शोशुचदधमम् ॥ सनः सिन्धु-
 निव नाथ याति पार्ष्णस्तये । अपनः शोशुचदधमम् ॥
 अयताम्व० पितः अमुकअमुकगोत्र प्रथमेऽहनि द्वितीयेऽ-
 हनि, तृतीयेऽहनि, चतुर्थेऽ, पञ्चमेऽ, षष्ठेऽ, सप्तमेऽ, अष्टमेऽ,
 नवमेऽ, दशमेऽहनि, एतच्चे तिलोदकम् ॥ सव्येन ॥ तीर्थे-

स्त्रेयं० । वसोः पवित्रं० । आशीर्वादं । परमान्मने ।
 स्वप्रकाशो । वनस्पति । नमोर्ध्वम् । गङ्गानगवत्य
 गन्धादि ॥ अपसव्येन । अद्यतावत् पितुः प्रथमेऽहनि वा
 दशमेऽहनि एष ते धूपः एष ते दीपः ॥ दक्षिणामिमुखः
 शिलापृष्ठे दारुपृष्ठे वा मृत्पिण्डोपलिते दक्षिणामुखादिनाऽभीष्टं ॥
 पितुः अमुक प्रथमे वा दशमेऽहनि एतन्नेऽन्नेन्नम् ॥
 प्रेतचरोस्त्रमुद्धृत्य । तिलास्तोत्रं वानजानुं भूतं निधाय ॥ अद्य-
 तावत् पितुः प्रथमेऽहनि एष ते पिण्डः अपसव्यस्य ॥
 एतत्ते ऊर्णवासः, एतत्ते वीरान्नं । पिण्डोऽयं निक्षरयेत् ॥
 पितुः प्रथमेऽहनि एष ते गन्धः, पितुः एष तेऽर्घ्यः, एतत्ते
 पुष्पं, एष ते धूपः, एष ते दीपः, एष ते भक्ष्यभोज्य-
 फलमूलवलिः । पितुः एतन्ने तिलमधुमिश्रमुदकपात्रं
 आचमनीयम् । पितुः एतन्ने हिमपानं, एतन्ने क्षीर-
 पानं, एतन्ने मधुपानं, एतन्ने तिलोदकं, एतन्ने उदक-
 तर्पणं, हिमं हिमं रजतं रजतं ॥ तद्विष्णोरिति पुनश्च ॥

एकदर्भविष्टरं वामांगुष्ठे निधाय, पात्रान्तरे पिण्डं संस्थाप्य ॥
 अद्यतावत् पितुः प्रथमे वा दशमेऽहनि सुशुद्धप्रकृति-
 साधनाय गङ्गाप्रवाहेऽयं पिण्डोऽस्तु पूरकः ॥ पितुः
 प्रथमेऽहनि प्रथमस्तिलोदकुम्भः । पितुः प्रथमेऽहनि
 प्रथमस्तिलोदकाञ्जलिः । एवं प्रेतनाम्नादिनष्टद्वया तिलोदकुम्भ-
 तिलोदकाञ्जल्यो द्वितीये द्विः २ तृतीये त्रिः ३ दशमे दश १०
 देवाः ॥ “यथा” द्वितीयदिवसे । पितुः द्वितीयेऽहनि प्रथम-
 तिलोदकुम्भः वा प्रथमस्तिलोदकाञ्जलिः । पितुः द्वितीयेऽ-
 हनि द्वितीयस्तिलोदकुम्भः वा द्वितीयस्तिलोदकाञ्जलिः ॥
 सविष्टरोदकमेतुकुम्भमुपरि । “श्मशानानलदग्धोऽसि परित्य-
 क्तोऽसि वान्धवः । इदं क्षीरमिदं नीरं” प्रथमेऽहनि प्रेत-
 अन्नं स्नाहि, अपः पिव । द्वितीयपात्रमुपरि ॥ यमदूत ! अन्नं
 स्नाहि, अपः पिव । प्रेत क्षीरं पिव । यमदूत क्षीरं पिव ।
 प्रेत मधुलीढि, यमदू० । प्रेत तिलान्मुद्धृत्य, यमदू० । प्रेत
 अन्नमद्भि, यम० । प्रेत सर्पिभज, यम० । प्रेत गुह्यशर्कर-

फलमूलद्राक्षादि भुञ्च, यमदू० ॥ तत्पृष्ठे भाण्डमाऽदाय ॥
 प्रेतयमदूतौ एष वां गन्धः, एषवामर्घः, एतद्वां पुष्पं,
 एष वां धूपः, एष वां दीपः । एतद्वां वासः, एतद्वां
 माल्यं, एतद्वां दण्डं ॥ अद्यतावत्० पितुः प्रथमेऽहनि वा
 दशमेऽहनि एष प्रेतकुम्भोऽहोरात्रवृत्तयेऽस्तु ॥ “सव्येन” ॥
 प्रत्यग्रे हरसाहरेत्यारात्रिका ॥ “अपसव्येन” ॥ प्रेतकुम्भं
 घामकुक्षौ गृहीत्वा गृहं गच्छेत् । गृहद्वारदक्षिणशास्त्रोपरि प्रेत-
 कुम्भं संस्पृश्य, वामपादेनाऽश्मानं बहिः क्षित्वा, दक्षिणपादेन
 लोहशस्त्रमन्तः प्रक्षिप्य, गृहं प्रविशेत् ॥ गृहमध्ये सोदकुम्भ-
 पूजा ॥ “सव्येन” ॥ तीर्थे स्नेयं । धूपदीपः । “अपसव्येन”
 पितः प्रथमेऽहनि सोदकुम्भे एष ते धूपः, एष ते दीपः ॥
 जलकुम्भमध्ये विष्टरं क्षित्वा । “कुम्भोऽवनिष्टो जनिता
 शचीभिर्यसिन्नस्य्रे योन्यां गर्भोऽन्तः । प्राशिर्व्यक्तः
 शतधार उत्सो दुहेन कुम्भेन स्वधा पितृभ्यः” इति तिलो-
 वकं क्षिपेत् ॥ पितः प्रथमे वा दशमेऽहनि सोदकुम्भे एष

ते गन्धः, एष तेर्घ्यः, एतत्ते पुष्पं एष ते धूपः, एष ते
 दीपः एतत्तेवासः, एतत्ते माल्यं । मिथोदकक्षीरमध्यादि एक-
 क्षिप्तवात्रे संस्थाप्य । अद्यतावत् पितुः प्रथमेऽहनि “अयं मोद-
 कुम्भ अहोरात्रवृत्तयेऽस्तु” इदुस्तान्तःक्षिपेत् ॥ “सव्येन”
 जमौ निरिक्षोत्तमघ्नं, ऐन्द्राग्रं तावदुनेत् ॥ अनेन मन्त्रहो-
 मेन आ० रक्षोघ्नमन्त्राः प्रीयन्तां प्रीताः सन्तु ॥ दशमेऽ-
 हनि सोदकुम्भविमर्जनं पुष्पैः ॥ नमः पितृभ्यः प्रेतभ्यो
 यन्नाय जानयेदसे । पद्त्रिंशत्तत्रमोक्षाय प्रेत गच्छ शिवा-
 लयम् ॥ मयि मदन्वये वापि देहि लाभं विशेषतः ।
 आयुरागोम्यमध्वर्यं देहि मे विमलां श्रियम् ॥ दशाहिकं
 तु रात्रौ तु सोदकुम्भं विनिक्षिपेत् इति ॥ “अथ दशमेऽहनि
 विष्णोपरि पुष्पैर्विमर्जनम्” ॥ शिरो मे श्रीर्यशोमुखं त्विपि
 केनाथ स्मश्रूणि । राजा मे प्राणो अमृतं सम्राट्चक्षु-
 विरादश्चोत्रम् ॥ जिह्वा मे भद्रं वाक्पद्मो मनो मन्युः
 नुराजसः । मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि मित्रं मे महः ॥

चाहू मे कलमिन्द्रियं हस्मा मे कर्म कीर्यं च । आन्मा
क्षेत्रपुरो ममपृष्टिर्मे राष्ट्रमडनु ॥ अंसां श्रीवाच श्रोणी
ऊरु अरवी जानुनी । विथो मे भ्रूयानि सर्वयः ॥ नाभिर्मे
चित्तं विज्ञानं पायुर्मेऽपनिनिर्गमः ॥ आनन्दनन्दो
अण्डो मे भगः सौभाग्यं भगः । जलाम्बां पद्मां धर्म-
सिन्धुश्चराजा प्रतिष्ठितः स्तुति ॥ वसनमग्नः ॥ आत्मनः
शुद्धिकामस्तु पितुर्वैरुष्टदेवते । वसनं कारयिष्यामि
तारंष्टं तव जाह्नवि ॥ यानि कानि च पापानि ब्रह्म-
हत्यादिकानि च । केजानाश्रित्य निष्ठुन्ति तस्मात्केजान्य-
पाम्यऽहम् ॥ वसनं कृत्वा वसनमिष्टरुपानामस्तन्येन प्रेत-
कुम्भं गृहीत्वा क्षेत्रमग्नः ॥ “पुनितो ॥” इदं पुरुषशार्दूल
विमलं दिव्यमुत्तमम् । प्रेतलोकेषु पानीयं भद्रतनुपति-
ष्ठतु ॥ “सीधियमे ॥” इदं नारायण कल्याणि विमलं
दिव्यमुत्तमम् । प्रेतलोकेषु पानीयं भद्रतनुपतिष्ठतु ॥
इति वैदिकदशादिकमेवक्रियाविधिः ॥

“अथ शिवक्रियाविधिः”

अत्रादौ वैदिकक्रियां कृत्वा । ब्रह्मणस्वाग्ने सृष्टिसशिलायां
दर्भककाण्डविष्टरयुतं कलशत्रयं शालिचूर्णलिखितपत्रेषु सं-
स्थाप्य “दक्षिणेऽन्नकलशो” गः अस्त्रायफट् । रः अ- । हः
अ- । य अस्त्रा- । लः अ- । फट् अस्त्राय फट् । ॐ श्शीपशु-
हंफट् ॥ ॐ ह- । श्शीगिर- । पशिखा- । शुक्रव- । हं नेत्रा- । फट्
अस्त्रा- ॥ तेन सर्वद्रव्यप्रोक्षणम् ॥ आधूम्र २ जीव जीव सः
सः सर्वासां पुष्पजातीनां जीव आगच्छतुम्याहा “इति
पुष्पे ।” कालाग्निरुद्राय जगद्धूममुगन्धिने सर्वगन्धवहाय
नमः “इति दीपे ।” जगज्ज्योतीरूपायनमः “इति दीपे ।”
गन्धमादिनि गन्धं जीवापयतुम्याहा “इति चन्दने ।” ह्रीं-
स्याहा “इति कुङ्कुमे ।” लंपृथिव्यै धरितृशक्तयेनमः “इत्यग्नौ”
ह्रींस्वरुजानकायनमः “इत्युदके ।” फट्सर्वोपचारशु-
द्धिरस्तु फट्स्याहा “इति सर्वद्रव्येषु” स्वात्मासनायनमः
“इति स्वात्माने ।” दिव्यावृम्योनमः “इत्याकाशे ॥ ॥

“मध्येऽर्धकलशे द्वितीयपद्मस्थे ॥” ॥ आपः क्षीरं- ।
 ॐ स्वां स्वांसः सोमाय वौषट् “इति जलं” । वागीश्वरि-
 वाक्प्रदे सरस्वत्यैनमः “इति क्षीरं” । त्रींसावित्रिपाप-
 भक्षिणि हूं फट् सावित्र्यैनमः “इति कुमौः” । ॐ हूं विष्णवे
 गुरपतये महाबलाय नमः “इति पुष्पं” । ॐ तत्सदां पितृ-
 भ्यो नमः “इति तिलान्” । ॐ लां प्रवीर्यजगद्धात्रे नमः स्वाहा
 “इति तण्डुलान्” । ब्रह्मणे ज्येष्ठाय नमः “इति यवान्” । ॐ-
 त्रिजटोर्ध्वपिङ्गलाय रुद्राय नमः “इति सर्पान्” एवमष्टोत्तन
 पूरयेत् ॥ ॥ “वामे मध्रकलशे तृतीयपद्मस्थे” ॥ ग्दं गंग-
 पतये नमः । गामित्यज्ञानि । ग्लं गः गणपतिवत्तभाय नमः ।
 गांगी । ह्रीं कांकुमाराय नमः । कांकी । ह्रीं मः सुखाय
 नमः । हां हां । श्रीं श्रियै नमः । श्रीं श्रीं । नां सीं नरस्यत्यै-
 नमः । लं लक्ष्म्यै नमः । वं विश्वकर्मणे नमः । ॐ ह्रीं हूं-
 दुर्गायै नमः । ॐ हूं ह्रीं लक्ष्मीनारायणाय नमः । ॐ ह्रीं श्रीं-
 हूं प्रां जां शां शारिकार्यै नमः । ॐ ह्रीं श्रीं ज्वाला मुखिममसर्व-

शृङ्गभक्षयभक्षय हूं फट् स्वाहा । ॐ ह्रीं श्रीं रां ह्रीं गौः भगव-
 त्यै राक्ष्यै ह्रीं स्वाहा । ॐ नमः शिवाय । ॐ हं । नगिरं । मः
 गिरां । गिरानं । वानेत्रा । “यजन्ता” इत्यनकलशे ॥ ॐ न-
 ईशानवक्राय नमः । ॐ मः तन्पुरुषाय । ॐ शिवाय नमः ।
 ॐ वातागदेव्यै । ॐ यस्यो जातवक्राय नमः ॥ ॐ ह्रीं अन-
 न्ताय नमः । सुहमाय, शिवोत्तमाय, एकमुद्राय, एक-
 नेत्राय, त्रिमूर्तये, श्रीकण्ठाय नमः, शिवण्डिने, ॐ रां रीं-
 नन्दिने, सां सीं महाकालाय नमः ॐ ब्रां वृषभाय ॐ ह्रीं गौः
 भृङ्गीन्द्राय, ॐ ह्रीं अम्बिकायै, चण्डेश्वराय गांगणेश्वराय
 ह्रीं कांकुमाराय नमः । लं ह्न्द्राय वज्रहन्ताय नमः । रं अत्रये
 शक्ति- । वं वमाय द- । क्षं नैर्जनवेष्ट- । वं वरुणाय पा- । वां-
 वायवेष्वाय नमः । हूं ह्न्नेराय नमः । ईं ईशानाय त्रि- । आं ब्रह्मणे नमः ।
 ह्रीं विष्णवे नमः । ह्रीं श्रीं आं ब्राह्मणे नमः, उमाहे-
 श्वर्यै, लं लोमायै, वं वृषणायै, लं वारायै, ऐं नारमिनी
 ऐं ऐं न्यै, आं चामुण्डायै, अः महालक्ष्म्यै नमः, जगार्थै,

विजयायै, सुभगायै, दुर्भगायै, जयन्त्यै, ऊहिन्यै,
 अपराजितायै, कराल्यै नमः आंश्रयादित्याभ्यां संवरुण
 चन्द्रमोभ्यां, हंकुमारभौमाभ्यां हंविष्णुवुधाभ्यां ह्रीं-
 इन्द्रावृहस्पतिभ्यां सीं सरस्वतीशुक्रभ्यां कुं प्रजापतिशर्नध-
 राभ्यां, कुं गणपतिराहुभ्यां, ह्रीं रुद्रकेतुभ्यां, व्रं ब्रह्मध्रुवाभ्यां,
 आं अनन्तागस्त्याभ्यां नमः । अनन्तनागराजाय नमः ।
 वासुकिना- । पद्मना- । महापद्मना तक्षकना- । कार्कोट-
 कना- । शङ्खपालना- । कुलिकनागराजाय नमः । ॐ व-
 ज्राय फट् नमः, शक्तये फट् नमः, दण्डाय- । खड्गाय- । पाशा-
 य- । ध्वजाय- । गदायै- । त्रिशूलाय- । पद्माय- । चक्राय फट्-
 नमः । ॐ जुंमः अमृतेश्वरभैरवाय नमः । ॐ जुं ह- । व्यों-
 शिर- । ईशिखा- । हूंकव- । ज्योनेत्र- । फट् अस्त्रा- ॥ ॐ जुं सः
 अमृतलक्ष्म्यै नमः ॥ जुं ह- । व्यों शि- । ईशिखा- । हूंकव- । ज्यो-
 नेत्र- । फट् अस्त्रा ॥ सर्वमन्त्रचक्रवृत्तिरस्तु स्वाहा वाँ पट् ॥ ॥
 “शिलापूजा” ॥ ॥ “अग्ने” प्रभामण्डलाय नमः, वृषभाय,

भृङ्गीनाय, अम्बिकायै, डारत्रियै, लक्ष्म्यै, गणपतये,
 सरस्वत्यै, त्रिशूलाय, विश्वकर्मणे नमः “पूर्वे” उमायै,
 दुर्गायै, गङ्गाकान्त्यै, मन्त्रायै, मातायै, शुभद्वयै, त्रियै,
 गायै, भूतभाष्यै, वागीश्वर्यै नमः “वृत्तान्ते” नन्दिने, गङ्गायै,
 मेपागायै, चण्डाय, शङ्खनिधये दण्डिने नमः । “अद्वये”
 महाकालाय, यमनाय, छागलाभ्याय, उपचण्डाय, पद्म-
 निधये, मण्डोदराय नमः । “ऊर्ध्वे” डारत्रिये “नयः”
 देहलक्ष्म्यै नमः । “नयै” व्रजणे वास्तुपुरुषाय क्षेत्रपालाय,
 मणिमद्राय, नयैभ्योभूतेभ्यो नमः शिवदत्तपद्मानाय नमः
 सहस्रदत्तपद्मानाय नमः गुरवे नमः परमगुरवे नमः परमेशि-
 ने गुरवे नमः परमाचार्याय नमः आद्यमिदं भ्यो नमः ॥ ॥
 कामप्रसादार्थं ॥ ॥ जनानि कान्तिर्नमस्तु भूतेभ्यो नमः ॥ ॥
 “अद्वयेन” ॥ “पुंविपते” शिवो रक्तं ॐ जुं वः ईश्वर-
 मोभवसमानमः । ॐ जुं सः सदाशिवमोभवसमानमः ।
 ॐ जुं सः शिवसमोभवसमानमः ॥ “वीरविपते” ॐ जुं सः व-

लविकरिणीममाभवस्वधानमः । ॐ जुंसःवलप्रमथिनीसमा-
भवस्वधानमः । ॐ जुंसःसर्वभूतदमनीसमाभवस्वधानमः
ॐ तत्सद्राघतावत्-पित्रे शिवगोत्राय रुद्राय “वा” मात्रे
शिवगोत्राय रुद्रायै प्रथमे “वा” दशमेऽहनि एष ते
तिलोदकाञ्जलिःस्वधानमः ॥ “सन्धेय” । “मन्त्रकलशजले-
नात्मप्रोक्षणम्” ॥ नौमि स्वात्मप्रकाशं प्रथमितविषमकेश-
राशिं महेशं वन्दे वाग्देवतां तां कलयति किल या मूलतो
वाग्लतायाः । विघ्नघातप्रवन्धादिव बृहद्दुरं नौमि विघ्ना-
धिराजं दत्तप्राग्दीक्षमेकं गुरवरमपरं ज्ञानदं च प्रपद्ये ॥
वन्दे महेशं विश्वेशं वन्दे वाग्देवतां पराम् । वन्दे लम्बो-
दरं देवं वन्देऽहं गुरुपादुकाम् ॥ ॐ ह्रींसःपवित्रकर्मपया-
मिनमः ॥ स्वात्मनेशिवस्वरूपाय समालभनं गन्धोनमः
अर्घोनमः पुष्पनमः ॥ ॥ संसारमरुकान्तारमहामोहनिवृ-
त्तये । तदिदममृतं चक्षुर्दीपोऽयं शिव गृह्यताम् ॥ “इति
दीपे” । कालाग्निरूपं तं सर्वावपिनिष्पदनम् । सर्वसौ-

भाग्यजननं भूयोऽयं शिव गृह्यताम् “इति दीपे” ॥ द्विभुजं
चैकवदनं नौम्यं पङ्कजभृत्करम् । मेजोविम्बस्य मध्वन्धव-
र्तुलं रक्तवामनम् ॥ आदित्यमीशं ध्यायेद्भुक्तिमुक्तिफल-
प्रदम् । “इति दीपे” ॥ स्वात्मने शिवस्वरूपाय दीपोनमः ।
अद्यात्मा नन्दिरुद्राय महाकालाय भवान्देवाय अस्मार्ध-
मप्रकलयन् देवताभ्यः दीपोनमः । जनसन्धेय । पित्रे शिव-
प्रथमे “वा” दशमेऽहनि दीपः स्वधानमः । “इति वाग्ल-
ताया” । वाग्लतायाः जलेनाऽवनेजनम् ॥ पित्रे शिवगो-
त्राय प्रथमेऽहनि अरनेजनं स्वधानमः । आधारभूतार्थनमः
पृथिव्यै क्षीराब्जवाय, चन्द्रमणे, वह्निमण्डलाय, सूर्यमण्ड-
लाय, अनन्ताय, धर्माय, अधर्माय, सहस्रदलपद्मासनाय,
अष्टदलपद्माय ०, ॥ “नरुणादीन्” । निलास्तोत्रं । अक्षयि-
न्यायान्तोऽक्षयिण्डनायै वाग्लतायाः पित्रे वन्दे ॥
(अक्षयिणां न्यो विजते बहिर्गोपीमहि, तजः नोमः
प्रचोदयान् ३ अथवापन्-नंदिन्यं शिवलारिणं सर्व-

वन्धविवर्जितम् । सर्वकर्मविनिर्मुक्तं, धर्माधर्मवद्विष्कृतं
 पिण्डमुत्पादयामिस्वधानमः) धूमाकलायै धूमाकलाश्रयायै
 पृथ्वीतत्त्वाय, पृथ्वीतत्त्वस्वरूपाय, ध्वं ईशानवक्त्राय, ध्वं
 ईशानवक्त्राश्रयाय, ॐ जुमः पितः शिवगोत्र रुद्र “वा”
 मातः शिवगोत्रे रुद्राणि प्रथमेऽहनि एष ते पार्थिवः
 पिण्डः स्वधानमः । अप उपस्पृश्य ॥ १ ॥ (अग्निष्वा-
 चेभ्यो-) नीलरक्ताकलायै नीलरक्ताकलाश्रयायै अमृत्त्वाय
 अमृत्त्वस्वरूपाय यन्तत्पुरुषवक्त्राय यन्तत्पुरुषवक्त्राश्रयाय
 ॐ जुमः पितः “वा” मातः द्वितीयेऽहनि एष ते आपः
 पिण्डः स्वधानमः अप उपस्पृश्य ॥ २ ॥ (ॐ अग्नि-) कपिलाक-
 लायै कपिलाकलाश्रयायै तेजस्तत्त्वाय तेजस्तत्त्वस्वरूपाय
 रंअघोरवक्त्राय रंअघोरवक्त्राश्रयाय ॐ जुमः पितः “वा”
 मातः तृतीयेऽहनि एष ते तैजसः पिण्डः । अप उपस्पृश्य
 ॥ ३ ॥ (ॐ अग्निष्वा-) विस्फुलिङ्गिनीकलायै विस्फुलि-
 ङ्गिनीकलाश्रयायै वायुतत्त्वाय वायुतत्त्वस्वरूपाय वंशामदे-

वक्त्राय वंशामदेवक्त्राश्रयाय ॐ जुमः पितः “वा” मातः
 चतुर्थेऽहनि एष ते वायवः पिण्डः ॥ ४ ॥ (अग्निष्वाचे-)
 ज्वालाकलायै ज्वालाकलाश्रयायै आकाशतत्त्वाय आका-
 शतत्त्वस्वरूपाय तंमयोज्ञानवक्त्राय तंमयोज्ञानवक्त्राश्रयाय
 ॐ जुमः पितः “वा” मातः पञ्चमेऽहनि एष ते आकाशः
 पिण्डः ॥ ५ ॥ (अग्निष्वाचे-) तेजोवतीकलायै तेजोवती-
 कलाश्रयायै मानमतत्त्वाय मानमतत्त्वस्वरूपाय सर्वज्ञता-
 हृदाय सर्वज्ञताहृदाश्रयाय ॐ जुमः पितः “वा” मातः
 षष्ठेऽहनि एष ते मानसः पिण्डः ॥ ६ ॥ (ॐ अग्नि-)
 हव्यवाहनाकलायै हव्यवाहनाकलाश्रयाय बुद्धितत्त्वाय
 बुद्धितत्त्वस्वरूपाय तृप्तिगिरिसेनायै तृप्तिगिरिसेनाश्र-
 यायै ॐ जुमः पितः “वा” मातः सप्तमेऽहनि एष ते वाङ्मनः
 पिण्डः ॥ ७ ॥ (ॐ अग्निष्वाचे-) कव्यवाहनाकलायै कव्य-
 वाहनाकलाश्रयायै ब्रह्मकारतत्त्वाय ब्रह्मकारतत्त्वस्वरूपाय
 अनादिसौमनस्यै अनादिसौमनस्यश्रयायै नमः ॐ जुमः

हितार्थाय सन्निधानं कुरु प्रभो ॥ ॥ अपसव्येन ॥ ॥
 “तिलेन” यमान्तकार्यविग्रहे कालरात्र्यधीमहि । तन्न-
 थण्डी प्रचोदयात् ३ (अद्यतावत् पितुः शिवगोत्रस्य रुद्रस्य
 मोहान्धकारनिवृत्त्यर्थं परलोके प्रकाशवृद्ध्यर्थं) प्रथमेऽ-
 हनि ब्राह्मीदीपं परिकल्पयामिनमः ॥ १ ॥ (सव्येन । पुनः
 अपेन । नमोस्तुते-वृद्ध्यर्थं) द्वितीयेऽहनि माहेश्वरीदीपं-
 ॥ २ ॥ एवं (नमोऽस्तुते-) तृतीयेऽहनि कौमारीदीपं-
 ॥ ३ ॥ ॥ चतुर्थेऽहनि वैष्णवीदीपं-॥ ४ ॥ ॥ पञ्चमेऽ-
 हनि वाराहीदीपं- ॥ ५ ॥ ॥ षष्ठेऽहनि नारसिंहीदीपं-
 ॥ ६ ॥ ॥ सप्तमेऽहनि ऐन्द्रीदी- ॥ ७ ॥ ॥ अष्टमेऽहनि
 चामुण्डीदीपं-॥ ८ ॥ ॥ नवमेऽहनि महालक्ष्मीदीपं- ॥ ९ ॥
 ॥ (सव्येन । नमोस्तुते । अपसव्येन । यमान्तकार्य-अद्यता-
 वत् पितुः प्रकाशवृद्ध्यर्थं) दशमेऽहनि चण्डीदीपं परिकल्प-
 यामिनमः ॥ १० ॥ “पिण्डेषु पुष्पं मन्त्रकलशात्” ॥ त्रयीसप्त-
 चतुर्युग्ममयी त्रितयवर्त्मनि । स्थितो यः शक्तिसहितः

स जयत्यऽमरेश्वरः ॥ १० ॥ “वामाङ्गुष्ठे काण्डैकविष्टरं निधाय
 पिण्डं नद्यां क्षिपेत्” । (अद्यतावत्-पितुः शिवगोत्रस्य रुद्रस्य
 प्रथमेऽहनि निर्मलनिर्द्वन्द्वशिवप्रकृतिसाधनाय अनुकनयाः
 प्रवाहे) अयं पार्थिवः पिण्डः पूरकोऽस्तु स्वधानमः ॥ पित्रे
 शिव-प्रथमेऽहनि-प्रथमस्तिलोदकुम्भः स्वधानमः । प्रथमे-
 हनि प्रथमस्तिलोदकाञ्जलिः ॥ १ ॥ एवं द्वितीये-आप्यः
 पिण्डः पूरकोऽस्तु स्वधानमः । पित्रे शिवगोत्राय द्वितीये-
 ऽहनि प्रथमस्तिलोदकुम्भः । पित्रे द्वितीयेऽहनि द्वितीय-
 स्तिलोदकुम्भः स्वधानमः । पित्रे द्वितीयेऽहनि प्रथमस्तिलो-
 दकाञ्जलिः स्वधानमः । पित्रे द्वितीयेऽहनि द्वितीयस्तिलो-
 दकाञ्जलिः स्वधानमः ॥ २ ॥ तृतीयेऽहनि तृतीय-
 स्तिलोदकुम्भः ॥ ३ ॥ चतुर्थे-
 ऽहनि चतुर्थस्तिलोदकुम्भः ॥ ४ ॥ पञ्चमेऽहनि पञ्चमस्तिलो-
 दकुम्भः ॥ ५ ॥ षष्ठेऽहनि षष्ठस्तिलोदकुम्भः ॥ ६ ॥ सप्तमेऽहनि
 सप्तमस्तिलोदकुम्भः ॥ ७ ॥ अष्टमेऽहनि अष्टमस्तिलोदकुम्भः ॥ ८ ॥ नवमेऽहनि
 नवमस्तिलोदकुम्भः ॥ ९ ॥ दशमेऽहनि दशमस्तिलोदकुम्भः ॥ १० ॥
 एवं पितुः प्रथमे २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, दशमेऽहनि

दशमस्तिलोदकुम्भः स्वधानमः ॥ प्रथमे प्रथमः २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १० ऽहनि दशमस्तिलोदकाञ्जलिः स्वधा-
नमः ॥ “पुनः” शताञ्जलिः “ॐ ह्रं वहुद्रूपभैरवाय नमः”
(इम मन्त्र से सौ १०० जप्यञ्जलि-देकर) ॥ अद्यतावत् पित्रे
शताञ्जलिं ददामि स्वधानमः ॥ दशमेऽहनि कुम्भं क्षिपेत् ॥
मन्त्रकलशात् शिष्यस्य “मन्त्रार्थाः सफलाः” इति क्त्वा ।
रिक्तान् कलशत्रयपात्रान् पुनर्जलार्घ्ययुतान् स्वस्मैस्थाने क्षेत्रपाद्यान् प्र-
कल्प्य ॥ धांक्षेत्रपालाय नमः ॥ आमर्दकाय नमः कङ्कालाय,
भीमरावाय, अट्टहासाय, करवीराय, करङ्काख्याय, काल-
ग्रासान्, कुलेश्वराय नमः ८ । मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधानु ॥
इति सन्तर्प्य ॥ आराधिका ॥ गृहन्तु शिवसम्भक्ताः प्रेताः
प्रासादवापगाः । पञ्चभूताथये मन्त्रास्तेषामनुचराथ ये ।
ते तृप्यन्तु स्वादायौषद् ॥ ततो गृहं गत्वा रक्षानम्रं पठेत् ॥
“आमर्दकोऽथ कङ्कालो भीमरावोऽट्टहासकः । करवीरः
करङ्काख्यः कालग्रासः कुलेश्वरः ॥ इति शिवकियाविधिः ॥

अथ शिवश्राद्धेऽष्टपूरिपूजा ॥

ॐ नमो मि म्यात्मप्रकाशप्रणमितविषमकेशराशिं महेशं
वन्दे वाग्देवतां तां कलयति किल या मूलतां वाग्ल-
तायाः । विन्नग्रामप्रवन्धादित्र गृहदुदरं नमो मि विन्नाधि-
राजं दत्तप्राग्दीक्षमेकं गुरुवरमपरं ज्ञानदं च प्रपद्ये ॥
वन्दे महेशं विश्वेशं वन्दे वाग्देवतां पराम् । वन्दे लम्बो-
दरं देवं वन्देऽहं गुरुपादुकम् ॥ ॥ ॐ ह्रीं नमः पवित्रकम-
र्पयामिनमः ॥ ॥ भुक्त्वा भोगानवनिबल्यं धर्मतः पा-
लयित्वा जित्वा शत्रून् द्रविणनिवहं रार्थिनमर्पयित्वा ।
अम्लानश्रीर्वनसि चरमे पुत्रतन्वस्तभारः स्वस्ते चिते
त्रिभुवनगुरुं शम्भुमभ्यर्चयेथाः ॥ ॥ यं शैवाः समु-
पामने शिव इति व्रणतिवेदान्तिनो बौद्धा बुद्ध इति
प्रमाणपटवः कर्मेति नैयायिकाः । अर्हन्तित्यथ जैनशास्त्रि-
रताः कर्मेति नीमांनकाः गोयं नो विदधानु वाञ्छितवपदं
पद्दर्शनाख्यः शिवः ॥ सान्मने शिवस्वरूपाय समालभनं

गन्धोनमः अर्घोनमः पुष्पं नमः ॥ संसारमरुकान्तारमहा-
मोहनिवृत्तये । तदिदममृतं चक्षुर्दीपोयं शिवगृह्यताम् ॥
इति दीपे । कालाग्निरुद्ररूपं तं सर्वाययिनिशुदनम् । सर्व-
सौभाग्यजननं धूपोयं शिवगृह्यताम् ॥ इति धूपे । द्विभुजं
चैकवदनं सौम्यं पङ्कजभृत्करम् । तेजोविम्बस्य मध्वस्यं
वर्तुलं रक्तवाससम् । आदित्यमीदृशं ध्यावेद्भोगमोक्ष-
फलप्रदम् ॥ इति सूर्ये । स्वात्मने शिवस्वरूपाय भवायदेवाय
८ प्रपन्नपारिजाताय दीपोनमः ॥ “अपसव्येन” ॥ अद्य-
तावत् पित्रे शिवगोत्राय ईश्वराय, पितामहाय शिवगोत्राय
सदाशिवाय, प्रपितामहाय शिवगोत्राय शिवाय ॥ मातेशिव-
गोत्राय बलविकरिण्यै, पितामहेशिवगोत्रायै बलप्रमथिन्त्यै,
प्रपितामहेशिवगोत्रायै सर्वभूतदमर्त्यै ॥ एवं । मातामहाय
शिवगोत्राय ईश्वराय ॥ मातामहेशिवगोत्रायै बलवि-
करिण्यै इत्यादि समस्तमातापितृभ्योद्वादशदैवतेभ्यः
पितृभ्यः सांवत्सरिकेशिवश्राद्धे दीपःस्वधानमः धूपःस्वधा-

नमः ॥ “सव्येन” ॥ तन्महेशायविब्रहे वाग्विशुद्धायधीमहि ।
तन्नः शिवः प्रचोदयात् ३ ॥ “अपसव्येन” ॥ अग्निष्वा-
त्तेभ्योवि-वर्हिपङ्कजयोधी- । तन्नः सोमः प्र- ३ ॥ अद्यतावत्
पितुः शिवगोत्रस्य ईश्वरस्य “इत्यादि” समस्तमातापितृणां
द्वादशदैवतानां सांवत्सरिकं शिवश्राद्धं अनन्तभुवना-
त्सदाशिवभुवनं तावच्छिवसायुज्यार्थं शिवपीठोपरि अन्नं
परिकल्पयामिनमः ॥ ॐ नमोविष्णवे सुरपतये महाबलाय
सोमकोटिसोमधामप्रयाणे सोमाय ठः ठः अमृतोद्भवाय
अमृतकलनाय सोमायाऽन्नाय वांषट् ॥ “सव्येन” ॥ द्वारेश
नवरन्ध्रगाहद्वगो वास्तुगणेशोमनः शुद्धाद्या गुरुवः
समीरदशकं त्वाधारशक्त्यात्मकम् । चिदेवोऽथ विम-
र्शशक्तिसहितं पादुष्यमङ्गावलिलोकेशाः करणानि यस्य
महिमा तं नेत्रनाथं स्तुमः ॥ पुष्पाञ्जलिप्रमाणेन सम्मुखं
भावयेद्विभुम् । विभोः सपरिवारस्य स्वागतमित्युदी-
रयेत् ॥ “स्वागतं, तुस्वागतं शिवस्य सपरिवारस्य भोः” ॥

गुरवे, क्षांशेवपालाय, हांवागीधर्यै, ॐयोरदंप्राय, ॐ-
 विरूपाक्षाय, काकतुण्डाय, चित्तुरात्राय, उदुम्बराय,
 गांगणपतये, संसरमृत्युं गङ्गायै, महाकालाय, यमुनायै,
 चण्डायै, प्रचण्डाय, दण्डिने, महोदगाय, वैश्रवणायराजे,
 गामूर्तये, गांगणेश्वराय, समान्तजनं कृपादि- ॥ ॥ ("ततः
 पश्चिमे मध्यवृद्धच्छायायां" कुमारपूजा) वृष्टां सुवर्णर-
 चितां रुचिरां पताकां शक्तिं दधानमपि चारुशिसृष्टि-
 राजम् । भूयात्सदत्तवदनो भवतां विभूत्यै वद्विनिर्वि-
 यसि बालवयाः कुमारः ॥ ॥ जन श्रीकुमारप्रभस्य,
 ब्रह्माकृषिः, गायत्रं छन्दः, कुमारोदेवता, कंदीजं कुंसाक्षिः,
 कीर्तीकं, पूजने विनियोगः ॥ कां-कीर्तिना । कार्तिकेया-
 यवि-सेनाधिपतयेधी- । तन्नः कुमारः प्र । ३ ॥ ॐह्रीं-
 कांकुमारायनमः ॥ ॥ (वद्विजः ध्यानतां सूर्यपूजा)
 धवलाम्भोरुहासीनं दाटिमीकुमुदप्रभम् । स्फुरद्रत्नमहा-
 तेजोवृत्तमण्डलमध्यगम् । अंयायक्तस्फुरच्छेदननाला

वज्रकरद्वयम् । एकास्यं चिन्तयेद्भानुं द्विभुजं रक्तवास-
 सम् ॥ सूर्यं सौवर्णवर्णं मुनिगणनमितं चारुहासं त्रिनेत्रं
 रक्ताब्जं सुर्णकुम्भं सुरुचिरवसनं धारयन्तं भुजाभ्याम् ।
 वामे च्छायासमेतं रथवरवहनं शुक्रपर्णाब्जमध्ये तिष्ठन्तं
 स्थूलसूक्ष्मं सकलजननुतं ध्यानकाले भजेद्भम् ॥ ॥ अस्य
 श्रीसूर्यमन्त्रस्य ब्रह्माकृषिः, गायत्रं छन्दः, सवितादेवता, हांजीजं,
 ह्रींशक्तिः, ॐकीलकं, पूजने विनियोगः ॥ हांहृदयायनमः ।
 सूर्यरूपायवि-सूर्यज्ञानायधी- । तन्नः सूर्यः प्रचोदयात् । ३॥
 विश्वप्रकाशायवि-विश्वज्ञानायधी । तन्नः सूर्यः प्र- । ३ ॥
 हांपद्मासनायनमः, आंअर्कासनायनमः, हांखशोल्कायसू-
 र्यमूर्तये, हांहीहंसःसूर्याय, अंहृदयायनमः, अर्काशिरसे-
 साहा, ॐभूर्भुवःस्वःज्वालिन्त्यैशिम्यायैवपद् ; हूंकवचायहुं, भां-
 नेत्राभ्यांनैपद्, रः अनायपद्, अंदण्डिनेनमः, अपिङ्गलाय,
 ॐगुरुभ्यः, अंविमलायै, अंअमायै, रांदीप्ताय, रांरुद्रमाय,
 रंजयाय, रंभद्रकाल्यै, रंविभूतायै, रंविमलाय, रांअमो-

वाय, रौंविद्युताय, रंसर्वतोमुखाय नमः । ३ ॥ (दक्षिणेऽङ्गु-
 धौर्ध्वपंक्तिक्रमेण ग्रहपूजा) अग्न्यादित्याभ्यां नमः, वरुणच-
 न्द्रमोभ्यां, कुमारभौमाभ्यां, विष्णुबुधाभ्यां, इन्द्रावृहस्प-
 तिभ्यां, सरस्वतीशुक्राभ्यां, प्रजापतिशनैश्वराभ्यां गणप-
 तिराहुभ्यां, रुद्रकेतुभ्यां, ब्रह्मधुवाभ्यां, अनन्ताऽगस्त्या-
 भ्यां नमः । ११ “भगवन्तोग्रहाः सर्वे येऽन्ये चोपग्रहा
 मताः । ते सर्वे सन्निधानं मे कुर्वन्तु विघ्नशान्तये ॥ ४॥
 (दक्षिणे मध्यशाखायां दुर्गापूजा) ॥ दूर्वाभिर्भां त्रिनयनां विलस-
 त्किरीटां शङ्खाब्जखड्गशरखेटकशूलचापान् । सन्तर्जनीं च
 ददतीं महिषासनस्थां दुर्गानवारकुलपीठगतां भजेऽहम् ॥
 ॥ अस्य श्रीदुर्गामन्त्रस्य, महेश्वरकृपिः, अनुष्टुप्छन्दः, दुर्गादे-
 वता, दुर्वाजं, ह्रीं शक्तिः, ॐ कीलकं, पूजने विनियोगः ॥ ॐ ह्र-
 ह्रीं शिर, हुंसिमा, दुरक्व, गानेत्रा-य नमः अस्त्राय फट् ॥ सुभ-
 गायै विद्महे, काममालिन्यै धीमहि । तन्नो दुर्गा प्रचो- । ३ ॥
 ॐ ह्रीं हुं दुर्गाय नमः सिंहासनाय । “सा मे भवतु सुप्रीता

गौरी शिखरवासिनी । उग्रेण तपसा लब्धो यया पशु-
 पतिः पतिः” ॥ ॐ गौंगौर्यामनाय, ॐ गौंमूर्त्यै, ॐ ह्रींसः
 महागौरि रुद्रदयिनेच्चाहा “मूलं” गां हृदया ० ॥ ॥ (आमेत्ये-
 ऽथाऽग्न्यायां लक्ष्मीवामुदेवपूजा) ॥ श्वेतः शंसगदाब्ज-
 चक्रसहितैः सर्वैर्भुजैरङ्कितं वामैः पुस्तकदर्पणाग्रनलिनी-
 कुम्भानुशाङ्गं सदा । राजन्तं गरुडाविरुढमधिकं भक्ता-
 नुकम्पास्पदं लक्ष्म्यार्थाङ्कितमञ्ज्य नमि वरदं श्रीवामुदेवं
 विभुम् ॥ ॥ अस्य श्रीलक्ष्मीवामुदेवमन्त्रस्य, शिवकृपिः, त्रिष्टुप्-
 छन्दः, लक्ष्मीवामुदेवो देवता, पूजने विनियोगः ॥ ॐ ह्रीं विमल-
 जानमद्वावाय हृदयाय नमः । ह्रींसर्वैश्वर्यमूर्तये शिर- । ॐ ह्रीं सर्व-
 शक्तिस्वरूपाय शिखा- । ह्रीं अनन्तबलरूपिणे कव- । ह्रीं अप-
 रिमितनेत्रसेनेत्रा- । हः अप्रतिहतवीर्याय अस्त्राय- ॥ वामुदे-
 वाय वि-लक्ष्म्यार्थाय धी- । तन्नो विष्णुः प्र- । ३ ॥ ॐ ह्रीं ल-
 क्ष्मीवामुदेवाय नमः १०८ । ॐ ह्रीं महालक्ष्म्यै नमः १०८ ।
 क्षेत्रपालाय, द्वारश्रियै, चण्डाय, जवाय, विजयाय, गृह-

निधये, पद्मनिधये, ॐ पितृभ्यः स्वधानमः, गणपतये नमः,
वास्तुपुरुषाय, पृथिव्यै, सरस्वत्यै, गुरुभ्यो नमः ॥ “ततोऽ-
ङ्गपट्टं मूलेनाऽत्मपूजां च” ॥ आधारशक्तये नमः, कूर्माय, अन-
न्ताय, पृथिव्यै, क्षीरार्णवाय, कालागिरुद्राय पद्मासनाय
धर्माय इत्यासनं । “तदुपरि भगवन्तमावाहयेत्” ॥ भगवन्भू-
तभव्येश मदनुग्रहणोद्यत । आवाहितोऽसि विश्वेश गृहा-
णास्वत्कृतं जपम् ।’ इत्यावाह्य पुनर्मूर्धं । रहस्यं गुरुदाय नमः,
सः सर्वैश्वर्याय, ननलिन्यै, पंपगिन्यै, गूयगोमण्डलाय,
प्रधानपुरुषईश्वरतत्त्वाय, पंपत्राय, हंसत्राय, इंद्रकाय,
कृंकमण्डलवे, आदर्पणाय, ऐंपुस्तकाय, अक्षयत्राय, इंन-
लिनीनालाय, किरीटाय, कौस्तुभाय, श्रीश्रीवत्साय, वन-
मालायै नमः ॥ “ततो गुरुपूजा” ॥ ॐ गुरुवे नमः, परमगुरुवे,
परमेष्ठिने, परमाचार्याय, आद्यसिद्धेभ्यः ॥ आंश्वास्तु-
क्षेत्रपालाय नमः स्वगुरुवे नमः ॥ ॥ (पूर्वमव्यक्तायां त्रि-
पुरसुन्दरीपूजा) ॥ त्र्यर्णा त्र्यश्रनिविष्टमूर्तिरथिका मुद्रात्रयो-

द्भासिता या धत्तेऽङ्कुशपाशबाणनिचयं चापं चतुर्भिर्भुजैः ।
देवीभिस्त्रिभुवि स्तथाष्टभिरथो दिग्दिङ्मनुख्यातिभिर्व-
स्वऽष्टिप्रणताभिरष्टभिरथो जीवाजगन्मातृका ॥ गणेश-
वटुकस्तुता- ॥ ॥ “अस्य श्रीत्रिपुरसुन्दरीमन्त्रस्य, दक्षि-
णामूर्तिरक्षिः, पङ्क्तिच्छन्दः । त्रिपुरसुन्दरीदेवता, श्रीश्रीजं, ह्रीं श-
क्तिः क्लीं कीलकं, पूजने विनियोगः” ॥ आं ह्रीं श्रीं ॥ ऐं त्रिपुरादे-
व्यै विद्महे, क्लीं कामेधै पंधीमहि । सांतन्नः क्लिन्नः प्रचो ३ ॥
परब्रह्मात्मके महाचक्रैर्वन्दये महात्रिपुरसुन्दर्यम्वापादुका-
भ्यो नमः ॥ “सां क्लीं ऐं ह्रद-सां क्लीं ऐं शिरसे स्वाहा” इति ॥ ॥
(ईशानेऽथः शास्त्रायां मृत्युञ्जयपूजा) ॥ ॥ देवं मुधाकल-
शेति ॥ चन्द्रार्काग्निलोचनं स्मितमुखं पद्मद्वयान्तःस्थितं
मुद्रापाशमुधाऽक्षमुत्र विलसत्पाणिं हि मां शुभ्रभम् । कोटीरे-
न्दुगलत्सुधाद्भुततनुं हारादिभूषोज्ज्वलं कान्त्या विश्ववि-
मोहनं पशुपतिं मृत्युञ्जयं भावये ॥ ॥ अस्य श्रीमृत्युञ्जयमन्त्रस्य
महावमसकोट्यक्षरैः, गायत्र्यं छन्दः, मृत्युञ्जयो देवता, ॐ श्रीं

जुंशक्तिः, सःकीलकं, पूजनेविनियोगः ॥ ॐ ह्रं-जुंशिर-सःशिसा-
 ॐ कव-जुंनेत्र-सःअस्त्रा-॥ अमृतेशायवि-व्योमदेहायधीमहि ।
 तन्नोनेत्रः प्र- । ३ ॥ ॐ जुंसःहंसःमांपालयपालयसोहं-
 सःजुं ॐ १०८ ॥ ॥ चन्द्रार्धमौलिमःतिगुन्दरमाऽ-
 दिदेवं पूर्णेन्दुविम्बवदनं कमलासनसम् । पीयूषपात्र-
 कलशाब्जवराऽभयाढ्यं देवं त्रिनेत्रममृतेश्वरमाश्रयामि ॥
 ॐ जुंसः अमृतेश्वरभैरवायनमः ॥ ॐ जुंसः अमृतलक्ष्म्ये-
 नमः ॥ ॐ जुंसः अमृतेश्वरमूर्तये सर्वभूतान्तरात्मने व्योम-
 व्यापिने व्योमशरीराय सर्वसमयलोपान्निवारय २ सर्वस-
 मयां पूरय पूरय सर्वसाधारणमन्नशरीरायहींस्वाहा ॥ ॐ जुंसः
 अमृतेश्वरमृतेश्वरित्ये ह्रींमः अमृतेश्वरि सर्वभूतान्तरस्थे
 ब्रह्मस्वरूपे महाव्योमशरीरे सर्वसमयां पूरय २ अमृतल-
 क्ष्म्येस्वाहा ॥ “मूलं” ॥ ॐ जुंसः अमृतलक्ष्म्येनमः १०८ ॥
 ॐ जुं ह्रदयायनमः, व्योंशिरः, ईंशिसा- , ह्रंकव- , ज्योनेत्र- ,
 फट् अस्त्रायफट् ॥ (उत्तरे मध्यमास्त्रायां भद्रकालीपूजा) ॥

श्यामां श्याममुखीं विलोलवपुर्णीं सत्कोटरार्थीं शिवां
 विंशद्भुत्तररूपिणीं मधुमदोन्मत्तां च रक्ताम्बराम् । ब्रह्मा-
 मुण्डशिवाभिविष्णुरशनाहस्तामऽनङ्गोऽवलां प्रेतस्थां हृद-
 याम्बुजे भगवतीं भैरवकालीं भजे ॥ ॥ अस्त्र श्रीभद्र-
 कालीमन्त्रस्य ब्रह्माक्षरिः, अनुष्टुप्छन्दः, भद्रकालीदेवता, भैरव-
 त्रीशक्तिः, क्रींकीलकं, पूजनेविनियोगः ॥ क्रीं क्रीं क्रीं ह्र- ।
 ह्रं शिर- । ह्रीं ह्रीं शिसा- । भैरवकालीकव- । ह्रीं ह्रीं ह्रं नेत्र-
 क्रीं क्रीं क्रीं अस्त्रायफट् ॥ ॐ भैरवकाल्यै विद्महे, कालरात्र्यधी-
 महि । तन्नो भद्रकाली प्रचोदयात् ३ ॥ क्रीं क्रीं क्रीं ह्रं ह्रीं ह्रीं
 भैरवकालि भैरवीं ह्रीं ह्रं क्रीं क्रीं क्रीं स्वाहा १०८ ॥ ॥
 (कर्मकाण्डे) ॥ ब्रह्मादिकारणातीतं स्वशक्त्या नन्दनिर्भरम् ।
 नमामि परमेशानं सच्चिन्दं वीरनायकम् ॥ त्रिपञ्चनयनं देवं
 जटामुकुटगण्डितम् । चन्द्रकोटिप्रतीकाशं चन्द्रार्धकृतशेख-
 रम् ॥ पञ्चवक्त्रं विशालाक्षं सर्पगोनासमण्डितम् । वृथिकैर-
 भिवर्णाभिर्हारेण तु विराजितम् ॥ कपालमालाभरणं खड्ग-

खेटकधारिणम् । पाशाङ्कुशधरं देवं शरहस्तं पिनाकिनम् ॥
 वरदाभयहस्तं च मुण्डखट्वाङ्गधारिणम् । वीणाडमरुहस्तं च
 घण्टाहस्तं त्रिशूलिनम् ॥ वज्रदण्डकृताटोपं परध्यायुध-
 हस्तकम् । मुद्गरेण विचित्रेण धृतेन तु विराजितम् ॥
 सिंहचर्मपरिधानं गजचर्मोत्तरीयकम् । अष्टादशभुजं देवं
 नीलकण्ठं सुतेजसम् ॥ ऊर्ध्ववक्रं महेशानि स्फाटिकाभं
 विचिन्तयेत् ॥ आसीतं पूर्ववक्रं तु नीलोत्पलदल-
 प्रभम् ॥ दक्षिणं तु विजानीयाद्दामं च च विचिन्तयेत् ।
 दाडिमकुसुमप्रख्यं कुङ्कुमोदकसन्निभम् ॥ चन्द्रार्बुधप्रती-
 काशं पश्चिमं तु विचिन्तयेत् । स्वच्छन्दभैरवं देवं सर्व-
 कामफलप्रदम् ॥ ध्यायेद्भैरवं युक्तात्मा क्षिप्रं सिञ्चति
 मानवः । पूर्वं या सा मया ख्याता अघोरा शक्ति-
 रुत्तमा ॥ यादृशं भैरवं रूपं तस्यास्तादृशमेव हि । भैरवं
 पूजयित्वा तु तस्योत्सङ्गगतां सरेत् । ईषत्करालवदनां
 गम्भीरविपुलगुणाम् । प्रसन्नास्यां सदा ध्यायेद्भैरवीं

विस्मितेश्वराम् ॥ नमस्तस्मै स्वध्वोराय घोरघोरतरात्मने ।
 उत्पत्तिस्थितिसंहारलयानुग्रहहेतवे ॥ (एवं ध्यात्वा मान-
 सोपचारैः संपूज्य) ॥ वामे खेटकपाशशार्ङ्गविलसदण्डं च
 वीणाण्डिके विभ्राणं ध्वजमुद्गरौ स्वनिभदेव्यङ्गं कुटारं करे ।
 दक्षेऽस्यङ्कुशकन्दुलेपुडमरुन्वज्रत्रिशूलाभयं रुद्रस्थं शरवक्र-
 मिन्दुधवलं स्वच्छन्दनाथं स्तुमः ॥ ॥ अस्य श्रीअघोर-
 भैरवमन्त्रः श्रीकालामिरुद्रभैरवमन्त्रः, अनुष्टुप्छन्दः, श्रीकुरुक्षेत्रः
 अघोरेभ्यः परमात्मा देवता, अंवीजं, ह्रींशक्तिः, कुरुकुरुकीलकं
 पूजनेनियोगः ॥ ॥ अघोरेभ्यः सर्वात्मने अङ्गुष्ठा-ऽध्वो-
 रेभ्योऽथ शतर्जनी- । घोरघोरतरेभ्यश्च ज्वलिन्यैर्मध्यमान- । सर्व-
 तः सर्वसर्वेभ्योऽपि हलाय अनामिकाभ्यां- । ॐ जुंस्तः ज्योतीरू-
 पावकमिष्टि- । नमस्ते रुद्ररूपेभ्यो दुर्भेदाय महापाशुपतास्त्राय
 कराल- ॥ ॥ एवं पठन्न्यासः ॥ बहुरूपाय विग्रहे, कोटरा-
 क्षाधी- । तन्मोऽघोरः प्रचो- । ३ ॥ अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो
 घोरघोरतरेभ्यश्च । सर्वथा सर्व सर्वेभ्यो नमस्ते रुद्ररू-

येभ्यः १०८ ॥ (अथाधोरेध्याः) नौम्यहं तां परं ब्रह्मम
हिपीं चित्स्वरूपिणीम् । ब्रह्मादिकारणातीतां परानन्दमयीं
शिवाम् ॥ बहुरूपाय वि-अधोरेध्यायै धी-तन्नोऽधोरी प्र- ३ ॥
परात्मिकायै वि-चित्स्वरूपिण्यै धी- । तन्नः शक्तिः प्र । ३ ॥
हां हृदयाय नमः ॥ ॥ मूलं ॐ ह्रीं अधोरेध्यायै ह्रीं कट्वाहा १०८
अस्य श्रीनिष्कलेश्वरमन्त्रस्य, सदाशिवकृपिः, अनुप्रपूच्छन्दः,
श्रीसच्चिदानन्दरूपः परमशिवः परमात्मा देवता, पूजने विनियोगः ॥
“हांह”- । विश्वैकरूप विश्वात्मन् विश्वमर्गादिकारणम् ।
परप्रकाशवपुषं स्तुमः स्यच्छन्दभैरवम् ॥ विश्वातीतं विश्वमयं
भैरवाष्टकसंयुतम् । सुशान्तं निष्कलं शुद्धं सर्वव्यापि निर-
ञ्जनम् । चिद्बोधानन्दगहनं तेजः सर्वाश्रयं भजे ॥ मध्वप्रा-
णनिविष्टं सपरमा यो रोमरूपाश्रयः प्राणः सूक्ष्मविमर्श-
लिवपुषः सार्धत्रिकोट्यात्मकः । तान्मन्त्रात्मनया त्रिलोमय-
ति यः स्वच्छन्दनाथः परो देवोऽसौ विदधातु भैरववपुस्तेजः
परं शाश्वतम् ॥ ॐ ह्रीं निष्कलस्वच्छन्दभैरवाय स्वाहा १०८ “हां-

हृदयाय ह्रीं” । शंईशानवक्राय नमः, यंतत्पुरुषव- । रंअधोरेव- ।
वंयामदेवव- । लंसद्योजातवक्राय नमः, कपालेशादिभ्यो नमः
सज्जाद्यायुधेभ्यो नमः । (अथ सप्तावरणपूजा) ह्रीं अनन्ताय,
सूक्ष्माय नमः, शिवोत्तमाय, कृष्णकनेत्राय, रंएकवक्राय, धां
एकल्लाय, उंल्लं त्रिमूर्तये, इं ह्रीं श्रीकण्ठाय, श्रीशिशुपिण्डे-
नमः । १ । रां रीं सुनन्दिने, सां सीं गंधमाहाकालाय, ह्रीं मां भृङ्गि-
रुद्राय, गूं गंगणपतये, व्रां वृषभाय, कुं कुमाराय, ह्रीं सः
अभ्यिकायै, हूं चण्डीधराय नमः ॥ २ ॥ ॐ लं इन्द्राय वज्रहस्ता-
य नमः, रंअप्रवेशक्तिह, टं यमाय दण्डह- । धं नैर्ऋतये सप्तह- ।
वं वरुणाय पाशह- । यं वायवे ध्वजह- । कुं कुवेराय गदाह- । शं ई-
शानाय त्रिशूलह- । आं ब्रह्मणे पद्मह- । धां अनन्ताय हलहस्ताय-
नमः । ३ ॥ जमरय उं जयाय नमः, धसं विजयायै रां गुभ-
गायै वां दुर्भगायै, समरय उं जयन्त्यै, समरय उं अहिन्त्यै, हसर-
य उं अपराजितायै, संकराल्यै नमः । ४ । हां ह्रीं सः ध्याय-
न्तः, सहर उं चन्द्रमसे, रहर उं अक्षरकाय नमः, सहल उं

बुधाय, रसजंजीवाय, ह्रींभार्गवाय, धरमयजंजनैश्वराय,
 गलंराहवे, ह्रींकेतवे, ॐध्रुवाय, ॐअगस्त्यायनमः । ५ ।
 अनन्तनागराजायनमः, वामुकिना-, पद्मना-, महापद्मना-,
 तक्षकना-, कार्कोटकना-शङ्खपालना-, कुलिकनागराजाय-
 नमः । ६ । ॐवज्रायफट्नमः, शक्तयेफट्नमः, दण्डाय-
 फट्नमः-, खड्गाय-, पाशाय-, ध्वजाय-, गदायै-, त्रिशूलाय-,
 पद्माय-, हलाय, वराय, अभयाय, मुद्गराय, कृपाणाय,
 घण्टायै, डमरवे, परशवे, खेटकायफट्नमः । ७ । जम्बुद्वीपाय,
 प्लक्षद्वी-, शलमलि, कुशद्वी, क्रीश, शाक, पुष्करद्वीपायनमः ॥
 धारसमुद्राय, इक्षुसमुद्राय, सुरास, घृत, दधि, क्षीर, ग्वादूदक-
 समुद्रायनमः ॥ भवायदेवायक्षितिमूर्तये, शर्वायदेवायजल-
 मूर्तये, रुद्रायदेवायाग्नि, पशुपतयेदेवायवायु, उग्रायनृतये-
 नमः देवायाऽकाश, महादेवायसूर्य, भीमायदेवायसोम,
 ईशानायदेवाययजमानमूर्तयेनमः ॥ कपालेश्वरमैरवाय, शि-
 खिवाहन, क्रोधराजमै, विकरालमै, मन्मथ, गेयनाद, सोम-

राज, विद्याराजमैरवाय, एतन्मण्डलमध्यगतम्यच्छन्दमैर-
 वायनयः ॥ आत्मतत्त्वाय, विद्यातत्त्वाय, शिवतत्त्वाय,
 इच्छाशक्तये, ज्ञानशक्तये, क्रियाशक्तये, मन्त्राध्वनेनमः, पदा-
 ध्वने, भुवनाध्वने, वर्णाध्वने, तत्त्वाध्वने, कलाध्वने नि-
 वृत्तिकलायनमः, निवृत्तिकलाधिपतयेव्रज्जणे, प्रतिष्ठाकलायै,
 प्रतिष्ठाकलाधिपतयेविष्णवे, विद्याकलायै, विद्याकलाधिप-
 तयेरुद्राय, शान्ताकलायै, शान्ताकलाधिपतयेईश्वराय,
 शान्त्यतीताकलायै, शान्त्यतीताकलाधिपतयेमदाशिवाय-
 नमः ॥ सर्वज्ञताह-। तृप्तिशिरसेस्वाहा, अनादिवोधशिखायै,
 स्वतन्त्रताकला-, अलुप्तनेत्राभ्यांवौषट्, अनन्तशक्तयेअन्नाय-
 फट् ॥ खड्गायनमः, खेटकाय, पाशाय, अक्षुधाय, शरायनमः,
 पिनाकाय, वराय, अभयाय, मुण्डाय, खट्वाङ्गाय, वीणाय,
 डमरवे, घण्टाय, त्रिशूलाय, वज्राय, दण्डाय, परशवे,
 मुद्गराय, वनारादिभ्यईशानकलाभ्यः, यंशान्त्यादिभ्यस्त-
 त्पुरुषकलाभ्यः, रंउमादिभ्योऽयोरकलाभ्यः, वंरजादिभ्यो-

वामदेवकलाभ्यः, लंसिद्धादिभ्यः सद्योजातकलाभ्योनमः ।
 गणसहिताय ईश्वराय नमः, उमास-शिवाय, कांत्यायनीस-
 रुद्राय, गौरीस-वृषाकपये, कात्यायनीस-हराय, हेमव-
 तीस-त्र्यम्बकाय, ईश्वरीस-श्रीकण्ठाय, शिवास-भवाय,
 भवानीस-ईशानाय, रुद्राणीस-शर्माय, शर्वाणीस-महादे-
 वाय, सर्वमङ्गलास-पशुपतये, अपर्णास-परमेश्वराय, पार्वती-
 सहिताय शिवाय अर्पणमः पुष्पं नमः ॥ (पुष्प चढ़ाना) ॥ महादेव
 महेशान जगदीश निरञ्जन । धूपं गृहाण देवेश साज्यं गुग्गु-
 लकल्पितम् ॥ भवाय देवाय ८ सपरिवाराय धूपं परिकल्पया-
 मिनमः ॥ (रत्नदीप चढ़ाना) ॥ हिरण्यवाहो तेनानीरोपधीनां पते
 शिव । दीपं गृहाण कर्पूरकपिलाज्यविवर्तकम् ॥ भवाय देवाय
 ८ रत्नदीपं परिकल्पयामिनमः ॥ चामरं रजनीनाथमरीचि-
 प्रभमुत्तमम् । हेमदण्डयुतं देव गृहाण निरिजाधव ॥ “जय
 सर्वजनाधीश” इति भवाय देवाय ८ चामरं परिकल्पयामिनमः ॥
 तालवृत्तोद्भवं दिव्यं रत्नमञ्जीरमण्डितम् । सुस्रवाताल्यं

शम्भो व्यञ्जनं प्रतिगृह्यताम् । भवाय देवाय चामरं नमः ॥
 (आईना चढ़ाना) ॥ यस्य प्रसादमात्रेण विश्वं दर्पणविम्बवत् ।
 तस्मै ते परमेशाय मुकुरं कल्पयाम्यहम् । भवाय देवाय आदर्शं
 परिकल्पयामिनमः ॥ नवरत्नमयं दिव्यं मुक्ताजालविभूषि-
 तम् । गृहाण लत्रं भगवन् पूर्णेन्दुमण्डलप्रभम् । लत्रं नमः ॥
 मृडानीशान मे सर्वानप्यराधानऽनेकधा । धमत्यामिन्प्रणा
 मं मे गृहाणाऽष्टाङ्गमंयुतम् ॥ इति नमस्कारः ॥ भवाय दे०
 वायोनमः ॥ गणसहितसंस्कारस्य उमानसहितस्य शिवव्याऽ-
 र्चदानायऽर्चनविधिः सर्वः परिपूर्णोऽस्तु ॥ अन्नं नमः
 २ । “फट् अन्नाय फट्” । भवाय देवाय अन्नोशनं नमः ॥
 “फट् अन्नाय फट्” । भवाय देवाय दक्षिणार्थं निल- ॥
 अन्नमन्त्रेण । पितुः शिवगोत्रस्येश्वरस्य तस्मै नांवत्परिकेशिव
 श्राद्धे शिवश्रीत्यातिलाम्भसा पुण्यवृद्धिरस्तु स्वर्गप्राप्तिरस्तु
 शिवः प्रीतोऽस्तु सत्त्वेन ॥ पुण्याणि सन्तु तव देव मदि-
 न्द्रियाणि धूपो गुह्यं पुरिदं हृदयं प्रदीपः । प्राणा हर्षाणि

करणानि नवाक्षतास्ते पूजाफलं व्रजतु साम्प्रतमेव जीवः ॥
 वाञ्छामि नाहमपि सर्वरसाधिपत्यं नेच्छे पुरन्दरपदं
 न पदं विधातुः । भूयो भवामि यदि जन्मनिजन्मनि स्यां
 त्वत्पादपङ्कजलसन्मकरन्दभृङ्गः ॥ जन्मानि सन्तु मम देव
 शताधिकानि माया च मे विशतु चित्तमबोधहेतुः । किञ्च
 क्षणार्धमपि त्वच्चरणारविन्दान्मापतु मे हृदयमीश नमो न-
 मस्ते ॥ अमृतेशमुद्रया सावित्राणि-ज्जनमो नैवेद्यं ॥ ततोऽ-
 र्धनदीपं संकल्पयेत् । नमोऽस्तु ते महादेवि सर्वोपद्रवनाशिनि ।
 इच्छारूपे स्वभावस्थे नित्ये नित्यात्मके शिवे । कलाकल-
 झरहिते भावभावान्तमध्यगे । अव्यक्ते कलनातीते शान्ते
 नित्येऽलये परे । लयोदयविनिर्मुक्ते नित्यदृष्टे निरामये ।
 शक्तिबीजस्वभावस्थे चण्डीकापालिनीश्वरि । स्थादाकारे
 स्वधाकारे परिपूर्णं कृपापरे । त्वं देवी सर्वदेवानां व्याप-
 कर्त्री न संशयः । त्वया व्याप्तमिदं शैवं भूतसर्गं चरा-
 चरम् । स्वचक्रयोगिनीनां तु पारम्पर्यकमागतम् । अद्या-

स्माकं कृतार्थाय सन्निधानं कुरु प्रभो ॥ ॐ रक्तायै नमः,
 कराल्यै चण्डाक्ष्यै महोच्छ्वासायै करालिन्यै भीमवक्राय,
 दन्तुरायै महाबलायै ॥ ॥ चण्डी शूलकपालखट्वाङ्गुरि-
 काखट्वाङ्गमुण्डाण्टिकारावैर्भूषितवामदक्षिणकरा वर्णनैर्वै-
 र्भास्वरा । कल्पान्ताग्निसमप्रभैकवदना प्रेतोपरिस्थापिता
 देवी दूतिभिरावृता भगवती कुर्यात्स्वधाग्निं स्थितिम् ॥
 ह्रींचण्डीकपालिनिस्त्राहा १०८ । “अपसव्येन” । यमान्त-
 कायैविज्ञो, कालरात्र्यैधीमहि । तन्नश्चण्डी प्रचोद-३ ॥ अद्य-
 तावन्-पितुः शिवगोत्रस्य ईश्वरस्य सांवत्सरिके शिवश्राद्धे
 तस्य परलोके प्रकाशवृद्धयै घोरान्धकारनिवारणार्थं इमं
 चण्डीदीपं परिकल्पयामिनमः ॥ ॥ “सव्येन” ॥ चण्ड्यं
 महालक्ष्म्यै अम्बामदकाभ्यो नमोनैवेद्यं निवेदयामिनमः ॥
 ततोः श्राद्धविधिं विस्तृत्य ॥ “सव्येन” तन्महेशायविद्महे
 ३ ॥ अद्यतावन्० महागणपतेः—कलशपूजनमच्छिद्रं ॥
 आपनोऽग्निः० । अन्नपुरे पुष्पाणि ॥ सभार्यस्त्रिजगन्नाथ

दासस्तेऽहं व्यवस्थितः । कुरु पापक्षयं चाद्य देव्या सार्ध-
मितस्ततः ॥ सपुत्रदारः सधनः प्रभो दामोऽस्म्यहं तव ।
पालनीयः प्रयत्नेन यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ संसारार्णवम-
ज्ञानां मत्पूर्वाणां महेश्वर । मदन्तरजानानां मम मातु-
कुलस्य च ॥ पतितानामऽनाथानां विपवेष्वऽमिलावि-
णाम् । अन्येषां लुप्तपिण्डानां त्वमेवोद्धारणक्षमः ॥ यत्कि-
ञ्चिद्विधिना हीनं कृतं मूढधिया मया । क्षन्तव्यं भो
त्वया नाथ सर्वं च परमेश्वर ॥ भगवन्मत्कुलोत्पन्ना ये
जानाः स्वल्पबुद्धयः । दारित्र्योपहता ये च दानधर्मवि-
वर्जिताः ॥ कुम्भीपाके निमग्नश्च ये चान्ये दृःक्षिता
नराः । मुक्तिं ते यान्तु मनुजान्व्यग्रमादान्महेश्वर ॥
भगवन् भृतभय्वेश मया चाऽज्ञानशक्तितः । उन्नायिकं
विपर्यस्तं यत्किञ्चिद्विहितं प्रभो ॥ द्रव्यक्रियामवहीनं
पूर्णं मेऽस्तु त्वदिच्छया ॥ यावती तण्डुली नक्ता भवत्य-
न्तेन सर्वदा । तावत्कल्पसहस्राणि दाता शिवपुरे वसेत् ॥

अनन्तभवनादिप्र यावत्सादाशिवं पदम् । पूरितं निखिलं
तेन भवत्यऽन्तेन सर्वदा ॥ तावद्युगसहस्राणि शिवलोके
महीयते ॥ शतं स्ववर्णपुष्पाणां दत्त्वा पुण्यफलं च यत् ।
कोटिं सग्यमनानां तदनन्तं लिङ्गपूरणम् ॥ प्रयागे
नैमिषारण्ये गङ्गासागरसङ्गमे । कुरुक्षेत्रे च यद्वानं राहु-
ग्रन्ते दिवाकरे ॥ पृथिवीं सस्यसम्पूर्णां यो दद्याद्वेदपारमे ।
स्थानं न लभते तादृग्यादृशं लिङ्गपूरणात् ॥ भुवनान्भु-
वनेशान्ध नत्वनत्त्वानुपालकान् । तर्पयेन्मानवो धीमान-
नपूरे कृते गति ॥ ये ताराविषस्रष्टशेखरमजं यक्षयन्ति
लिङ्गान्तरे शुद्धान्तःकरणक्रियावशमयं भक्तिप्रणीतात्म-
काः । ते भुक्त्वा विविधामनेन बहुशो भोगावलीमु-
ज्ज्वलां सायुज्यं ध्रुवमाप्नुवन्ति महसा तस्यैव शम्भोर्नराः ॥
करचरणकृतं वाक् ॥ अपारसंसारं । उन्नाम्यां ॥ पात्राणि
चालयेत् । आचम्य । उदककं । उत्तिष्ठ देवदेवेश त्वं
मण्डलगुरः सह । रक्षास्त्रान्पूर्वतो नित्यं शृततत्पुरुषाभिधः ।

इति सम्पद्यते । ॐ फट् निर्गन्धं करोमि फट् । इति निरी-
क्येत् । ॐ फट् अग्नेः वगुण्डनं करोमि फट् । इत्यवगुण्ड-
येत् ॥ ॐ रं ज्ञानं शक्त्यात्मनो भगवते नमः इति पूजयेत् ॥
ॐ फट् कव्यादं निष्कर्षयामि फट् इति गोपदर्मकाण्डद्वयं
प्रत्याचरणेनोत्तिष्ठेत् ॥ वाणिः ॥ ॐ रं अग्नेः कव्याद-
गुह्यं करोमि स्वाहा ५ ॥ हुं हन्ताकाष्ठवयेनाग्नेः प्रच्छादनं
करोमि हुं "इति दर्शनेनाग्नेः प्रच्छादनं । ततोऽग्निमात्रं हन्तव्येन
गृहीत्वा नमस्कृत्य प्रत्याचरेत् । अतः प्रच्छादनं गृहेत्वा
नमस्कृत्य गृहेत्वा पुनः प्रच्छादयेत् । अग्निं प्रच्छादयन् सर्वान् न्यानेनैकी-
कृत्य वदति रं ज्ञानमात्मनो भगवते नमः इति पूजयेत् ॥ इति
नैवज्याष्टकादयम् ॥ पुनर्गोपदर्मकाण्डद्वयम् ॥ ततोऽग्निं गृहीत्वा
नमः "अहमेव शिवः" इति वदन्तेन निष्कर्षयामात्रं गृहीत्वा
वदति हुं हन्ताकाष्ठवयेनाग्नेः प्रच्छादनं करोमि हुं योर्ना
भ्रातृयामिनमः" इति निष्कर्षयामात्रं गोपदोत्तिष्ठेत् ॥ इति
कुण्डान्तरे निष्कृता पुनरग्रेण वदति प्रोक्ता "गर्भरक्षार्थं वागी-

शीयोर्नि प्रच्छादयामिनमः" इति दर्शनेनाग्निं प्रच्छादनम् ॥
"ॐ फट् अक्षवाटं कल्पयामिनमः" इत्यष्टासुदिशु साधैरुज्ज्व-
मुखैर्दर्भैरक्षवाटः ॥ "ॐ फट् वागीश्याः कङ्कणं वधामिनमः
फट् फट् फट् फट् फट् फट् फट्" इति वागीश्या दर्भपवित्रं दद्यात् ।
दक्षिणहस्तास्थितं कङ्कणरूपं ध्यायेत् ॥ ततोऽन्यान् संस्कारांश्चिभि-
स्त्रिभिस्तिलाहुतिमिरुत्तानवाणिना कुर्यात् ॥ "ॐ जुं रं अग्नेर्गर्भाधानं
करोमि स्वाहा ३ । ॐ जुं रं अग्नेर्गर्भाधानं सम्पद्यतां स्वाहा ३" ॥
"ॐ ज्यो अग्नेः पुमान् भवनमः" इति कुशाग्नेण जलविन्दुं क्षिपेत् ।
"ॐ ज्यो अग्नेः पुंसेनमः" इति पूजनं ॥ ॐ जुं अग्नेः पूर्ववक्त्रक-
ल्पनां करोमि स्वाहा ३ । एवं सम्पद्यतां स्वाहा ३ । ॐ हुं अग्ने-
नेत्रत्रयक० ३ एवं ३ ॥ ॐ रं अग्नेः सीमांक० ॥ ॐ रं अग्नेः स-
शिवतत्त्वमुखं कल्पयामि स्वाहा ३ । एवं स- ॥ ॐ रं अग्नेः जुं विद्या-
तत्त्वहृदयं क० ३ । ॐ रं अग्नेः ॐ आत्मतत्त्वपादौ क० ३ ॥
ॐ रं अग्नेः सीमाकल्पनां करोमि ३ । ॐ रं अग्नेः पादां करो-
मि स्वाहा ३ । ॐ रं अग्नेः जंघे करोमि स्वाहा ३ एवं सम्पद्यतां

साहा । ॐ रं अग्नेः जानू, ॐ रं अग्नेः गुह्यं, कटिं, मेढ्रं, नाभिं,
उदरं, हृदयं, हस्तौ, बाहू, स्कन्दौ, ग्रीवां, मुखं, अङ्गप्र-
त्यङ्गमन्धीः, ॐ रं अग्नेः समस्तशरीरं करोमि साहा ३ एवं
सम्पद्यतां साहा ३ ॥ ॐ रं अग्नेः सीमन्तोन्नयनं करोमि ३
एवं सम्पद्यतां साहा ३ ॥ ॐ फट् अग्निं जीवापयामि साहा
३ । ॐ अग्ने प्रसवामि मुखो भवनमः "इति विज्ञप्य" ॥ (वा-
गीश्याज्वाग्निः कृतः) इति विभाव्य । "ॐ फट् अग्नये नमः"
इति पूजनम् ॥ ॐ हूं अग्ने र्जातकर्म करोमि साहा ३ एवं सम्प०
३ । ॐ फट् अग्नेः सूतकशुद्धिर्भवतु फट् साहा ३ । ततः कुण्डं
अङ्गार्थपात्राभसा प्रोक्षयेत् ॥ ॐ फट् अग्निं परिमृहामि
फट् ३ । एवं । ॐ फट् पर्युक्षामि फट् ३ । परिपिशामि फट्
३ ॥ ॐ फट् यज्ञस्य सन्ततिरसि ॐ फट् यज्ञस्य सत्वा सन्तत्य आ-
स्वृणामि फट् ॥ (पूर्ववयः पुनः पश्चापि च स्तरास्तयः ।
प्रक्षेप्या अस्त्रमन्त्रेण हाचार्यैर्वज्रसिद्धये ॥) ततो हस्तमात्रं
ननिधाचतुष्टयं (ॐ फट् परिधीन् आस्वृणामि फट्) इति

पूर्वोत्तरामान्, पूर्वादपि संस्थाप्य तदुपरि । "पूर्वे" ब्रह्मणे
नमः । "दक्षिणे" रुद्राय नमः । "उत्तरे" सदाशिवाय नमः ।
पश्चिमे" विष्णवे नमः । इति सप्तपुष्पं विष्टरचतुष्टयं दद्यात् ॥
ज्वालालिङ्गोपरि पात्रं सविष्टरं संस्थाप्य परमेश्वरं, परितो लोक-
पालांश्च पूजयेत् ॥ ॐ जुं सः ज्वालालिङ्गम्यावाऽमृतेश्वरभैरवा-
य नमः । ॐ जुं सः अमृतलक्ष्म्यै नमः । इति सम्पूज्य, लोकपा-
लान् पूजयेत् ॥ लं इन्द्राय च हस्ताय नमः, रं अग्नये ग०, टं यमा-
य द० क्षं नैर्ऋतये स०, वंवरुणाय पा०, यं वायवे ध्व०, कुं कुवे-
राय गदाह०, हं ईशानाय त्रि०, आं ब्रह्मणे प०, ह्रौं अनन्ताय
हलहस्ताय नमः । इति लोकपालान् सम्पूज्य, लोकपालायुधमुद्राः
प्रदर्शयेत् ॥ ॐ ज्यो जुं अग्ने निष्क्रमणं करोमि साहा ३ एवं तं-
पद्यतां साहा । ३ ॥ ॐ ज्यो जुं आदित्यदर्शनं क० ३ । एवं
सं० ३ । ततो वागीश्यादक्षहस्तस्थितं ककुपं विमुच्य । वा-
गीश्याः ककुपमोक्षं करोमि० ३ एवं० ३ ॥ मूलेन । "अग्ने
शिवाग्निर्भवनमः" इति विज्ञप्य । "ॐ जुं सः शिवाग्नेये नमः" ।

इति पूजनं । ॐ जुं सः शिवाग्रिरिति नानकर्म करोमि स्वाहा
 ३ एवं सम्पद्यतां स्वाहा ३ ॥ ततो ध्यानं । रक्तं जटाधरं वद्धिं
 चिन्तयेद्रक्तवाससम् । वामोत्सङ्गगतस्नाहं द्विभुजं रक्तलोच-
 नम् ॥ शुकपृष्ठासनं देवं ज्वालाश्मश्रुविभूषितम् ॥ ईदृशं
 चिन्तयेद्देवं हव्ये कव्ये च पावकम् ॥ ॐ जुं सः शिवाग्रये
 स्वाहा ३ ॥ ततः पूर्वं । ॐ ब्रह्मणे नमः इति सम्पूज्य । तिलेन
 ॐ ब्रह्मणे स्वाहा ३ । “ब्रह्मन् ! क्षम्यतां” इति विसृज्य,
 पूर्वविष्टरं मोचयेत् । दक्षिणे । ॐ रुद्राय नमः इति सम्पूज्य ।
 तिलेन । ॐ रुद्राय स्वाहा ३ “रुद्र ! क्षम्यतां” इति विसृज्य,
 दक्षिणविष्टरं मोचयेत् ॥ उत्तरे । ॐ सदाशिवाय नमः इति पूजा ।
 ॐ सदाशिवाय स्वाहा ३ “सदाशिव ! क्षम्यतां” इति विसृ-
 ज्योत्तरविष्टरं मोचयेत् । पश्चिमे । ॐ विष्णवे नमः इति पूजा ।
 ॐ विष्णवे स्वाहा ३ “विष्णो ! क्षम्यतां” इति विसृज्य,
 पश्चिमविष्टरं मोचयेत् ॥ ततः । ॐ वागीश्वर्यै नमः इति पूजा ।
 ॐ हां वागीश्वर्यै स्वाहा ३ “सृष्टिस्थितिलये दक्षे भोगमोक्षप्रदे

शिवे । वागीश्वरि नमस्तेऽस्तु गच्छ देवि स्वविष्टपम्”
 इति विसृज्य । पुनः, लालानिवारणार्थं हस्तप्रमाणचतुर्विंशतीध्मा-
 होमः (२४ चौबीस समिद्धोंका होम करना) ॥ ॐ जुं सः शिवा-
 ग्रितर्पयामि स्वाहा २४ ॥ ॥ (अथ सुक्लवसंस्कारः ॥) ॐ-
 फट्त्नापनं करोमि फट् इत्यमौत्तापनं ॥ फट्प्रोक्षणं करोमि फट्
 इति शिवाम्भसा प्रोक्षणम् । ॐ हूं अवगुण्ठयामि हूं इतिलिङ्ग-
 मुद्रयाऽवगुण्ठनं ॥ पुनरग्री त्रिभ्रामणं अस्त्राम्भसा प्रोक्षणम् ।
 दर्भाग्रिण तदग्रस्पर्शः । पुनः प्रोक्षणमग्री त्रिभ्रामणं । दर्भ-
 मध्येन तन्मध्यस्पर्शः । प्रोक्षणं त्रिभ्रामणं । दर्भमूलेन तन्मू-
 लस्पर्शः । प्रोक्षणं त्रिभ्रामणं ॥ “ततः स्वामेदर्भपृष्ठे सुक्लुवा-
 यऽधोमुखौ संस्थाप्य” ॥ ॐ शिवशक्तिभ्यां नमः” इति पूजा ।
 गन्वादि । “उर्ध्वमुखौ कृत्वा” ॐ शिवाय नमः, ॐ शक्तये
 नमः ॥ ॥ (अथाज्यसंस्कारः ॥) आज्यस्याधिभ्रयणं,
 प्रसृतस्य संप्रोक्षितपात्रे स्थापनं “ॐ हः फट्प्रोक्षणं करो-
 मि फट्” इत्यग्रेण प्रोक्षणं “ॐ फट्त्नापनं करोमि फट्” “ॐ-

हूंअवगुण्ठयामिहूं" इत्यवगुण्ठनं । "ॐ हूं उद्वासनं करो-
मिहूं" इत्याग्नेयेदिशि ऊर्ध्वधारणं दीप्तिस्तुटार्थं । "ॐ हः फट्-
भ्रामयामिफट्" इतिकुण्डस्य परितोऽस्त्रेण त्रिर्भ्रामणम् । योनौ
स्थापनं ॥ ततः प्रादेशमात्रं दर्भद्वयं नागशाशकारं करद्वयाऽ-
नामिकाऽङ्गुष्ठाभ्यामाऽद्याऽज्यस्य त्रिवारं पराङ्मुखानयनं (उत्स-
वणं) त्रिवारं बाह्युत्थानयनं (संस्नानं) च समस्तभागाऽपनयनाय,
सारभागाऽहरणाय च, मूलेन कुर्यात् ॥ ॐ हः फट् संपुवनं करो-
मिफट्" तदनु दर्भोत्सुकं प्रज्वालयाऽज्यपात्रमध्ये क्षिपेत् । मूलेन
"ॐ आज्ये प्रोक्षणं करोमिनमः" इति सनेत्रतेजोनिरीक्षणेन
परतेजोमयमाज्यं कुर्यात् ॥ (इत्यवधोतनानामसंस्कारः ॥)
पुनर्ज्वलद्दर्भोत्सुकं सवेतो आग्निर्देव नाराजनं ॥ तदेव ज्वल-
दुत्सुकं "ॐ हूं पर्याग्निकरणं करोमिनमः" इत्यग्नौ क्षिपेत् ॥
"ॐ हः फट् प्रोक्षणं करोमिफट्" इति शिवाग्नेयसाधोक्षणं ।
मूलाङ्गैरभिमज्ज्याऽमृतमुद्रयाऽमृतीहृत्यैवं द्वादशसंस्कारान्कृत्वा-
ऽऽज्यं मूलेनार्चयेत् ॥ (इत्याज्यसंस्कारः) ॥ लंसद्योजातवक्त्रे-

णाऽधोऽवक्रमऽनुसन्दधेस्वाहा ३ यंतत्पुरुषवक्त्रेण धर्मेष्टा-
नवक्रमऽनुसन्दधेस्वाहा ३ इति जुहुयात् ॥ ततः ॐ हूं नाडि-
त्रयकल्पनां करोमिनमः" इत्याज्यपात्रे पूर्वाग्रं दर्भद्वयं स्थाप-
यित्वा भागत्रयेण नाडित्रयं ध्यायेत् ॥ तत्र मध्ये । ॐ हूं-
इच्छाशक्तयेनमः, ॐ जुं वह्निधाम्ने सुपुष्पाय नमः । वाने ।
ॐ हूं क्रियाशक्तयेनमः, ॐ सः सोमधाम्ने इडायै नमः । दक्षे ।
ॐ हूं ज्ञानशक्तयेनमः, ॐ ॐ धर्मधाम्ने पिङ्गलायै नमः ॥ ॥
अधाम्ने ॥ ॐ शिवाग्नेर्भागत्रयकल्पनां करोमिनमः" इत्यु-
र्ध्वमुखां प्रादेशमात्रं ससिद्धाद्वयं दत्त्वा भागत्रयेण नाडित्रयं
ध्यायेत् ॥ सप्तमं वह्निर्दक्षपूजनं । ॐ ॐ पिङ्गलाश्रयाय श्रया-
य नमः ॥ मध्ये । ॐ जुं सुपुष्पाश्रयायाय नमः ॥ सदधे
वह्निजाने । ॐ सः इडाश्रयाय सोमाय नमः । इति संपूज्य ।
"ॐ जुंसः अग्नये स्वाहा" इत्याज्यदक्षभागाद्वह्निर्दक्षभागे । "ॐ
जुंसः सोमाय स्वाहा" । इत्याज्यवामभागाद्वह्निर्वागभागे ।
"ॐ जुंसः अग्नीषोमाभ्यां स्वाहा" इत्याज्यमध्यभागाद्वह्निर्मध्य-

भागे जुहुयात् । इति शुक्लपक्षे ॥ (अथकृष्णपक्षे) ॥ “ॐ जुं-
सः अग्रये स्वाहा” इत्याज्यदक्षभागाद्विदक्षभागे । “ॐ जुंसः
सूर्याय स्वाहा” इत्याज्यवामभागाद्विदक्षभागे । “ॐ जुंसः
अग्रिसूर्याभ्यां स्वाहा” इत्याज्यमध्यभागाद्विदक्षभागे हुनेत् ॥
(इति चक्षुषीहोमः) ॥ ॐ जुंसः शिवाग्नेः प्राशनं करो-
मि स्वाहा ३ एवं सम्पद्यतां स्वाहा ३ ॥ (अथाज्यदर्श-
नम् ॥) आज्यं तेजः समुद्दिष्टमाज्यं पापहरं परम् ।
आज्यं मुराणामाहारमाज्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥ दिव्य-
न्तरिक्षमोमादेर्यत्ते कित्विपमागतम् । तत्सर्वमाज्यसंस्प-
र्शद्विनाशमुपगच्छतु ॥ आत्मनोवाङ्० पितुर्वा मातुः
परलोके शिवपदवीप्राप्त्यर्थं शिवाग्नाविदमाज्यमर्पया-
मिनमः ॥ आदौ पूर्णा ॥ अग्निज्वालामयं देवं भूषयन्त-
मनेकशः । ज्वालाभिर्मण्डिताकाशं साक्षमालाकमण्ड-
लम् ॥ वरदाभयहस्तं च पुष्पवर्णं हुताशनम् । शुक्-
पृष्ठासनं देवं शक्तिहस्तं चतुर्भुजम् ॥ मृगाजिनेन सन्नद्धं

यजमानवरप्रदम् । विनेत्रं पञ्चवक्त्रं च होमकाले च
चिन्तयेत् ॥ एवं ध्यात्वा भगवन्तं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥
ॐ जुंसः शिवाग्नेधृताद्याः संस्कारा वात्यादिसंस्थिताः
प्राशनान्ताश्च सर्वे “पूर्णाहुत्या” सम्पूर्णाः सन्तु वाप-
द् ॥ ॥ अथ चरुसंस्काराः ॥ ॥ नवामे कुण्डसमीपे पूर्वा-
ग्रान्दर्शनानीये “स्वाधारश्चयैनमः” इति संपूज्य, तत्र
पुरोडाशादिकं चरुं संस्नाप्य, मूलेन साक्षेन सम्पूज्याऽमृतीकृत्य
कर्मकाण्डं प्रज्वाल्य, “फट् नीराजनां करोमि फट्” विद्या-
भाराऽऽनुत्थाऽज्येण सविष्टरं नेक्षणममतः स्थापयेत् । “ॐ जुंसः
सम्पानं करोमि” “स्वा” इत्यमौ “हा” इति चरौ ३ ॥ ॐ जुंसः
सुनतोभव “स्वा” इत्यमौ “हा” इति चरौ ३ अभावविधित्य
ॐ जुंसः सशीतोभव “स्वा” इति चरौ “हा” इत्यमौ ।
३ ॥ ॐ हः फट् चरुमाज्जादयामिनमः “इतिदमैराच्छा-
दनं” । ॐ हुंचरुंसंरक्षयामिनमः “इतिपुष्यं” ॥ (ततो नवजिह्वा
ज्वालालिप्तोपरिपूजयेत्) ॐ प्रभार्चनमः, दीर्घं, प्रकाशार्चं,

अनीयै, मरीच्यै, स्थापिन्यै, रुच्यै, करालायै, लेलिहायैनमः ॥
 “कुण्डमध्ये नवजिह्वाः पूर्वादितः” ॥ पूर्वे । ॐ राज्यार्थायैनमः,
 दाहजनन्यै, मृत्युदायै, शुक्रहारिण्यै, वशीकर्त्र्यै, उच्चा-
 टिन्यै, अर्थदायै, मुक्तिदायै, “नन्वे” ॐ सर्वसिद्धिप्रदा-
 यैनमः “इतिसम्पूज्य । स्नाहान्तेन होमयेत् । यथा” ॐ प्रभा-
 येसाहा, १८ । पूर्णा । द्वारेशा (पृ० ३००) । ॐ जुंसः
 शिवाग्नेजिह्वाः कल्पयामिस्त्राहावौपद् ॥ द्वितीयापूर्णा ।
 ॐ जुंसः शिवाग्नेजिह्वासन्निधिरस्तुस्त्राहावौपद् ॥ ततश्चरोः
 किञ्चिद्भागेन नैवेद्यं कृत्वाऽन्यभागे सघृतमुवेण यथाशक्ति दे-
 वेषु होमयेत् । ॐ जुंसः अमृतेश्वरभैरवायसाहा ८ ॐ जुंसः
 अमृतलक्ष्म्यैसाहा ८ । ॐ हृदयायसाहा, जुंशिरसेसाहा, सः
 शिवायै, ॐ कवचायजुंसाहा, जुंशेराभ्यां, सः अस्त्रायपद्साहा ॥
 ॐ अवोरमहारकायसाहा ३ अवोरेश्वर्यै साहा ३ निष्कलाय
 साहा ३ लंसद्योजातवक्त्रायसाहा, वंशामदेव०, रंजयो-
 रव०, वंशतुल्य०, शंईशानवक्त्रायसाहा । हींचण्डीकापा

लिन्यैसाहा ३ ॐ आनन्देश्वरभैरवायसाहा मुरादेव्यैसाहा
 “ततः पावनकृत्वायै मातापित्रोश्चतुर्दशाष्टुतीः पितृणामाहुतित्रयं
 त्रयं दत्त्वा । यथा” ॐ हूंहांहींहूंहेहांहः पितुरमुक्तस्य शिवगो-
 त्रसेश्वरस्य उद्धारं करोमिस्त्राहा १४ एवं, पितामहस्य ३
 प्रपितामहस्य ३ ॥ इत्यनेन, मातुः शिवगोत्राचारुद्राण्या
 वलविक्रमण्या उद्धारणं करोमिस्त्राहा १४ पितामहाः ३
 ३ प्रपितामहाः ३ दत्त्वा ॥ (द्वाविंशदक्षरोऽजोरो व्योम-
 व्यापी दशाक्षरः । नवात्मा बहुरूपश्च पापहर्ता प्रकीर्तितः)
 अंजयोरमहारकायसाहा ३ ॐ आर्देऽंज्योमन्यापिणेफद्-
 साहा ३ ॐ बहुरूपभैरवायसाहा ३ ॐ भूःसाहा, ॐ भुवः,
 ॐ तः, ॐ महः, ॐ जनः, ॐ तपः, ॐ सत्यंसाहा । ततो ने
 देवाः पूजितव्योक्तानां ऽपि पूर्वैकाहुतिर्दया । सप्तावरणदेवताभ्यः
 साहा ॥ ॥ “ततो गुरुस्त्वपूजनम्” गुरवेशिवाय गन्धादि ।
 जपसंज्ञेन । पितुः शिवगोत्रस्य वा मातुः शिवगोत्रायाः
 परलोके पुण्यकृत्वायै शिवाष्टकप्रीत्या तिलाभ्यसा पुण्यकृ-

द्विरस्तु शिवाष्टकादेवताः प्रीताः सन्तु ॥ मध्यप्राणेति (पृ०
२५६-१३) ॐ हूं भैरवाय नमस्तु स्वाहा वाँ पद् अग्निसन्नि-
धिरस्तु ॥ पूर्णामत्र न दद्यात् ॥ श्राद्धं यथावद्वाक्छणभोजनपिण्ड-
दानादियुतं सम्पाद्य पूर्णं यथा ॥ हारमनोहरचक्षुसमायतच-
क्षुषमहीशकृतभूपम् । पञ्चवदनं सितरुचिरुचिरं शशिख-
ण्डमण्डितशिखण्डम् ॥ उद्यमनपाशविशिखामनवरखट्वाङ्ग-
वल्लकीषण्टाः । दण्डद्रुघनाभ्यां सह वहन्तमिव वामबाहु-
नवकेन ॥ खट्वाङ्गशविशिखाऽभयकपालटमरुत्रिशूलप-
विपरशून् । दक्षैर्दोभिर्नवभिः कलयन्तं चिन्तयेच्च भग-
वन्तम् ॥ सितमुपरितनवदनं पुरतः पीतं च मैत्रकं दक्षं
वाममख्यं च । सितरुचिरुचिरं देवस्य पश्चिमं विचिन्त-
येत् ॥ एवमुद्भासिताशेषभगवद्देशशालिनीम् । चिन्त-
येदस्य चोत्सङ्गगामघोरीधरीमपि ॥ ध्यात्वा ॐ जुं सः
पितुः वा मातुः परावृत्तिः न्यूनाधिकाऽन्यथाकृतकर्म-
प्रायश्चित्तनिवृत्तिपूर्णं चास्तु वाँ पद् स्वाहा “इति पूर्णं”

गुह्याति० इति तर्पणं । ततो भस्मतिलकं । शिवमस्तु यजमानस्य
च्छिद्रं माभूत्कदाचन । देवदेव्याः प्रसादेन रक्षरक्षाऽस्तु
मे भृशम् ॥ ॥ अग्निरिति भस्म, वायुरिति भस्म, व्यो-
मेति भस्म, स्थलमिति भस्म, जलमिति भस्म, सर्वहवाइदं
भस्म, एतानि चक्षुषि भस्मानि, अग्निरिति भस्मना ललाटम-
ऽनुलिप्य ॥ पशुपाशविमुक्तो भवति सर्वतीर्थस्नानफलं प्रा-
प्नोति सर्वकर्मोच्छिद्रं भवति ॥ ततः शक्तिशक्तुशजलेन मुचा
चतुर्दिशु धारापातं कुर्यात् ॥ ॐ फट् शिवाग्निं विमुञ्चामि फट्
इति त्रिः ॥ ततोऽमौक्षमापुण्याणि ॥ “धर्मं देहि धनं देही”
त्यादि ॥ तर्पितोऽसि विभो भक्त्या होमेनाऽनलमध्यतः ।
होमद्रव्येषु यत्पुण्यं तत्सर्वमात्मसात्कुरु ॥ संसारं जसि-
न्विभो मोहात्प्रायश्चित्तं तु यद्गतम् । तत्सर्वं नाशमायातु
होमादऽस्मान्महेश्वर ॥ क्षमस्व मन्त्रनाथाय नित्यानन्दध-
राय च । धर्मार्थकाममोक्षाय पुनरागमनाय च ॥ “इति
वाक्छामितेजः स्वात्माग्नौ सापयेत् ॥” इति शिवाष्टकाविधिः ॥

अथ शिवान्वष्टकाविधिः (आन्तंश्राद्धं) ॥

आदौ दीपाग्रे वृत्तत्रये व्योम त्रयं शक्तिचूर्णेन लिखित्वा
शिव्यं प्राश्यादानं कारयेत् । शेषस्याग्निनि च, तत्रो मूलधाममुत्थितां
सूक्ष्मनादगम्यां यद्विशिष्टां कलां मुमुक्षुणापना क्रमरन्ध्रं प्रापय्य
हृदयान्तःस्थं प्रत्यक्षमग्नौ चन्द्रा रन्धीं, तेनैव मार्गेण सधाष्टदिक-
न्दसाने सवितरनाऽप्यायन्तीं ज्यन्ता, ततोऽग्निं सधार्णवोपरि
रक्तमुष्णोपविष्टां विनेत्रामेकनां कदाह्मनाऽनरन्ध्रस्यैर्भुजैर्वा-
मैः क्षुरिकासिमुष्टाणि विधत्वा प्रेमाकलां रक्तां चण्डीं सधिन्य
मानमैः पञ्चोपचारैः सम्पूज्य, आनन्दपात्रे “ॐ ह्रीं चण्डिका-
लिनिम्वाहा” इति सम्पूज्य, समान्तकार्यविकालरात्र्यभी०
तत्रोचण्डीप्र० ३ ॥ पराशक्तिस्त्रीभाक्कप्राप्त्यर्थं तेजो-
मयेनापत्रये अमुक्तस्य श्राद्धं श्राद्धनष्टं करिष्ये । इति मङ्ग-
ल्यम् । व्योमत्रये न्यसेत् । व्योमत्रये कर्पूरपुष्पं । “कर्पन्ति
विश्वं” इति कर्पूरैस्तिनक्तम् । कर्पूषु शक्तिप्रधानदर्शनास्तीर्य
तत्र, आधारशक्त्यै स्वधानमः, तामाद्यै, ज्येष्ठायै, ॐ राद्र्यै-

स्वधानमः । भक्त्यज्ये । भद्रकाल्यै स्वधानमः ॥ इति कर्पव्र-
पूजनम् ॥ तत्र श्राद्धं श्राद्धं वक्ष्यीयं परिकल्प्य । “मः मः अनाव
शुक्तवत्यायनमः” इति चरुं सम्पूज्य । “अन्नतिलमध्याज्य-
पयोभिः” इति च, “अग्निप्राप्तेभ्यो वि-वर्द्धिपञ्चयोधी-नमः
सोमः प्र- ३ । यमान्तकायेवि० ३ “पिण्डवर्तनमन्त्रः” ।
(ह्रीं चण्डीकाशालिनिम्वाहा हृमगवति नरकार्णवशोपणि स-
द्यो ज्ञानमैरव समयं पूज्य २ परज्योतिर्विलीनताऽ “शुक्ल”
पितुः शिवज्योत्स्ना रुद्रस्य पिण्डमुत्पादयामिन्वाहा) अयना-
वत् । पितुः रुद्रस्य इच्छाशक्तिगर्भः शक्तोऽयं पिण्डः स्वधा-
नमः २ “द्वयेऽपिण्डं दद्यात्” ॥ “अन्नतिले” इति, अग्निप्रा-
प्तेभ्यो (ह्रीं चण्डी-पिण्डमुत्पादयामिन्वाहा) अयनावत् पितुः
रुद्रस्य ज्ञानशक्तिगर्भः शक्तोऽयं पिण्डः स्वधानमः । २ ।
“अन्नतिले” इति । अग्निप्राप्तेभ्यो- (ह्रीं चण्डीका-उत्पा-
दयामिन्वाहा) अयनावत् पितुः रुद्रस्य क्रियाशक्तिगर्भः
शक्तोऽयं पिण्डः स्वधानमः, इति तृतीयं पिण्डं दद्यात् ।

वासोसि स्वधानमः । वीरान्नं स्वधानमः । लेपं निवार्य ।
 पित्रे रुद्राय शक्तेश्चाद्रे गन्धार्यपुष्पधूपदीपभक्ष्यभोज्य-
 नीतिलमधुहिमपानादिस्वधानमः ॥ ततोपिशोषपूजा ॥ ॐ ह्रीं-
 चण्डिकापालिनिस्वाहा मत्पितरं अमुकं भैरवगोत्रं रुद्रं
 नित्यतृप्तं नित्यानन्दमयं सम्पादय २ स्वाहा ॥ १ ॥
 ॐ ह्रीं चण्डिकापालिनिस्वाहा मत्पित्रे पादमरोजमूलेस्थितिं
 प्रयच्छ २ स्वज्ञानविभागं सन्दर्शय २ समीपतां कुरु २
 अमेये मायामये परापरविभागेस्वाहा ॥ २ ॥ ॐ ह्रीं चण्डि-
 कापालिनिस्वाहा मत्पिता भैरवगोत्रो रुद्रो देवीधाम्नि ज-
 यतुस्वाहा ॥ ३ ॥ इतिसम्पूज्य ॥ ततो दीपपूजा ॥ ॐ हसरक्षम-
 लवजं उच्चण्डभास्कराय स्वधानमः, ह्रीं श्रीं हंप्रभायै, १ ॐ
 ह्रीं श्रीं हंप्रतापिन्यै, २ ह्रीं श्रीं हंपिङ्गलायै, ३ इतमोहारिण्यै,
 ४ ईचण्डायै, ५ ईभास्करायै, ६ ईज्येष्ठायै, ७ ईअरुणायै, ८ ईवि-
 श्ववोधिन्त्यै, ९ ईरसापहारिण्यै, १० ईतुष्टायै, ११ ईमनोन्मन्यै-
 स्वधानमः ॥ (पता द्वादशभासेषु पूजा दीपे विधानतः ॥)

ततोऽमौ । ॐ ह्रीं श्रीं आं दीप्ताय नमः, १ । ईआंदहन्यै, २ ईई-
 वोपायै, ३ ईइकरालायै, ४ ईउघोरविक्रमायै, ५ ईउरौद्रायै,
 ६ ईऐलेलिहानायै, ७ ईऐविद्युतायै, ८ ईअंसमक्षिण्यै, ९ ॐ आंम
 होच्छुम्भायै, इत्यमिं सम्पूज्य । ततः पात्रे । हस्तीसः सोमा-
 यनमः ॥ ह्रीं श्रीं संप्रसादाय नमः, १ ईहादिन्यै, २ ईज्यो-
 त्तायै, ३ ईसन्दिन्यै, ४ ईमुमनायै, ५ ईउपायै, ६ ईमनो-
 न्मनायै, ७ ईमालिन्यै, ८ ईविमलायै, ९ ईवामायै, १० ईम-
 हानन्दायै, ११ ईगोमायै, १२ ईभद्रकाल्यै, १३ ईरोहिण्यै,
 १४ ईव्यापिन्यै, १५ ईरसवर्षिण्यै नमः ॥ इति पात्रे सम्पूज्य,
 शेषभक्षणं पात्रे संसाध्य वामावर्तेनारान्तिं कुर्यात् ॥ (पाताले
 चान्तरिक्षे च मध्ये वा भुवनत्रये । येकेचित्पितरः सर्वे
 तृष्यन्तु चरुपानकैः) इति । ततः त्रयीमस्रचतुर्थ्युगमयीति
 पिण्डधिमर्जनम् ॥ ततोऽमिं विमुच्य । धर्मं देहि । आह्वानं ।
 “सभार्यसिजगन्नाथ” ॥ (पृ० ३३६) इत्युत्तमपुष्पाणि
 इति मासानुनासिकश्राद्धविधानवष्टका समाप्ता ॥

व अथ सांवत्सरिकशिवश्राद्धविधिः

ॐ कृतशिवाऽनपूर्वऽर्चनः ॥ सव्येनाऽचम्य ॥ श्राद्धकाले
गयां ध्यात्वा ध्यात्वा देवं गदाधरम् । खान्निपतन्मनसा
ध्यात्वा पथाच्छ्राद्धं समारभेत् ॥ श्राद्धे योगेश्वरं देवं
मार्तण्डं ग्रहनायकम् । खान्निपतन्मनसा ध्यात्वा गुवं
श्राद्धं समारभेत् ॥ वामस्कन्धे दण्डं निधाय ॥ ॐ गायत्र्यैनमः ।
ॐ भूर्भुवः स्वस्त० ३ तन्महेशायविमहेशायान्विशुद्धाय धी-
महि । तन्नः शिवः प्रचोदयात् ३ ॥ “अमसव्येन” ॥
अग्निप्रात्तेभ्यो विग्रहे वहिपन्थो धीमहि । तन्नः सोमः
प्रचोदयात् ३ ॥ अथ तावत्० पितुः शिवगोत्रस्य ईश्वरस्य,
पितामहस्य शिवगोत्रस्य सदाशिवस्य, प्रपितामहस्य शिवगो-
त्रस्य शिवस्य, “वा” मातुः शिवगोत्रायावलविकारिण्याः,
पितामह्याः शिवगोत्रायावलप्रमथिण्याः, प्रपितामह्याः शि-
वगोत्रायाः सर्वभूतदमन्याः सांवत्सरिकं शिवश्राद्धं सदै-
वकं सान्नपूरपूजनं गुरुशिवपूजनमचीनं करिष्ये ॐ नु-

रुण्य ॥ “अग्निं परिसमूह” ॥ तिलान्विकीर्य ॥ निहन्मि सर्वं
यदऽमेध्यवद्भवेद्धताथ सर्वेऽगुरदानवा मया । रक्षांसि
यक्षाः सपिशाचगुह्यका हता मया यातुधानाथ सर्वे ॥
(फट्श्राद्धविमान् यातुधानानिहन्मिफट्) ॥ सव्येन ॥ वि-
श्वेपान्देवानां रुद्राऽनन्तयोरिदमासनं नमः । विश्वेभ्यो दे-
वेभ्यः रुद्रानन्ताभ्यां गुरुं त्वां पूजयामि ॐ पूज्य विश्वान्
देवान् रुद्रानन्तो आवाहयिष्यामि ॐ आवाहव ॥ यान्नि-
कीर्य । आगच्छन्तु महाभागाविश्वेदेवा वरप्रदाः । ये वेऽत्र
विहिताश्राद्धे सावधाना भवन्तु ते ॥ शुनोदेवी ॥ “अन्न-
मन्त्रेण” । फट् अस्त्रायफट् ॥ लाजाथ ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यः
रुद्राऽनन्ताभ्यां पाद्यं नमः । शेषं निवार्य । पुनः । फट् अस्त्रा-
यफट् ॥ आपः क्षीरं ॥ स्वां स्वां सोमाय स्वाहा “इति-
जलं” । ॐ हूं वागीश्वरि वाक्प्रदेसरसत्यैनमः “इति क्षीरं” ।
ॐ जीं सावित्रि पापभक्षिणि सावित्र्यैनमः “इति पुष्पांशुं” ।
लंपृथिव्यं धरि त्रिशक्तये नमः “इति तण्डुलं” । ॐ त्रिज-

टोर्ध्वपिङ्गलाय रुद्राय नमः “इतिसर्पान्” । ॐ त्रयमेव
 ष्ठाय स्वाहा “इति र्वायान्” । ॐ तत्सदां पितृभ्यो नमः “इति
 तिलान्” । ॐ त्रिणवे मुरपतये महावलाय नमः “इति पुष्पं”
 इत्यष्टाङ्गेन पूरयेत् ॥ भगवन्तौ अर्घ्यम् २ । विश्वेदेवाः रुद्रा-
 नन्तौ इदं वामर्घ्यं नमः । विश्वेभ्यो देवेभ्यः रुद्रानन्ताभ्यां स-
 मालभनं गन्धो नमः, अर्घो नमः पुष्पं नमः, धूपो नमः दी-
 पो नमः, वासो नमः । विश्वेषां देवानां रुद्रानन्तयोः अर्घ्य-
 दानाद्यर्चनविधिः सर्वः परिपूर्णोऽस्तु ॥ ॥ ॐ मास-
 शर्षणीभृतो विश्वेदेवास आगन् । दाथां सो दाधुषः सुत-
 म् ॥ उपयाम गृहीतोऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः । एष
 ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ विश्वेदेवास आगन् यूप-
 ताम हमं हवम् । इदं वह्निर्निषीदत ॥ “अपः प्रशयापसव्यं
 कृत्वा” । पितुः शिवगोत्रस्य ईश्वरस्य रुद्राऽसमं नमस्कृत्य नमः ॥
 पित्रे शिवगोत्राय ईश्वराय-गुरुं त्वां पूजयामि ॐ पूजय
 पितृनावाहयिष्यामि ॐ मावाहय । “तिलान्विकीर्य” ॥

श्राद्धाऽनुवाकौ नूतानामाऽर्घ्यम् ॥ अपयन्त्वऽमुराः पितरूपा
 ये रूपाणि प्रतिमुच्याऽचरन्ति परापरो निपुरो ये हरन्ति ।
 अग्निष्टां ह्योक्तान् प्रणुदन्त्वऽसान् । अपेतो यन्त्वऽमुरा ये
 पितृपदः उदीरतामऽवरा उत्परास उन्मध्यमाः पितरः
 सोम्यासः अमुं यय ईशुरवृका क्रतुवास्ते नोऽवन्तु पितरो
 हव्येषु ॥ एत पितरो मनोजयैरागच्छन्त पितरो मनोजयैः ।
 ये निखाता ये परोस्ता गर्भाद्येऽवपेदिरे सवांस्तान् अ-
 आवह पितृन् हविषे अत्तये । आगच्छन्तु पितरो मनोज-
 वसः पितरः पितरः शुन्धध्वम् । आ मे यन्तु पितरो
 भागधेयं विराजा हूताः सलिलात्समुद्रात् । अस्मिन् यज्ञे
 सर्वकामांस्तु भन्तामऽक्षीयमाणानुपजीवत्वेतान् ॥ अन्तर्दधे
 पर्वतरऽन्तर्मखा पृथिव्या दिवा दिगभिरऽनन्ताभिरन्तर-
 न्यान्पितृन्दधे ॥ अन्तर्दधे क्रतुभिरहोरात्रैः ससन्धिकैर-
 र्धमासैश्च मासैर्ऋतुभिः परिवत्सरैः संवत्सरस्य कृत्तिभि-
 श्चान्तरन्यान्पितृन्दधे ॥ ॥ यास्तिष्ठन्तीति त्रिष्टुप् ॥ या-

स्तिष्ठन्ति वा धावन्ति वा अद्रुग्धाः परिसुसृपीः । अद्भि-
विंशस्य धर्त्रीभिश्चान्तरन्यान्पितृन्दधे ॥ अमृता वागमृता
आपोऽग्निर्वाचोऽमृतं तत्रिवृदेकधाम ताभिर्मत्प्रत्ताभिः स्व-
धया मदध्वमिहासभ्यं वसीयोऽस्तु देवाः । यन्मे माता
प्रतुलोभ यथचाराऽननुव्रतं तन्मे रेतः पिता वृक्षां मा
भूरऽन्योऽवपद्यताम् ॥ १ ॥ यास्तिष्ठन्ति-यन्मे पितामही-
पितामहो वृक्षां ॥ २ ॥ यास्तिष्ठन्ति-यन्मे प्रपितामही-प्रपि-
तामहो वृक्षां ॥ ३ ॥ “फट् अस्त्रायफट्” ॥ लाजाथ । भग-
वन्तः पाद्यं २ पित्रे शिव-पाद्यं स्वधानमः । “सव्येन” ॥
आचम्य । अपसव्येन । यास्तिष्ठन्तीति षट् ॥ यास्तिष्ठन्ति-यन्मे
माता ॥ या-यन्मे माता । या-यन्मे पितामही ॥ या-यन्मे
माता । या-यन्मे पितामही । या-यन्मे प्रपितामही ॥
“फट् अस्त्रायफट्” ॥ आपः क्षीरं । स्वांस्वांसोमायेलावऽष्टा-
ङ्गेन पूयेत् ॥ भगवन्तोऽर्घ्यं २ ॥ पितः शिवगोत्र ईश्वर
इदं वः अर्घ्यं स्वधानमः । पित्रे शिवगोत्राय ईश्वराय समा

लभनं गन्धः स्वधानमः ॥ “सव्येन” ॥ आचम्य “अप-
सव्येन” ॥ पित्रे अर्घ्यः-पुष्पं-धूपः-दीपः-वासांसि स्वधानमः ।
क्षुंईशानवक्रायनमः, यंतत्पुरुषव, रंअघोर-, वंवामदेव, लंस-
द्योजातवक्रायनमः, । सर्वज्ञताहृद-तृप्तिशिर-अनादिवोधशि-
खा-स्वतघ्नकवचा-अलुप्तशक्तयेनेत्रा-अनन्तशक्तयेअस्त्रायफट् ।
(दक्षिणाम्रान्दर्भानास्तीर्थ) “सव्येन” । शुन्धन्तां लोकाः । “अ-
पसव्येन” पितृपदनः पितृपदनमसि पितृभ्यः स्नानमसि,
पितृभ्यः गन्धः स्वधा, अर्घ्यः स्वधा, पुष्पं स्वधा, पितृभ्य आच्छा-
दनं वासांसि स्वधा, पितुः शिवगोत्रस्य ईश्वरस्य अर्घ्यदानायऽ-
र्चनं ॥ आदित्या रुद्रा वसवो मे सदस्यास्तेषां सख्ये स्वधया
मदध्वं स्वधां वहध्वमऽमृतस्य योनिं याऽत्र स्वधा पितरस्तां
भजध्वम् ॥ “सव्येन” । इदमऽन्नमिदं देवेभ्यः रुद्राऽन-
न्ताभ्यां शृतं चरुमभिघार्य । “अपसव्येन” । इदमऽन्नमिदं
पितृभ्यः शृतं चरुमऽभिघार्य । प्रक्षाल्य तुण्डलान्पवित्रा-
न्तर्हितानाऽवपति प्रक्षाल्य मूलतो मेक्षणमवदधाति । अग्रा-

वधिश्चित्य तत्रचाऽभिघार्य दक्षिणत उद्वास्य पुनश्चाभि-
घार्य । पित्रे दक्षिणपश्चिमाम्रैर्नरः “पुरस्तात्” इत्यासीर्य ।
श्रियै सोमवत्यै अन्नपूर्णाभगवत्यै गन्धादि ॥ श्रियन्देवीं ० ॥
अग्नौ करवाणि ॐ कुरु । सोमाय पितृमतेस्त्वधानमः ।
अग्नये आङ्गिरसे शिवाग्रयेस्त्वधानमः । “तूर्ष्णां पात्रेषु निक्षि-
पेत्” । इत्यमौ हुत्वा, ये मामकाः पितरः पार्थिवासो येऽन्त-
रिक्षे ये दिवि ये समुद्रे ये वाचमाह्वा अमृता बभूवुस्तेऽ-
सिन्यन्ते सर्वकामांलुभन्ताम् ॥ एतद्दः पितरो भागधेयं
पात्रेषु दत्तममृतं स्वधावन् । अर्क्षयमाणमुपजीवत्वेनं
मया प्रत्तं स्वधया मदध्वम् ॥ अयं यज्ञः परमो यः पितॄणां
पात्रेषु देयं हविरद्यमग्रेः । मनश्च वाक् पितरो वः प्रदा-
नैरश्विभ्यां प्रत्तं स्वधया मदध्वम् ॥ एषा च ऊर्गेषा वः
स्वधा तामऽत्त च पितॄन् च मा च वः क्षेष्ट वेह पितर
ऊर्देवतासु तस्यै वयं ज्योग्जीवन्तो भूयास । आ
मामुपक्रमऽमृतं निविष्टं मया प्रत्तं स्वधया मदध्वम् ।

क्षीरं घृतं वाऽसिच्य ॥ ॐ ह्रीं श्रीं पापान्तकारिणि पापं मोचय
२ पापं हन २ पापं दह २ माये मा चलरूपिणि विचेर्हीं स्वाहा
ॐ ह्रीं श्रीं ह्रींसः क्षीरं घृतं वाऽसिच्य ॥ “सव्येन” । वैश्व-
देवहविषि पिब्यमानं विश्वेषु भूतेषु पृथग्विष्टं क्षीरं
घृतं वाऽसिच्य ॥ रुद्रानन्ताभ्यां क्षीरं-घृतं वाऽसिच्य ॥
विश्वेभ्यो देवेभ्यो रुद्रानन्ताभ्योऽन्नं नमः २ अन्नं मधुमधु
पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखेऽमृतं
ब्रुहोमि ऊर्गऽस्योर्जोदा ऊर्जमेदेहि ऊर्जमयिधेहि, अन्नं-
मेदेहि अन्नं मयिधेहि अधतिरसि मा मेक्षेष्टाऽमुत्राऽ-
सिंहलोक इह च ॥ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे
पदम् । समूढमस्य पांगुरे । त्रीणि पदा- । अतो
धर्माणि । तद्विष्णोः- । तद्विप्रांसो- । विष्णो इदं रक्षस्व ।
पृथिव्यै नमः विष्णवे नमः “हसरक्षमलवयुः ऊं रुद्रानन्त
इदं रक्षस्व । विश्वेभ्यो देवेभ्यः रुद्रानन्ताभ्यां यथोप-
स्थितं दत्तं दास्यमानेन सह सव्यञ्जनमऽमृतमऽन्नं नमः ।

पृथिव्यै, क्षीरार्णवाय, चन्द्रमण्डलाय, वद्विमण्डलाय, सि-
तपद्माय, सच्चाय, रजसे, तमसे, अकारतच्चाय, उकारत०,
मकारत०, नादत० नादान्ततच्चाय, समानाय, उन्मनायै,
व्यापिन्यै, पराशक्त्यै, ऋग्वेदाय, यजुर्वे, सामवे,
अथर्ववेदाय, कृतयुगाय, त्रेतायु, द्वापरयु, कलियुगाय,
सहस्रदलपद्मासनाय, अष्टदलपद्मासनायनमः” ॥ तिला-
स्तोत्रं ॥ देवताभ्यः पि० ३ । अद्यतावन् । पृथिवीर्दिविर-
क्षता तृप्तिः स्वधाऽनुपदस्तांस्तं पृथिवीं दर्विमक्षतां तृप्तिं
स्वधामऽनुपदस्तामग्निरिव पृथिवीमुपजीव । पितः अमु-
कामुकगोत्र एष ते पिण्डः येचाऽत्रत्याऽन्वेपा ते स्वधा
वसुभ्यः स्वधा षष्ठ एष ते लेपः । “अप उपस्पृश्य” ॥
अन्तरिक्षं दर्विरक्षता तृप्तिः स्वधाऽनुपदस्तां तामन्तरिक्षं
दर्विमक्षतां तृप्तिं स्वधामऽनुपदस्तां वायुरिवाऽन्तरिक्षमु-
पजीव पितामहाऽमुकाऽमुकगोत्र एष ते पिण्डः ये चाऽत्र-
त्याऽन्वेपा ते स्वधा रुद्रभ्यः स्वधा पञ्चम एष ते लेपः ।

अप उपस्पृश्य ॥ द्यौर्दिविरक्षता तृप्तिः स्वधाऽनुपदस्तां तां
दिवं दर्विमक्षतां तृप्तिं स्वधामऽनुपदस्तां सूर्य इव दिवमु-
पजीव प्रपितामह अमुकामुकगोत्र एष ते पिण्डः ये चात्र-
त्याऽन्वेपा ते स्वधा आदित्यभ्यः स्वधा चतुर्थएष ते लेपः ।
अपउ० ॥ मूलपुरुषा भूमिस्वामिनः पितरः, एष वः पिण्डः
स्वधा, ये च वोऽन्वऽत्र पितरो मादयन्वम् । येऽत्र पितरः
प्रेता युष्मांस्तेऽनु, य इह पितरो जीवा अस्मांस्तेऽनु, येऽत्र
पितरः प्रेता यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्य, य इह पितरो
जीवा वयं तेषां वसिष्ठा भूयास ॥ एतानि वः पितरो
वासांसि, अतो नोऽन्यत्पितरो मायूढं, वीरान्नः पितरो
दत्त । पिण्डलेपं निवारयेत् ॥ “शैवे” ॥ “अन्नतिलमध्वाज्यपयो-
निर्दक्षिणहस्ततले वामावर्तेन पिण्डं वर्तयेत्” ॥ ॐ अग्निष्वात्तेभ्यो
विन्नहे० ३ अद्यतावन्० (लंदिच्यं शिवम्वरूपिणं सर्ववन्ध-
विवर्जितं सर्वकर्मविनिर्मुक्तं धर्माधर्मवहिष्कृतं पिण्डमुत्पा-
दयामिस्वधानमः) पितः शिवगोत्र ईश्वर सांवत्सरिके शि-

वश्राद्धे ॐ जुंसः पिण्डः स्वधानमः । अपउपस्पृश्य ॥ १ ॥ लंदि-
व्यं शिवस्वरूपितामह शिवगोत्र सदाशिव ! ॐ जुंसः पिण्डः
स्वधानमः । अपउपस्पृश्य ॥ २ ॥ (लंदिव्यं-शिव)पितामह
शिवगोत्र शिव ॐ जुंसः पिण्डः स्वधानमः । अपउ० ॥ ३ ॥
एवं । लंदिव्यं-माता शिवगोत्रे बलविकरिणि ॐ जुंसः पिण्डः
स्वधानमः । अपउपस्पृश्य ॥ लंदिव्यं-पितामहि शिवगोत्रे
बलप्रमथिनि ॐ जुंसः पिण्डः स्वधानमः । अपउ० ॥ लंदिव्यं-
प्रपितामहि शिवगोत्रे सर्वभूतदमनि ॐ जुंसः पिण्डः स्वधा-
नमः । अपउपस्पृश्य ॥ वासांसिस्वधानमः । वीरान्नं स्वधा-
नमः ॥ पिण्डलेपं निवारयेत् ॥ पित्रे वा मात्रे सां० शिवश्राद्धे
समालभनं गन्धः स्वधा । मूलपुरुषेभ्यः समालभनं गन्धः स्व-
धानमः पित्रे सांवत्सरिके शिवश्राद्धे अर्धः, पुत्र्यं, दीपः धूपः,
भक्ष्यभोज्यफलमूलबलिर्नवेद्यमञ्जं स्वधानमः पित्रे सां०
तिलमधुमिश्रमुदकपात्रमाञ्चमनीयं जलं स्वधानमः । पित्रे
हिमपानादि स्वधानमः ॥ “सव्येन” । आचम्य ॥ वसन्ता-

यनमः ॥ “अपसव्येन” ॥ [यास्तिष्ठन्ति ॥ ऊर्जं वहन्ती
अमृतं घृतं मधु पयः कीलालं परिमृतं स्वधास्य पितृन्मे त-
र्पयत] फट् अस्त्राय फट् ॥ ऊर्जांसि नमस्कारं करोमि नमः ॥
पिण्डेषु पुष्पाणि ॥ ॐ आं प्रभुशक्तये स्वधानमः, ॐ ईं ज्ञानश-
क्तये स्वधानमः ॐ ऊं क्रियाशक्तये, धं ईं शानवक्राय, यंतत्पुरुषव,
रं अघोरव, वं वामदेवव, लंसद्योजातव, सर्वज्ञत्वहृद, तृप्तिशिर,
अनादिवोधशिसायै वषट्, स्वतन्त्रकवचाय, अलुप्तशक्तये नेत्र,
अनन्तशक्तये अस्त्राय फट्, पित्रे सांवत्सरिके शिवश्राद्धे
वासांसि स्वधानमः ॥ “सव्येन” [मा मे क्षेपेति सतृणमन्त्र-
मभ्युक्ष्य ॥ मामेक्षेष्टावहुमे पूतमऽस्तु ब्रह्मानो मे जुपताम-
न्त्रमन्त्रम् । सहस्रधारममृतोदकं मे पूतमस्त्वेतत्परमे
व्योमन्] ॥ देवतायै बलिमुपहरेत्, सावित्राणि० महागणप-
तये० पितृगणदेवताभ्योनमो नैवेद्यं निवेदयामि नमः ॥
“अपसव्येन” ॥ [सर्वमऽन्नमुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः ।
वारिणाऽग्राव्य तच्चात्रं पृच्छेत्प्रश्नत्रयं द्विजः ॥ विषदमऽ-

नमाऽनीय । कश्चित्सम्पन्नं भोः “सुसम्पन्नं” तृप्यन्तु भवन्तः “तृप्ताः साः” शेषमन्नमिष्टैः सह ॥ अग्निदग्धाथ ये जीवा येऽप्यदग्धा कुले मम । भूमौ दत्तेन तृप्यन्तु तृप्ता यान्तु परां गतिम् ॥ येषां न पचते माता येषां न पचते पिता । उच्छिष्टं ये च कांक्षन्ति तेषां तृप्तिः स्वधानमः] “विकिरं” ॥ अस्मत्कुले प्रमीता ये पतिताः समयद्विपः । दग्धा अदग्धा कुगतयस्ते तृप्यन्तु स्वधावोपद् ॥ “सव्येन” ॥ [असोमपाथ ये देवा यज्ञभागविभजिताः । तेषामन्नं प्रदास्यामि विकिरं वैश्वदेवके] ॥ ये रुद्रा रौद्रकर्माणः शिवयागाद्बहिष्कृताः । सर्वे ते परितृप्यन्तु विकिरेण हि सर्वदा ॥ “तृप्तानाचम्य” ॥ अपसव्येन । विप्रानाचमेत् ॥ पित्रे सांवत्सरिकेशिवधामे आचमनीयं स्वधानमः ॥ “सव्येन” विश्वेभ्यो देवेभ्यः रुद्राज्जन्ताभ्यामाचमनीयं नमः ॥ अपसव्येन ॥ [यन्मे रामः शकुनिरित्यर्थप्रदक्षिणं कृत्वा दक्षस्कन्देन पिण्डानवेक्ष्य प्रत्येत्य च । यन्मे रामः शकुनिः

ध्यापदाथ यन्मे शुचिः मन्त्रकृतस्य प्राशत् । वैश्वानरः सविता तत्पुनातु तस्मिन्पूते देवता मादयन्तां तेन पूतेन पितरो मदन्ताम्] नमोऽस्तु सर्वयोगिभ्यः सिद्धेभ्यश्च नमोनमः । मूर्तामूर्तेश्चरग्राहिन्मः शक्तिगणाय ते ॥ यास्तिष्ठन्ति ॥ फट् अस्त्राय फट्” ॥ पित्रे शिव० सां० शिव० दक्षिणायै तिलहिरण्य ॥ अभिरमन्तु भवन्तोऽभिरताः साः । देवाथ पितरथैतत्पूतमन्नोपजीवतामसिंहोके मां धत्त जीवेम शरदः शतं पश्येम शरदः शतम् ॥ अथासभ्यमूर्जं धत्त ज्योतिर्धत्ताऽजरं न आयुः ॥ यदञ्जतरिक्षं पृथिवीमुत्तथां यत्पितरं मातरं वा जिहिंसिम । अग्निर्नस्तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता ॥ तृप्यन्तु भवन्तः पितरो ये च भवतोऽनु ये चाऽस्त्रास्त्राऽशंसन्ते तृप्यते । तृप्यन्तु भवन्तः पितामहा ये ० । तृप्यन्तु भवन्तः प्रपितामहा ये च भवतोऽनु ये च ॥ तृप्यन्तु भवत्यो मातरो याश्च भवतीरनु याश्चान्तासां ० । तृप्यन्तु भवत्यः पितामहो याश्च ० । तृप्यन्तु

भवत्यः प्रपितामहः याश्च भवतीरनु ॥ (एवं मातामहा
इत्यादि) तृप्यत ३ एवमस्तु । पितुः सां० शिवश्राद्धे
दत्तमन्नमक्षय्यमस्तुस्वधानमः ॥ “इदमन्नमक्षय्यमस्तु स्व-
धानमः, इति विप्राः प्रतिव्रूयुः ॥ दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः
सन्ततिरेव च । श्रद्धा च नो मा व्यगमद्द्रु देयं च नोस्त्वि-
दम् ॥ अन्नं च नो बहु भवेदतिथीश्च लभेमहि । याचिता-
रश्च नः सन्तु मा च याचिष्म कंचन” ॥ “एता एवाऽशिपः
सत्यः सन्त्विति विप्राः प्रतिव्रूयुः ॥ “सज्येन” शन्नो देवी ॥
विश्वेभ्यो देवेभ्यः रुद्रानन्ताभ्यां दक्षिणायै तिलहिरण्यरज-
तनिष्कर्णददानि ॥ विश्वेदेवाः रुद्रानन्तां प्रीयेतां प्रीतौ भ-
वेतां ॥ [शन्नो भवन्तु वाजिनो हव्येषु देवव्रातामित्रद्रवाः
स्वकीः । जम्बयन्तोऽहिष्टकं रक्षांसि सनेम्यसद्ययमज्जमी
वाः । संसावपात्रमुत्तानं कृत्वा ताभिरद्भिः पुत्रकामो मुख-
मनक्ति ॥ “वाजेवाजे” इति कुसुमिसर्जनम् ॥ वाजे वाजे
वन वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता क्रतुज्ञाः । अस्व

मधु पिबतु मादयध्वं तृप्ता यान पथिभिर्देवयानैः ॥ अस्त-
व्येन “अमावाजस्ये”ति विष्टपरिपेकः ॥ आमा वाजस्य प्रस-
वोजगम्यादाऽमायावापृथिवी विश्वरूपे । आमाऽगन्तां
पितरं मातरं चामा सोमो अमृतत्वेन गम्यान्] ॥ ततो वाम
देवमग्नेषु पिबन्मरितः पितृपात्रेण द्वारिधारां प्रक्षिपेत् । “यथा” ।
वामदेवाय स्वधानमः, ज्येष्ठाय, रुद्राय कालाय, कालवि-
करणाय बलविकरणाय बलप्रमथनाय, सर्वभूतदमनाय-
स्वधानमः, मनोन्मनाय स्वधानमः ॥ सज्येन ॥ कस्मात्कृच्छां
सम्पाद्य ॥ गायत्र्यैनमः ३ तन्महेऽष्टावविंशहे ३ । “अस्त-
व्येन” देवताभ्यः ३ । अग्निष्वातेभ्यो ३ । अद्यनायन् ०
पितुः शिवगोत्रस्येश्वरस्य सांवत्सरिकं शिवश्राद्धं सर्वदेवकं
सान्निधूरपूजनं गुरुशिवपूजनमर्चिच्छत्रं सम्पूर्णमस्तु एव-
मस्तु ॥ वैश्वमी । “तेजोऽस्ति” ॥ हारमनोऽहरवक्षममिति
(पृ० ३५२-४) पूर्णोदत्वा । शिवमज्जन्तु यजमाना येति-
भक्तिलोकं ॥ विमुञ्चामि ॥ वैदिके । विमुञ्चामि । नयामि ।

“सन्ध्येन” परिसमूहः १ अग्रयेस्याहा, प्रजापतये, सूर्याय, प्रजा-
पतयेस्याहोविमुच्य । नयामि । धर्मदेहि ॥ “अपसन्ध्येन” पित्रे
शिवगोत्रायेधराय सांवत्सरिक शिवश्राद्धे तिलोदकंस्वधा-
नमः उदककर्पणंस्वधानमः ॥ “सन्ध्येन” ॥ तत्रो गवां-प्रास्तादि ।
याकाचिद्योगिनी० । सारभेयाः० । “अपसन्ध्येन” । यमाय
धर्म० । “सन्ध्येन” यो विश्वभाषिनोभूता । “अपसन्ध्येन”
आयुः प्रजा० । शैवे ॥ श्राद्धमेवंविधं शैवं शैवमायुज्यदं
परम् । कर्तव्यं तेन तच्छ्राद्धं दीक्षितेन तदञ्जितकम् ॥
त्रयीसप्तचतुर्गुणमयी धितयवर्त्मनि । स्मिनो यः शक्ति-
सहितः स जयत्यमरेश्वरः ॥ “सन्ध्येन” ॐ गायत्र्यैनमः
३ तन्महेशाय विद्महे ३ अद्यतामन् । महागणपतेः० आ-
त्मनो० पितुः सांवत्सरिकेशिवश्राद्धे कलशपूजनं क्षेत्रेश-
पूजनमन्त्रिद्रुमस्तु पयस्तु ॥ एताभ्योदेवताभ्यो यवोदकं-
नमः । आपन्नोऽसि० । “अपसन्ध्येन” सभार्यन्निजगन्नाथ० ।
(५० ३३५-३४) अपारमंमार० करचरण० । धर्मध्वंमम

क्षेत्रेश- । उभाभ्यां० । नमोब्रह्मणे । पात्राणि चालयेत् ।
आचम्य ॥ उदकलशमुपनिधाय । शैवे ॥ उत्तिष्ठ देवदेवेश त्वं
मण्डलसुरैः सह । रक्षाऽस्मान्पूर्वतो नित्यं धृततत्पुरुषाभिधः ।
तथा दक्षिणतो रक्ष धृताऽधोरात्मभरवः ॥ तथैवोत्तरतोरक्ष
वामदेवोऽसि शुद्धरः । वारुणाशागतो नित्यं सद्योजातोऽसि
रक्ष माम् ॥ ऊर्ध्वं रक्ष महेशान त्वमीशानोऽसि देवता ।
सर्वतः सर्वथा देव सर्वत्राऽसिन्मवाध्वनि ॥ पाहि मां याहि
देवेशि नित्यानन्दमयं पदम् ॥ मन्त्रार्थाः ॥ “ब्राह्मणपुण्यं ॥
अनन्तशास ॥ नन्दन्तु साधकाः सर्वे विनश्यन्तु विद्-
पकाः । अवस्था शाम्भवी मेऽस्तु प्रसन्नोऽस्तु गुरुः सदा ॥

इति सांवत्सरिकशिवश्राद्धविधिः ॥

अथेकोद्दिष्टशिवश्राद्धविधिः

अन्नपूरुजामष्टकां चाऽनु ॥ सन्ध्येनाऽऽचम्य ॥ शान्ता-
कारंभुजगशयनंपद्मनाभं- । श्राद्धे योगेश्वरं चैव० । तिलमयु
सम्भारान्संस्कृत्य वामस्कन्धे दृष्टिं निधाय ॥ ॐ गायत्र्यैनमः ।

३ । तन्महेशाय विद्महे ३ ॥ अपसव्येन । नमः पितृभ्यः ॥
 देवताभ्यः ३ अग्निष्वात्तेभ्यो वि ३ ॥ अद्यनावत् पितुः वा
 मातुः आदिमौर्ध्वदैहिकं प्रथमं, प्रथममासिकं द्वितीयं,
 त्रिपाक्षिकं तृतीयं, द्वितीयमासिकं चतुर्थं, पञ्चपाक्षिकं पञ्चमं,
 तृतीयमासिकं षष्ठं, चतुर्थमासिकं सप्तमं, पञ्चमासिकं अष्टमं,
 जनपाण्मासिकं नवमं, पाण्मासिकं दशमं, सप्तममासिकं एका-
 दशं, अष्टममासिकं द्वादशं, नवममासिकं त्रयोदशं, दशममा-
 सिकं चतुर्दशं, एकादशमासिकं पञ्चदशं, जनसांवत्सरिकं षो-
 डशं, (मले) द्वादशमासिकं षोडशं, जनसांवत्सरिकं सप्तदशं
 एकोद्दिष्टं श्राद्धं अष्टकापूर्वकं सान्वष्टक्यं ब्राह्मणपूजनमर्चा-
 महं करिष्ये ॐ कुरुष्व ॥ शैवे ॥ पितुः शिवगोत्रस्य रुद्रस्य
 वा मातुः शिवगोत्रायाः रुद्राण्याः-एकादशाहनि आद्यमौ-
 र्ध्वदैहिकं सर्वमग्नयं शुद्धं, प्रथममासिकं प्रथमं, त्रिपाक्षिकं
 द्वितीयं, द्वितीयमासिकं तृतीयं, पञ्चपाक्षिकं चतुर्थं, तृ-
 तीयमासिकं षष्ठं, चतुर्थमासिकं सप्तमं, पञ्चमासिकं सप्तमं,

जनपाण्मासिकं अष्टमं, पाण्मासिकं नवमं, सप्तमासिकं दशमं,
 अष्टममासिकं एकादशं, नवममासिकं द्वादशं, दशममासि-
 कं त्रयोदशं एकादशमासिकं चतुर्दशं, साधिकादशमासिकं-
 पञ्चदशं, जनसांवत्सरिकं षोडशं, (मले) द्वादशमासिकं
 षोडशं, जनसांवत्सरिकं सप्तदशं, एकोद्दिष्टं शिवश्राद्धं सदै-
 वकं सान्वष्टक्यं सान्नपूरविधानं गुरुशिवपूजनमर्चामहं-
 कारिष्ये ॐ कुरुष्व ॥ तिलान्विकीर्य । अग्निपरिसमूह ९ ॥
 निहन्मि मयं ॥ फट् श्राद्धविघ्नान् यातुधानान्निहन्मि ॥
 पितुः वा मातुः आद्यमौर्ध्वदैहिके प्रथमे एतत्ते आसनं । शैवे ।
 पितुः आद्यमौर्ध्वदैहिके सर्वमग्नये शुद्धे एकोद्दिष्टे शिवश्राद्धे
 इदमासनं व्यवधानमः ॥ पितुः आद्यमौर्ध्वदैहिके प्रथमे ब्राह्मणं
 त्वा पूजयामि ॐ पूजय ॥ पित्रे शिवगोत्राय ईश्वराय आद्यमौर्ध्व-
 दैहिके सर्वमग्नये शुद्धे एकोद्दिष्टे शिवश्राद्धे गुरुं त्वां पूजया-
 मि । ॐ पूजय ॥ नावाहनं । तिलान्विकीर्य ॥ अपयन्त्वऽसुरा ॥
 यास्तिष्ठन्ति-यन्मेमाता ॥ फट् अस्त्राय फट् ॥ लाजाय ॥

पितः आद्यमौर्ध्वदैहिकेप्रथमे एतत्ते पाद्यं । शैवे । पित्रे
 आद्यमौर्ध्वदैहिके सर्वमन्नमये शुद्धे-पाद्यंस्वधानमः ॥ पाद्य-
 शेषं निवार्य । “सव्येन” आचम्य । “अपसव्येन” ॥ यास्ति-
 णन्ति ॥ फट् अस्त्रायफट् ॥ आपःक्षीरं ॥ म्यांस्वांसोमायनमः
 “जले” । इत्यादि । पितः आद्यमौर्ध्वदैहिके सर्वमन्नमयेशुद्धे इदं
 तेऽर्घ्यम् ॥ शैवे । पितः इदं तेऽर्घ्यंस्वधानमः ॥ पितः आ-
 द्यमौर्ध्व-एष ते गन्धः । शैवे । पित्रे शिवगोत्रायगन्धः
 स्वधानमः ॥ “सव्येन” । आचम्य । “अपसव्येन” ॥ पितः
 आद्य-एषतेऽर्घ्यः । एतत्तेपुष्पं । “शैवे” । पित्रे शिव-अर्घ्यः-
 स्वधानमः पुष्पंस्वधानमः । पितः आद्यमौर्ध्व-एषते धूपः एषते
 दीपः ॥ पित्रे शिवगोत्राय धूपःस्वधानमः दीपःस्वधा-
 नमः ॥ पितः आद्यमौर्ध्वदैहिके एतत्ते वामः ॥ “शैवे” । (ॐ-
 आं प्रभुशक्तयेनमः ईज्ञानशक्तयेनमः, ऊंक्रियाशक्तयेनमः) । रं-
 दीप्ताकलायनमः, रंदहनीकः, रंधोराकः, रंक्रूराकः, रंरसभ-
 क्षिणीकः, रंविद्यातचकः, रंलेलिहानाकः, रंयधृतिकः, रंरा-

त्रिकलायनमः, रंधोरविक्रमाकः, रंमहोच्छुमाकलायै-
 नमः । हः अनन्तशक्तयेअस्त्रायफट्, हः अनन्तशक्तिस्वरूपाय
 “पित्रे शिवगोत्राय ईश्वराय आद्यमौर्ध्वदैहिके सर्वमन्नमये
 शुद्धे वासांसिस्वधानमः ॥१॥ (ॐ आं प्रभु, ईज्ञान, ऊंक्रिया-) अंम-
 रीच्येनमः, अंपूपायै, “पित्रेशिवगोत्रायईश्वराय, प्रथममा-
 सिकेप्रथमे वासांसिस्वधानमः ॥ २ ॥ (ॐ आं, ईज्ञा, ऊंक्रि)
 अंयशस्विनीकलायनमः, “पित्रे, त्रिपाक्षिकेद्वितीये वासांसि
 ॥३॥ (ॐ आं प्रभुशक्तयेनमः, ईज्ञा, ऊंक्रि) इंज्वलित्यै, इंसु-
 मनायै “पित्रे, द्वितीयमासिकेचतुतीयेवासांसि ॥४॥ (ॐ आं,
 ईं, ऊंक्रि) ईंप्रीत्यै “पित्रे पञ्चपाक्षिकेचतुर्थे वासां ॥ ५ ॥
 ॐ आप्र, ईज्ञा, ऊंक्रि) उंधूम्राकलायै, उंप्रीतिकयै, पित्रे,
 तृतीयमासिकेपञ्चमे वासांसिस्वधानमः ॥६॥ (ॐ आं, ईं, ऊं)
 ईं तापिन्यै, ऊंधृत्यै “पित्रे, चतुर्थमासिकेषष्ठेवासां ॥ ७ ॥
 (आं, ईज्ञान, ऊं) ऊंसांम्यायै, ऊंतापिन्यै, ऊंधृतिकयै,
 पित्रे, पञ्चममासिके सप्तमे वासांसिस्वधानमः ॥८॥ (आं, ईं,

इदं रक्षस्व । “स्त्रीविषये” ॥ रुद्राणि इदं रक्षस्व ॥ पितः आ-
द्यमौ-॥ पित्रे शिवगोत्राय-आद्यमौ-यथोपस्थितं दत्तं दास्य-
मानेन-एतत्ते अमृतमन्नं । अन्नं स्वधानमः ॥ “सव्येन” ॥
पयः पृथिव्यां । सहस्रशीर्षा । हिरण्यवर्णां । “अपमव्येन” ॥
यास्तिष्ठन्ति । पितः आद्यमौ-एतत्तेऽपोशानं । पित्रे शिव-
आद्यमौ-अपोशानं जलं स्वधानमः । प्राश्नातु भवान्, वा,
भवती ॥ अमृतं जुषस्वाऽमृतं भुंक्ष्व ॥ अमृतेन सह भोक्तव्यं
रुद्रादयः कारणा आगच्छन्तु ॥ दक्षिणागान्दर्भानास्तीर्थं ।
पितः आद्यमौ-एतत्तेऽवनेजनं ॥ पितः आद्यमौर्ध्व-शिवश्राद्धे
अवनेजनं स्वधानमः ॥ आधारशक्त्यै स्वधानमः, पृथिव्यै, स-
धानमः क्षीरार्णवाय, चन्द्रमण्डलाय, वह्निमण्डलाय, सित-
पद्माय, सच्चाय, रजसे, तमसे, अकारतच्चाय, उकारत,
मकारत, नादत, नादान्तत, सुमनाय, उन्मनाय, परशक्तये,
व्यापिन्यै, ऋग्वेदाय, यजुर्वे, सामवे, अथर्ववे, कृतयुगाय,
त्रेता, द्वापर, कलियु, शतदलपद्मासनाय, सहस्रद, अष्टद-

लपद्मासनायनमः ॥ देवताभ्यः ३ अद्यतावत् पृथिवीदर्वि-
पितः आद्यमौ-एकोद्दिष्टे-एतत्तेऽपिण्डः, अपउपस्पृश्य । “एवं” ।
अन्नतिलमध्वाज्यपयोभिः-। (अग्निप्रातेभ्योवि-३ अद्यताव-
त्-लं दिव्यं शिवस्वरूपिणं सर्वबन्धविवर्जितं सर्वकर्मविनिर्मुक्तं धर्मा-
धर्मवहिष्कृतं पिण्डमुत्पादयामिनमः) प्रदीप्ताकलायै नमः, दह-
नीक, घोराक, क्रूराक, रसभक्षिणीक, वैधृतीक, लेलि-
हानाक, रात्रिक, घोरविक्रमाक, महोच्छुष्माक, हृद्गताक,
रात्रीकलायै नमः १२ हः अनन्तशक्तये अस्त्राय फट्, हः अन-
न्तशक्त्यै स्वरूपाय नमः पितः आद्यमौर्ध्वदैहिके सर्वमन्त्रमये शुद्धे
एकोद्दिष्टे शिवश्राद्धे (ॐ जुं सः पिण्डः स्वधानमः “अपउपस्पृ-
श्य”) ॥ १ ॥ (अग्निप्रा-मिनमः) प्रभाख्यासूर्यकलायै, अमृता-
ख्यासोमक । पितः प्रथममासिके प्रथमे (ॐ जुं सः पिण्डः,
अपउपस्पृश्य) ॥ २ ॥ (अग्नि-यामिनमः) अच्छादिनीसोमक-।
पितः त्रिपाक्षिके द्वितीये (ॐ जुं-स्पृश्य) ॥ ३ ॥ (अग्निप्राते उत्पा-
दयामिनमः) प्रतापिनीसूर्यकलायै, ज्योत्स्नावतीसोमक-।

पितः-द्वितीयमासिके तृतीये (ॐ जुं-स्पृश्य) ॥ ४ ॥ (अग्नि-
 मिनमः) स्रन्दिनीसूर्यकः, मोदिनीसोमकलायै पितः
 पञ्चपाक्षिके चतुर्थे (ॐ जुं-स्पृश्य) ॥ ५ ॥ (अग्निष्वात्तेभ्यो
 पिङ्गामूर्यकलायै, मनोहारिसोमक-पितः-तृतीयमासिके
 पञ्चमे (ॐ जुं-स्पृश्य) ॥ ६ ॥ (अग्नि-नमः) ध्वान्तहारि-
 णीसूर्यकलायै, मालिनीसोमक-पितः-चतुर्थमासिके षष्ठे
 (ॐ जुं-स्पृश्य) ॥ ७ ॥ (अग्नि-नमः) खण्डमध्यासूर्यकलायै,
 विमलासोमक पितः पञ्चमासिके सप्तमे (ॐ जुं) ॥ ८ ॥
 (अग्नि-नमः) ह्रांस्त्रीसः सू-चामासो-पितः-ऊनपाण्मासिके
 अष्टमे (ॐ जुं) ॥ ९ ॥ (अग्नि-) भास्वरामूर्यकलायै महानन्दा-
 सोमकलायै पितः-पाण्मासिके नवमे (ॐ जुंसः) ॥ १० ॥
 (अग्नि-) ज्वेष्टामू-गोमतीसो-पितः-सप्तममासिके दशमे
 (ॐ जुं) ॥ ११ ॥ (अग्निष्वा) अरुणाख्यासू-भद्राख्यासोम-
 पितः-अष्टममासिके एकादशे (ॐ जुंसः) ॥ १२ ॥ (अग्नि-)
 विश्ववोधिनीसू-रसवर्षिणीसो-पितः-नवममासिके द्वादशे

(ॐ जुंसः पिण्डः स्वधानमः) ॥ १३ ॥ (अग्नि) रसपाचि-
 नीसू रसवृद्धिसो-पितः-दशममासिके त्रयोदशे (ॐ जुं)
 ॥ १४ ॥ (अग्नि) दंष्ट्रासू-रसपूरिणीसो-पितः एकादश-
 मासिके चतुर्दशे (ॐ जुं) ॥ १५ ॥ (अग्नि) ॐ ह्रांस्त्री-
 सःसू-मोदिनीसो-पितः-माघेकादशमासिके पञ्चदशे (ॐ जुं)
 ॥ १६ ॥ (अग्नि) ॐ ह्रांस्त्रीसःसू-मोदिनीसो-पितः द्वा-
 दशमासिके षोडशे (ॐ जुं) ॥ १७ ॥ मलश्रेत्तदा ॥ (अग्नि)
 सम्पूर्णमण्डलामू-ज्वलिनीसोमकलायै नमः पितः शिवगोत्र
 ईश्वर ऊनसांवत्सरिके षोडशे एकोद्दिष्टशिवश्चाद्धे ॐ जुंसः
 पिण्डः स्वधानमः । अप उपस्पृश्य । (अग्निष्वात्तेभ्यो) सूर्यकला-
 भ्योनमः, चन्द्रकलाभ्योनमः पितः द्वादश-मासिके सप्तदशे
 ॐ जुंसः पिण्डः स्वधानमः । अप उपस्पृश्य ॥ १८ ॥ एतानी-
 ति पितृर्वासः । वासांसि स्वधानमः । वीरान्नः पितर्देहि ।
 वीरान्नं स्वधानमः । पिण्डलेपं निवार्य ॥ पितः आद्यमौ-
 पतेगन्धः । पित्रेशिव-आद्यमौ-समालभनंगन्धः स्वधानमः ।

पितः एतन्नेर्ज्यः एतन्नेपुष्पं । पित्रे शिवगोत्राय रुद्राय
अर्घः स्वधानमः पुष्पं दीपः स्वधानमः धूपः । पितः एतन्ने
भक्ष्यभोज्यफलमूलवलिः । पित्रे भक्ष्यभोज्यफलमूलव-
लिः स्वधानमः ॥ पितः एतन्ने तिलमधुमिश्रं । पित्रे तिल-
मधुमिश्रमेतन्ने-आचमनीयं स्वधानमः । पितः एतन्ने हिमवा-
नादि । पित्रे हिमवानादि स्वधानमः ॥ “तन्नेनाचम्य” ।
वसन्तायनमः ॥ अपसव्येन ॥ यामिष्टुन्ति ॥ उज्ज्वलहन्ती ॥
अक्षय्यं नः कुलं भूयादीरमूलं स्वधात्मकम् । भवभक्तमनन्तं
च समिद्धं शाक्तमाचरेत् । उज्ज्वलिनमस्कारं करोमिनमः ॥
“विष्णुपुष्पपूजा” पूजयेत् ॥ आप्रभुयानयेनमः इजानसक्तये
उंक्रिया, सोमकल्या ॥ पूषाकल्यायै, यमाकल्यायै, गुमनसा,
प्रीति, प्रीतिकरी, धृति, धृतिकरी, मौम्या, मरीचि, अंगु-
मालिनी, शशिनी, हृदनाकल्यायै, लक्ष्मी, लाया, सम्पूर्णम-
ण्डलकल्यायै, अमृतकल्यायै नमः ॥ सूर्यकल्या ॥ मरीचिकल्यायै,
ज्वालिनी, धूम्रा, तपनी, नाचिनी, पाचिनी, हव्यवाहा,

तेजोवती, शतधामा, मुधामा, पद्मगर्भा, तमोपहाकलायै
नमः वासांसि स्वधानमः ॥ अद्यतावत् पितुः पाथेयं नित्यान्नम् ॥
मा मेक्षिष्टा ॥ नैवेद्यं । “विकिरं” तिलक्षीरविकिरीकृत्य ।
स्वधितं । मुखधितमिति ॥ ये केचित्समये लुप्ता भूताः
कर्मवशानुगाः । इहैव समयोच्छिष्टं वलिं गृह्णन्तु ते तृप्य-
न्तु स्वधार्वापट् ॥ सव्येनाऽऽचम्य । अपसव्येन ॥ पितः एतन्ने
आचमनीयं । पित्रे शिवगोत्राय-आचमनीयं स्वधानमः ॥
यन्मेरामः शकुनिः “इत्यर्घ्यप्रदक्षिणम्” । शैवे ॥ नमोस्तु सर्व-
योगिभ्यः सिद्धेभ्यश्च नमोनमः । मूर्तामूर्तेश्वरादिभ्यः श-
क्तिगणायते । इति । यास्तिष्टन्ति । फट् अस्त्राय फट् । पितः
दक्षिणा । पित्रे शिव-दक्षिणायै । अभिरमतु भवान् । तृप्यतु
भवान्, तृप्सोसि प्रेतस्त्रृप्यतु ॥ प्रतिमाविसर्जनं” ॐ भूः
पुरुषं विम-३ नमोस्त्वऽनन्ताय ३ पितुः विष्णुपदवीप्रा-
प्त्यर्थं शेषशायिनारायणपू० आपन्नोऽसि । ध्येयः सदा ० ॥
आदेशं दानप्रतिष्ठायां घटदानं तदनु जलकुम्भं ततो नित्यकुम्भं

प्रतिमादानं कोऽश्नुयं ॥ पितरं आचमो-दचमनमश्नुय-
मस्तु । पितुः शिवगोत्रस्य दनमनमश्नुयमुपनिष्ठतु ॥ “अ-
पसव्येन” ॥ ब्राह्मणपूजां विमर्त्य । गायत्र्यनमः ३ तन्महेशाय वि
३ “अपसव्येन” नमः पितृभ्यः ३ अग्निष्वात्तेभ्यो वि ३ अथ
तावत् पितुर्गोत्रमातुः आचमोर्ध्वदक्षिणं प्रथमं, अष्टका-
पूर्वकं सान्वष्टयं एकोद्विंशं श्राद्धं । पितुः शिवगोत्रस्य
रुद्रस्य आचमोर्ध्वदक्षिणं सर्वमष्टमं शुद्धं एकोद्विंशं शि-
वश्राद्धं मदैवकं मानसपूर्वविधानं गुणविभूजनमच्छिद्रं
सम्पूर्णमस्तु ॥ अन्नष्टकां रुद्रा नमोऽस्ति विमर्त्य । ने-
जोसि । हारमनोहर० । पूर्णं । विमुञ्चामि । नमामि । धर्मं
देहि ॥ पितुः एतत्ते तिलोदकं । पिते शिवगोत्राय
रुद्राय तिलोदकं मन्थानमः ॥ ततः कुम्भनर्पणम् ॥ कपेन ।
गवां ग्रासादि ॥ या काचिन् । क्षेत्रेभ्यश्चिन्मनु । अप-
सव्येन । “विष्णु” तद्विष्णोः इति दुर्वादि ॥ अग्ने । त्रयी नमः ॥
कलशपूजां विमर्त्य ॥ गायत्र्यनमः ३ अथ तावत् महागज-

पतेः अग्नेः वायोः, हेरुकादीनां आत्मनः पितुः तस्य पर-
लोके अक्षयफलप्राप्त्यर्थं कलशपू-क्षेत्रेण पूजनमच्छिद्रं । य-
वोदकं नमः । आज्ञा मे दीयतां । ईशानविष्णु । कलिकलुप-
विमुक्तः । क्षमध्वं मम क्षेत्रेणः ॥ नमो ब्रह्मणे । पात्राणि
चालयेत् । सव्येनाऽचम्य ॥ उदककलशं ॥ अपसव्येन ॥
अथ तावत् पितुः पाददाहादिदोषनिवारणार्थं तृणासनं तृणपा-
दुकं ददामि ३ ॥ इत्येकोद्विंशं शैवश्राद्धम् ॥

अथ शैवीसपिण्डीकरणम्

आदौ अन्नपूरपूजां विधाय श्राद्धमारभेत ॥ सव्येनाऽऽचम्य ॥
श्राद्धकाले गयां घ्यात्वा । श्राद्धे योगेश्वरं चैव ॥ शान्ता-
कारं भुजगं । वामस्कन्धे दक्षिणं विधाय ॥ ॐ गायत्र्यनमः ॐ-
भूर्भुवः ३ । तन्महेशाय वि ॥ अपसव्येन । नमः पितृभ्यः ।
देवताभ्यः पितृभ्यश्च ३ ॥ अग्निष्वात्तेभ्यो वि ब्रह्मे ३ अथ
तावत् पितामहस्य शिवगोत्रस्य ईश्वरस्य, प्रपितामहस्य शिव-
गोत्रस्य सदाशिवस्य, वृद्धप्रपितामहस्य शिव० शिवस्य, पितुः

शिव० रुद्रस्य । “वा” । पितामहाः शिवगोत्रायाः बलवि-
 कारण्याः, प्रपितामहाः शिव० बलप्रमथिन्याः, शुद्धप्रपिता-
 महाः शिवगोत्रायाः सर्वभूतदमन्याः, मातुः शिवगोत्रायाः
 रुद्राण्याः । प्रथमममानसपिण्डीकरणं । “वा” । सांख्य-
 रिकसपिण्डीकरणं शिवश्राद्धं सर्वदेवतां गान्धर्वविधानं गुरु-
 शिवपूजनमर्चामहं करिष्ये ॥ “शिवसर्वव्या-
 न्तिकीर्तये” ॥ अग्निं परिममू ९ । निहन्मि सर्वं ॥ पुनः ।
 निहन्मि सर्वं ॥ (फट्श्राद्धविधानं याजुषानामिहन्मि)
 पुनः (फट्श्राद्धविधानं) “ममनेन” ॥ विश्वेभ्यो दे-
 वानां (रुद्राज्जन्तयोः) सपिण्डीकरणे शिवश्राद्धे इद-
 मासनं नमः । विश्वेभ्यो देवेभ्यः (रुद्राज्जन्ताभ्यां) ब्रा-
 ह्मणं त्वां भोजयामि । जन्तव्य । विश्वान्देवान् (रुद्रा-
 ज्जन्तां) आवाहयिष्यामि ॥ “यवान्विकीर्तये” ॥
 आगच्छन्तु महाभागा ॥ शन्नो देवी । (फट् अस्त्राय फट्)
 लाजाथ । विश्वेभ्यो देवेभ्यः (प्रथमे) सपिण्डीकरणे

श्राद्धे कालकामाभ्यां वार्षिके सपिण्डी- (पुरुरवार्द्रवमोभ्यां)
 शैवे, रुद्राज्जन्ताभ्यां पाथनमः ॥ शन्नो देवी । फट् अस्त्राय फट् ।
 आपः क्षीरं । (स्वां स्वांसोमाय इत्यादि) विश्वे देवा । रुद्राज्जन्ता
 इदं वां अर्च्यनमः । विश्वेभ्यो देवेभ्यः । रुद्राज्जन्ताभ्यां गन्धा-
 र्घपुष्पभूपदीपवासः अर्घ्यदानादि ॥ ओमासधर्पणी ॥ अप-
 सव्येन । पितामहस्य इदमासनं स्वधा । पितः एतत्ते आसनं ।
 पितामहस्य शिवगोत्रस्य ईश्वरस्य इदमासनं स्वधानमः ॥
 पितामहाय अमुकगोत्राय शिवगोत्राय ईश्वराय, प्रपिताम-
 हाय शिव-शुद्धप्रपितामहाय शिवाय ब्राह्मणं त्वां पूजयामि,
 पितः समानसपि-त्रा पूजयामि । पित्रे शिवगोत्राय रुद्राय
 समान-गुरुं त्वां पूजयामि । पितामहं शिवगोत्रमीश्वरं
 प्रेतसहितं पितामहं-रुद्रसहितं ईश्वरमावाहयिष्यामि, प्रपिता-
 महं शिवगोत्रं सदाशिवं प्रेतसहितं प्रपितामहं रुद्रस-सदा-
 शिवमावा-, शुद्धप्रपितामहं शिवगोत्रं शिवं प्रेतसहितं शुद्ध-
 प्रपितामहं रुद्रसहितं शिवमावाहयिष्यामि ॥ आवाहय ॥

एवं । पितामहीं शिवगोत्रं वल्लभिकर्मां प्रेममहितां पितामहीं
 रुद्राजीमहितां वल्लभिकर्मां ॥ पितामहीं ॥ आद्यान्नु-
 वाकां तृप्तानामार्यम् ॥ प्रेते ॥ अप्रपन्नान् ५ गुराः ॥ यास्ति-
 एन्ति, यन्मे माता, यन्मे पितामही, यन्मे प्रपितामही । प्रेते ।
 यास्ति एन्ति-स्वधयामदय ॥ फट् प्रपितामह ॥ लाजाय ॥
 भगवन्तः पाद्यं । भगवन् पाद्यं ॥ पितामहः । भगवत्यः पाद्यं ।
 भगवति पाद्यं २ पितामहाय समान-गशिष्टीकरणे पाद्यं
 सधा ॥ पितामहाय शिवगोत्राय पाद्यं स्वधानमः ॥ यन्मेना-
 चम्य । अप्रपन्नेन । “अप्रपन्ने” ॥ यास्ति एन्ति-यन्मेमाता ।
 फट् प्रपितामह ॥ १॥ यास्ति एन्ति यन्मेमाता, यन्मेपिता-
 मही । फट् प्र-॥ २॥ यास्ति एन्ति-यन्मेमाता । यन्मेपिता-
 मही । यन्मेप्रपितामही । फट् प्र-॥ ३॥ प्रेते ॥ यन्मे माता ।
 फट् प्रपितामह ॥ ४॥ यन्मेदत्तमर्चयिष्यं कुर्यात्पात्रवतुष्ट-
 यम् । अर्घ्यायै पितृरात्रेण प्रेतवात्रं प्रमेचयेत्” ॥ “सं-
 सृजतुत्वा पृथिवीवायुरग्निः प्रजापतिः संसृजध्वं पूर्वेभिः

पितृभिः सह । ये समानाः सुमनसः पितरो यमराज्ये
 तेषां लोके स्वधानमो यज्ञो देवेषु कल्पताम् । ये समानाः
 सुमनसो जीवा जीवेषु मामकाः । तेषां श्रीर्मयि कल्प-
 तामगसिंहोके शतं समाः । समाना व आकृतानि समाना
 हृदयानि वः । समानमस्तु वो मनो यथा वः समहासति ।
 सं वो मनांसि संव्रताः समुच्चित्तान्याकरत् । अमी वै
 विवृताः स्य नस्तान्वः सन्नमयामसि । वसुभ्यः स्वधा” शैवे ।
 पितरं शिवगोत्रं रुद्रं पितामहे शिवगोत्रे ईश्वरे अर्घ्ये योज-
 यामि वौषट्, कृतंकृतं समुत्कृतं जितं गुप्तमसत्कृतम् ।
 तदस्तु कृशमुत्कृतं परमेश तवाज्ञया ॐ हंपूरय २ मुख-
 व्रते नियमेश्वराय ॐ ॐ आत्मतत्त्वाधिपतये ईश्वराय स्वधा-
 नमः ॥ १ ॥ पुनः संसृजतुत्वा-पितरंप्रपितामहे शिव-
 गोत्रे सदाशिवे (अर्घ्येयोनियमेश्वराय) ॐ जुं विद्यातत्त्वा-
 धिपतये सदाशिवाय स्वधानमः ॥ २ ॥ पुनः । संसृज-
 तुत्वा-पितरं शिवगोत्रं रुद्रं वृद्धप्रपितामहे शिवगोत्रे शिवे

(अर्घ्यं योजन-नियमेश्वराय) ॐ नः शिववन्द्याधिपतये शिवा-
यस्वधानमः ॥ ३ ॥ एवं ॥ संसृजतुत्या । मातरं शिव
गोत्रां रुद्राणीं पितामहां शिवगोत्रायां बलविकारण्यां
(अर्घ्यं यो नियमेश्वराय) ॐ ॐ आन्ननन्नाधिपतये बलवि-
कारण्यैस्वधानमः ॥ १ ॥ संसृजतुत्या । मातरं शिवगोत्रां
रुद्राणीं प्रपितामहां शिवगोत्रायां बलप्रमथिन्यां (अर्घ्यं-
योजन-नियमेश्वराय) ॐ गुं विद्यानन्नाधिपतये बलप्रमथि-
न्यैस्वधानमः ॥ २ ॥ संसृजतुत्या । मातरं-रुद्राणीं वृद्ध-
प्रपितामहां शिवगोत्रायां सर्वभूतदमन्यां (अर्घ्यं योज-
नियमेश्वराय) ॐ नः शिववन्द्याधिपतये सर्वभूतदमन्यै-
स्वधानमः ॥ ३ ॥ आपःक्षारं । मां नानामायायनमः ज्ञे
इत्यादि ॥ भगवन्तः अर्घ्यं २ ॥ पितृपितामहां अमुक-
गोत्रां शिवगोत्रां रुद्रैश्वरां समानसपिण्डीकरणे शिवश्राद्धे
इदं वामध्वं स्वधानमः ॥ एवं पितृप्रपितामहां शिवगोत्रां
रुद्रमहाशिवौ ॥ २ ॥ पितृवृद्धप्रपितामहां शिवगोत्रां रुद्रशिवौ

समान-इदं वां अर्घ्यं स्वधानमः । पितः अमुकगोत्र इदं तेऽर्घ्यं,
पितः शिवगोत्ररुद्र समानपिण्डीकरणे इदं ते अर्घ्यं स्वधानमः ॥
एवं ॥ मातृपितामहौ शिवगोत्रे रुद्राणीबलविकारिण्यौ समान
सपिण्डीकरणे शिवश्राद्धे-इदं वां अर्घ्यं स्वधानमः ॥ १ ॥ मातृप्र-
पितामहौ रुद्राणीबलप्रमथिन्यौ ॥ २ ॥ मातृवृद्धप्रपितामहौ
शिवगोत्रे रुद्राणीसर्वभूतदमन्यौ समानसपिण्डीकरणे-इदं
वामध्वं स्वधानमः ॥ ३ ॥ मातः इदं तेऽर्घ्यं स्वधानमः ॥
पवित्रं निवार्य ॥ पितामहाय गन्धः स्वधानमः । सद्योजातं
प्रपद्यामि पित्रे रुद्राय समानसपिण्डीकरण ॥ सव्येनाऽऽचम्य,
अपसव्येन । पितामहाय अर्घ्यः स्वधानमः । पितः एष
तेऽर्घ्यः, एतत्ते पुष्पं । पित्रे शिवगोत्राय रुद्राय अर्घ्यः स्वधा-
नमः । धूपदीपवासांसि स्वधानमः ॥ क्षणैश्चानवक्रायनमः ।
आं प्रभुशक्तये नमः । दक्षिणाप्रान्दर्भानास्तीर्य । “सव्येन”
शुन्धतां लोका (अपसव्येन) पितृपदनाः पितृपदनमसि-पि-
तृभ्यो गन्धादि आच्छादनं वासांसि स्वधा । पितामहस्य प्रपि-

तामहस्य वृद्धप्रपितामहस्य अव्यदाना । आदित्या न्द्रा ।
 पितुः वा मातुः समानसपिण्डीकरणे अव्यदान विधिः
 सर्वः । वमवे मे सदस्या । पितस्त्वां भजस्य ॥ सव्येन । इदमन्न-
 मिदं देवेभ्यः । रुद्रानन्ताभ्यां शृतमभिधार्य । अपसव्येन ।
 इदमन्नं पितृभ्यः शृतमभिधार्य । प्रक्षाल्य मूलनो । नेक्ष-
 णमवदधाति । इदं पित्रे शृतमभि । प्रक्षाल्य तुण्डागिति
 नेक्षणमवदधाति । अन्नावधिधित्य-पुनर्धागिधार्य । इदं पित्रे
 शृतमभिधार्य । पित्रे दक्षिणपश्चिमाग्रैः । यज्ञस्य सन्त-
 तिरमि । श्रियं सोमवत्यं गन्धादि । अग्रां करवाणि ॥ पुनः ।
 सोमायपितृमतेस्वधानमः । अग्रवे कव्यं तदन्वय अग्रवे आं-
 गिरसे शिवाग्रवेनमः । तूष्ण्यां पात्रेषु निजिषेत् । इत्यग्रां हुत्वा,
 येमामकाः क्षीरं पुनः वाऽऽसिच्य । अग्रां शिवापान्तसारिणि
 पापं दह दह पापं हन हन माये मानदे इति वाहाजीरं पुनः
 वाऽऽसिच्य ॥ पुनः तृतीयपरोः । ये मामका । सव्येन । वैश्व-
 देवहविषं-विश्वेभ्यो देवेभ्यः पुरुरवा-रुद्रानन्ताभ्यां क्षीरं

वृत्तं वाऽऽसिच्य । विश्वेभ्यो देवेभ्यः रुद्रानन्ताभ्यामञ्जनमः
 २ अन्नं मधु २ पृथिव्येनमः विष्णवेनमः रुद्रानन्ताभ्यां
 विष्णो इदं रक्षस्य । विश्वेभ्यो यथोपस्थितं-नमो देवेभ्यः ॥
 अपसव्येन । पितामहाय शिवगोत्राय, ईश्वराय प्रपितामहाय
 शिवगोत्राय सदा शिवाय । वृद्धप्रपितामहाय शिवगोत्राय शिवाय
 अन्नं स्वधानमः । अन्नं मधु २ पितः समान इदं तेऽन्नं । इदं
 मधु । पित्रे समान-अन्नं स्वधानमः । अन्नं मधु २ ईश्वरसदा-
 शिव शिव इदं कव्यं रक्षस्य । पितः समान-इदं तेऽन्नं । पितः
 शिवगोत्ररुद्र-अन्नं स्वधानमः । पितामहाय- । पित्रे । यथोप-
 स्थितमञ्जनं स्वधानमः स्वधापितृभ्यः ॥ पयः पृथिव्या । आ-
 द्भवात्मन-पुरुषमुक्तादि । अद्यदिने । सव्येन अन्नो देवी । विश्वे-
 भ्यो दे-पुरुरवा-अपोशानं नमः रुद्रानन्ताभ्यां । अपसव्येन ।
 यास्तिष्ठन्ति । अन्नमन्त्रेण फट् अस्त्राय फट् । पितामहाय अपो-
 शानं जलं स्वधानमः । तिलमन्नं च पानीयं । पुनः । यास्ति-
 ष्ठन्ति । “फट् अस्त्राय फट्” । पितः समानसपिण्डीकरणे श्राद्धे

एतत्ते अपोशानं । पित्रे शिवगो अपोशानं जलसंधानमः । प्रा-
 श्नातु भवान् । अमृतेन सह भोक्तव्यं, रुद्रादयः कारणा ॥
 स्त्रीपियये । प्राश्नातु भवती । अमृतेन सह भोक्तव्यं, रुद्राप्वा-
 दयःकारणा आगच्छन्तु । यन्मे प्रकामान् । ब्रह्मकर्मममाधिना
 तावत् ॥ दक्षिणामान्दर्भानामीर्य । यास्मिष्ठन्ति । फट्प्रत्या-
 यफट् । पितामहाय समान-शिवगोत्राये शरायभृष्टे । शिव-
 श्राद्धे अचनेजनं स्वधानमः ॥ आधारशक्त्यै पृथिव्यै, रजस्यै,
 क्षीरार्णवाय, सूर्यमण्डलाय, वह्निम, चन्द्रमण्डलाय, मर्त्याय
 रजसे तमसे अकारतत्त्वाय, उका, मकार, नाद, नादान्त, गु-
 मनाय उन्मनाय, पराशक्त्यै, व्यापिन्यै कर्त्तवेदाय, यजु, माम,
 अथर्व, कृतयुगाय, त्रेता, द्वापर, कलि, महस्यदलपद्माननाय,
 शतद, अष्टदलपद्माननायनमः ॥ तिलाम्नाय । देवताभ्यः ३
 अद्यतावन् वेदिकपिण्डानि ३ ततः कन्दं च दत्त्वा ॥ मूलपुष्पः ।
 अन्नतिलेति । अग्निष्वात्तेभ्यो ३ अद्यतावन्-लंदिव्यं-पिता-
 मह शिवगोत्र ईश्वर-ॐ जुंमःपिण्डः स्वधानमः । अमृतपुष्टा ।

लंदिव्यं-प्रपितामह सदाशिव ॐ जुंमःपिण्डः । लंदिव्यं-वृद्ध-
 प्रपितामह शिव ॐ जुंमः । लंदिव्यं-पितः रुद्र ॐ जुंमः
 पिण्डः ॥ एतानि वः पितरोवासांसि । वासांसि स्वधानमः ।
 वीरान्नं स्वधानमः । लेपनिवार्य ॥ पितामहाय इत्यादि गन्धा-
 र्घपुष्पदीपभूपभक्ष्यभोज्यहिमपानादिस्वधानमः । स्त्रीपियये ॥
 अग्निष्वात्तेभ्यो-लंदिव्यं-पितामहिवलविक्रमणि ॐ जुंमः-
 पिण्डः स्वधानमः । प्रपितामहिवलप्रमथनि, वृद्धप्रपितामहि
 सर्वभूतदमनि ॐ जुंमःपिण्डः स्वधानमः । वासांसि । वीरान्नं ॥
 लंदिव्यं-मातः रुद्राणि समानसपिण्डीकरणे ॐ जुंमःपिण्डः-
 स्वधानमः । वासांसि । वीरान्नं । गन्धार्यपुष्पभक्ष्यभोज्य-
 हिमपानादि । सव्येन । वसन्तायनमः । यास्मिष्ठन्ति । ऊर्जव-
 हन्ती । अस्त्रम- । अश्वयं नः कुलं । ऊर्जासिनमस्कारं । प्रेत
 पिण्डेषु । तद्विष्णोरिति पुष्पं । वेदिके । त्र्यंकरिष्ये । वसुभ्यो,
 भागः रुद्रेभ्योभागः आदिनेभ्योभागः ॥ (सधुचाज्ज्यं) ।
 संसृजतु त्वा ॥ शैवे ॥ देवं सुधाकलशसोमेति । त्र्यंकरिष्ये ।

ॐ कुरुष्व ॥ ॐ ऐश्वरोभागः, जुंमदाशिवोभागः, सःशिवो-
भागः ॥ (मधुचाज्यंजलं चार्धः पुष्पं धूपविशेषनम् । वलिं
दधातु विधिवत्पिण्डोऽष्टाङ्गः प्रकीर्तितः) । पितरं शिवगोत्रं
रुद्रं पितामहेशिवगोत्रे ईश्वरेपिण्डे (योजयामिवापट् । कृतं
कृतं समुत्कृष्टं जितं मुसमसकृतम् । तदस्तु कृतमुत्कृष्टं
परमेशतवाज्ञया ॐ ह्रीं श्रीं पूरय पूरय मुसव्रतं नितमेश्वराय)
ॐ ॐ आत्मतत्त्वाधिपतये ईश्वराय नमः ॥ अग्निष्वात्तेभ्यो ३
अथ लंदिव्यं-पितृपितामहा रुद्रेश्वरा ॐ जुंसः वां पिण्डः स्व-
धानमः ॥ पितृपितामहाभ्यां रुद्रेश्वराभ्यां समालभनं गन्धः
अर्धः पुष्पं स्वधानमः ॥ पितरं शिवगोत्रं रुद्रं प्रपितामहं
सदाशिवपिण्डे (योजयामि-श्वराय) जुंशिवान्त्वाधिपतये
सदाशिवाय नमः ॥ अग्निष्वात्तेभ्यो ३ अथ नावत्-लंदिव्यं-
पितृपितामहप्रपितामहाः रुद्रेश्वरमदाशिवः ॐ जुंसः पिण्डः
स्वधानमः ॥ पितृपितामहप्रपितामहेभ्यः रुद्रेश्वरमदाशिवे-
भ्यः गन्धार्धपुष्पाणि स्वधानमः ॥ २ ॥ पितरं शिवगोत्रं रुद्रं

वृद्धप्रपितामहे शिवपिण्डे (योज-श्वराय) सःशिवतत्त्वाधि-
पतये शिवाय नमः ॥ अग्निष्वात्तेभ्यो ३ अथ नावत्-लंदिव्यं-
पितृपितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहाः रुद्रेश्वरमदाशिवशि-
वाः ॐ जुंसः वः पिण्डः स्वधानमः ॥ अप उपस्पृश्य ॥ ३ ॥ वा-
सांसि स्वधानमः, वीरान्नं स्वधानमः । पिण्डलेपं निवार्य ॥ पितृ
पितामहप्रपितामहवृद्धप्रपितामहेभ्यः शिवगोत्रेभ्यः रुद्रेश्व-
रमदाशिवशिवेभ्यः समानसपिण्डीकरणेशिवश्राद्धे गन्धार्धपु-
ष्पधूपदीपभक्ष्यभोज्यतिलमधुहिमपानादि स्वधानमः ॥ म-
वेन ॥ आचम्य । वसन्ताय नमः । अपसन्त्येन । यास्तिष्ठन्ति ।
ऊर्जं वहन्ति । फट् अस्त्राय फट् । अक्षय्यं नः कुलं ऊर्जांसि न-
मस्कारं करोमि नमः ॥ “मातृविषये” ॥ देवं स्वधाकलश-
इति पुष्पं ॥ त्रैधं करिष्ये ॐ कुरुष्व ॥ वलविकरिण्याभागः,
वलप्रमथिन्याभागः, सर्वभूतदमन्याभागः ॥ (मधु चाज्यं
जलं चार्धः) मातरं शिवगोत्रां रुद्राणीं पितामहां शिवगोत्रायां
वलविकरिण्यां पिण्डे (योजयामि-मुसव्रतं नितमेश्वराय)

आन्मनत्वाधिपतये बलविक्रमस्यैवधानमः ॥ अग्नि-
 पानेभ्यो ३ अद्यना-लंदिन्यं मातृपितामही रुद्राणीवल-
 विकरिणी एव वां पिण्डः स्वधानमः ॥ मातृपितामहीभ्यां
 गन्धार्घपुष्पाणि ॥ १ ॥ मानरं रुद्राणीं प्रपितामहां बल-
 प्रमथिन्यां पिण्डे (योजना-मेवराय) पुंविद्यानताधि-
 पतये बलप्रमथिन्यैवधानमः ॥ अग्निपानेभ्यो ३ अद्यना-
 वा-लंदिन्यं मातृपितामहीप्रपितामहः रुद्राणीवलविकरि-
 णीवलप्रमथिन्यः एव वां पिण्डः स्वधानमः ॥ मातृपिता-
 महीप्रपितामहीभ्यः गन्धार्घपुष्पाणि ॥ २ ॥ मानरं रुद्राणीं
 वृद्धप्रपितामहां सर्वभूतदमन्यां पिण्डे (योजयामि-नियमे-
 वराय) सः शिवनत्वाधिपतये सर्वभूतदमन्यैवधानमः ॥
 अग्निपानेभ्यो ३ अद्यना-लंदिन्यं मातृपितामहीवृद्धप्रपिता-
 महीवृद्धप्रपितामहः रुद्राणीवलविकरिणीवलप्रमथिनीसर्व-
 भूतदमन्यः एव वां पिण्डः स्वधानमः (योजयामि) ॥ वा-
 मांसिस्वधानमः । वीराजैवधानमः ॥ मातृपितामहीप्रपि-

तामहीवृद्धप्रपितामहीभ्यः समानसप्तविंशतीकरणे समतत्वा-
 गन्धार्घपुष्पधूपदीपभक्ष्यभोज्यतिलमधुहिमपानादिसं-
 नमः ॥ सव्येनाऽचम्य । वसन्तायनमः ॥ असव्येन । या-
 स्तिष्ठन्ति । ऊर्जवहन्ती ॥ फट् अ- । अक्षय्यं नः । ऊर्जांसि
 नमस्कारं करोमिनमः ॥ पिण्डेपुष्पं । आं प्रभुशक्तयेनमः ई-
 ज्ञानशक्तये, ऊक्रियाशक्तये, लंसद्योजातादिवक्त्रः सह पूजयेत् ॥
 आग्नेयं मण्डलं भित्त्वा भित्त्वा तु सूर्यमण्डलम् । शशिम-
 ण्डलमुद्धृत्य दश द्वादश षोडश । एताः कला विलीयन्ते
 तथा सप्तदशीकला । अमाकलेति विख्याता विशेष-
 दमनामयम् । तस्मै शक्तिकलास्फारसाम्बरसैकहेतवे ।
 नमः पिण्डोऽस्तु रुद्रेशसदाशिवशिवात्मने ॥ पितृपिता-
 महप्रपितामहवृद्धप्रपितामहेभ्यः रुद्रेश्वरसदाशिवशिवे-
 भ्यः । वा । मातृपितामहिप्रपितामहिवृद्धप्रपितामहीभ्यः
 रुद्राणीवलविकरिणीवलप्रमथिनीसर्वभूतदमनीभ्यः वा-
 सांसिस्वधानमः ॥ इति पुष्पपूजा ॥ अद्यतावत् पाथयं

ॐ आत्मन् । मामेक्षिष्ठाः । माविवाणि नैवेद्यम् ॥ विक्रिं ।
 प्नामेनं । असात्कुले प्रसीता ये पतिताः समयद्विपः । दग्धा
 अदग्धाः कुमतयस्त्वृषा यान्तु परांगतिम् । ते तृप्यन्तु
 स्वधां वौषट् ॥ प्रेत्ये । निलक्षीरविशिरीक्ष्य । ये केचिन्समये
 दुष्मा भूताः कर्मवशानुगाः । इदं समयोच्छिष्टं बलिगृ-
 ह्णन्तु ते तृप्यन्तु स्वधां वौषट् ॥ सन्धेन । ये रौद्रा रौद्रकर्माणः
 शिवयागे वहिष्कृताः । इत्यत्र शिपेन् ॥ आचम्य । अपमयेन ।
 पितामहाय प्रपितामहाय वृद्धप्रपितामहाय आचमनीयं स्व-
 धानमः ॥ पित्रे वा मात्रे आचमनीयं ॥ सन्धेन । विश्वेभ्यो
 देवेभ्यः, पुंस्रवाद्रि-कालकामाभ्यां रुद्रानन्ताभ्यां आचम-
 नीयं नमः ॥ अपमयेन । यन्मे रामेत्यर्थं दक्षिणम् । नमोऽस्तु
 सर्वयोगिभ्यः । यामिष्टन्ति । “कृद् अयागकृद्” । पिताम-
 हाय दक्षिणायै, मात्रे दक्षिणायै । अभिरमन्तु ॥ ततोऽक्षय्य ॥
 पात्रचतुष्टये । गन्धोदकतिलमिश्रं ॥ संसृजतुता (४०
 ॥ शिवायै । शिवायै नमः पितामहे ईश्वरं अक्षय्ये

(योजयामि वौषट् । कृतंकृतं-यमेश्वराय) ॐ आत्मनत्वा-
 ईश्वराय नमः ॥ १ ॥ संसृजतुता० पितरं प्रपितामहे अक्षय्ये
 (यो-श्वराय) जुंविद्यात-सदाशिवाय नमः ॥ २ ॥ संसृजतु
 पितरं वृद्धप्रपितामहे अक्षय्ये (योज-य) सः शिवतत्त्वाय
 शिवाय ॥ मातृविषये ॥ संसृजतु त्वा । मातरं रुद्राणीं
 पितामह्यां अक्षय्ये (योजयामि-नियमश्वराय) ॐ आत्मत-
 त्रलविकरिष्यैनमः ॥ १ ॥ संसृजतु । मातरं प्रपितामह्यां
 अक्षय्ये (योज-श्वराय) जुंवि-त्रलप्रमथिन्यैनमः ॥ २ ॥
 संसृजतु । मातरं वृद्धप्रमातामह्यां अक्षय्ये (योज-श्वराय)
 सः शिवत-शिवाय नमः ॥ ३ ॥ (आदौ जलकुम्भदानं, नित्य-
 कुम्भं । ततोऽक्षय्यं (इति नियमः) यदि प्रतिमा पूर्वं न प्रतिपा-
 दिता स्यात्तदाऽदौ क्षेत्रेशानं । पश्चात्प्रतिमाविसर्जनं । ॐ भूः पु-
 रुषं विसर्जयामिनमः ३ आपन्नोऽसि । ध्येयः सदा । नमो
 ब्रह्मणे ॥ जलकुम्भं । नित्यकुम्भं । प्रतिमादानं । अक्षय्यं ।
 पितृपितामहयोः रुद्रेश्वरयोः दत्तमन्नमक्षय्यमस्तु । पितृ-

प्रपितामहयोः रुद्रमदाशिवयोः । पितृवृद्धप्रपितामहयोः
 रुद्रशिवयोः ॥ पितरं दत्तमन्न ॥ मातृप्रपितामहो रुद्रा-
 णीवलविकरण्योः दत्तमन्न । मातृप्रपितामहोः रुद्राणीवल-
 प्रमथिन्योः दत्तमन्नमक्षय्यमभ्युक्तयानमः । मातृवृद्धप्रपिता-
 महोः रुद्राणीमर्वदमन्योः दत्तमन्नमक्ष ॥ मानरं दत्तमन्न-
 मक्षय्यमस्तु ॥ मातुः शिवगोत्रायाः रुद्राण्या दत्तम ।
 पितुः शिवगोत्रस्य दत्तमन्न ॥ सत्येन ॥ दातारो नोऽभि-
 वर्धन्तां । सन्नोदेयी । “कट्त्रजग्रावकट्” । विभेभ्योदेवे-
 भ्यः रुद्रानन्ताभ्यां दक्षिणार्थे । विभेभ्योऽप्रीयन्तां । स-
 न्नोभवन्तु । “अयमन्नेन” । आमावाजस्वेति पिण्डपरिकः ॥
 सत्येन । ब्राह्मणपूज्ठां । गायत्र्यनमः ३ तन्महेशायवि-
 सहे ३ । अयमन्नेन । देवताभ्यः ३ अग्निष्वातेभ्यो ३ अय-
 तावन् । पितामहस्य । पितुः समानमपिण्डीकरणं अष्टकापू-
 र्वकं सान्वष्टक्यं ब्राह्मणपूजनं, सर्वकं मानसपरिधानं गुरु-
 शिवपूजनमच्छिद्रं ॥ विमुञ्चामि । नयामि । पुनरग्निं परि-

समूह ६ अन्वष्टकां कृत्वा । सत्येन । वृहदग्नौ परिसमूह
 ९ पुरस्तात् ४ अग्रयेस्याहा प्र-सू-प्र- ४ । विमुञ्चामि ।
 नयामि ॥ धर्मं देहि । ततः शैवाग्निपूर्णा, तेजोसि । हार-
 मनोहर इति ॥ पित्रे पितामहाय प्रपितामहाय तिलोदकं ।
 पित्रे शिवगोत्राय तिलोदकं । पितः समानमपिण्डीकरणे
 एतत्ते तिलोदकं । कुम्भतर्पणं । गवांग्रासादि । क्षेत्रे श-
 वलिं । पिण्डपुष्पं । आयुःप्रजाधनं । त्रयीमक्षचतुर्गुणम् ।
 कलशपूज्ठां ॥ गायत्र्यनमः ३ महागणपतेः आत्मनो
 पितामहस्य-पितुः शिवगोत्रस्य समान । सांव-तेषामक्षय्य-
 फलप्राप्त्यर्थमच्छिद्रं सम्पूर्णमस्तु ॥ यवोदकं नमः । आप-
 न्नोमि । ईशानविष्णु । कलिकलुप । आयुश्च विद्या ।
 क्षमध्वं । उभाभ्यां । नमो ब्रह्मणे । पात्राणि चालयेत् ॥
 सत्येनाचम्य ॥ उदकलशमुपनिधाय । उत्तिष्ठ देव । मन्त्रा-
 र्थाः । नन्दन्तु ॥ अद्य तावन् तृणासनं तृणपादुकं काष्ठपादिकां
 अग्निमाण्डं दण्डं ददानि ॥ अनन्तशास्त्र । तुष्टेषु तुष्टा ।
 क्षमस्य मम दीप त्वं । इति सपिण्डीकरणं शैवम् ॥

शिवदीपधाम् (ज्ञानधाम्)

आदौ शालिचूर्णेनऽनर्गम्यत्वं तद्वत् शिव-पुत्रेण पितृणा-
 मूलसचतुर्गिरचनुरगन्तर्गम्यत्वं तद्वत् शिव-पुत्रेण पितृणा-
 पक्षाष्टकं दत्त्वाऽन्तरालेषु दीपार्थं स यो मन्त्रि-
 कायां वैकुण्ठिभ्यः, पद्मे पुष्पकान् योनेषु कर्तुमानसान् विद्वि-
 र्तितायुजान्दीपांश्च संस्थाप्य, मन्त्रं कृत्वा शिवोऽपि शिव-
 रत्नदीपराजं प्रज्वाल्य, तस्मादऽन्यांश्च न जानते ॥ ॥ स-
 वेऽस्मादर्थमात्रे । गः अग्रायफट्, कः अग्रायफट्, दः अग्रा-
 यफट्, फट् अग्रायफट् ॥ तेन सर्वं प्रज्वाल्य ॥ फट्सर्व-
 द्रव्योपचारशुद्धिरस्तु फट्स्वाहा । “पुण्ये” आभूत् २ जीव-
 जीव सः सः सर्वोसां पुष्पजातीनां जीव मागन्तु स्वाहा ।
 “पुण्ये” कालाग्निरुद्ररूपाय जगत्पुनर्गन्धिने सर्वतन्त्रधराय
 नमः । “दीपे” जगज्ज्योतीरूपाय दीपाय नमः । “गन्धे”
 गन्धमादिनि गन्धं जीवापयतु स्वाहा । “पुण्ये” दीपः
 स्वाहा । “दने” सावित्री पापमक्षिणिनमः । “पुण्ये” दीपः

पराजानकायनमः । “अर्घे” लां पृथिव्यै धरित्रिशक्तये-
 नमः । “सर्वद्रव्येषु” गारांलांवांमर्वद्रव्येभ्योनमः ॥ ॥
 यजमानमानीय ॥ ॥ आसनशोधनं । ॐ आसनायनमः,
 आधारशक्त्यैनमः, पृथिव्यै, क्षीरार्णवाय, पद्मासनाय, प्रेता-
 सनाय, द्वादशकलामयाय, प्रणवासनायनमः ॥ शुक्ला-
 म्बरधरं विष्णुं ॥ प्राणप्रेताधिरूढा भुवनपदकलातत्त्व-
 मध्वार्णवर्णं संहृत्य द्वादशान्ते प्रलयशिखिनिभा प्रोत्थिता
 नादशक्तिः । निर्लक्ष्या नित्यवृत्ता निरवधिरसमा निर्नि-
 केता निरिच्छा निर्द्वन्द्वा निर्विभागा निजहृदयगता
 चण्डिका नः पुनातु ॥ “भगवति नरकार्णवशोषिणि चण्डि-
 कागलिनिस्वाहा” ॥ विश्वैकरूप विश्वात्मन् विश्वसर्गादि-
 कारक । परप्रकाशवपुषं स्तुमः स्वच्छन्दभैरवम् ॥ इति-
 ध्यात्वा, न्यासं ॥ ॐ ह्रद् (अङ्गु) जुं शिर (तर्ज) सः शिखा
 (मध्य) अमृतेश्वर-कव (अना) भैरवाय नेत्रा (कनि)
 नमः-अस्मा (करत) ॥ ॐ ह्रद् (अङ्गु) चण्डिशिर (तर्ज)

कापा-शिला (मध्य) लिनि-कर्म (अना) शान-नेत्र (कनि)
 हा-अना (करन) ॥ शिवतन्त्रायनमः कर्म, नदाशिव-
 ललाटे, ईश्वर-भूमयो, विद्यानन्त्रायनमः, का-अना, माया-
 कण्ठे, कालतन्त्रादि, निवन्ति-कर्म, पुष्पा-नेत्र, प्रकृतिनन्त्राय-
 नान्योः, हांमूर्तयेनमः पारवोः ॥ अनामन्त्राशिवतन्त्रायन-
 मः-शिरसि, ॐ नुविद्या-भूमयो, ॐ अनामन्त्रादि, ॐ नुमः
 अमृतमूर्तयेनमः-गर्भादिषु ॥ अना, ज्योतिर, ईश्वरा,
 हं-कर, ज्योतिरभ्यासपद, फल-पद ॥ ॐ ईशानवक्रा-
 यनमः-ज्योति, यन्त्रपुरुष-भुजे, रंशयोर-दक्षिणे, यन्त्रामदेव
 उत्तरे, लंमद्योजातवक्रायनमः-पश्चिमे ॥ अनामन्त्रादि,
 तृप्ति-शिरसे, अनाशिवोप-शिरसा, अनामन्त्रादि, अनाम-
 नेत्रा, अप्रतिहतवीर्याय-अनाम ॥ अनामन्त्रादि, अनाम-
 भूमयो, चण्ड-ललाटे, कोप-दक्षिणे, उन्मत्त-कर्म, कपालेश-
 भुजे, भीषण-जन्त्रोः, संहारमर्षं पारवोः ॥ अनामन्त्रादिभ्य
 ईशानकलाभ्योनमः-ज्योति, पंशान्नादिभ्योनमः-पुष्पाकलाभ्यो

नमः-पूर्वे, ईशमादिभ्योऽधोरकला-दक्षिणे, चंरजादिभ्योवा-
 मदेवक-उत्तरे, लंसिद्धादिभ्यः सद्योजातकलाभ्योनमः पश्चिमे
 ॥ ॥ तन्त्रेणऽङ्गुष्ठ-योगात् नाराचमुद्रायर्जुगृहीत्वा “ॐ हंफट्
 दिग्वन्धनं करोमि नमः, ॐ ह्रीं सर्वविघ्नानुत्सारय २ हंफट्”
 इति नेत्रनरे दिक्षु प्रक्षिप्य, पुनस्तिलान्प्रक्षिपेत् ॥ अपसर्पन्तु
 ते भूता दिवि भूम्यन्तरिक्षगाः । पाषाण्डकारिणो ये
 वै दिव्यास्त्रेण प्रताडिताः ॥ प्राणायामः ॥ ॐ १२।२४।३६
 ॥ ॥ नमि स्वात्म (पृ० २२८) ॥ अद्यतायन् शिवाय
 सानुचराय, भवायदेवाय ८ ब्राह्मीसहिताय असिताङ्ग-
 भैरवाय, माहेश्वरी-रुद्र, कामासीस-चण्ड, वैष्णवी-क्रोधभै,
 वागही-उन्मत्त, ऐन्द्री-कपालेश, चामुण्डा-भीषण, महाल-
 क्ष्मीस-संहारभैर-अधोरीश्वरीसहितायसच्छन्दभैरवाय ॥
 क्षारसमुद्राय, धीर-गुड-दधि; घृत; इक्षु; स्वादूदक-सुरा,
 गमोदकसमुद्राय । जम्बुद्वीपाय, शाकलि-कुश-क्रौञ्च-
 पुष्प-सन्मलि-गोमेध-पुष्कर-सुवर्णद्वीपाय । तेजाय, च-

पठाय शक्तदीपश्राद्धनिनिचे दीपोनमः ॥ अथ सन्ध्याय ॥ अथ-
 तावत् पित्रे भैरवगोत्राय रुद्राय शिवदीपश्राद्धे दीपः सन्धा-
 नमः ॥ सन्ध्याय ॥ प्राणायामं कृत्वा दीपमण्डले द्वापुः ॥
 आदौ "पश्चिमे" ॐ ह्रीं शिवद्वीपादुकाभ्योनमः, "उत्तरे"
 ॐ ह्रीं गणपतिनाथपा-"पूर्वे" ॐ ह्रीं गणपतिवत्सलमायापादु-
 "दक्षिणे" ॐ ह्रीं वटुकनाथ "कर्णे" ॐ ह्रीं वटुकवत्सलमाया-
 पा-"ईशाने" ॐ ह्रीं गोकर्णनाथपादु-"जाम्बवे" ॐ ह्रीं गङ्गा-
 कर्णनाथपा० "नैऋते" ॐ ह्रीं कालीनाथपा० "चतुर्मुखे" ॐ ह्रीं
 चतुर्दिक्षु ॐ ह्रीं इन्दुरानाथपादुकाभ्योनमः ॥ ॥ ज्योत्स्नां वहिः
 सोत्तरे प्रथमरेखायु, पूर्वादितः ॥ ॐ ह्रीं शारङ्गनाथपा,
 रैगोकर्णनाथपा, रैश्रेयस्करपा, रैश्रीनाथपा, रैकलम्बवि-
 द्धनाथपा, रैश्रेयस्करनाथपा, रैगङ्गानाथपा, रैनिगानन्द-
 पा० "मध्ये" रैनित्यगुरुपा, रैपरमगुरुपा, ॐ ह्रीं परमेश्वरिगु-
 रुपा, ॐ ह्रीं परमानाथपा, ॐ ह्रीं आदित्यिगुपादुकाभ्योनमः
 ज्योत्स्नां सदशे द्वितीयरेखायु पूर्वादितः ॥ इन्द्राय नमः ॥ इन्द्राय नमः,

अथ येशक्ति, यमाय दण्डहस्ताय, नैऋतये एङ्गह, वरुणाय पा-
 यह, वायवे ध्वजह, कुबेराय गदा, ईशानाय त्रिशूलह, "मध्ये"
 ब्रह्मणे पद्महस्ताय, अनन्ताय हलहस्ताय नमः ॥ ज्योत्स्नां मध्यस्थ-
 रेखायु, पूर्वादितः ॥ ॐ सिताङ्गभैरवाय, रुरु, चण्ड, क्रोध,
 उन्मत्त, कपालेश, भीषण, ॐ संहारभै, मध्ये ॐ स्वच्छन्दभै-
 रवानमः, त्रिकोणानां वृत्तरेखायु, पूर्वादितः ॥ पंचासनाय नमः,
 प्रीतितासनाय, अंतमोगुणाय, रजोगु, सच्चगु, इच्छाशक्तये,
 क्रिया, ज्ञानशक्तये, "मध्ये" वह्निधाम्ने, सूर्य, सोमधाते नमः ॥
 ततो ज्योम (विन्दु) पूजाऽदौ मध्ये मूलेन ॥ ॐ ह्रीं चण्डिकापालि-
 निस्त्राहा ॥ ॐ ह्रीं हृद, चण्डि-शिरसे, कापा-शिखा, लिनि-
 कव, स्वा-नेत्रा, हा-अस्त्राय फट् नमः ॥ पुनः पूर्वादितः । अश्वे-
 तार्ये नमः, अभयार्य, प्रेतारूढार्य, वेदास्त्रार्य, त्रिनेत्रार्य,
 कनकपुष्पे, खट्वाङ्गार्य, अभयार्य "मध्ये" मुण्डमालाहार्य
 नमः ॥ (त्रिकोण) पीठस्थवृणासनपूजा । पूर्वादितः ॥ (भा-
 यया आरित) ॐ ह्रीं च जालन्दरीपीठाय नमः, ॐ ह्रीं डिउ-

धाराहीम-उन्मत्तमं, ॐ ह्रीं ऐन्द्रीस-कपादेवमं, ॐ ह्रीं चा-
मुण्डास-भीषणमं, ॐ ह्रीं महालक्ष्मीम-संहारमं, क्लृप्ता-
स्यायष्टकपूजनं पुनः । त्रिकोणवर्तीयेषु, पूर्वदिने ॥ चतुर्भुजा
चतुर्वक्त्रा हंसारूढा त्रिलोचना । रक्ता वामऽधोभृग्यामे वामे
दण्डकमण्डलू ॥ अधोभ्यायष्टकयुता व्रजाणी माक्षदा-
ऽस्तु नः ॥ ॐ अधोभ्यायै नमः, क्रशकान्यै, चाक्षुष्यै, हनु-
पाय्यै, क्षयाय, पिङ्गाक्ष्यै, अक्षयाय, क्षमायै, ॐ आं ईं ज-
क्षोभ्यायष्टकदेवतासहितायै व्रजायै नमः ॐ वक्ष्यन्महा-
दुकाभ्योनमः ॥ अग्रे ॥ चतुर्भुजा पञ्चवक्त्रा वृषभ्या च त्रिलो-
चना । श्वेताऽधोभृग्वरदा वाम्ये वामे विद्युज्जिह्वम् । मातु-
लिङ्गं च दधती चेद्वायष्टकमंयुता । मातृशी मुनदा नोऽस्तु
प्रेतमुक्त्यै नमः ॥ ॐ ह्यै नमः, चिदाहनायै, ह्यै-
यै, लज्जायै, लक्ष्म्यै, लाज्ज्यायै, विमलायै, कानायै, ॐ
लीं ईं लां ईं वायष्टकदेवतासहितायै मातृयै नमः ॐ लो-
भ्यापादुकाभ्योनमः ॥ दक्षिणे ॥ चतुर्भुजा पट्टास्य च मयूरभ्या

त्रिलोचना । पीता शक्त्यक्षय्ये च वामे कुकुटयण्टिके ।
कौमारी पातु विज्ञेया हुताशायष्टकयुता ॥ ॐ हुताशनायै
नमः, विशालाक्ष्यै, हुङ्कारायै, वडवामुख्यै, हाहारावायै,
बृहतुण्डायै, क्रोधमालायै, हयाननायै, ॐ हूं आं ईं हुताश-
नायष्टकदेवतासहितायै कौमार्यै नमः, ॐ कौमार्यम्वापादुका-
भ्योनमः ॥ नैर्ऋते ॥ चतुर्भुजा चतुर्वक्त्रा तार्क्ष्यस्या च त्रिलो-
चना । नीला गदावरकरा वामे कम्वऽभयायुता । सर्व-
ज्ञायष्टकयुता वैष्णवी नोऽस्तु मोहहा ॥ सर्वज्ञायै नमः,
नैर्ऋतये, तारायै, हृष्टेखायै, चतुराननायै, सारसायै, रस-
सङ्ख्यायै, शाम्भयै, ॐ सृं क्रं सारं सर्वज्ञायष्टकदेवतासहिता-
यै वैष्णव्यै नमः, ॐ वैष्णव्यम्वापादुकाभ्योनमः ॥ पश्चिमे ॥
चतुर्भुजा बहल्येकं कृष्णं वाराहकं मुखम् । तुलायुक्ता
त्रिनेत्रा च रक्तगौरप्रभा मता । खड्गाक्षय्यभृग्यामे वा-
मे सेष्टकपुस्तके । तालजङ्गायष्टयुता वाराही माक्षदाऽस्तु
नः ॥ ॐ तालजङ्गायै नमः, रक्ताक्ष्यै, विद्युज्जिह्वायै, कर-

द्विर्ण्य, मेघनादाय, प्रचण्डाय, उग्राय, लम्पक्यै, अम्बु-
 लुपांश्चालजहायष्टकदेवतामहिनायैवागमिनः, अम्बा-
 यम्बापादुकाभ्योनमः ॥ वाक्त्रे ॥ चतुर्भुजकन्दना गजस्या
 च त्रिलोचना । पीता वज्रधरायामे वामे नयकमण्डल ।
 चम्पायष्टकसंयुक्ता चेन्द्राणी नोऽस्तु दुःखदा ॥ अम्बु-
 म्पायैनमः, चम्पायै, प्रपञ्चाय, प्रलयान्तकाय, विजु-
 यन्त्राय, पिशाच्यै, अलोन्मुनाय, विमिनायै, अम्बांश-
 एचंचम्पायष्टकदेवतामहिनायैन्द्रायैनमः, अम्बांश-
 म्बापादुकाभ्योनमः ॥ उग्रं ॥ चतुर्भुजकन्दना गजपीता-
 त्रिलोचना । नृम्बा मुण्डं वरं वामे लम्पकाङ्गको
 परे । वामनायष्टकयुता चामुण्डा पातु नः पितॄन् ॥
 अम्बामन्यैनमः, वामनाय, पायै, विजयाननाय,
 वायुरुपायै, वृद्धकुक्ष्यै, विरमायै, विभक्तियै, अम्बां-
 आंवांश्चामन्यायष्टकदेवतामहिनायैचामुण्डायैनमः, अम्बा-
 मुण्डाभ्यापादुकाभ्योनमः ॥ ईशानं ॥ चतुर्भुजकन्दना गज-

नम्बामभूषिता । ऊर्ध्वकेशी व्यावृत्तासा कृशाङ्गुलिभे-
 यावहा । वरं दण्डं दक्षिणे च वामे मुण्डं च घण्टिकाम् ।
 उग्रग्रीवोगजस्कन्दो मीनपुच्छः पडाननः । सिंहाङ्घ्रिश्वा-
 ऽति गम्भीरश्चासा वाहनमुच्यते । यमजिहायष्टयुता
 चण्डिका पातु नः पितॄन् ॥ अम्बामजिहायैनमः, जयन्त्यै,
 दुर्जयायै, कालान्तकायै, कालान्तक्यै, विडाल्यै, रेवत्यै,
 प्रलयान्तकायै, अंलांअंलांइयमजिहायष्टकदेवतासहितायै
 महालक्ष्म्यैचामुण्डायैनमः ॥ दलमध्यस्थपद्मे ॥ अम्बांश्रीं-
 क्षारसमुद्रायैनमः, ईक्षीर, दधि, घृत, इक्षु, खदूदक, सुरा,
 गुड, "मध्ये" अम्बांश्रींगर्भादकसमुद्रायैनमः ॥ पुनः ॥
 अम्बांश्रींजम्बुद्वीपायैनमः, शकलि, कुश, कौञ्च, शलमलि,
 पुश, गोमेध, पुष्कर, "मध्ये" अम्बांश्रींस्ववर्णद्वीपायैनमः ॥
 अष्टदलपद्मभैरवाष्टककलशेषु । पूर्वादितः ॥ (चतुर्भुजं चैक-
 वक्रं कायखट्वाङ्गभूषितम् । शूलोद्यतकरं सौम्यं देव्या नु-
 त्तिपरायणम्) ॥ राजवर्तनिभं चैवमसिताङ्गाष्टकं स्मृ-

तम् ॥ ॐ सिताङ्गायनमः, सितदेहाय, मौमलेन्द्राय, राव-
णाय, एकनेत्राय, शिखण्डिने, कालनेत्रे, दुर्जयाय, ॐ-
हंही श्रीं श्रीं श्रीं महिताय असिताङ्गभैरवायनमः ॥ वाग्दे ॥
(चतुर्भुजं-) रक्तसिन्दूरमंकाशं सर्वशक्तिमिदं स्मृतम् ॥
ॐ रां द्रायनमः, भीषणाय, सिंहकर्णाय, जगत्प्रियाय, पुष्-
पाय, वामनाय, वक्रगुण्टाय, जनार्दनाय, ॐ श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं
रां माहेश्वरी सहिताय रक्तभैरवायनमः ॥ दक्षिणे ॥ (चतु-
र्भुजं चक्रवर्त्त-) नीलोत्पलनिभं नित्यं ध्यायेच्चण्डाष्टकं
प्रिये ॥ ॐ चण्डेशायनमः, दिण्डिमोषाय, दुर्मुखाय, गुप्-
ताय, गोपतये, वज्रधराय, अमृतेशाय, अक्षुब्धाय,
ॐ लोरें कामारी सहिताय चण्डेश्वरभैरवायनमः ॥ वैश्वे ॥
(चतुर्भु-) नानावर्णशुतिधरं चिन्तयेन्कोपभैरवम् ॥ ॐ को-
पेशायनमः, भाग्यद्राय, मन्मथाय, रतिप्रयोगाय, ज्योत्स्नाय,
एकनेत्राय, त्रिमूर्तये, महाबलाय, ॐ श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं श्रीं
कोधराजभैरवायनमः ॥ पश्चिमे ॥ (चतुर्भुजं-) हरिना-

लशुतिधरं ध्यायेन्नोन्मत्तभैरवम् ॥ ॐ कुलेशायनमः, हार-
पालाय, दुर्वाससे, शर्वभैरवाय, तारभूतये, दिण्डवे,
मेढ्राय, भैरवप्रियाय, ॐ मां हं हं हं हं हं हं हं हं हं हं हं हं हं हं हं हं
नमः ॥ वाग्दे ॥ (चतुर्भुजं-) रक्तकृष्णशुतिधरं कङ्का-
लाष्टकमीरितम् ॥ ॐ कङ्कालायनमः, कालरुद्राय, काले-
शाय, महारथाय, आदित्याय, चन्द्रमसे, इन्द्राय, ब्रह्मणे,
ॐ ऐं हं
(चतुर्भु-) पद्मराममणिप्रसन्नं भीषणाद्यष्टभैरवम् ॥ ॐ टण्डि-
नेनमः पटङ्गाय, कङ्कालाय, हेरुकाय, गोमुखाय, उच्छु-
ष्माय, वज्रवोषाय, परपाश्चाय, जटंठरं चामुण्डा सहिताय
भीषणभैरवायनमः ॥ ईशाने ॥ (चतुर्भुजं-) तुहिनोऽञ्जलस-
च्छामं संहाराष्टकमीरितम् ॥ ॐ चन्द्रशेखरायनमः, मौसु-
लेन्द्राय, यमघण्टाय, भैरवाय, घण्टाकर्णाय, जलेशाय,
वाटवादंष्ट्राय, लोहभूते, ॐ लां आं ईं चण्डिका सहिताय संहार-
भैरवायनमः ॥ ततो मध्यकाले प्रतिमापूजा ॥ रुद्राग्निप्रभं

चण्डं कज्जलाभं भवानकम् । शूलटङ्कधरं रौद्रं चतुर्वक्त्रं
चतुर्भुजम् । मुखोद्गीर्णमहाज्वालं रक्तदादशलोचनम् ।
जटाशुक्रुदण्डेन्दुमण्डितं फणिकङ्कणम् । व्यालयज्ञोप-
वीतं च साधुश्रवकमण्डलम् । श्वेतगिहामनासीनं भक्ति-
प्रह्वानिनाशनम् । मण्डले चन्द्रखण्डाभे टङ्काकारेऽध्वाऽ-
र्चयेन् । ॐ ध्वनिध्वनिचण्डेश्वराय साहा, ॐ चण्डहृदयाय हं-
फदनमः, ॐ चण्डशिरसे हं फदनमः, चण्डशिखायै हं फदनमः,
चण्डकवचाय हं फदनमः, चण्डनेत्रेभ्यो हं फदनमः, चण्डधरा-
य हं फदनमः (इति मन्त्रः) । अथ मन्त्रनामदीपपूजा । मना-
भीनीरजंध्यावेदर्धविकसितं मितम् । तत्पञ्चमोपमथ्ये तु
मण्डलं चण्डगेचिपम् । जपाशुमुपसङ्गाधं रक्तवनेन संयु-
तम् । रजःमन्त्रमोरेग्यायोनिमण्डलमण्डितम् । मथ्ये तु
तां महादेवीं सूर्यकोटिसमप्रभाम् । तिलजमलां करे वामे
धारयन्तीं स्वमस्तकम् । प्रसारितमुखीं भीमां लेलिहाना-
ग्रजिह्विकाम् । पिबन्तीं रौघिरीं धारां निजकण्ठविनिर्ग-

ताम् । विकीर्णकेशपाशां च नानापुष्पसमन्विताम् । दक्षिणे
च करे कवीं मुण्डमालाविभूषिताम् । दिगम्बरां महा-
घोरां प्रत्यालीढपदस्थिताम् । अश्विमालाधरां देवीं नाग-
यज्ञोपवीतिनीम् । रतिकामोपविष्टां च मदा ध्यायन्ति
मन्त्रिणः । सदा षोडशवर्षीयां पीनोन्नतपयोधराम् । विष-
रीतरतिश्रीं च ध्यायेदतिमनोभवीं । वर्णिनीटाकिनीयुक्तां
वामदक्षिणयोगतः । देवीं गलाद्गलद्रक्तधारापानं प्रकुर्व-
तीम् । वर्णिनीं लोहितां सौम्यां मुक्तकेशीं दिगम्बराम् ।
कपालकार्त्रिकाहस्तां वामदक्षिणयोगतः । नागयज्ञोपवी-
ताख्यां ज्वालानेजोमयीमिव । सदा द्वादशवर्षीयामश्वि-
मालाविभूषिताम् । टाकिनीं वामपार्श्वे च कल्पशुभ्रानलोप-
माम् । विद्युज्जटां त्रिनयनां दन्तपङ्क्तिबलाकिनीम् । दंष्ट्राक-
रालवदनां पीनोन्नतपयोधराम् । महादेवीं महाघोरां मुक्त-
केशीं दिगम्बराम् । लेलिहानमहाजिह्वां मुण्डमालाविभूषि-
ताम् । करान्वितकपालेन भीषणेनानिभीषणाम् । आद्यां

धण्डी प्रचोदयान् ३ ॥) ॐ हूं अमिताभैरवायनमः
 ॐ ह्रीं वज्राण्यम्बापादुकाभ्योनमः । (अद्यतावत् पितुः-भैरव-
 गोत्रस्य रुद्रस्य परलोके प्रकाशवृद्धयर्थं तमोपहरणार्थं घोरा-
 न्धकारनिवारणार्थं परतेजोगमनार्थं) इमं वज्राणीदीपं परिक-
 ल्पयामिनमः ॥ १॥ “सव्येन” (नमोऽस्तुते महादेवि-“अप-
 सव्येन” यमान्तकार्ये ३) ॐ हूं रुद्रभैरवायनमः ॐ ह्रीं नादेव-
 र्यम्बापादुकाभ्योनमः । (अद्यतावत् पितुः-भैरव-) इमं नादेव-
 रीदीपं समर्पयामिनमः ॥ २॥ “सव्येन” (नमोऽस्तुते महादे-
 वि-“अपसव्येन” यमान्तकार्ये ३) ॐ हूं चण्डभैरवायनमः
 ॐ ह्रीं कामार्यम्बापादुकाभ्योनमः, (अद्यतावत् पितुः-गम-
 नार्थं) इमं कामारीदीपं परिकल्पयामिनमः ॥ ३॥ “सव्येन”
 (नमोऽस्तुते महादेवि-“अपसव्येन” यमान्तकार्ये ३) ॐ हूं
 क्रोधभैरवायनमः, ॐ ह्रीं वैष्णव्यम्बापादुकाभ्योनमः, (अद्य-
 तावत् पितुः-गमनार्थं) वैष्णवीदीपं परि-॥ ४॥ “सव्येन”
 (नमोऽस्तुते-“अपसव्येन” यमान्तकार्ये ३) ॐ हूं उन्मत्तभैर-

वायनमः ॐ ह्रीं वाराहम्बापादुकाभ्योनमः (अद्यतावत् पि-
 तुः-) इमं वाराहीदीपं परिकल्पयामि ॥ ५॥ “सव्येन” (नमो-
 स्तुते-अपसव्येन” यमान्तकार्ये ३) ॐ हूं कपालेशभैरवायनमः
 ॐ ह्रीं ऐन्द्र्यम्बापादुकाभ्योनमः (अद्यतावत् पितुः-) इमं-
 न्द्रीदीपं परिक-॥ ६॥ “सव्येन” (नमोऽस्तुते-“अपसव्येन”
 यमान्तकार्ये ३) ॐ हूं भीषणभैरवायनमः, ॐ ह्रीं चामुण्डा-
 म्बापादुकाभ्योनमः (अद्यतावत्-) इमं चामुण्डादीपं परि-
 ॥ ७॥ “सव्येन” (नमोऽस्तुते-“अपसव्येन” यमान्तकार्ये ३) ॐ
 हूं संहारभैरवायनमः, ॐ ह्रीं महालक्ष्म्यम्बापादुकाभ्योनमः ।
 (अद्यतावत्-पितुः) इमं महालक्ष्मीदीपं परि-॥ ८॥ “सव्येन”
 “सव्येन” नमोऽस्तुते महादेवि “अपसव्येन” यमान्तकार्ये ३)
 ॐ हूं शिवायस्वधानमः ॐ ह्रीं चण्डीश्वर्यम्बापादुकाभ्योनमः
 (अद्यतावत् पितुः भैरवगोत्रस्य रुद्रस्य परलोके प्रकाशवृद्धयर्थं
 तमोपहरणार्थं घोरान्धकारनिवारणार्थं परतेजोगमनार्थमिमं
 चण्डीश्वरीदीपं परिकल्पयामिनमः ॥ १॥ “ततः प्रतिमाजीवा-

दानम्" ॐ आर्हीर्कीर्तिवस्य प्राणा इन्द्राणाः आर्हीर्कीर्तिव-
स्य जीव इह जीवः सितः ॐ आर्हीर्कीर्तिवस्य गर्भेन्द्रियाणि
वाय्वनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणा इहागस्य गुणं चिरं निष्ठुनु
स्वाहा ॥ "देहदेवस्य कामः" ॥ ॐ नमो देवाय विग्रहे वाग्वि-
शुद्धाय धीमहि । तन्नः शिवः प्र० ३ । अग्निष्वासेभ्यो ३ ।
यमान्तकार्यं ३ ॥ अद्यतावन् भगवतः शिवस्य सानुचर-
स्य, भवस्य देवस्य ८ ब्राह्मीसहितस्य माहेश्वरीस-रुरु, कौमारीस-चण्ड, वैष्णवी-कोप, नाराही-उन्म-
त्त, ऐन्द्री-कपालेश, चामुण्डा भीषण, भद्रकाली-संहारण-
रवस्य, अघोरीश्वरीसहितस्य चण्डभैरवस्य । शारङ्गमुद्राय
क्षीर, गुड, दधि, फल, इक्षु, मादक, मुरा, गोमूत्रस्य मु-
द्रस्य ॥ जम्बुद्वीपस्य, शारङ्गि, कुश, काम्ब, मन्मथद्वीप-
स्य, पृथ्वी, गोमेध, पुष्कर, मुरण्णद्वीपस्य । वेङ्कट-चण्डस्य ।
आत्मनो-पितुः भैरवगोत्रस्य रुद्रस्य परमेश्वरस्य सन्निधौ
समोपहरणार्थं पोरान्वकारनिवारणार्थं परमेश्वरस्य सन्निधौ

पश्चाद्वनिमित्ते द्वारपालदिव्यौघादिगुरुपूजनप्रथमं सपरि-
वारदेवीपीठेश्वरीनरकार्णवशोपणीचण्डीकापालिनीपूजनं
सदेवीकस्य चण्डभैरवपूजनं दीपकलशमण्डलपूजनमर्चामहं
करिष्ये ॐ कुरुष्व । (अस्त्रमन्त्रेण तिलान्विकीर्य) ॥ विश्वे-
श्वर महादेव राजराजेश्वरेश्वर । आगमनं दिव्यमी-
शान दासेऽहं परमेश्वर ॥ भगवतः शिवस्य सानुचरसे-
दमासनेनमः ॥ भगवते शिवाय युष्मान्वः पूजयामि ॐ पू-
जय । भगवन्तं शिवं सानुचरं भवदेवं ८ ब्राह्मीसहित-
मसिताङ्गभैरवं, माहेश्वरी-रुरुभैरवं ९ क्षारसमुद्रं ९ जम्बु-
द्वीपं ८ तेजं चण्डमावाहयिष्यामि ॐ आवाहय ॥ "अस्त्र-
मन्त्रेण यवान्विकीर्य ॥ (मध्ये ॥) आयाहि भगवच्छम्भो सर्वेश
गिरिजापते । प्रसन्नो भव देवेश नमस्तुभ्यं हि शङ्कर ॥ महाप-
द्मचक्रान्तःस्थे कारणानन्दविग्रहे । सर्वभूतहिते मातरेत्येहि
परमेश्वरि ॥ देवेशि भक्तिमुलभे परिवारसमन्विते । याव-
त्त्वां पूजयिष्यामि तावदेचि इहाऽवह ॥ "सदीपकलशेषु"

पूर्वं, आवाहयाम्यहं देवमपिनाङ्गं चतुर्भुजम् । अला-
भयधरं मांभ्यं पितॄणां मुक्तिहेतवे ॥ १ ॥ आवाहयाम्यहं
देवीं त्राणीं सर्वममृद्विदाम् । हंसामनां चतुर्वक्त्रां पूजितां
विघ्नहारिणीम् । २ ॥ आम्बे । आवाहयाम्यहं देवं मैत्रं
रुरुसंज्ञकम् । मिन्दूरगाग्निमदगमेकवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥ १ ॥
आवाहयाम्यहं देवीं मादृशीं कृपावाहनाम् । महेश्वरार्थदे-
ह्यां पञ्चवक्त्रां त्रिलोचनाम् ॥ २ ॥ “अम्बे” आवाह-
याम्यहं देवं चण्डं सर्वममृद्विदम् । आम्बकं मुनेजम्
सहाङ्गादिविभूषितम् । १ । आवाहयाम्यहं देवीं कामारीं
शिववाहनाम् । पञ्चमुखां पञ्चमुखैरवकाशमोक्षदोनि-
ताम् ॥ २ ॥ नैके । आवाहयाम्यहं देवं कोपं कोपेन
भूषितम् । शेरवक्त्रं चतुर्वक्त्रं पितॄणां मुक्तिहेतवे १ ।
आवाहयाम्यहं देवीं वैष्णवीं गरुडामनाम् । पीताम्बरां
पद्मनाभयशःसलममाश्रयाम् । २ ॥ “अम्बे” आवा-
हयाम्यहं देवं मुक्तिहन्तां त्रिलोचनम् । उन्नयं चण्डकोपं

च पितॄणां मुक्तिहेतवे । १ । आवाहयाम्यहं देवीं वाराहीं
सूकराननाम् । शिवस्यां विघ्नहर्त्रीं च महामेषघनच्छ-
विम् । २ । “वायवे” । आवाहयाम्यहं देवं कपालेशं
चतुर्भुजम् । कपालमालाभरणं पितॄणां मुक्तिहेतवे । १ ।
आवाहयाम्यहं देवीमैन्द्रीमिन्द्रेण पूजिताम् । सहस्रनयनां
सौम्यां सर्वदेवैर्नमस्कृतार्म् । २ । उत्तरे । आवाहयाम्यहं देवं
भीषणं भीषणाननम् । पद्मरागद्युतिधरं पितॄणां मुक्तिहे-
तवे । १ । आवाहयाम्यहं देवीं चामुण्डां पङ्कजाननाम् ।
निर्मासां रक्तनेत्रां च मुक्ताहारविभूषिताम् । २ ॥ ईशाने ।
आवाहयाम्यहं देवं संहारंहारभूषितम् । भैरवाष्टकसंयुक्तं
पितॄणां मुक्तिहेतवे । १ । आवाहयाम्यहं देवीं महालक्ष्मीं
मनोहराम् । गजस्यां सुरमनुजैर्नमितां हारभूषिताम् । २ ॥
मध्ये” चण्डी शूलकपालखड्गचक्रुरिकाखट्वाङ्गवीणाण्डिका-
रावैर्भूषितवामदक्षिणकरा वर्णैर्नैर्वाभ्रसरा । कल्पान्ताग्नि-
समप्रभैकवदना प्रेतोपरिस्थाचिनी देवी दूतिमिरावृता भग-

अंशुमाऽवाहयिष्यामि ॥ फट् अग्रायस्व । पित्रे भैरवगो-
त्रायस्व, पादं स्वधानमः । मन्त्रेणाऽन्यथाऽप्यन्येन । फट्
अग्रायस्व । पितृभैरवगोत्रे स्त्र । इदं वेदव्यंशदानमः ।
पित्रे-गन्धः स्वधानमः सन्तोषाऽन्यथाऽप्यन्येन । पित्रे जपः
स्वधानमः पुष्पं स्वधानमः, दीपः स्वधानमः पुष्पः स्वधानमः
(ततः पुष्पपूजा) । आं प्रभुशक्तये नमः, ईदं च्छा-
क्तये, उं ज्ञानशक्तये, त्वं क्रियाशक्तये नमः । शरीर्यै नधा-
नमः, सौम्यायै, ज्वालिनीयै, प्रभादेवीयै, भूमायै, वसिनीयै,
कृपादेवीयै, पाचिनीयै, हृष्यवाद्यायै, मेजोवतीयै, मन्त्राभायै,
स्वधामायै, पद्मगभायै, महाशिवान्तये, नमोऽस्तु । पित्रे
भैरवगोत्राय स्त्राय वामाभिरुक्तमः ॥ पितुः अन्वितानामन्त्रि-
विधिः सर्वैः परिपूर्णाऽस्तु । इदं पित्रे श्रुतमन्त्रमर्थम् ॥ अन्वि-
करवाणि अंशु । अंशुर्वापापान्नकारिणि । अंशुः पुष्पा-
ऽसिच्य ॥ पित्रे भैरवगोत्रायस्वराय अन्वितानामन्त्रः २ उं-
भैरव गोत्र स्त्र, इदं स्तुतम् ॥ नमो भैरवगोत्रायस्वराय

नमोऽस्तु । अन्वितापत्तु पित्रे भैरवगोत्रे आनन्देश्वर-
प्राप्तये पराधीशुमानन्दानुवचकरावधायिनीयैः । अ-
न्वितामः २ अथ दिने पित्रे भैरवगोत्रानन्वितामः । अन्वि-
तेन नमो भोक्तव्यं भैरवायैः कर्तव्या । आनन्दानु ॥ गु-
रुर्मातुः । पितृना भुज्जीत ॥ नमो भैरवगोत्रायस्वराय ॥ ॥
ततः पित्राय ॥ (शिवमन्त्रेण च । नमो भैरवगोत्रायस्वराय)
तुक्तं ततः अंशुः पित्रेण च । नमो भैरवगोत्रायस्वराय । नमो भैरव-
गोत्रायस्वराय, भैरवगोत्रायस्वराय, नमो भैरवगोत्रायस्वराय ।
तुक्तं ततः अंशुः (नागिकेऽप्याय) नमो भैरवगोत्रायस्वराय
उन्वितामः । आनन्दानु, आनन्दानु, पद्मग-
नाय, प्रेमायनाय, ज्वालिनीयै (स्वमान) अन्वि-
तामः । नमो भैरवगोत्रायस्वराय अन्वितामः ।
इति कर्माणि । नमो भैरवगोत्रायस्वराय अन्वितामः ।
अन्वितामः । नमो भैरवगोत्रायस्वराय अन्वितामः ।
अन्वितामः, शरीर्यै "अन्वितामः" कर्माणि नमः, इति कर्मा-

तमोऽस्तु चरुपानकैः अनामि नमस्कृतं करोमि नमः" काः
 पिण्डपूजा ॥ अर्हं श्रीप्रभायनमः, ईप्रभायिने, ईविष्णुनायै
 ईतमोपहारिण्यै, ईचण्डायै, ईभान्तगायै, ईज्येष्टायै,
 ईअरुणायै, ईविश्ववोषिन्यै, ईरमातायै, ईजायै,
 ईमनोन्मन्यनमः ॥ अद्यतावन्-पाथेनं निज्यायं चाज्जि-
 मंथ्य "सम्येन" रक्तमुग्धुयुतं चण्डास्तनं । रौद्रापीनमस्ता-
 नामिति । चण्डी शुद्धरुपाय (पृ ४३३) अतिविश्रुता अ-
 द्यतावन् पितुः भैरवगोत्रस्य रद्रस्य दीपदानमितिने चण्डा
 महालक्ष्म्यै नमोनेनेयं निवेदयामि नमः ॥ सावेष्टेष्टा वदु ॥
 अथ नैवेद्यं अमृतीकृत्य- । अर्हं श्रीनः यः अनांनमसति
 अन्नपूर्णं सर्वं स्वस्थानं ब्राह्मणगोत्रजनेष्वमकं शोधय
 शोधय अमृतीकुरु २ मयि प्रसादं कुरु कुरु देवतायै
 वलिमुपहरामिर्वापद् नैवेद्यमिदं परिहृत्ययामि नमः ॥
 विकिरं । येकेचिन्समये तुमा इति । "नमोऽस्तुभ्य
 अपसम्येन" ॥ पित्रे भैरवगोत्राय रद्राय अनामि नमः ॥

नमोऽस्तु नर्वसोमिभ्यः" इति श्रुतिः ॥ पट्टं जलपाय-
 पट्टं । दक्षिणायै ॥ जलपायं । जले निरवशोररि सज्जः
 पूजयेत् ॥ श्रीनर्वसोमिभ्यो निज्यायै श्रीरमातायै श्रीविश्वे
 श्रीनिर्वकायै श्रीनिहायै श्रीविष्णुनायै श्रीभान्तगायै श्रीज्येष्टायै
 (अनुसं) भैरवगोत्रं कुरुं कारय २ अनामि नमः ॥ "जि-
 प्यकृत्यां विष्णुमि ॥ जलपायदेवाय वि २ । अक्षिप्रा-
 रोभ्यो २ यमपञ्चकाले २ अनामि नमः । निज्यायं मातुच-
 रमा नमस्कृत्य ८ अर्हं श्री नमिनाम नमस्कृत्य, नावेष्टी-
 म-कुरु, श्रीमारीन-पाथ, ईप्रभाय-कोय, वागारीन-उन्म-
 चर्म, ईन्द्रोक्त-कमालेष्ट, वागुष्टा-नीपय, अयोरेष्टीय-
 शिवस्य नमस्कृत्य ॥ कारयद्रुद्रस्य, श्रीर-भुड-दधि-पुन-
 र्भु नमस्कृत्य-सुग-नमोऽस्तुभ्य ॥ अमृतीकृत्य, अना-
 म्, तुमा-कोय-पान्मति पूजयेत् गोमयेन पुष्कर-सु-संज्ञिकम् ।
 नैजम् न उच्यते । नमोऽस्तु, पितुर्भैरवगोत्राय रद्राय अनामि-
 नमः ॥ तमोऽस्तु नर्वसोमिभ्यः श्रीरमातायै श्रीविश्वे श्रीभान्तगायै श्रीज्येष्टायै

नार्थं दीपश्चादनिमित्ते द्वारपालदिव्याद्यादिगुरुजनप्रभवं
 सपरिवारदेवीपीठेश्वरीनरकार्णयशोपिणी चण्डीकाशलि-
 नीपूजनं सदेवीकसच्छन्दैरवपूजनमर्चनम् ॥ १ ॥ गस्तु पु-
 वनस्तु ॥ पित्रे गैरवगोत्राय सद्राव ययोदकं नमः उदकवर्ण-
 णंनमः ॥ ततः क्षमापुत्राणि ॥ तत्रादी ॥ ॥ आपभोमि ॥
 ये दीक्षिता वा नतुदीक्षिता वा ये रात्रि जाता अपि वै-
 ण्वा वा । मोहान्धकारे परतेजसि त्वं तान्ताम्यायेपत-
 गच्छरथ्ये ॥ भयः शयो महासुखाया पशुपतीश्वरः । उग्रः
 सहो महाभीमस्तथेशाथायुभिः क्रमान् ॥ हरो मधेश्वरश्च
 शूलपाणिः पिनाकभृत् । शिवः पशुपतिश्चैव महादेववि-
 सर्जनम् ॥ ॥ प्रालेयामलमिन्दुहृन्धरलं गोपीरके-
 णप्रभं, मल्लाम्यङ्गमज्जहदहदहं ज्वालान्नीलाननम् ।
 ब्रह्मेन्द्रादिमरुद्गणः स्तुतिपदरभ्यर्चनं योगिनिर्देहं
 सकलं कलङ्करहितं स्तुतौभुवं पशिमम् ॥ २ ॥ ॥ रक्तं कृष्ण-
 पिङ्गलं सतिलकं व्यापाण्डुगण्डम्वलं भृषिधेयकटाक्षवीज-

फलमलंमलकभोलयम् । किंभं विम्बकलाभप्रहसिनं
 नीलायकाभुं वन्दे पूर्णवशाङ्गमण्डलनिभं कले हम्बो-
 चम् ॥ ३ ॥ संकलाभिनटिप्रसन्नकलप्रसाधने श्रीमन् म-
 र्म्भीरुभिनिःसृतांशुदशनप्रोद्गानिनासाभयम् । जयैन्द-
 यलोत्तमिज्जन्मनां विनदोगं वन्दे विन्दुगुरासुरेन्द्रन-
 निभं पूर्णं हृदं शक्तिम् ॥ ४ ॥ काकाभ्रमराज्जनशुभिमिभं
 व्यासुतपिङ्गलं वायेन्दुयभिःशुभांशुवदनं प्रोद्गामि-
 दंशुभम् । सर्वशोकस्याजशक्तिशुभुताम्याकीर्णंशुभंभरं
 वन्दे दक्षिणर्माभयं वदनं सुन्दरं सुन्दम् ॥ ५ ॥ ज्वला-
 न्वाकमुषोभं पशुपदं पशुपतिभयान्मकं तत्रादीश्वरच-
 भयपतिनि ज्वालं महा योगिभिः । वन्दे तामयवर्जीन
 मनसा शक्तानिहृदं परं शान्तं पवित्रगीर्णम् वन्दे न
 व्यास विष्णुम् ॥ ६ ॥ गदगामुरकन्यकाभृवर्गः शंती-
 तिनं वरुणः पुननाम्बुजनागजाविचकुंभराक्षीर्षिर्गर्गम् ।
 ज्वालामलमलकदीप्तिक्षिणं काकाभ्रमदं नन्दनंभंडारकरं

नमामि मनसा पातालसंस्थं सुतम् ॥ ६ ॥ देव्याः ॥ वन्दे
 देवीं कुलेशीमसिचपकमृणीमुष्टयुक्तां मदक्षे वामे सदा-
 क्षपाशौ हृदयसरसिजं घण्टिकां चावधूनीम् । रक्तां त्रा-
 ह्यादिमातृप्रमुखनिजकुलाष्टकस्याभिनाथां मातृगन्ध्यां
 सुरक्तां सुललितवसनां पापहर्त्रीं त्रिनेत्राम् ॥ १ ॥ पूर्वं ॥
 चतुर्भुजमेकवक्त्रं कायबद्धाङ्गभूषितम् । शूलोद्युतकरं सौम्य-
 मण्डसिताङ्गं नमाम्यहम् । १ । चतुर्भुजा चतुर्वक्त्रा हंमागता
 त्रिलोचना । सर्वाभरणसंयुक्ता ब्राह्मण्यु नौग्यदायिका
 । २ ॥ आमेधे । एकवक्त्रं चतुर्बाहुं कायबद्धाङ्गभूषितम् ।
 रक्तसिन्दूरसङ्काशं वन्देऽहं सलभैरवम् । १ । चतुर्भुजा चतु-
 र्वक्त्रा वृषभस्या त्रिलोचना । कपालबद्धाङ्गधरा दद्यान्मुक्तिं
 महेश्वरी । २ । दक्षिणे । एकवक्त्रं चतुर्बाहुं कायबद्धाङ्गभू-
 षितम् । नीलोत्पलनिभं नित्यं नमामि चण्डभैरवम् । १ ।
 चतुर्भुजा पद्मास्या च मयूरास्या त्रिलोचना । कामारी
 सौख्यदा भूयात्सर्वाभरणभूषिता ॥ २ ॥ वैकीर्ते । चतु-

र्भुजं वैक्त्रकं कायबद्धाङ्गभूषितम् । नानावर्णभूषिभरं
 नौग्यहं श्रीभैरवम् ॥ १ ॥ चतुर्भुजा वैक्त्रका नाभ्य-
 संस्था त्रिलोचना । सर्वाभरणसंयुक्ता त्रिजगती पातु मन्त्रि-
 त्वम् ॥ २ ॥ दक्षिणे । एकवक्त्रं चतुर्बाहुं कायबद्धाङ्गभू-
 षितम् । कपालबद्धाङ्गभूषितं वन्दे श्रीगणेशम् ॥ १ ॥
 चतुर्भुजा वैक्त्रका दंष्ट्राङ्गनाभयान्तरा ना । सर्वाभरण-
 योनाया नासती सर्वलभदा ॥ २ ॥ वन्दे । चतुर्भुजं
 वैक्त्रकं कायबद्धाङ्गभूषितम् । रक्तकृष्णभूषिभरं कपा-
 लेनं प्रणीम्यहम् ॥ १ ॥ चतुर्भुजकन्दना महामाया मन्त्र-
 विना । कपालाशी पातु मन्त्रिभूषितं पूजिता सुखमहर्षि ॥ २ ॥
 उत्तरे । चतुर्भुजं वैक्त्रकं कायबद्धाङ्गभूषितम् । पद्मग-
 गमयिभक्तं वन्दे श्रीगणेशम् ॥ १ ॥ चतुर्भुजक-
 दना नरसंस्था त्रिलोचना । वामे सदाङ्गभूषिता पा-
 तुगताञ्जु सुखमदा ॥ २ ॥ दक्षिणे । एकवक्त्रं चतुर्बाहुं
 कायबद्धाङ्गभूषितम् । तुहिनोज्ज्वलमङ्गलामं वन्दे मंदा-

दीनानां कृपाकृतिं कृत्वा । नैवेद्यं अमृतमस्तु गणपत्यादिभ्यः
 पञ्चायतनदेवताभ्यश्च सर्वेभ्यो मन्त्रहृन्देभ्यः ॥ हेमपात्रगतं
 दिव्यं परमाक्षं सुसंस्कृतम् । पञ्चधा पदमोषेनं गृहाण मम
 सिद्धये । ठःठः द्रव्यस्य रूपिणे अमृतनिवेदयामि कटनमः ॥
 पूर्वमान्दर्भा नाम्नीय । सुविष्टे । धर्मायनमः । सुविष्टाये ।
 अधर्मायनमः काश्चित्कमाष्टे मरमपरिवर्तमानायनमः जट-
 भाष्टे जलाश्रयाय वरुणायनमः गुरुप्रधानाष्टे महाविश्वराजा-
 यनमः आग्नेये नन्दिनेनमः नैवेद्ये सुभगेनमः वायवे सुम-
 ज्जलायनमः ईशाने भद्रहृदयेनमः । पूर्व, मन्दिरभिरसि । वा-
 स्त्वधिपतये वरुणायनमः । पेरिष्ठां हिरण्यकेश्ये उद्भवे
 रौद्रकोटिपतयेनमः । सुभगे । बलभद्रप्रियाय प्रहृष्टायनमः
 सौम्याय मृत्यवे वेदमोदिनायनमः १४ लघ्वनीयभिरसि
 कामाय गुरुमायुधायनमः सन्नायः स्कन्दाय गृहाधिपत-
 येनमः १६ षोडशधर्मादिभ्योऽङ्गनमः षोडशधर्मादिभ्यः
 आचमनीयेनमः । “आचमनेन” दक्षिणाग्रान्दोर्गात्मीये ।

पट्टमसावकद्वयं मन्त्रादीन्तीयेनमः । सिद्धये नैवेद्यं दानं
 नमः । आचारशतयेनमः शुक्तिं वक्षिष्यन्त्याय म-
 च्चाय रत्नं नमनेनमः अकारवत्याय उकारवत्याय, म-
 कारवत्यायनमः, धनदत्तपञ्चायनानमः गुरुगुरुप्रधान-
 यनमः । अन्ननिर्गमस्यान्त्यपमोभिः । अग्निप्राज्ञेभ्यो
 २ अन्नप्राज्ञेभ्यः शिवगोत्रेभ्यः पञ्चोऽङ्गानामस्तु, पि-
 तामह, प्रथितामह । मातः विश्वगोत्रेभ्यः हरिकरिणि पञ्चो-
 ऽङ्गानामस्तु । पितामहि, प्रथितामहि । मातामह पञ्चो-
 ऽङ्गानामस्तु । प्रमातामह, पुद्गप्रमातामह । मातामहि
 पञ्चोऽङ्गानामस्तु, प्रमातामहि, पुद्गप्रमातामहि, कणे
 कणेभ्यः मातुलस्यान्त्युये कैयिन् । कैयिन्तये । नमस्तु
 गोत्रेभ्यः पित्र्यैः नमाद्वयं मन्त्रः कटनमः एवं अग्नि-
 पुष्परीषभमद्वयमोज्ज्वलितमभुक्षिष्यानादिवचनमः ॥ म-
 न्येन । मयन्नायनमः । ६ । उजिष्ठ हरिपितृभ्योऽङ्गनायु
 यनं देहि मे दापयतु स्वाहा, इति पुनः । पट्टमिनातिपिबु-

श्रामिफट् फट्फट् । फट् यज्ञस्य सन्ततिरसि यज्ञस्यत्वा सन्त-
त्यैनयामिफट् ॥ तर्पणं । तर्पितोऽसि विभो भक्त्या होमे-
नानलमध्यगः । होमद्रव्योद्भवं वीर्यं तत्सर्वमात्मसात्कुरु ।
अग्नौ पुष्पं क्षमस्व मन्त्रनाथाय नित्यानन्दकराय च । धर्मा-
र्थकाममोक्षाय पुनरागमनाय च ॥ तेजोऽसि तेजोभूयि-
देहि । इतिसंहारमुद्रयाऽग्निवहन्नासापुटेन ब्रह्मरन्ध्रान्तं कृत्वा
सुपुष्णामार्गेण स्वहृदयान्तरानीयमूलाधारवह्नौ संस्थापयेत् ॥
भगवन्त्यक्ष्म एतत्तेऽन्नं स्वधानमः आचमनीयं स्वधानमः । कण्ठो-
पवीती हन्तमनुष्येभ्यः सनकादिभ्यश्चरुपिभ्योऽन्नमः आच-
मनीयं नमः । गोघ्रासादि । क्षेत्रेशतर्पणम् ॥ इति शैववैश्व-
देवादिनित्यकर्मविधिः ॥

समाप्तोऽयं कर्मकाण्डग्रन्थः ।

हमारे केयपुस्तक मिलनेका पत्ताः—

पं० केशवभट्ट ज्योतिषी पाठशाला टीचर, जिह्वा रेणा-
वारी, महल्ला भाग ज्योतीलङ्कार कश्मीर—श्रीनगर.

केयपुस्तकसूची

मूल्यम्.

१ नित्यकर्मविधिः नं. १ (आनविधि-सन्ध्या-नैवेद्यमन्त्र-भोजनविधि-
पूजागन्धविधि "हिन्दी में इति कर्तव्यतासहित ब्राह्मीविद्या च) ७)

२ नित्यकर्मविधिः नं. २ (नं. १ के विषय पुनः विष्णुपञ्चायतन-
पूजा-गणेशकवच-गुरु-गायत्री-गौरी-मुकुन्दमालासहितः) १०)

३ नित्यकर्मविधिः नं. ३ (नं. २ के विषय तथा कश्मीरिक त्रैलोक्य-
धर्माचार-शिक्षाजन्मोत्सवपूजादेवतापूजा-जन्माष्टमीपूजा-जयनारा-
यण-व्यासचराचर-अतिमीषण-बहुरूपगर्भोपयोगि (स्वच्छन्दध्यानं
च) त्रिपञ्चनयनं देवमित्यात्मकः) १२) ॥

४ शिवपूजा (बहुरूपगर्भ-महिषःपार-शिवकवच-शिवनिर्वाण-व्या-
सचराचर-अतिमीषण-बहुरूप-यज्ञाक्षर-वीणाकन्दन-शिवपराध-
मापण-कैवल्योपनिषत्-शिवपूजा-गणेशस्तवराजात्मकः) १०)

५ गणेशस्तोत्रावली (लाक्षासिन्दूर-चिदम्बित्पद-अद्विराजज्येष्ठ-
पुत्र-एकदन्तमीशपुत्रं इति गणेशस्तोत्रचतुष्टयं-गणपतिविद्या देवी-
ध्यानरजमाला-शारिकस्तोत्र ब्राह्मीविद्यारिमकः) १५)

- ६ सौन्दर्यलहरी (पञ्चस्तवीरमेता) ॥॥
- ७ देवीपूजा (देवीपूजा-राज्ञीस्तुति (या द्वादशार्क) साहिभरूपमहा-
नीवाक्यमञ्जरी-सरस्वतीस्तुति (सितवर्णा चेत्यात्मिका) ॥॥
- ८ चमानुवाक्यं ॥॥
- ९ रुद्रपञ्चकम् (रुद्रमन्त्र-चममन्त्र-सौमारुद्र-बीजा शताध्यायात्मकम्) ॥॥
- १० कर्मकाण्डपुस्तकं नं. १ (सांत्सरिकपितृक्रियोपयोगि) ॥॥
- ११ कर्मकाण्डपुस्तकं नं. २ (नं. १ के विषय, तथा साष्टकभाद-
गायत्रीभा आदित्या-पूजमानत्र-पावमानीत्र-रुचिस्तव-कृष्णाम्भमन्त्रादि-
विषयैरलंकृतं विस्तीर्णतया स्फुटं कलशरेखाद्युल्लसितं च) ॥॥
- १२ कर्मकाण्डपुस्तकं नं. ३ (कलशार्चनादियुत वैश्वदेव-ज्याहति
पञ्चयाग-पुरश्चर्यादिकर्मानुष्ठानविधि-देवताजपविधानाद्यात्मकम्) ॥॥
- १३ कर्मकाण्डपुस्तकं नं. ४ (साज्ञोपाङ्गविष्णुबलिविधान-तथा कल-
शादियुत शैवीक्रियात्मकं च) अतीशोपयोगि ॥॥
- १४ वेदकल्पद्रुमः (हवनक्रियोपयोगि तथा चातुर्मास्योद्यापनविधि-
मूलगणान्तशान्ति-ग्रहशान्ति-अभिषेकमन्त्र-कलशग्रहशोक्तपति-
स्तयोःस्थापनविधिग्रहबलिविधानं-जपग्रहशमापन शंकुप्रतिष्ठा-
वैश्मप्रतिष्ठा पञ्चमन्यविधि-तुलादान कन्यासंस्कारात्मकः) ॥॥
- १५ मेखलापुस्तकं (शुक्ल विवाहपद्धति-उपनयनपद्धति-चतुर्विंश-

- तिसंस्कारात्मक) अग्निकुण्डपूजा-कन्यासंस्कार-नान्दीमुखभाद-
इहकेलिपूजात्मकं) ॥॥
- १६ बटुकपूजा (कलशस्थापन-वैश्वदेव-ज्याहत्यादियुता (काश्मीरिका-
नांशुहस्यानां धार्मिकाणां शिवरात्रिदिने वागुरुद्वादसी त्रयोदशीपूजा-
दियुता) अतीशोपयोगिनी ॥॥
- १७ पार्थिवेश्वरपूजा (कलशस्थापन-वैश्वदेव-ज्याहत्यादियुता)
शिशोपासकानामतीशोपयोगिनी ॥॥
- १८ उपदेशपञ्चकं (शंकराचार्यविरचितं रत्नप्रभाटीकयाचालंकृतं
संपूर्णवातिष्टासयगर्भं, उपनिषत्सारभूतमतीशोपयोगि सुमुख्याम्) ॥॥
- १९ योगवासिष्ठसारः (मूलमात्रं) ॥॥
- २० भक्तिविद्येकसारः (अज्ञानबोधिनी-गटीकामि-प्रज्ञाद-मुमुकुन्द-
रासक्रीडा-पञ्चाध्यायी-गोपीस्तुति-गोपीयुगलगीता-भ्रमरगीता-मि-
धुगीताभिध संवलितता तथा गणेशस्तुति-शैवीप्रातःकृत्यविधि-त्रिपु-
रापूजापद्धति-गायत्री-मुकुन्दमाला-कृष्णवीर्य-गोविन्दाष्टक-अवना-
रायण-भजगोविन्द-अन्ननामग्रन्थ-विचारपञ्जरिका-कृष्णजन्मस्तुति-
भार्तृप्राणस्तुतिभिर्युता नारायणोपनिषत्-शैवीब्राह्मविद्या-शिवसोत्र-
(शलेकलितकालिम) जटासुस्तुति-त्रिपुरा-शारिका-ज्वाला-राज्ञीनां
स्तुति सूर्यादित्यप्रहाराणां च पृथक् २ स्तुति-परब्रह्मेशिकात्मकः) ॥॥

- २१ भवानीनामसहस्रस्तुतिः (नामावली इन्द्राक्षीयुता स्वाहाकारश्च) । ७
- २२ विष्णुसहस्रनामस्तोत्रम् (नामावली स्वाहाकार) गोविन्दाष्टक-
विश्वेश्वराय- (नरकार्णवतारणायेति शिवस्तुतिश्च) । ७
- २३ राक्षी-ज्वाला-शारिकासहस्रनामस्तोत्रम् (राक्षी-ज्वाला-
शारिकागणेशानां नामावली च) तथा राक्षीस्त्वराज-राक्षीस्तुति-
ज्वालास्तोत्र-शारिकास्तोत्राद्यात्मकम् । ७
- २४ आदित्यहृदयम् ('चिदचिदिति' गणेशस्तोत्र-मातृभक्तिस्तुति-
मातृदेवीलीलास्तुति-राक्षीस्तोत्र-राक्षीकवच-आदित्यहृदय-अप-
राजिताविद्यात्मकम्) । ७
- २५ कलशस्थापनोद्धारः (देवपितृक्रिययोरतीवोपयोगि) । ७
- २६ शिवसूर्ययोः सहस्रनामावली (नरकोत्तराण-हनूमन्पारायण-
सूर्याणां कवचैर्युता) । ७
- २७ काश्मीरिकज्योतिषसंग्रहः (मुहूर्तावलोकन-वर्षपत्रिका-
जन्मपत्रिकोत्पयोगी) । ७
- २८ बृहत्स्तोत्ररत्नाकर नं. १ । ७
- २९ बृहत्स्तोत्ररत्नाकर नं. २ । ७
- ३० सहस्रनामावली (गणेश-विष्णु-शिव-सूर्य-भव-शारि-ज्वाला-
राक्षीणां सहस्रनामस्तोत्र च नामावली-आद्यात्मका) । ७
- ३१ शिवपूजा (उपरोक्तविषयैस्तथा चमानुषाकमयुता) । ७

Printed by Ramohandra Yesu Shedge, at the
Nirṇaya Sagar Press, 26-28, Kolbhat
Lane, Bombay 2.

Published by Keshavbhatta Jotishi, Patha Shala
Teacher, at Rainawari Bhaga, Shrinagar,
Kashmir.